

**MAGYARORSZÁG FELFEDEZÉSE
SZERKESZTI: SÁRKÖZI GYÖRGY**

VIHARSAROK
AZ ALSÓ TISZAVIDÉK FÖLDJE ÉS NÉPE

**ÍRTA:
FÉJA GÉZA**

37 FÉNYKÉPFELVÉTELLEL

AZ ATHENAEUM KIADÁSA

TARTALOM

ELŐSZÓ

A TÁJ MULTJA

A TÁJ
TELEPÜLÉS
HARRUCKER JÁNOS GYÖRGY
A TÖBBI FÖLDESURAK
ELSÜLLYEDT KULTÚRA - SZÉTFOSZLOTT TERVEK
A MAGYAR PARASZTSÁG A XIX-IK SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN
NÉPI MOZGALMAK A SZABADSÁGHARC UTÁN
A JOBBÁGYRENDSZER FOLYTATÓDÁSA
A NAGYBIRTOK TOVÁBBI SZEREPE A TÁJ KIALAKULÁSÁBAN
A KIVÁNDORLÁS
A VÁROSOK HATÁSA A KÉSŐBBI TELEPÜLÉSEKRE
A SZÁZADFORDULÓ ÉVEI, ÁCHIM L. ANDRÁS

A TÁJ MAI TÁRSADALMA

BASÁK, BÉGEK, JANICSÁROK
A FALUSI KÖZÉPOSZTÁLY
OBLOMOVOK
A KISGAZDA
A MEZEI MUNKÁSSÁG
MUNKABÉRUZSORA
A NÉMA TÁRSADALOM
A BANDAGAZDA
A »NÉPVEZÉR«
A MŰ

A NÉPSORS

A SZAPORODÁS ÉS AZ EGYKE
A GYERMEK
A MEZŐGAZDASÁGI SZAKOKTATÁS
A NÉPÉLELMEZÉS KÉRDÉSE
A NÉPI TEHETSÉG SORSA
A NÉP ÉS A VÁLASZTÓJOG
POLITIKA ÉS KÖZIGAZGATÁS
INSÉGMUNKA ÉS »HALASTAVAK«
ARZÉN S TANYAI SÖTÉTSÉG
SZEKTÁK

BÉKÉS, A BÉKÉTTLEN VÁRMEGYE

GYULA
GAZDÁTLAN TELEPÜLÉS ÉS HATÁRSZÉLI FALU
PUSZTULÓ ARISZTOKRATA S PUSZTULÓ PARASZTSÁG
A KÉT KIGYÓS
BÉKÉSCSABA
BÉKÉS, A TISZÁNTÚLI ZSÚFOLTSÁG
KÉTEGYHÁZA, A ROMÁN FALU
FAJTÁK BÉKÉJE: MEZŐBERÉNY
A VIRULÓ KISBIRTOK: OROSHÁZA
A MEZÍTLÁBAS KÁN
KERTKULTÚRA
NÉPKÖRÖK
A MONORI GAZDAKÖRBEN
RÁKÓCZI-TELEP, A KERTFALU

A MINTAFALU TERVE ÉS SORSA
THESEDIK VÁROSA
GYOMA ÉS ENDRÓD
PÓHALOM
A KIS SÁRRÉT: SZEGHALOM
KÖRÖSLADÁNY
VÉSZTŐ: BELSŐ JOBBÁGYSÁG S PARASZTI FELVILÁGOSODÁS
BÉKÉS MEGYE ARCA

CSANÁD VÁRMEGYE, AZ ÚJ MAGYARORSZÁG

MAKÓ
APÁTFALVA
MEZŐHEGYES, ESZMEI KÖZSÉG ÉS ÁLLAMI MÉNESBIRTOK
A FEUDALIZMUS ÉS A KAPITALIZMUS EGYESSÉGE: NAGYLAK
MAGYARCSANÁD
MAGYARBÁNHEGYES, A KETTÉSZAKADT FALU
A CIROK

CSONGRÁD, AZ ESZMEI VÁRMEGYE

NAGYMÁGÓCS ÉS DEREKEGYHÁZA
SÖVÉNYHÁZA, A MARADANDÓSÁG
SÁNDORFALVA, A »TUSAKODÓ«
ÁNYÁS, AZ ELPUSZTÍTOTT FALU
MAGYAR FALU SORSA A NAGYBIRTOK PEREMÉN: MINDSZENT
SZENTES
CSONGRÁD
HÓDMEZŐ-VÁSÁRHELY
VÁSÁRHELY-KUTAS
SZEGED
SZEGED MÁSIK ARCA
A FEKETE MÁRIA
TÁPÉ, VAGY A FALU S A VÁROS VISZONYA

UTÓHANG

FELHASZNÁLT IRODALOM
KÉPEK JEGYZÉKE

ELŐSZÓ

Mikor e sorozat tervét szerkesztője elém tette s megkérdezett, hogy melyik tájhoz ragaszkodom, gondolkodás nélkül mutattam a déli Tiszavidékre, Tiszántúl s egyben Magyarország »viharsarkára«, ahol az elmék és a szívek sohasem tudtak belenyugodni a meglévőbe, a megvalósult Magyarországba. Ez a nép mindig készen volt a fölkelésre, hogy újra kezdje életét, mely ezer év óta dermedten áll kísérletek és gyorsan elbukó országos szándékok tüzeiben és ködében. Ha egy-egy szikra arra repült, Tiszántúl mindjárt kigyúlt s égett gyönyörűen, mintha tudata volna egy külön, emberibb magyar életről és egy-kettőre csapatokat állított az úri magyarság, később pedig a feudális-kapitalista hatalmasságok ellen.

Nem volt nehéz önmagamra ismernem ebben a népben. A belső formát ugyan nem tőlük kaptam, mert az előőrsöt álló fenyők voltak leginkább elrendelő tanítómestereim. Akik bejárták a hegyek vidékét, jól ismerik őket: állanak néhány lépésnyire az erdőtől, egyedül. Mögöttük már erdő van: összefűvő, egymást védő egység, sötétség, hűvösség, néma s titokzatos élet, becsurgó némi fény és sok-sok homály. De az előőrs-sorsra ítélt fenyők előreléptek, egyedül állanak, a nap zápora fürdeti őket s egyenesen, töretlenül mennek az ég felé, talán reménytelenül, de a tiszta forma örömeivel. Vigasztalásul ma is órákig tudom nézni őket, a tiszta forma ígézetét tőlük kaptam s ők figyelmeztetnek a törvényeire újra. De életem tartalmát Tiszántúl s mindegyik felett a déli Tiszavidék adta: indulataival és forradalmaival, szertelen, tehát történelemre vágyó emberfajtájával. Hosszú esztendő emlékei fűznek hozzá, folytonosan visszatértem, minden zugát bejártam: vonaton, gyalog, parasztszekéren kocogva és tiszai csónakon, a felfedezés izgalmaival és paraszti jajsavak hívására. Lázás gyülekezetekben beszéltem, zsúpfedeles népkörökben tartottam előadást, falvakba temetkeztem s lefüggönyözött apró ablakok mögött mélyesztettem ujjamat sohasem gyógyuló sebeikbe. Lázat mértem és életerejükben gyönyörködtem, nyomorult sárviskókban nyertem vissza a hitemet s népes parasztyülekezetekben rémültem meg belső torzulásaiktól. S mégis csak őreájuk gondoltam mindig, ha arról esett szó, hogy friss vért ömlesszünk a kihűlő keretekbe, belőlük igyekeztem »új népet« hozni, ha egyelőre csak néhány kiemelkedő arc alakjában is.

Természetesen ebben a könyvben itt végződik a líra, ahol kezdődik. Ez a sorozat a magyar élet, táj és társadalom szintézisének vágyával és igényével indul, tehát előmunkálat egy nagy magyar munkaterv számára, megméri az erőket és felépíti a valóságos erőviszonyok képét. Ez a szintézis ma már falat kenyér azok számára, akik az adott rendben nem a korszerű emberi fejlődés csúcsát látják. Egy nemzedék indult útnak, hogy felfedezze és leleplezze a magyar valóságot, melyet mindeddig gondosan eltakargattak előlünk. Az út eredménye ez a könyvsorozat, mely a magyarság teljes arcát mutatja fel a szociográfiai szétoldódás korában.

A jellegzetes kis közületek pontos és részletes szociográfiai feldolgozása szükséges és fontos munka, de szintetikus ellenőrzés nélkül menthetetlenül a társadalomtudományi vicinalizmus felé vezet. Kitűnő mikroszkópikus megfigyeléseket közöl, de ezzel jelentősége ki is merül, eredményei önmagukban nem nőnek történelmi erőkké és tényezőkké. A politikai és társadalmi tudatot kisebb helyi tényezőkhöz rögzíti s kiszakítja az embert a nagy történelmi összefüggésekből. Nem is szólva arról, hogy szaporodásuk akkora papírtömeget eredményez, melyet további virágzás esetén, nyomon követni is alig lehetséges. A szociográfia módszeres jelentősége is kétségbevonhatatlan, de nem szabad megállanunk ennél az elemi módszernél, hanem a szintézishez kell térnünk. A századelő magyar szociológusai kívülről és túlságosan gyorsan hozták a gyógyszert s mérőőnjukat nem bocsátották eléggé mélyre a magyar tengerben, az országismeret és a népismeret gyöngé lábán állott náluk. A szándék derék volt, a

munka hősi, de a magyarság belső térképét csak ködös körvonalakban látták. »Doktrinerek« maradtak s rögtön zátonyra futottak, mihelyt cselekedeteket követelt tőlük az idő. Ha van a mi nemzedékünknek magyar jelentősége, akkor éppen az, hogy az országismeret és a népismeret megalapozását tekintettük legelső feladatunknak. Izgatott minden »titok« és homály. A helyszíni szemlét tartottuk egyedül célravezető módszernek. A századelő úttörőinek szintétikus szándékát átvettük, de az egész »anyagraktárt« a leggondosabban átvizsgáltuk, mielőtt az építéshez hozzá merészkedtünk volna.

Lassankint huszadik esztendejét ünnepelhetjük annak, hogy a magyar társadalomtudomány gondolata csaknem véglegesen lehanyatlott. Elszánt és szervezett hadjárat folyt a társadalomtudományi gondolkodás ellen s az újabb nemzedékek fejükben e hadjárat gőzével vágnak neki a magyar életnek. Egészen megdöbbentő dolog, hogy szellemi életünkben mennyire hátul ballag a társadalmi gondolat. A modern Európa, helyesen, vagy helytelenül, de mindenképpen tudatos és történelmi súlyú társadalmi szervezetségekre épül. Magyarországon azonban teljes társadalmi ziláltságot találunk, az egyének ilyen, s olyan ködbe, mesébe, fráziszuhatagba, szektába, vagy legendába menekülnek, hogy társadalmi életünk valóságairól még csak tudatuk se legyen. Pedig a nemzet minden nagy kérdését társadalmi alkata dönti el. A társadalmi torzulások és betegségek életünk minden megnyilatkozásában kitörnek, minden szándékunkba belekondulnak, minden lépésünk sorsát eleve meghatározzák. Még a társadalmi osztályokról is csak ködös és semmitmondó képletek élnek és uralkodnak; a tájakról, az osztályok belső rétegződéséről, társadalmi életünk vegytanáról azonban már ilyenek sem. Így azután a hon atyái bizonytalan erőkkel, határozatlan, mennyiségekkel dolgoznak szüntelenül, kerettörvényeket hoznak s fogalmuk sincsen arról, hogy szándékaik mögé mekkora erők sorozhatók. A fiatal értelmiség pedig, akitől sorsfordulatot szeretnénk reményleni, vakon megy az életbe s biztatónak a felülről beadagolt szövegeket mormolja.

Ezt a ködöt nem lehet elaprózó szociográfiákkal áttörni s a mi munkánk abban különbözik tőlük, hogy sűrített tényismereteket nyújt, a magyar élet legkifejezőbb tényeit s eseményeit ragadja meg. Másrészt pedig a tömör tény, adat s eset mögött kitapogatjuk a történelem rejtett erőit és vonalait. A lefolyt húsz esztendő mérgei ellen: történelmi-társadalomtudományi ellenméregre van szükségünk. A mi ellenmégünk csakis az lehet, hogy új történelmi-társadalomtudományi gondolkodás alapköveit rakjuk le. Gondosan megvizsgáljuk azokat az építményeket, melyeket igazolásként rántanak elő az uralkodó rendszerek. Megvizsgáljuk, hogy milyen emberi és nemzeti sors jut az általuk szentesített szervezetekben, gazdasági és társadalmi keretekben a nép egészének. Megvizsgáljuk, hogy melyik réteg akart ösztönösen szerepet biztosítani a magyarságnak Közép-Kelet-Európában. Egyszóval a magyar történelem műhelyébe igyekezünk bevilágítani. Bepillantunk az örök magyar történelem »műhelyébe«, igaz, hogy csak egy pillanatra, de ez a világos pillanat, mely igyekszik megragadni a szellem és a megérzés minden fegyverét, talán némi világosságot vet az egész népsorsra.

Nagyon is látjuk erőink határát s annyi kínzó és kiábrándító látványban és élményben volt részünk országos vándorlásaink során, hogy munkánktól gyors eredményt nem igen várunk. De a fogalmak tisztázásához talán mégis sikerül döntő módon hozzájárulnunk. Alulról néztük a magyar életet, de a legmagasabb igényekkel, amint a mélyben bujdosó gyökérben már benne él a lombok arca is. S éppen ezért nem állunk meg a helyzetrajz kényelménél, hanem elmerészkedünk a következtetésekig is. Újabban divatos lett, hogy az író mindent a jámbor olvasóra bíz. Ez bizonyos kibúvás az író kötelező felelőssége alól s végső eredményben azt a gondolatot kelti az olvasóban, hogy a végső igazság talán nem is fontos.

A szintétikus szándéknak azonban kötelező etikája is van, s nem állhat meg félúton, de az utolsó lépéseknél sem. És semmiféle hitvallás nem törhet előre tízparancsolat nélkül. A ter-

mészetes beszédnek hangsúlya is van, ámbár újabban divatba jött a hangsúly nélküli óvatosság. Az eredményeket szentesíteni is kell s a szentesítés az igazság »rötnéstelen« és végső megfogalmazása. Ha félünk tőle, akkor életünk értelmétől és szellemünk eredményeitől félünk. Társadalmi balsorsunk társadalmi hazugságok következménye. S e hazugságok folytán találynak látszik az egész magyar népsors, holott nincs itten semmiféle titok, csak eltagadott tények és gondosan csomagolt társadalmi hazugságok vannak. Csaknem két évtizede a magyar faji és nemzeti gondolattól hangos közéletünk. Meg kell tehát végre mutatnunk, hogy a magyar parasztságnak, tehát a magyar fajiság törzsének és törzsökének történelmi szerepét mindig akkor törték le, midőn jogos emberi céljait és kívánságait fojtották meg. A magyar nép tele volt eredendő kollektív hajlamokkal, s az uralkodó rétegek és hatalmak éppen ezek ellen a kollektív hajlamok ellen folytatták és folytatják a legádázabb harcot, hogy a maguk kollektív szervezettsége ne találja magát szemben a nép kollektív szervezettséggel. S mikor »művük« készen volt, kimondották az ítéletet, hogy a magyar nép »individuális«. A mai helyzet, a mai magyar arc nehezen érthető e »történelmi művek« ismerete nélkül s éppen ezért a társadalomtörténeti szempontot nem nélkülözhattük, hiszen történelmi sorsunkat mindig ezek a mélyben lejátszódó események döntötték el s döntenek el ma is.

A táj s a nép gyökereit kerestük, minden rendelkezésünkre álló úton és a tájból és népből elindulva végső következtetések felé igyekeztünk. De minden lépésünknel az élet eleven sodrával érvelünk, a magyar élet és táj képei suhannak, mint vádak és mint bizonyítékok. Nem sokat beszélünk, inkább magát az életet beszéltetjük. Lelkiismeretünk terhéért, életünk leg súlyosabb poggyászát: az országos élményt bontjuk ki ebben a könyvsorozatban, s hívó szívvel hisszük, hogy ez az országos élmény közvetve, vagy közvetlenül, de ott él majd időnk magyar szellemi kultúrájában. Ezek az élmények, ezek a képek immár örök útitársaink, kitörölhetetlen jegyei a magyar tudatnak, senki sem térhet ki előlük s nemzedékek tusakodnak majd velük.

A régi monográfiák adatokat halmozó színtelensége s érdektelensége után mi a lényegeset hozzuk s így könyveink anyaga már maga is kritikai állásfoglalás, a mulandó és lényeges dolgok kérlelhetetlen szétválasztása, értékek gyűjtése és őszi tűz az égni valókból.

Nyílt szemmel s nyitott lélekkel jártunk: falvak, városok, osztályok, egyének, intézmények, babonák és szokások vonultak el vigyázó szemeink előtt, néztünk és ítéltünk s nem titkoljuk el, hogy kit és mit találtunk könnyűnek. Ha munkánk, állásfoglalásunk őst keresem, a XVI-ik századba kell térnem. Akkor tört fel a magyar önismeret vágya ilyen elemi hévvel. Mai sorsunk különben is nagyon rokon a XVI-ik századdal. S méltóbb szózáttal nem bocsájthatom útjára a sorozat első kötetét, mint szellemi ősünknek, a XVI-ik század prédikátorának, Szkhárosi Horvát Andrásnak szavával:

*»Nem mondhatjátok, hogy nem tudtátok isten akaratját,
Mert minden pap, deák, gyermek, hegedős nagy nyiltan kiáltják
Ám meglátjátok miként várjátok az ítélet napját.«*

A TÁJ MULTJA

A TÁJ

A tájnak is megvan a maguk végzete. A déli Tiszavidék valamikor az ország ama harmadához tartozott, melyet a királyi hercegek birtokoltak, tehát a birodalmi ellenzék szervezkedésének fészke volt. A Dózsa-forradalom idején nagy szerepet vitt. A táj mezei nemességének egy része csatlakozott a parasztkirályhoz s később is minden parasztlázadás vezetőket, szervező erőket kapott e köznemességtől. Nagyobb öntudatáért nagyon vezekelnie kellett e tájnak a török-magyar harcok korszakában, mikor a török hadak itt élték ki a nekiáradás első, vad s még töretlen erejét. A táj ősi települései ebben az időben csaknem teljesen elpusztultak. Tájunk azután átmenet lett Magyarország s Erdély között, a háború után pedig véglegesen az Alföldhöz került. Még annyi felsőbb gondoskodásban sem részesült, mint a Nagy Magyar Alföld, s gazdasági, társadalmi és közigazgatási tekintetben ma valóban az Alföld »perifériájának« szerepét játssza, bár nemcsak emberfajtajának sajátságos alkata választja el az Alföldtől, hanem természeti szerkezete is. A Tisza, a Kőrösök és a Berettyó alaposan széttagolják s keleti párkánya állandóan érzi távolból a hegyvidék leheletét.

A síkság minálunk a lényegét és a távlatot tekintve: mindörökké Petőfi földje marad. Aki a síkságba sohasem kóstolt bele, azt hiszi, hogy Petőfi eszményítette és szépségeket látott abban, ami a sivatagnak és a sívárságnak csak enyhítője. A valóság azonban másról beszél. Az óriási és bontatlan alföldi ég alatt és a síkság végtelenében minden különösképen megszépül. Bizonyára a temérdek és minden gátlás nélkül lezuhogó fény teszi, az ég különös »alföldi« kékje s a végtelennek tetsző látóhatár, hogy egészen egyedüli fényhatások játszanak rajta s éppen ezért a dolgok, tárgyak, növények fokozottan élnek itten, éles, határozott arccal, magukhoz bilincselő melegséggel. S az sem véletlen, hogy éppen a nyughatatlan Petőfi fedezte fel a magyar síkságot, holott tunyaságra csábító tájnak, meg az elheverő nyugalom földjének tartják azok, akik nem ismerik. A vándorok és a vagabundus kedélyű emberek azonban mást vallanak róla s Petőfinek adnak igazat. A hegyvidék folytonos megállásra csábít, a síkság ellenben egyre jobban izgat. Óriási távolságokat ró be az ember s az utazás, a tovább ballagás izgalma még elevenebb erővel tör fel belőle. S a történelem is igazat ad nekünk. Alig van tájunk, ahol annyit keresett, szenvedett és vérzett volna az élet.

Persze a síkság szemléletmódját meg kell tanulnunk, illetve csak komoly belső adottságok segítségével tanulhatjuk meg. Petőfi tudta, hogy itt csak nagy távlatokban lehet »látni«, megérteni és fölérezni a dolgokat, s eredendő nyugtalansága csak itten, a síkság távlatai között nyugodott meg. Azért olyan tökéletesek, érettek s maradék nélkül valók leíró versei, valamennyien »síksági« versek. De társadalmi és gazdasági téren is ugyanilyen távlatokkal kell dolgoznunk: óriási határu mezővárosokkal, szétszórt településekkel, széttagolt tömegekkel. S e táj politikai felméréséhez még nem akadtak eddig megfelelő politikai távlatok, még nem született meg az Alföld politikai Petőfije.

A táj nagyjából ma is a végtelen gabonatáblák földje s aratás után a kopasz tarlók vigasztalására tengerré nő némely esztendőben a setétkék szarkaláb s a hófehér tarlóvirág. Már a szarkaláb kékjében is van némi hűvösség és őszre emlékeztető, a fehér tarlóvirág pedig egyenesen unokatestvére a hóvirágnak, ellenkező rendeltetéssel, mert az elmúlás szelíd előhírnöke. A legelők nagyon elfogytak s az állatállomány ijesztően csökken évről-évre. De felmerült már az új feladat: tervszerűen visszavezetni a síkságra az ész nélkül lecsapolt s a Fekete-tenger felé

kergetett vizeket. A kóros lecsapolási láznak köszönhetjük, hogy a »sivatag« réme üti fel a fejét s a szíkes és szíkesedő területek terjedelme egyre nő. De ma már hódítani kezd a kert s ha e folyamat tovább siet, lassankint átalakul a síkság képe. A Kőrös vidékén kéznél fekszik a lehetőség, az öntözés itten minden nagyobb anyagi áldozatok nélkül is megvalósítható s keretei kiterjeszthetők. Kertekkel és célirányos erdősítéssel az Alföld »perifériájából« Magyarország egyik legtermőbb kultúrtáját teremthetnők meg.

Mindenképpen a politikusok távlatával van baj, mert ennek a tájnak a természeti erőit még semmiképpen sem mérték fel. Békésen földgázát találták s ugyanolyan nagyszerű melegforrásokat, akár Hajdúszoboszlón. A síkságot azonban csak kellemes közlekedési pályának tekintik s mélységében, láthatólag, nem igen bíznak. Hollandiában valóságos melegház-gyárak, növénytermelő nagyüzemek keletkeztek, holott drága tüzelőanyaggal fűtik őket. Nálunk maga a föld kínálja a meleget feltörő források alakjában s egyelőre reménytelenül. A feladat az volna, hogy a nagy természeti adottságok segítségével kultúrtájakat fejlesszünk. Ez azonban csakis úgy lehetséges, hogy eltakarítjuk a természetellenes tényezőket s terveinket az adott természetes tényezőkre építjük.

A tájat mégis valami tunya nyugalom lepi be, ennek okait azonban nem magában a tájban s nem is népében kell keresnünk. Nem eredendő bűnökről van szó, hanem történelmi és társadalmi bűnökről. Elhibázott, eltorzított társadalmi szervezet, merev kasztokba való tagozódás, teljes gazdasági szervezetlenség, a lüktető élettel össze nem kapcsolt közületek, rossz közlekedés, rossz közigazgatás, a nép szociális és kulturális elhanyagoltsága: ezek az igazi okok. Maga a táj ígéretes, népe, ahol levegőhöz jutott, egészen rendkívüli eredményeket teremtett, amerre azonban csak a felépítmények súlyát érzi s nem bírja megragadni a lüktető élet kezét, ott ijesztő eltorzulásokba ferdül, egyre inkább és egyre reménytelenebbül.

Élet s halál képei és látomásai tusakodnak ezen a tájon s könyvünk közelebbi céljai: a tájnak s a tájhoz kötött emberi tusakodásnak az ábrázolása.

TELEPÜLÉS

A déli Tiszavidék közigazgatásilag Békés, Csanád-Arad-Torontál s Csongrád vármegyét foglalja magában.¹ Gazdasági s társadalmi szempontból is egységes területtel van dolgunk.

Települése az Árpádkorban olyan volt, mint általában az ősi magyar települések. Szerkezetüket még ma is híven mutatják azok a vidékek, melyeket a török nem pusztított el, így Ung s Bereg megyék. Apró falvak népesítették be, melyek földműveléssel és állattenyésztéssel foglalkoztak. A Tisza s a tavak bőven termették a halat s mentükben tömérdek apró halászfalu keletkezett. A török a falvakat és városokat többnyire felégette. A lakosság futott, olykor visszamerészkedett és ismét futott. Legnagyobb része az el nem pusztított mezővárosokba húzódott, melyek éppen ezért felette megduzzadtak. A nagy alföldi parasztváros a török korszak jellemző teremtménye. Szerkezete fejlődésének korszakait ma is elárulja. A város belseje rendszerint szabálytalan vonalakat mutat, ez az ősi falu-mag. E magot környékező s egyre szabályosabb települési vonalak a történelmi hozzájárulást mutatják. A mezővárosok határa is egyre gyarapodott, hiszen a falai közé menekülő lakossággal együtt gazdátlanra vált határrészek is hozzá kerültek. Ebben az időben csak a határ belső övében folyt földművelés, a külső övet egyelőre csak legeltetésre használták.

¹ Két törvényhatósági joggal felruházott városa van: Szeged és Hódmezővásárhely.

A török kitakarodása után épült új falvak már pontos mérnöki tervek szerint készültek s helyrajzuk a legszabályosabb mértani vonalakat mutatja. Ezek a falvak a régi település teljes pusztulásáról beszélnek. Természetesen, ha a település ősi, ez még nem bizonyítja a lakosság árpádkori folytonosságát. Gyulának magyar lakossága a török alatt teljesen kipusztult, de magát a települést a törökök idegenekkel népesítették be. Békés megyének csupán egy falujában, Dobozon, mutatható ki oklevélszerűen a lakosság árpádkori folytonossága, mert vizek védték, akár Sárközt. Természetesen a török kitakarodása után a másfelé húzódtott őslakosság egyrésze visszatért, ha nem is mindig eredeti településének helyére.

A török világ után a kormányrendszer a tervszerű telepítések előnyeit idegen telepesek számára tartotta fenn. Nem menti cselekedetét az a mosakodás, hogy letelepítendő magyar tömegek hiányoztak, hiszen egy-egy felvidéki jobbágytelken többnyire több jobbágycsalád szorongott. Másrészt pedig a megduzzadt mezővárosokban is telepítésre kész rajok várakoztak. Ezek később ki is rajzottak, ha lehetett. Az elnéptelenedett területeket többnyire új földesurak kapták a dinasztiaival szemben tanúsított érdemeikért. Ezek neki láttak a telepítésnek minden tervszerűség nélkül, tisztára nagybirtokuk érdekeit tekintve. A nagybirtok telepítésének az volt az egyedüli célja, hogy földjeinek megművelésére elegendő parasztja legyen. Az új birtokrendezés folyamán a mezővárosok is újra közvetlen földesúri hatalom alá kerültek, fejlődésükben ez nagyon visszavetette őket, hiszen például Szentes a török uralom vége felé, mikor a hódító nyomása már gyengébb lett, meglehetősen önkormányzó életet élt.

A népes és nagyhatárú mezőváros természetes következménye a tanyarendszer. Őse valószínűleg a mezőváros körüli ólaskert. Később fejlődött ki s nőtt egyre nagyobbra a tanyarendszer, mikor a várostól messzebbre fekvő legelőket is feltörték. A tanya a városban élő gazda számára eleinte megosztott lakóhely volt és sokhelyütt még ma is az. Munkaidőben az egész család ott tartózkodik, de a mezei munka végeztével, csak egy-két családtag marad kinn őrizőnek, esetleg a fogadott »tanyás«. A gazda a városba megy haza, kinn csak tanyázik. A feltörhető határ sorompói azonban csakhamar lezáródtak, elfogyott a feltörésre váró legelő, a kisbirtokok a népszaporodás folytán s újabb települési lehetőségek híján felosztódtak, s a gazdák jórésze nem volt olyan módon, hogy a városban is házat tarthasson fenn. Így lett a tanya állandó lakóhely s ezzel párhuzamosan új közigazgatási, társadalmi és műveltségi kérdés.

A táj települése tehát három nagy tagozatra osztható: város, falu, tanya. A déli Tiszavidék városai azonban nem egyarcúak. Ha a városok lényét és lényegét tekintjük, nem elégedhetünk meg közigazgatási elnevezésükkel. A táj legjellegzetesebb városa a mezőváros, mely bizonyos fokú városiasodás mellett is teljesen megőrizte földművelő jellegét. Ilyen Csongrád, mely megyei város, Orosháza, mely tulajdonképpen nagyközség, Gyoma s Makó, holott az utóbbi megyeszékhely. A polgáriasodottabb városok kétfélék. Némelyikben a városiasodás inkább az iparnak s kereskedelemnek köszönhető, ilyen Békéscsaba. Másokban, mint Gyulán, viszont a nagyszámú tisztviselőréteg letelepedése adott a városnak sajátos jelleget. Szeged s Szentes átvészelte a török időket, Makó, Szarvas a török kitakarodása után egészen előlről kezdte életét.

A falvak két nagy csoportra oszthatók. Az egyik közvetlenül a török kitakarodása után keletkezett, a másik a XIX-ik században. Törököt átvészelt falu alig maradt. A mezővárosok mintájára később a falvak határában is kialakult a tanyarendszer. Ma már a legtöbb falu lakosságának jelentékeny része szintén »külterületen« lakik. Ezek a faluhoz kapcsolódó tanyák tekinthetők igazán mezőgazdasági életünk »perifériáinak«.

HARRUCKER JÁNOS GYÖRGY

A török kitakarodása után Békés vármegyét, a mai Csongrád jelentékeny részét s Csanád egy darabját »Herók« úr kapta, mint a nép nevezte, azaz Harrucker János György, a birodalom közgazdasági életének magányosan ragyogó hajnalcillaga. Ő volt ugyanis a cs. és kir. hadseregnek egyetlen becsületes élelmezési tisztje s a becsületnek a XVIII-ik században, mint látjuk, »becsülete« is volt. Harrucker birtokpolitikájának döntő szerepe volt a táj kialakulásában.

Harrucker mindenekelőtt szabad vallásgyakorlatot ígért jobbágyainak s ez az ígélet hatalmas luteránus áradást indított útnak. Felvidékről s Dunántúlról egyaránt útnak indultak Luther hívői az ígélet földje felé. A tolnamegyei Zomba község magyar lakosai, mivel az uraság imaházukat elvette »bujdosva jobb hazát keresni indultak«. Ma már némely történetírók is egészen indokolatlanul azt állítják, hogy Orosháza szlovák település volt. Holott a »jobb hazát keresők« főügyvivői a következők voltak: Ravasz György, Rajki Pál, Szilasi István, Szalai János, Sitkei Mihály, Német György, Győri István s Kőcze István. De a bírák névsora is magyar lakosság mellett tesz tanubizonyosságot: Szalai János, Gabonai Mihály, Orbán Mihály, Káldi Pál, Kunos Jakab, Vági Ferenc, Gombkötő Mihály, stb. Ugyanerre a megállapításra jutunk, ha az egyházi gondnokok névsorát végigböngésszük. A »hetven pár« zombai magyar a hosszú vándorlás után előbb Hódmezővásárhely kapuján kopogott s kért ideiglenes szállást. A hagyomány szerint azonban a hódmezővásárhelyiek nem bocsátották be őket. A szlovák Békéscsaba azonban befogadta a vándorokat s egy évig részeltette »emberbaráti jószívűségében«, míg a földesúr a mai Orosháza területét nekik nem adta. A hagyomány szerint nem is bocsátottak meg Vásárhelynek s később is inkább Csabáról nősültek s a szlovákokkal keveredtek. Harrucker a letelepítés után elrendelte, hogy »három évig minden adó- és közteherviseléstől mentesek legyenek«. A Harrucker-féle telepítés emberiségére különben jellemző a szarvasi szlovák telepésekkel kötött egyezsége is, melynek lényege a következő: 1. a vallásszabadság, 2. az úrbéri kötelezettségek alól való ideiglenes felmentés, 3. a fa az uraság erdejéből, 4. szabad száraz malmot építeniük, 5. megkapják méltányos áron a kocsma, halászat és mészárszék bérletét, 6. a szerződést három évenként megújítják, 7. a szerződésben kikötött pénzfizetésen kívül kötelesek évenként háromszor, négyszer szekerekkel és gyalog emberekkel szolgálni az uraságnak. Ezek után érthető, hogy tömegestől szöktek a jobbágyok az emberibb életfeltételek vidékére, ahol »taxás« parasztok lehettek s megvolt a szabad költözködési joguk. A békési parasztság később megnyilatkozó külön öntudata nem utolsó sorban a Harrucker-rendszer eredménye.

A még életben maradt őslakosság természetesen visszaszivárgott e kedvezőbb szociális éghajlat vidékére. Ezenkívül főleg Biharból nyert a déli Tiszavidék utánpótlást, de a település nagy művéből jóformán minden magyar táj kivette a részét. S Harrucker telepítéseit nemcsak emberbaráti érzület jellemzi, hanem bizonyos tervszerűség is. Gondja volt reá, hogy egyes helyekre ugyanolyan vallású és nemzetiségű lakosok kerüljenek. Csabára és Szarvasra evangélikus szlovákokat, Békésre, Füzesgyarmatra, Ladányba, Öcsödre, Szeghalomra, Tarcsára és Vésztőre református magyarokat, Orosházára evangélikus magyarokat, Elekre katolikus németeket telepített. S minden más kedvezmény mellett kamatmentes kölcsönöket is adott az új telepéseknek. Nyugateurópai polgár volt, s a kor oligarcháihoz mérten igazi jótevője a parasztságnak.

Az új telepésekre emberfeletti munka várt. Elhagyott és félvad tájra kerültek, erdőket irtottak, mocsarakat és lápokot csapoltak le, megszelídítették a tájat. Annyi volt a vad, hogy a szarvasi pap 1725-ben szelídített szarvasokat fogatott a kocsija elé. A kedvezőbb szociális éghajlat alatt mégis rohamosan szaporodott a nép.

Orosháza	1745-ben	210	
	1819-ben	8.680	
	1827-ben	9.581	
	1837-ben	9.911	
	1852-ben	10.915	lelket számlált.
Szarvason	1722-ben	300	
	1762-ben	2.340	
	1817-ben	13.743	
	1830-ban	14.813	
	1865-ben	20.900	lélek élt.

A falvak tehát lassan mezővárossá nőttek. Ennek két oka volt. A mezőváros a török korszak természetes teremtménye volt, s a nép kedvező életformának tekintette. A jobbágyfelszabadítás korában meg is mutatta a mezőváros, hogy közösségének természetes súlyával eredményeket tud elérni. A másik ok pedig az immár kialakult mamutbirtokrendszer birtokpolitikájának az anarhiája. A latifundium birtokpolitikáját ekkor is csupán pillanatnyi gazdasági érdekei irányították és sohasem ügyelt arra, hogy hatalmas birtoka országrész is és parasztjainak sorsa népsors is. Egyetlen feladatának a jobbágyi szolgáltatások behajtását tekintette, s lassankint elvonta azokat a kedvezményeket, melyeket a letelepülő ősök nyertek. A megduzzadt mezővárosok lakosságának széttelepítésére nem is gondolt.

A TÖBBI FÖLDESURAK

Szeged a legszebb példa arra, hogy mit jelentett egy önállóbb életet élő s földesúri jogar alatt nem nyögő város az országnak magyarokkal való benépesítése szempontjából. Szeged nem pusztult el a török alatt. Igaz, hogy háromfelé is adózott: a töröknek, a magyar királynak s a bécsi kincstárnak, de a török kitakarodása után nem kellett előlről kezdenie a honalapítást, hanem a XVIII-ik század végén már földet szerző erővel jelentkezik s 35 évre bérbe veszi a kincstár szőregi uradalmát. S a XVIII-ik század folyamán részben, vagy egészben szegedi rajok népesítik be Makót, Hódmezővásárhelyt, Mindszentet, Szentest, Csongrádot, Szőreget, Deszket, Százegyházát, Térvárt, Budzsákot, Monostort, Morotvát, Pádét, Lőrincfalvát. De arra, hogy a megduzzadt mezővárosok emberfeleslegéből tervszerűen magyarokkal népesítsük be az országot, csak egy szlovák származású s német műveltségű pap gondolt: Thessedik Sámuel »Wie könnte die Volksmenge in Ungarn auch ohne ausländischen Kolonisten sehr stark vermehrt werden« című tanulmányában.

Csongrád vármegye különben Harrucker mellett a gróf Károlyi és gróf Erdődy-család kezére került. Gróf Károlyi Sándor 118.000 holdnyi csongrádi birtoka később a Harrucker-családdal való összeházasodás útján 154.000 holdra szaporodott, de az óriási birtoktesten néhány mezővárost kivéve, számbavehető község alig bírt kialakulni. Kezdetben Károlyi is jelentős kedvezményeket biztosított a frissen letelepült jobbágyoknak, de mihelyt gyökeret vertek, terheiket egyre szaporította. Gróf Erdődy György mintegy százezer holdat kapott, ez a birtok került később a Pallavicini-család kezére. A hatalmas latifundiumon azonban mindmáig csupán négy számbavehető község alakult ki.

A csanádmegyei Harrucker-birtok házasság útján a Wenckheim grófok kezére került. Különben a megye csaknem teljes egészében kincstári birtok volt s benépesítése jóval a szomszéd vármegyék megett ballagott. A kormányrendszer szívügye az idegenek telepítése volt, más-

részt pedig a kincstárt nem hajtotta az egyéni nyereség vágya, mint a nagybirtokokat. A lomha bürokrácia lomha volt a telepítés terén is. Ezért találjuk Csanádban a táj legfiatalabb községeit.

A kincstár eleinte nagybérlőkkel kísérletezett s a nagybérlők indították meg, bár igen mérsékelten, a telepítést. A XIX-ik század első felében azonban már jelentékenyebb telepítéseket kezdett maga a kincstár is. Főleg dohánykertészekkel kísérletezett, tekintettel a déli Tisza-vidéken virágzó nagy dohánykultúrára. A kincstári földek telepesei kisbérlők voltak, tehát a jobbágyvilágban kedvezőbb gazdasági és társadalmi sors jutott nekik osztályrészül. Az »idill« azonban itt is nagyon átmeneti jellegű volt. Kúnágotán például ilyen iramban növekedett a föld bére:

1844-64-ig	kisholdankint	2	frt.	60	kr.	és a dohánytermés fele,
1864-64-ig	»	4	»	50	»	»
1864-70-ig	»	5	»	50	»	»
1870-75-ig	»	6	»	-	»	»

Az 1873-as telepítési törvény értelmében a kisbérlők megválthatták földjüket. A megváltási ár az évi bérösszeg húszszorosa volt, egy hold föld százötven forintba került. A föld árát 22 év alatt kellett letörleszteniük, emellett kötelezniük kellett magukat, hogy bérhátralékukat 10 év alatt 5%-os kamataival, együtt szintén lefizetik. Egy tizenöt holdas telepes évi kiadása 1385·35 K-ra rúgott, évi jövedelme pedig legjobb esetben kerek 1500 koronára. Ez az állami telepítés a maga valóságosságával és dilettantizmusával veszedelmesen hasonlít tehát az 1920-as »földbirtok-rendezéshez«. A kormány végre az ismert bürokratikus lassúsággal 1891-ben rendezni próbálta a dolgot s a terheket ötven év alatt törlesztendő váltsággá alakította. Ez a rendezés azonban már mit sem használt, a hátralékok ugyanis úgy megnöttek, hogy az új fizetési részlet jóval magasabb volt a réginél. 1908-ban végre az évi részleteket jelentékenyen leszállították, 1922-ben viszont a valorizáció alkalmával újra s hallatlan mértékben megnövelték. A végső rendezés 1932-ben következett be, tehát egy aránylag nem is nagymérvű állami telepítési tevékenység lefolytatása csaknem egy évszázadot vett igénybe. Közben a telepesek abba hagyták a kertészkedést s szemtermelésre tértek.

Csanád vármegye területén egyedül Makó tudott mezővárossá nőni. Népi ereje s mezőgazdasági kultúrája ma is legkülönb a vármegyében.

ELSÜLLYEDT KULTÚRA - SZÉTFOSZLOTT TERVEK

Szegeden született s jóideig a déli Tiszavidéken működött a XVI. században Szegedi Kis István, a korai protestantizmus egyik legrokonszenvesebb hőse. Röpködött az egyik helyről a másikra, mint a dalos madár, megrázó verset írt a török hordák útjáról, a déli Tiszavidék népének szenvedéséről. Nem tartozott a keményhangú, folyton indulatokban lobogó prédikátorok közé, egész lélekvilága a szelíd, alkotó, építő emberé. A protestantizmus meghódította Tiszántúlt s a XVI-ik század harcai közben megkezdte az »erős várak« építését is. Ma már csak Debrecen hagyományos kálvinista kultúrájáról beszélünk, pedig, míg a török áradat végleg el nem borította a déli Tiszavidéket, városaiban hasonló kultúra indult zsendülésnek Szegedi Kis Istvánék szívós építő munkája nyomán. Ma már alig tudjuk, hogy Gyula református iskolája félig-meddig már főiskolává fejlődött. A fiatal protestantizmus széles rétegekben ébresztgette a kultúra igényét s egészen más volna ma a tiszántúli mezővárosok arca, ha nem süppednek mintegy két százados kényszerű tetszhalálba, vagy igazi halálba.

Áchim L. András

Péter András

*Csala Imre, a vásárhelyi
agrárszocialisták egyik alapítója*

*Szántó Kovács János
bírái előtt áll*

Ányás romjai

Százötvenéves béresház Ókígyóson

FAKSz-ház a Rákóczi-telepen

Miután a török kitakarodott s a déli Tiszavidék vérkeringése újra útnak indult, az egyházi életre korlátozódó papok mellett Szegedi Kis Istvánék hagyománya is ébredezni kezdett, még pedig korszerűen, tehát a megportyázott és százszor legázolt talaj szükségérzeteihez alkalmazkodva. Thessedik Sámuel a legjellegzetesebb alakja ennek a típusnak néhány más kevésbé ismert, vagy egészen elfelejtett név mellett. Thessedik ismét a pap hagyományos régi nagy igényével jött, hogy a közösség egész életébe beavatkozzék, egész életét irányítsa s a protestantizmus elinduló hagyományaihoz híven az újat, a frisset, a nyugateurópai »jóhíreket« hozza.

A »tevékeny papság« hőse Szarvasra került 1769-ben. Sorsa és küzdelmei a legélesebb felvételek a táj arcáról és életéről a XVIII-ik században. Az iskolák magoló s magoltató műhelyek voltak, magasabb fokon pedig elvont gondolatok merev rendszereivel tömték a kopo-

nyákat. A földművelés kezdetleges módszerekkel folyt, nagy természeti adottságaink kihasználása nélkül. Thessedik Hallében árvaházakat, Jénában vízszabályozó műveket, Berlinben csinos és hasznos kanálisokat látott, eltörölhetetlen nyomot hagyott benne a német parasztság jóléte, itthon pedig henye középosztály, babonákba s balhiedelmekbe süllyedt nép várta s a »nagy pusztát«, melyről ezeket állapítja meg: »Nagy termékeny földdarabok mérföldeken keresztül műveletlenül hevernek, nem használtatva sem gabonatermesztésre, sem marhatenyésztésre; nincs ember! nincs egymáshoz közel fekvő kunyhó! puszták vagy mocsár van ott, ahol népes városok, vagy falvak virágozhatnának«. S Thessedik megcsinálta a népi programot, sajnos, századok számára. Az alföldi kérdés számos területén ma sem mondhatunk mást, mint amit ő hirdetett.

Élesen bírálta a vallás hivatott szolgálóinak magatartását s úgy találta, hogy a vallás álcájában tulajdonképpen a szociális elnyomás lehetőségét készítik elő. Így volt ez a XVIII-ik században, nemkülönben a XVI-ban, amiről a Balassa Menyhért árultatásáról szóló komédia értesít bennünket, ma már bizonyára nem ilyenek a viszonyok... Thessedik a »vallás álcája« alatt borzasztó zavart, hamis hitet, babonáságot, előítéleteket, hamis vallásos nézeteket talált, »melyek a földműves nép lelkében sötétséget, a szívben aggodalmat és az életben nyomort terjesztenek«. Nem volt sokkal jobb véleménye az értelmiség általános magatartásáról sem. De természetesen beteg társadalmi viszonyok között a magasabbrendű magatartás a kirívó. A nép, az elnyomottság romlottságával és szolgai beidegzettségével az értelmiség általános magatartását vélte helyénvalónak s Thessedikben kereste a hibát. Feltűnt, hogy mennyit olvas és arra magyarázták, hogy nem tanulta meg a szükséges tudományt idejében s most igyekszik pótolni, vagy pedig igen »nehéz feje« van s még mindig nem sikerült a tudnivalókat belekényszerítenie. A jámbor szarvasi parasztok így okoskodtak: »Lám a többi tanítók naphosszat pipálnak s mást sem tesznek, mint a legyeket csapdossák, meg lakodalmakra és keresztelőkre járnak. Ők a bölcsek...«

Thessedik mindenekelőtt nemcsak alapját vetette meg a magyar agrárirodalomnak, hanem mintegy másfélszáz komoly tudományos értékű művével fel is virágoztatta. Értekezései ilyen tárgyak körül mozogtak: »Mi ma a földműves Magyarországon és mivé lehetne egy irányított falu tervével párhuzamosan?« A nemzetnevelés és a gazdasági szakoktatás kérdését egészen összeolvasztotta. S munkáját vallásos tisztasággal és elszántsággal csinálta, mint pap Isten látható műveit akarta ismertetni, s az Isten teremtményéhez méltó életet a földi életben akarta megvalósítani. S a szlovák származású pap értette meg és képviselte először a telepítés nemzetpolitikai fontosságát. A Habsburgok s a magyar főurak vígan szállították az idegen »gyarmatosokat«, midőn Thessedik Sámuel arról írt értekezést, hogy miként lehetne az országot idegen segítség nélkül a honi parasztsággal benépesíteni.

Legnagyobb érdeme mégis az, hogy megcsinálta Magyarországon az első gazdasági szakiskolát. A szarvasi uraságtól hat hold szíkes földet kért, iskolát épített rá, könyvtárt szerzett be s kertet alapított. Gépeket, eszközöket vett és négy éven keresztül maga tanította ingyen mindkét nembeli ifjúságot. Tanítási módszere teljesen gyakorlati alapon történt, tantermekben, kertben, az iskola kis gazdaságában, munkatermekben és szertárakban. Tantárgyai a következők voltak: földrajz, természetrajz, természettan, az emberi test ismerete, egészségtan, polgári építészet, pénz és kereskedelmi tudomány, technológia, gazdászat, kémia, neveléstan, ipari ismeretek. Felismerte a háziipar mellett a mezőgazdasági ipar döntő fontosságát. Gyapjúfonásra taníttatta a lányokat, 428 munkást foglalkoztatott ilyen módon. Nagy pártfogója volt a selyemhernyó tenyésztésének s álma volt a magyar selyemipar megalapítása is.

Könyveire azt mondták az értelmiség tunyaságba süppedt tagjai, hogy »destruktív« könyvek. Panaszkodik is önéletírásában szegény Thessedik, hogy mindenféle »izmust« belemagyaráz-

tak. Vakondoknak csúfolták, mert úgy megjavította a szikes talajt, hogy 12.000 darab különféle fát nevelt rajta. Egyik hívét, ki szintén gyümölcsfaültetésre adta magát, addig csúfolták, míg meg nem szökött. Királyi kitüntetésekkel kapott s iskolája mégis megszűnt. Kisidőre újra feléledt, azután végleg bele veszett a magyar közönybe. Ő volt az első magyar nevelő, aki kifejezetten művelt polgárságot és parasztságot akart teremteni, mint maga is mondja: parasztembert, mesterembert, kereskedőt, gyárost, vállalkozót. De osztályának tagjai »rettegtek a földművelők felvilágosításától«. A jobbágyság, a földesúri jogar alatt sínylődő mezőváros helyébe művelt magyar falut s agrárvárost, a nyers őstermelés helyett modern gazdálkodást, ipart és kereskedelmet akart létre hozni. Megelőzte Széchenyit s igen érdekes, hogy egyik könyvét gróf Széchenyi Ferenc fordíttatta le magyarra. Szegedi Kis Istvánék után ő képviselte a második nagy alföldi, tiszántúli tervet. Az előbbi a török lovak patái tapodták le. Az utóbbit az úri Magyarország és eredendő romlottsága...

A MAGYAR PARASZTSÁG A XIX-IK SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

A jobbágyszabadítás gondolata először a nagy alföldi mezővárosokban talált visszhangra. Most mutatkozott meg a mezővárosok társadalmi és politikai jelentősége. A nagyobb tömegben s átfogóbb közösségben élő parasztság nagyobb öntudatot és politikai erőt képviselt, mint a kis szétszórt falvak népe, másrészt pedig, midőn lehetővé vált az önkéntes megváltás, komoly gazdasági biztosítékot is jelentett. Megindult a harc a politikai és gazdasági szabadságért, a föld népe gazdasági igényeinek kielégítéséért s a mezővárosok önkormányzatáért. A mezőváros a maga méretei között a politikai demokrácia elvét képviselte.

Az önkéntes megváltás a legtöbb mezővárosban eléggé símán történt. A nagybirtokos látta, hogy a folyton növekedő parasztközösség többé nem tartható az eddig híven »megőrzött« feudális béklyók között. Jól tudta azonban, hogy a föld birtoklása nem csak gazdasági előnyöket, hanem politikai hatalmat is jelent s az utóbbi segítségével befolyást bír gyakorolni az időközben kezéből kicsúszott gazdasági javakra is. A nép viszont teljes felszabadulás után vágyakozott s autonóm életet akart élni a nehéz örökváltás útján megváltott városban. Ahol zavargások voltak, ott az okot ebben az érdeellentétben kell keresnünk. A mezőváros például az egész váltságot nem tudta azonnal kifizetni. Így történt ez Szentesen is. A Károlyi-birtok viszont éppen ezért továbbra is befolyást akart gyakorolni a városi előljárók választására. Ugyanez történt Vásárhelyen, a hangulat forrósága tehát mindenütt emelkedett. Az országgyűlés pedig évről-évre elodázta a parasztfelszabadítás kérdésének gyökeres megoldását.

Az országgyűlés különbséget akart tenni az urbális és kontraktuális jobbágyság között. Mária Terézia idejében összeírták a jobbági telkeket s ezeknek gazdái kerültek földesuraikkal közjogi viszonyba. A magánjogi szerződés alapján dolgozó jobbágyság új rétegződést jelentenek a jobbágyságon belül: kontraktualistáknak vagy kuriális jobbágyságnak nevezték őket. A zsellérkérdésről, a »reformországgyűlések« hallani sem akartak. Holott a zsellérség száma ijesztően megsaporodott s a házhellyel és házzal bíró zsellérek mellett nagyon megnőtt a házhellyel sem bíró és »árendába lakó« »alzellérek« száma. A 48 előtti országgyűlések helyrehozhatatlan mulasztásokat követtek el. Az önkéntes örökváltás lassan haladt előre, a magyar szociális kérdés megoldatlanul vívódott s közben szőnyegre került immár visszavonhatatlanul nemzeti felszabadulásunk ügye is. Az 1848-as rendi országgyűlés a francia forradalom szelétől ütötten s a belső parasztforradalomtól való félelmében eltörölte az úrbéri terheket, megalkotta a jobbágyszabadítás kerettörvényét. Ez az urbális jobbágyság helyzetének részleges megoldását jelentette, ugyanis még a kielégített parasztság is súlyos sérelmekről panaszkodott a legelőelkülönítés dolgában. Mikor a megváltás megtörtént, a földesúr s a jobbágyság addig közös legelőjét is elkülönítették, valamennyi esetben a földesúr javára. Utóbb

igen súlyos zavargások keletkeztek ebből. Az alku pillanatában s a felszabadulás első hangulatában a parasztság elfogadta az igazságtalanságot, de vészes következményeit egyre jobban érezte. Az állattenyésztés ebben az időben éppen olyan fontos ága volt a mezőgazdaságnak, mint a földművelés és a kicsire szabott legelők súlyos vérveszteség fenyegette a parasztgazdaságok állattenyésztését s ezzel együtt a kisparaszt háztartását. Akik önként váltották meg az örökváltságot néhány esztendeje, úgy hitték, hogy a később felszabadulóknak egyáltalában nem kell örökváltságot fizetniük, tehát a földesúrral kötött egyezményt igazságtalannak és érvénytelennek tartották. A földnélküli tömegek pedig földet követeltek s a nemzeti szabadságharcban való részvételt szociális kívánságaik teljesítéséhez kötötték. Nyilvánvaló, hogy a nép a folyton hangoztatott s minden erővel propagált »nemzeti ügyben« jogos kívánságainak teljesülését kereste s jórészt hiába kereste.

Nemcsak a fővárosban alakultak a szabadságharc előestéjén radikális körök, hanem Békés megye mezővárosaiban is s nemcsak Pesten volt forradalmi hangulat, hanem egész déli Tiszántúl is. A megye népe a vármegyei bizottmányba a »nép fiait« küldötte. Eleve bizalmatlan volt a megnyugtató céljából széthintett liberális-nemzeti jelszavakkal szemben. Vésztő község nyíltan megizente, hogy föld nélkül neki mit sem ér a sokat hangoztatott szabadság. Mások meg a regáléknak a földesúrtól való megszerzése eretékeiben indítottak mozgalmakat. S távolról sem igaz az, hogy csupán »helyi« okok szülték az izgalmat. Egyre sűrűbb hangok hirdették, hogy a kormány munkája túlságosan lassú. Csakhamar lázadás ütött ki Orosházán, Mezőberényben, Szeghalmon, Endrődön, Váriban, Kétegyháza és Gyomán, tehát a mezővárosok mellett néhány falu is megmozdult. Füzesgyarmaton elvették az uraságtól a földet s az egész határból csak egy kilencedet adtak neki. Kiderült, hogy a népnek is van történelmi emlékezete és tudata, sérelmeiket egész Mária Teréziáig vezették vissza, mikor is az úrbéres ügy rendezése sok földesúrnál erőszakos foglalásokban nyilatkozott meg. Orosháza arra hivatkozott, hogy ősapáik alapították Szénást, ők tették termővé az urasági pusztákat, tehát a föld őket illeti meg. A lázongásokat egyelőre sikerült lecsillapítani, de az elégedetlenséget nem.

Országszerte neki láttak a nemzetőrség megalakításának, Békésben is. A nemzetőrség célja nemcsak a hon védelme volt, hanem a vagyonos rétegek védelme is az elégedetlen zsellérekkel szemben: »szükség esetében városát védelmezni éppen úgy köteleztetik, mint polgártársait személyökre, és vagyonokra nézve bátorságban helyezni«. Igen kevesen álltak be kezdetben a nemzetőrségbe s maga a békési csapat már tisztán mutatja a parasztság belső tagozódását: a csapatok az őrség tagjainak vagyoni helyzete szerint oszlanak kisebb egységekre. A »nemzeti lelkesedés« tehát nem tudta az éles osztálytagozódást megszüntetni. Az önkéntesek igen gyér számban jelentkeztek, akadt falu, melyben a toborzás teljesen csődöt mondott. 1848 őszén indult meg a második toborzás, az eredmény megint szomorú volt. A szociális kívánságok teljesítése késett és így a kezdetben sem túlságos nemzeti lelkesedés grafikonja egyre lejjebb zuhant s új lázadások gyulladtak ki. Mezőberényben a nép elfoglalta az urasági földeket s földosztásra készült, mert »ha az ország igénybe veszi a nép véré, akkor az urak vagyona is a népet illeti«. A lázadás vezére Frey Ádám volt, kit nemsokára kivégeztek. Szegedről Orosházára érkezett Olá István »históriás« társával, Busa Józseffel s a forradalmi népi ponyvával. Hatásuk nemsokára jelentkezett; a fegyveres nemzetőrök elfoglalták az uraságtól a csáki pusztát. Olá Istvánt is kivégezték s társait súlyos börtönbüntetésben részesítették. A közjogi forradalom tehát véglegesen szembe helyezkedett a népi forradalommal.

A képviselőválasztásokon csaknem az egész megye Táncsics Mihályt jelölte, kinek munkásságja a népi kívánságok egyetlen igaz szócsöve volt. Ő azonban más megyében vállalt jelöltséget. Nem volt szervezett parasztpárt s a nép jelöltjei mégis rendre győztek. A követeknek adott utasításokban pedig már benne van az egész népi program. Kívánják a főrendi tábla eltörlését, a regálék megszüntetését, a szekularizációt, az általános választói jogot egy évi

helybenlakás alapján, a címek és rangok megszüntetését, elegendő mennyiségű, és minőségű iskolát a jelen kor tudományos igényei szerint, földbirtokrendezést, legelőrendezést, esküdt-széket, központosítást a megyerendszer helyett, felelős állami tisztviselőket, stb. A márciusi radikalizmus mélyen beitta magát a tömegekbe. Se a kormánynak, se az országgyűlésnek nem volt fontos a népi követeléseknek legalább részbeni megoldása sem. A nemzeti szabadság eszméje nem tudott összeolvadni a népi törekvésekkel, holott a nemzeti ellenállás sorsa ettől függött. Ezt az igazságot az országgyűlésnek csupán egy kis csoportja ismerte fel. Kossuth velük szemben következetesen s mereven a rendi álláspontot képviselte.

NÉPI MOZGALMAK A SZABADSÁGHARC UTÁN

A forradalom leverése után Kossuth s a forradalom dicsfénye egyre nőtt. A középosztály a maga belső tartalmatlanságát pótolta a negyvennyolcas jelszavakkal. Ma már csodálkozunk, hogy a 48-as politika milyen kicsinyes jelszavakkal alkotott hatalmas ellenzéki pártokat s egy-ízben kormányképes koalíciót, holott a mögötte álló társadalom színvonalának ezek a jelszavak feleltek meg s gyökeresebb politikai program mellé oda se állott volna. A felszabadult s földhöz jutott parasztréteg és sarjai érthetően ragaszkodtak a forradalom emlékeihez s ezeknek megtestesítőjéhez, Kossuth Lajoshoz. A népi kérdés 1861 után lekerült a napirendről s ez az elégedetlen zsellér-rétegeket is 48-assá tette, hiszen 48 jelentette a dinamikát, a népmozgalmak és a képzelt lehetőségek korát. Radikális népi sajtó élt akkor s Táncsics lapjának egy-egy példánya még a nyolcvanas és kilencvenes években is a nép kezén forgott. 1848 s Kossuth alakja tehát legendává nőtt a nép szellemében s mikor Áchim L. András rálépett az agrárszocializmus útjára, mozgalmának népszerűsítése érdekében először 48-as szocialista pártot alakított.

A ki nem elégített rétegekben azonban útnak indult egy másik folyamat is: a »nemzeti« politikából való kiábrándulás. A nemzeti és népi gondolat a nagy forróság idején, 1848-49-ben sem tudott összeforrni, a 67-es korszakban pedig végleg szétváltak útjai. A földnélküli rétegek tehát más erőbe próbáltak kapaszkodni, s így a szocializmus, s az általa hirdetett nemzetközi szervezkedés és együttműködés hálás talajra talált abban a népben, mellyel a polgári pártok közül soha és senki sem akart politikailag együttműködni.

A szocialista mozgalom Aradról érkezett Békés-Csongrádba, egy cipészlegény hozta, ki Aradon már tagja volt a szervezetnek. Hódmezővásárhelyen telepedett le s megalapította az Önképző- és Szakegyesületet. Megismerkedett Szántó Kovács Jánossal, a mozgalom tehát vezérre talált. Szántó Kovács bátor ember volt, bölcs és jó szónok. A szervezet Szántó Kováccsal az élén Általános Munkás Olvasó Egyletté alakult s 1894-ben már 1700 fizető tagot számlált. A szervezkedés hasonló gyors eredményeket mutatott egész déli Tiszántúl. A hatalom erre szokott eszközéhez nyúlt, az elnyomáshoz. A szociális kérdésben, mint mindig, most is csak közigazgatási kérdést látott. A munkásegyleti helyiségben szabályos úton megjelent és bírói végzés útján el nem kobozott röpiratokat tartottak terjesztés céljából. A rendőrség elkobozta őket, Szántó Kovácsot pedig a városházára idézték s kihallgatása közben letartóztatták. A nép izgalma erre a végsőig fokozódott, megostromolták a városházát s harc közben szétszedtek egy csendőrt. Egy vásárhelyi öreg földmunkás dicsekedett nekem, hogy még most is lábában hordja az 1894-ben kapott golyót.

A bíróság négyesztendei börtönre ítélte Szántó Kovácsot, ki nyitott mellel, nyíltan s büszkén állott bírái előtt. Minden szava azt árulta el, hogy a földmunkásság öntudata immár teljesen kiforrott és vállalja az esedékes társadalmi és gazdasági harcot. Vallomása szerint azért indították el a mozgalmat, hogy az ipari munkásokkal egyenlő jogokat, tisztességes munkabért,

nyolcórás munkaidőt s a földmunkásságot védő törvényt nyerjenek. Petőfi forradalmiságára hivatkoztak a vádlottak s földosztást követeltek. Szántó Kovács rámutatott az osztályharc elkerülhetetlenségére is: »A vagyonos osztály úgy bánik a néppel, ahogy akar; ez szervezkedhetik a munkásosztály ellen, de a munkásnak nincs megengedve, hogy szervezkedhesek a vagyonos osztály ellen.« S kihallgatása közben egyszerű s gyönyörű szavakkal tett bizonyosságot a felelősségérzetről, mely fajtája, sorstársai jövőjéért ég benne: »Úgy mondom, ahogy érzem. Mi talán kijövünk, de a jövő nemzedék nem haladhat elő. Ha egy öreg ember egy diót elültet, tudja, hogy neki abból haszna nem lesz, hanem a jövőnek.« A városi »értelmiség« e tiszta vallomást »butaság«-nak nyilvánította s élcelődött felette...

A 90-es évek elején Orosházán, Tótkomlóson, Pusztaföldváron, Bánfalván, Békéscsabán, Csorváson, Mezőberényben s Nagyszénáson is megalakult a munkásegylet. Egész Békés megyében meg akarták alakítani a munkásköröket, hogy azután bérharcot kezdhessenek. A közigazgatás s a vármegye természetesen itt is megmozdult és megindították a szocialista munkásság bojkottját, más vidékről hozattak »jóravaló«, tehát öntudattal még nem rendelkező munkásokat, akik nem »rontják meg a munkás és munkaadó között fennálló jóviszonyt«, azaz nem követelnek béremelést. A fennálló béreken mit sem változtattak, holott a béremelés megnyugtató hatása kétségtelen lett volna. Orosházán, május elsején a munkásság tüntetést tervezett a véle szemben álló front intézkedései ellen. A felvonulást azonban betiltották, ezért a munkásegyletben gyülekeztek s a tüntetésből mindössze annyi lett, hogy kitűzték a házra fehér selyemből készült, nemzetiszínű szegéllyel díszített zászlajukat. A szolgabíró elkobozta a zászlót, a nép pedig a közigazgatás eljárását kihívásnak vette s megostromolta a szolgabírói hivatalt. Érdekes, hogy a lázadásban az asszonyok jártak elől, ők nyúltak először tégladarábokhoz. Katonaság és csendőrség vonult ki. Lassan, fegyverhasználat nélkül szorította vissza a karhatalom az izgatott tömeget, a lovascsendőrség azonban kíméletlenül lecsapott s »megtisztította« az utcákat, közben a ház előtt ülő öreg embereknek is kijutott a kardlapból. Mintegy 160-200 sebesülés történt, a munkásotthont bezárták.

Ugyanebben az évben, 1891-ben tört ki Békéscsabán is a »nagy lázadás«, ma is így emlegetik. Munkásegyletet akartak alapítani, de a hatóság itt már »elővigyázatos« volt, egyszerűen nem adott rá engedélyt. Felsőbb utasításra cselekedett a szolgabíró, de a népindulat őt érte utól: az utcán leütötték. Vérében fetrengett s a támadói otthagyták. Kis idő múlva magához tért, berohant hivatalába s magára zárta az ajtót. Néhány perc múlva már tömeg vette körül a hivatalt, melyet négy csendőr védett. Katonaság érkezett, mely szuronyrohammal szorította vissza a népet. Három parasztot agyonszúrtak, s elkezdődtek a letartóztatások. Másnap új roham indult meg a városháza ellen a letartóztatott »testvérek« kiszabadításáért. A hozzájuk szóló tisztviselőket nem hallgatták meg, a csillapítani igyekező Holub tábornoknak pedig azt mondták, hogy nem jöttek ők a katonaság ellen, csak az urakat adják ki. A vezénylő tábornok józanágának és emberiségének köszönhető, hogy a tömeg másodszori visszaszorítása nagyobb véráldozat nélkül történt. Ő maga haladt a szuronyok előtt, a katonák csak lépésről-lépésre haladhattak, a nép pedig lassan szorult vissza. Csak egy parasztot szúrtak meg, belőle lett Áchim leghűségesebb alvezére.

A forradalmi események nemcsak a többi mezőváros és nagyközség zsellérségét mozgatták meg, hanem az uradalmi cselédséget is. S ez a megmozdulás egészen egyedülálló a magyar nép történetében. A mágócsi Károlyi-uradalom cselédei szervezkedni kezdtek, a szentetornyai uradalom béresei vasárnapi munkaszünetet követeltek. Harminchatot le is tartóztattak e »bűnös« merészségért a munkaadó s munkás közötti »jóviszony« nevében. Különben a lázadás hatása igen vegyes volt. Néhol kissé javultak a viszonyok, másutt növekedett a »nyomás«. Hódmezővásárhelyen mintegy ezer mezei munkás nem kapott aratási munkát, azzal a megokolással, hogy más részesek szebben tudnak keresztek rakni.

A szocialista szervezetek ettől kezdve éveken át »föld alatt« működtek, katakombaszerű életet éltek. Tanyákon és a szőlőkertek hajlékaiban tartották összejöveteleiket s egyszerre megtanulták a földalatti szervezkedés fogásait és módszereit. Összegyűltek egy hajlékban s otthagytak két öreg embert, meg egy bibliát. A többiek pedig átlopóztak a másik hajlékba. A leselkedő csendőrök csak két jámbor öreget találtak, kik éppen Jeremiás siralmait olvasták...

Néhány év múlva megalakulhattak a munkásszervezetek, de jelentősebb tömegmozdulásokat csak mintegy másfél évtized múlva tudtak létrehozni. 1906-ban gazos volt s megdőlt a gabona. A nagybirtokosok és a gazdák azonban most is csak 12-13-ad részt kínáltak az aratóknak. Egymásután törtek ki az aratósztrájkok. Erre más vidékről hoztak aratókat, de a sztrájkolók közbelépésére ők is megtagadták a munkát. A sztrájkoló munkásokat most istállóba és pajtákba zárták s fegyveres őrizet alatt tartották. Katonaságot hoztak aratni, de munkájuk eredménytelen volt. Végül némi kedvezmények árán a munkásság engedett, de a birtokosok »tanultak« az esetből s tanulságukat úgy szűrték le, hogy megkezdték a román cselédség behozatalát. Ezért találunk ma még Orosházán is néhány román családot.

A JOBBÁGYRENDSZER FOLYTATÓDÁSA

A jobbágyság 1848-ban jogilag megszűnt, minden paraszt megkapta személyes szabadságát. A hon szabad és egyenlő fia lett jogilag. A hálás utókor mindmáig sem tud betelni a rendi Magyarország dicsőítésével, mely e nagy tettet »önként« hajtotta végre. Az egykorú följegyzések ugyan alaposan lerontják az »önkéntes áldozat«, a nemesi kiváltságokról való lemondás értékét, sőt: egészen kétségessé teszik. A rendek valóban nagyon is kényszerítő körülmények között hozták az önkéntes áldozatot s olyan módon, hogy a népi elégedetlenséget távolról sem sikerült lecsillapítaniuk. S különben is: az »áldozatkész« jogalkotás e remeke nem akadályozta meg, hogy a jobbágyság kerülő úton, enyhébb formában, de mégis visszaállítsassék.

A jobbágyi sors lényege az volt, hogy a jobbágy bizonyos szolgáltatások és ingyenes munka, robot, fejében nyer földet a saját használatára. A felszabadítás után a jobbágyság jórésze kisbérletre lett. A kisbérlet sorsa keserűbb volt a jobbágyénál. Magas árendát fizetett, mely többnyire túlhaladta a jobbágyi szolgáltatások összegét s ezenfelül bérletéből a rövid lejáratú bérleti szerződés szerint bármikor kimozdíthatta földesura. A földesúr pedig egyre gyakrabban alkalmazta a kimozdítást, hiszen főként talajjavítás céljából adta a kisbérletet, s miután a »mór«, illetve a paraszt megtette kötelességét, elmehetett. Később pedig a gazdasági gépek korszakában, a nagybirtok kapitalizálása idején, egyre kevésbé szorult rá az emberi kéz munkájára s arra törekedett, hogy a birtokára települt bérletű parasztságtól mielőbb megszabaduljon, mert a gépek révén jövedelmezőbb lett a házi kezelés. A vándorló kisbérlet sorsa semmivel sem volt jobb a szökdöső jobbágyénál, legfeljebb annyiban, hogy élvezhette a szabadság »szellemi« gyönyöreit.

A robot sem tűnt el egészen, sőt mindmáig előkelő helyet foglal el mezei életünkben. Ó-Tompát, mely ma Nagymágócs nevű eszmei községünkhöz tartozik, 30-40 éve még Robotosfalunak hívták. A Károlyi-uradalom »földészeket« telepített le, tehát még új szót is teremtett, hogy a gyűlölt jobbágy nevet elkerülje. A »földészek« 12 hold földet kaptak s ennek fejében robotolniuk kellett. Arattak, kapáltak, behordtak, dudváztak. Minden portának ezenkívül egy férfi-munkást kellett az uraság rendelkezésére bocsátania, amikor csak kívánta, a szokásos napszám feléért. Akinek nem volt fia, az kénytelen volt e célból egy bérest fogadni. E viszonyok mintegy 32-33 éve szűntek meg.

Az 1891-es parasztlázadások idején a lajosfalvai uradalomban azért forrongott a nép, mert, mindazoknak, akik harmados kukoricát kaptak, robotolniuk is kellett. Tájunkon a robot ma is általános. Aki aratórészt vagy harmados, negyedes földet kap, az többnyire ma sem szabadul a robot alól. A sövényházi uradalom előljárt a jobbágyrendszer »meghosszabbításában«. Ma már nemcsak a föld tulajdonosa követel robotot, hanem a munkaközvetítő, a bandagazda is. A munkához való jog merő álom. A valóság az, hogy földnélküli munkásnak fizetnie kell azért, hogy a csekély mezőgazdasági munkabér fejében munkát nyerjen. A munka tehát mégcsak nem is szabad lehetőség, hanem kegy, előjog, melyet robottal s korszerű »jobbágyi« szolgáltatásokkal kell a munkásnak megváltania.

A NAGYBIRTOK TOVÁBBI SZEREPE A TÁJ KIALAKULÁSÁBAN

A Bach-korszak rendezte véglegesen az úrbéres törvényt. A jobbágyoknak szétosztott földeket nyolc osztályba sorolta s a földesúr az elveszített földek minősége szerint méltányos kárpótlást kapott öt százalékkal kamatozó földtehermentesítési kötvények alakjában. Az egész kárpótlást az állam vállalta magára s a földtehermentesítési alap úgy gyűlt össze, hogy minden adóforintra tizenöt krajcárt csaptak rá. A zsellérek érdekében most sem történt semmi.

A hajdani kuriális jobbágyok egy része, mint kisbérelő, ott maradt a földesúr földjén. A XIX. század első felében különben is szívesen adott kisbérletet a földesúr, hogy terméketlen földjeit megjavítsa. Nagy dohánykertészkedés folyt ebben az időben s a dohánykertészek alapos talajjavító munkát végeztek. De a nagybirtok felette óvakodott attól, hogy a kisbérelők huzamosabb ideig bírják ugyanazt a földet s komolyabb közösségekbe, fejlődésre képes községcsírákba tömörüljenek. A jobbágyfelszabadítás harcainak idején a mezővárosok megmutatták, hogy mit jelent az összetömörült parasztság ereje és öntudata. A nagybirtok sokat tanult ebből.

A sövényházi Pallavicini-uradalom hajdani kuriális jobbágyai s későbbi kisbérelői gyorsan virágzó községcsírákat alkottak. Csányon 1759-ben kilenc gazdát írtak össze s 1830-ban már 1900 lelket számlált, nem sokkal utóbb pedig 1600 holdon folyt a kertészkedés. Így született meg az alsópusztaszeri, dóczi, hantházi, baksi, ányási, homoki, síróhegyi és bánomhegyi település többek között. E községcsírák a század derekán már csaknem községekké nőttek, Ányásnak 883, Homoknak 749, Hantháznak 716, Síróhegynek 410, Dócnak 610 lakosa volt ebben az időben. A bérlelők egyrésze kiszolgált 48-as honvéd volt s mikor 1852-ben lejárt a bérletük, azzal az indokolással kérték meghosszabbítását, hogy annakidején kivették részüket a haza védelméből. A földesúr, Pallavicini örgróf, azonban a szabadságharc alatt Bécsben élt s a nemzeti kormány hazaárulónak nyilvánította őt. A naiv honfiaknak tehát felmondott s mivel télvíz idején nem akarták elhagyni saját kezük építette lakóhelyeiket, karhatalom segítségével szedette le a tetőt fejük felett s katonaság igénybevételével kergette szét őket. Rendeletét jószágigazgatója hajtotta végre. Egy hónapra rá éjnek idején fegyveres parasztok vették körül a jószágigazgató házát, kivezették, halálra ítélték s kivégezték. Homok, Hatrongyos, Vadkert, Percsora elpusztultak, a parasztok földönfutók lettek, a betyárok pedig napról-napra szaporodtak.

Míg tehát a mezővárosok (Szeged, Orosháza) rajokat bocsájtottak ki, új és új községeket alapítottak s így biztosították a magyar elem súlyát tájunkon, a nagybirtok csírájában megfojtotta az életre kérezkedő falvakat. A sövényházi uradalomnak mindamellett természetesen napszámosokra volt szüksége. Régi jobbágyainak s kisbérelőinek egy részét tehát megtúrte, de telephelyeiket folyton változtatta. A rombolások nem szüntek meg 1852-ben, hanem részint a

régi okból, részint új okok folytán egészen az elmúlt évtizedig tartottak.² Mintegy tizenkét esztendeje verték szét Dócz utolsó házait. A nép szívós, tragikus ösztönrel mondta, hogy »legyen falu« s felépítette viskóit. Az uradalom pedig azt felelte, hogy »legyen pusztá«. S lőn pusztá...

Az óriási hitbizomány területének egyrésze ma is inkább »vadászterület« és gondozatlan s hasznát alig hajtó legelő. Benépesítettsége megdöbbentően gyarló. Mintegy 55.000 holdon kereken 7000 ember él. Itten valóban pusztá a pusztá. Ám ez a »pusztá« nem a természet vaskezének műve, hanem a nagybirtoké. Így »hatott« a csongrádi mamutbirtok a táj későbbi kialakulására...

A KIVÁNDORLÁS

Néhány esztendeje egyik előkelő folyóiratban éppen tájunk közismert nagyiparos-nagybirtokosa panaszkodott, hogy a változó idő megakadályozza a magyarság további nagyszabású kivándorlását. A magyar nagybirtokos osztály még ma sem látja, hogy milyen pótolhatatlan vérvesztéssel jelentett a háború előtti kivándorlás, s milyen komoly mértékben járult hozzá a magyar összeomláshoz.

A tömeges kivándorlást nagyszabású belső népvándorlás előzte meg. A zsellérség végigjárta az országot s ahol csak egy talpalatnyi hely is kínálkozott, rögtön gyökeret vert benne. A nagybirtokok a mezőgazdaság gépesítése előtt még adtak kisbérleteket, de a mezőgazdasági gépek bevezetése után inkább házi kezelésbe vették birtokukat. Ha pedig a birtok bérbeadására került a sor, nagybérlőnek adták még akkor is, ha a földéhes parasztság a nagybérlőnél jóval magasabb hasznobért ígért. Ennek két oka volt. Egyrészt: így nem kellett az emberek tömegével bajlódni, egy kézbe került a birtok, másrészt: a gazdasági és társadalmi harc a parasztság és a nagybirtokos osztály között egyre élesebb lett s a nagybirtokos ragaszkodott tulajdonának feudális gazdasági és társadalmi formájához.

Tájunk zsellérsége kezdetben Torontál felé rajzott. Torontál »új vármegye« volt s egyelőre nagy tömegeket szívott fel. Miután azonban befogadóképessége színültig megtelt, az elhelyezetlen rajok inkább Horvát-Szlavonország felé törekedtek s a Dráván túlra vándorló tömegek mindörökre elvesztek a magyarság számára. Később a Balkán többi országa felé is megindult a magyar rajzás, főleg Boszniába s Szerbiába, de Romániába is. 1910-ben Bosznia lakosságának 13·8%-a vallotta magát magyar anyanyelvűnek. Torontál, a hirtelen megduzzadt vármegye veszített a kivándorlások idején legtöbb embert. Valósággal pánikszzerűen menekült belőle az összezsúfolt lakosság. S hogy a kivándorlás mennyire összefüggött a nagybirtokrendszer fenntartásával, azt a következő adatok egészen világosan mutatják. A parcellázás szünetelése folytán a földárak rohamosan emelkedtek:

1885-ben	320-380 korona volt egy hold föld ára,
1895-ben	505-560 korona,
1905-ben	790-970 korona,
1909-ben	1000-1300 korona.

² L. az eszmei községekről szóló részt a *Csongrád, az eszmei vármegye* fejezetben.

Egy hold föld ára tehát huszonnégy esztendő alatt megnégyszereződött. A föld árával párhuzamosan nőtt a kivándorlók száma is. Torontál 1881-től 1890-ig 18.707 embert veszített, lakosságának 3·67 %-át. A következő évtizedben már 30.644 volt a kivándorlók száma, a bevándorlóké pedig csupán 417. 1881-től 1909-ig 73.150 embert veszített a vármegye, lakosainak 12%-át.

A kivándorlás akkor öltött igazán vészes méreteket, midőn a tömegek érdeklődése Amerika felé fordult. S gyenge vigasz az, hogy a kivándorlók egyrésze meggazdagodott és visszatért hazájába. 1909-ben az amerikai munkás, ha állandóan volt munkája s a legszerényebben élt, évente átlag 500 koronát tudott félre tenni, tehát mintegy 700 négyszögölnyi jobbminőségű magyar föld árát takaríthatta meg. A visszavándorlás éppen ezért az országos átlagot tekintve, így festett:

1899-től 1904-ig	a	kivándorlóknak	20·5%-a	jött	vissza,
1905-től 1907-ig	»	»	18·2%-a	»	»
1908-től 1900-ig	»	»	32·7%-a	»	»
1901-től 1910-ig	»	»	23·6%-a	»	»
1899-től 1913-ig	»	»	24·3%-a	»	»
1905-től 1913-ig	»	»	25·5%-a	»	»

Tehát minden negyedik magyar jött haza, ki némi tőkével, ki pedig súlyos csalódásokkal, összetörten.

A két város, Szeged és Hódmezővásárhely aránylag sokat parcellázott, tehát alig vándoroltak ki belőle. Aránylag kevés a csongrádi kivándorló is. Ennek az az oka, hogy a Pallavicini-hitbizomány még a kivándorlási láz előtt kiszorította területéről az »emberfelesleget«, mely többnyire Torontál felé futott. Így a torontáli kivándorlók számában ott vannak a már jóelőre elűzött csongrádi rajok is. Csanádnak is kevesebb volt a kivándorlója, mert a XIX-ik században a kincstári birtokokon jelentékenyebb telepítést végeztek. E példa ismét rengeteget beszél: még a gyarló kincstári telepítés is mennyire megkötötte s visszatartotta a magyar népet.

Tájunk kivándorlása így alakult a XX-ik században:

	Arad vm.	Békés vm.	Csanád vm.	Csongrád vm.	Torontál vm.	Hódmező- vásárhely	Szeged
1900	119	71	57	13	537	-	-
1901	98	65	70	7	539	3	13
1902	179	62	43	7	1.117	4	9
1903	304	164	18	39	2.778	6	-
1904	335	156	89	33	3.988	-	-
1905	1027	475	363	64	7.456	16	14
1906	1828	1263	519	98	11.498	9	99
1907	3030	1349	717	83	18.138	13	155
1908	668	278	184	34	2.663	9	82
1909	1667	478	432	131	7.271	10	88
1910	1453	355	221	39	6.478	8	66
1911	1182	231	216	43	3.934	12	72
1912	2286	456	257	69	5.947	14	115
1913	1660	238	264	28	3.643	16	73

Ezek a hivatalos adatok távolról sem foglalják magukban a kivándorlók teljes létszámát. Nemcsak a Balkán országaiba, de Amerikába is sokaknak sikerült útlevél nélkül kijutniuk. S a hivatalos összeírások különben is bizonyos »optimizmussal« készültek.

Rakodás a Tiszaparton

Kubikosok

A VÁROSOK HATÁSA A KÉSŐBBI TELEPÜLÉSEKRE

A mezővárosok a sajátságos történelmi események folytán óriási határok urai lettek. E téren Szeged jár legelől, melynek határa ma 141.050 hold. De igen jelentékeny határral bír valamennyi mezőváros. Lassanként a messzebbfekvő, sőt az egészen távol fekvő legelőket is feltörték, de az óriási határban tudatosan megakasztották a faluközösségek kifejlődését. A tanyarendszer igen kellemes volt a városok gazdasági helyzete szempontjából. Nem igénylett költséges intézményeket, gondozást, de jövedelmet hozott. Viszont, ha falvak alakulnak, a határ reájuk eső részével együtt közigazgatásilag elszakadtak volna a várostól. Mennél inkább »városiasodott« a város, társadalmi szerkezetünk sajátságos természeténél fogva, annál kevesebb gondot fordított a tanyarendszer civilizálására és művelésére. Így nőtt a tanyarendszer, például Szegeden, óriási lomha és béna mamuttá. A szentesi határban mégis kialakult két faluközösség: Fábiánsebestyén 10 km-re a várostól és Magyartés 8 km-nyi távolságban. A két község elhatározta, hogy közigazgatását egyesíti, pedig légvonalban mintegy 14 km-re fekszenek egymástól. A községházát azonban Szentesen kellett felépíteniök, ami a közigazgatás szerepét ábránddá teszi. A két kis faluközösség tehát majdnem kicsúszott a város kezéből. A város azonban az utolsó percben megragadta az üstöküket és ma is kezében tartja.

Hódmezővásárhely keleti határa közvetlenül Orosháza mellett fekszik, de a megyei beosztás Vásárhelyhez kapcsolja. A szegedi határ nyugati része a Duna-Tisza közébe fúródik, azonban Szeged mégse bocsátja ki a hatásköréből. Mesterségesen elszigeteli és magához láncolja határát anélkül, hogy felvirágoztatásáról komolyan gondoskodnék. A tanyai vasút mindkét elágazását úgy építették, hogy a Szegedtől nyugatra eső tanyavidék ne találjon összeköttetést a Duna-Tisza közével és Dunántúllal, ahol pedig kedvezőbb piacokat nyerne, de éppen ezért előbb gazdaságilag, később pedig közigazgatásilag elszakadna Szegedtől. Szeged birtokpolitikája éppen olyan erőszakos és természetellenes, akár a nagybirtoké s éppen úgy hozzájárult a táj gazdasági szétzilálásához, mint a nagybirtok. Nem törődött a népi érdekekkel, ment s megy a maga merev, korlátolt útján. A »birtokjog« fontosabb a nép szaporodásánál, gazdasági és kulturális fejlődésénél, a táj közigazgatási és mezőgazdasági megszervezésénél és minden más érdeknél. Éppen Szegeden mutatták ki, hogy ha a város alkalmas időben kisemberek számára eladta volna a birtokát s a befolyó összeget más téren gyümölcsöztette volna, akkor pénzügyi helyzete ma kedvezőbb lenne. A figyelmeztető szó azonban hatástalan maradt.

A SZÁZADFORDULÓ ÉVEI, ÁCHIM L. ANDRÁS

Mikor Ady Endre Érmindszenten meglátta a napvilágot, Békéscsabán már iskolába járó fiú volt Áchim L. András. Áchim 1871 március 15-én született, mintha a sors már születése napjával is kitörölhetetlen jegyet írt volna homlokára. A serdülő fiú csaknem kiszakadt a végzet kemény markából, a VII. gimnáziumig vitte, mikor apja betegsége miatt mégis visszatért a tanyára. Csaknem osztályt cserélt, s e cserének talán beláthatatlan következményei lettek volna. Hiszen ellenfelei is csabai kisparasztoktól származtak s a második elúriasodott nemzedék már kiolthatatlan s naiv dzsentrinostalgiaikkal járta Csaba utcáit, régen elfeledve paraszt nagyapáit. A fiatal férfi szép középbirtoka mellé csaknem kétezer holdat bérel, látszólag »kulák« lesz. Mikor politikai szerepre csábítják, eleinte húzódik, félrevonul. Halála előtt komor sejtelmek vannak, Budapestre viszi a feleségét, mert végzetes eseményeket sejt és óvni akarja asszonyának beteges szívét. Áchim L. András megpróbált »menekülni«. Ám ösztönei erősebbek voltak, mint »belátásai«. S ösztöneiből a hivatás sűrű, fekete lehellete párázott szüntelenül. Gyönyörű, izmos, győzhetetlen erejű férfi volt, a »paraszt Apolló« nevet senki sem érdemelte meg úgy, mint ő, szeretett élni. De a »márciusi sors« kérlelhetetlen, s ellenfelei

biztos kezekkel készítették Áchimnak a halált. A küzdelem tetőpontján Áchim egyik cikkében bevallotta, hogy fatalista s ment nyugodtan a halál felé...

De vessünk egy tekintetet az 1900-as évek Békés megyéjére, az okokra, melyek Áchim harcait kilobbantották. A helyi lap 1906 október 2-ik napján megjelent számában olvassuk a következő figyelmeztetést: »Már többször is, de kivált most, szeptember 30-án, vasárnap a békéscsabai úri vadásztársaság bementek földemre, veteményeimre és különösen mintegy 15 hold cirokvetésemben okoztak ezrekre menő kárt avval, hogy azt össze-vissza törték és örökre hasznavehetetlenné tették - miáltal nekem és mintegy húsz felesemnek egész évi termését elrabolták... Most vasárnap történt, hogy szintén több úri állat... bementek vadászni a cirokvetésembe - és akarattal-e, vagy nemtörődömségből - a ciroktábla mellett tehenet legeltető három kis gyermekem közé lőtték a srétet. Csak az isteni gondviselésnek köszönhető, hogy fogoly helyett három kis ártatlanom nem lett az úri passzió martaléka...« Többek között ezeket mondja Áchim L. András nyilatkozata. 1906 novemberében, nem Áchim vádjai, hanem a helyi sajtó »szürke« hírei szerint »Döghússal etetik a munkást«. »G. J. szőrháti tanyáján elhullott egy kövér disznó ragályos betegségben. Hogy a sok jó hús kárba ne vesszen... a sertést megpörzsölték, feldolgozták s a cséplőmunkásokkal megétették. Másnapra egytől-egyig súlyos gyomorgörcsöt kaptak a munkások, bajuk azonban egypár nap alatt elmúlt. Egy tótkomlói béres azonban többet evett, mint társai, minek következtében másnap estére meghalt.« 1906 júliusában Szalay József, a mezőgazdasági munkások réme szolgabíró elé kísértette azokat a cselédeit, akik a vasárnapi munkát megtagadták. A szolgabíró 10-10 korona pénzbüntetésre, átváltoztatható 3-3 napi elzárásra ítélte őket. Lagzi Pál bánhegyi zsellér beállott béresnek Montag Henrik kaszaperi uradalmába. Abban állapodtak meg, hogy komenciót és lakást kap, ámde mikor beállt, a lakásról az uradalom, hallani sem akart. Végre így szólt az ispán: »Hallja kend Lagzi, a disznófiactatóból csináltunk magának lakást, költözzön bele és örüljön.« Az ől бүдös volt, s az asszony panaszra ment az ispánhoz, mire a kapott komenciót elszedték tőlük s kiverték őket a tanyáról. Visszamentek a falujukba, ahol a jegyző Lagzit a tanya elhagyása és szerződösszegés miatt egy napi elzárásra és 30 korona pénzbüntetésre ítélte. »Egy békéscsabai arató, ilyen erőszakoskodás miatt kaszájába dőlt, illetve öngyilkos lett. Báró Orczy Elek nagygrédai uradalmában vállalt aratást még ez év tavaszán. Addig azonban, míg az aratás elkövetkezett volna, időközben megbetegedett. Nehéz betegségbe esett. A községi, illetve az állami tisztiorvos bizonyítványt adott neki arról, hogy munkaképtelen. Szerződését a hivatalos munkaközvetítő felbontotta. Báró Orczy Elek nagygrédai uradalma pedig kérte a csabai közigazgatási hatóságot, hogy állítsák elő ezt az embert és hozzák fel az aratásra. Négy csendőr ment a beteg ember lakására, aki hiába mutatta fel orvosi bizonyítványát, hiába mutatta a felbontott szerződést, elvitték a csendőrök s azzal biztatták, hisz ha beteg, úgysem kell dolgoznia, majd visszaküldi az uradalom. Mikor megérkezett, tényleg látták, hogy beteg emberrel van dolguk. De a helyett, hogy útiköltséget adtak volna neki és visszaküldötték volna, tekintve, hogy a munkában nem használhatták, a helyett azt mondta az uradalom tisztje: »Eredj a fenébe, vagy ha nem tudsz elmenni, akaszd fel magad.« Az ember elkeseredésében tényleg öngyilkos lett. Azóta öt kis árvája jár és sírdogál rongyosan Csaba utcáin.« (Áchim parlamenti beszédjéből.) 1906 június 24-én nyílt levelet írt Áchim Apponyi Albert grófhhoz, kinek gerendási birtokáról egy hét alatt tizenöt ember vándorolt Amerikába. Aratási szerződést tett közzé, melyet ifj. Kociszky Mihály kötött részes aratóival, s melynek értelmében részesei öt és félmázsa részért kötelesek fejenként 18 hold dült gabonát learatni, kévébe kötni, keresztekbe rakni, kétszer felgereblyézni, asztagokba rakni, elcsépelni, megrostálni, a gazda tetszése szerint megjelölt helyre szállítani, saját költségükön marokrakókat fogadni, nemcsak aratáshoz, hanem csépléshez is. Ezenkívül kötelesek a részesek a gazda tavalyi, illetve régi kazlait betetejezni, új kötelekkel lekötönni, valamint a gazt boglyákba rakni. Mindezek ellenében, ha Kociszky csak a lopás szándékát is észreveszi a részesnél,

szerződés szerint jogos bármelyiket bármikor, tehát akkor is, ha a részes már minden munkát elvégzett, minden kárpótlás nélkül elbocsátani. 1906 júniusában történt ez az eset. Egypár arató tehát ötheti munkáért 82 korona 60 fillért keresett, ha ugyan Kociszky úr, ki a szíveket és veséket vizsgálta, lopási szándékot nem fedezett fel a vesék tekervényes útjain. Ha vasárnap eső esett, Kociszky úr nem mért komenciót. Ilyen társadalmi és gazdasági viszonyok közepette nőtt Áchim András népvézérre.

Elöttem fekszik egy törvénytörvényészki beadványának kézírata, 1906-ból, melyben a »Vissza népcsalók«, »Csaba népéhez«, s »Seperjen el a népítélet« című cikkei miatt emelt izgatási vád ellen védekezik. Politikai végrendeletként hatnak sorai: »Oly társadalom, mely csak egyes, vagy néhány ezer kiváltságosnak nyújt kényelmes vagyoni és politikai helyzetet, beteg társadalom és beteg lesz lassanként még a kiváltságos osztályok tekintetében is. Oly társadalom, mely a munkások millióit részben vagy egészben kizárja a jogok és nemzeti jövedelem élvezetéből, erkölcstelen és nem tarthat arra számot, hogy bármely becsületes ember tiszteletben tartsa...

A mai magyar jogrend a születés, a rang, a kiváltság és a vagyon jogrendje... A hibás berendezés által gyakran a leghivatlanabbak gyakorolják a legnagyobb politikai és vagyoni hatalmat, és a leghivatottabb elmék örlődnek el a műhelyek rossz levegőjében, vagy a kishivatalok rabszolgamódra fizetett állásaiban...

A leendő jogrend, amelyért én harcolok és melyért most izgatónak vagyok nevezve, a munka jogrendje lesz, amelyben egyes-egyedül az egyén által végzett munka, munkájának jelentősége és valódi értéke fogja megadni a polgárnak a maga jelentőségét a társadalomban...

Beismerem, művelt ember finomabb hangon mondaná el ugyanezeket. De a kapitóliumi ludak sem tudtak pacsirta módjára énekelni, s mégis megmentették Rómát, pedig hangjuk nyers volt és közönséges. Megmentették, mert a rómaiak nem nézték a hangot, hanem meghallgatták a figyelmeztetést...

Szó van politikai hajszáról, melyet a mai uralkodó osztály és párt ellenem, a nép egyszerű vezére ellen intézett, hogy ajkaimról a nép szenvedése, a nép nyomorúsága, a kiváltságos osztályok bűnös mulasztásai, a kivándorlás valódi okai hangot ne kapjanak...

...a mai jogrendszerben a békéscsabai népet kizsarolják a felsőosztályú kiváltságosok javára, hogy egy csabai paraszt egy hold föld után 8-10 korona adót fizet, míg a főúr óriási birtoka holdanként alig egy koronát,

hogy egy kezdő iparos 28 koronát fizet iparengedélyért, egy-két segédes iparos 90-100 koronát, de a gazdag gyáros adóelengedést és 30.000-40.000 korona évi állami szubvenciót jár ki magának,

hogy a kivándorlást a község alkalmazottjai közvetítették, a rendőrnök a kivándorlóktól 1 korona helyett 10-80 korona illetéket szedett fel,

hogy a békéscsabai kórházban éveken át dézsmálták a kórházi felszereléseket, gyógyszert, ágyneműeket, törülközőket, stb.,

hogy az árvaszéken özvegyek és árvák pénze elsikkadt,

hogy a békéscsabai népbanknál, ahol csaknem az egész intelligencia résztvett a vezetésben, 1.600.000 korona sikkasztás történt,

hogy mindezek folytán a nép sok tagja tönkrement, általában a legkeserűbb elégedetlenség keletkezett,

hogy ezt a vezetőelemnek a néppel rossz bánásmódja okozta, stb.«

A fiatal Áchim először a »Jaminába« járt, Csaba legszegényebb negyedébe. A parasztproletariátusból nőtt ki legelső csapata. E parasztproletárok közül alig bírt valaki szavazati joggal, de ők alkották Áchim számára a gyorsan mozgósítható és elszánt harcos tömeget, s később, mikor Áchim földmunkás szakszervezetekbe igyekezett tömöríteni őket, jól tudta, hogy minden követválasztásnál nagyobb győzelmet készít elő. A gazdák szervezéséhez akkor fogott, mikor ez a tömör politikai hátvéd már mögötte állott. Lüktető erővel jelent meg ott, ahol hódítani kellett s előítéletek elfojtásáról volt szó. A gazdák jelentékeny része mellé is állott. Áchim erővel, s ha kellett, erőszakkal megcsinálta a csodát, ami azóta sem sikerült egyetlen népi politikusnak sem: egy táborba tömörítette a földmunkást és a kisgazdát, a nélkül, hogy a mezői munkásság teljes jogait követelő programjából bármikor egy szemernyit is feladott volna, óriási személyes vonzóereje parasztegységet teremtett.

Áchim kezébe került a Népegylet vezetése is, a tábor tehát megvolt s egy-kettőre zárt egységbe verődött az ellentábor is. Csabán nem volt dzsentrí, az úri réteg a szlovák parasztság soraiból került ki. Azonban kasztszerű társadalmi berendezésünkben a mélyből jött ember csakis úgy lehet a magasabb osztály megtűrt, vagy félig-meddig elismert tagja, ha eredetét teljesen megtagadja, ha élesebben képviseli új osztályának eszméit s előítéleteit, mint az illető társadalmi osztály »bennszülött« tagjai. A csabai úri réteg élesen elkülönült attól a parasztrétegtől, melyből jött, s az első perctől indulatokban remegve nézett arra a parasztvezérre, kiben e szakadék tudatosra lett s aki e szakadékot tudatosította a mögötte álló paraszttömegben is. Áchim ösztönei zseniálisan működtek. Rájött arra is, hogy a vele szemben álló úri politikát csak a saját eszközeivel győzheti le. A választási erőszakok s a terror éveiben nem állott be naiv prófétának. A 48-as politika eleinte be akarta fogni szekerébe, de Áchim hamarosan hátat fordított neki. Erőszakra erőszakkal felelt, radikális »módszereket« radikális »módszerekkel« viszonzott. Ezért volt félelmetes, ezért kellett meghalnia.

Súlyos ellentét keletkezett közte s a vezető evangélikus lelkész között. A lelkész, Szeberényi L. Zsigmond különben a magyar agrárkérdés első merészebb tollforgatói közé tartozott. De a szlovák patriarkális hagyomány s az agrár-radikális merészség furcsa módon keveredett benne. S minden megnyilatkozásán átütött az eredendő szláv hagyomány: népét mindenáron papi vezetés alatt akarta tartani. A szociális teokrácia volt az eszményképe, Áchim viszont politikai téren ki akarta ragadni a csabai szlovák népet a papi irányítás alól. A vezető lelkész már-már csaknem tehetetlen lett Áchim népszerűségével szemben, mégsem akart vezetőszerepet adni neki az egyház vezetésében. Inkább Mikszáth vármegyei dzsentrijéhez illő választási furfanggal szorította ki Áchimot a nép bizalma alapján jogosan megillető egyházi méltóságból. Áchim azonban nem akart eleinte lemondani a helyi vezetőszerepről. Parasztöszön volt ez nála: a saját falujában akart első lenni. A bírói széket azonban hasonló »szellemben« zárták el előle, Áchim nem maradhatott meg Csaba keretei között, bármennyire is vissza szeretett volna térni közéjük: országos emberré kellett nőnie.

1904-ben képviselővé választották. Ettől kezdve rohamosan fejlődik, csakhamar lapot és pártot alapít. Lapja, a »Paraszt Ujság« ma szinte megdöbbenően hat az emberre. Ez a lap s az Áchim-cikkek megdönthetetlen bizonyságok mellett, hogy milyen mély történelmi szándékok futottak össze Áchimban. Dózsa, Péro, a negyvennyolcas parasztmozgalmak, a kilencvenes évek parasztlázadásai mind benne éltek. S e sárgult lapokból látjuk, hogy a híres »békési nyugtalanság« mennyire országos szándék volt, mennyire a parasztság öntudata izzott benne. Áchim nem csinált vicinális politikát. Cikkei Ady Endre publicisztikájának rokonai, stílusa mintha Szabó Dezső öse lenne. Lírai, lüktető retorikája, gyilkos szarkazmusa, elszelídülő humora, támadó kedvének kifogyhatatlansága, káromkodó dühe és maró szellemessége: mind Szabó Dezsőt juttatják eszünkbe. Áchim valóban izgatott, de ezen kissé se csodálkozzunk. Nem volt olyan naív, hogy kőhajító géppel menjen a modern ágyúk ellen. S a »néppárti«

»Alkotmány« ebben az időben így írt a magyar mezei munkásságról: »A nagy magyar Alföldön harcra készen áll egy pár ezer erős munkás kéz! Bátor és halálra kész. Okot nem keres, mindegy neki, bűnös vagy ártatlan kerül a kaszája élére, villája hegyére. Vért akar szagolni, »úri vért és húst« akar enni és kalácsot és mulatni. Panem et circenses, ez a jelszó, ez a szocialista izgatók lelketlen agitációja által felpeszsdített fekete parasztvérnek a féktelen megnyilatkozása. Mikor a paraszt pálinkától részeg, jó kikerülni, de mikor vérszagtól bódul meg, akkor nem lehet előle kitérni. Akkor meg kell vele küzdeni, le kell fegyverezni, más mentség nincs. Hiába menekülsz előle, utánad jön. És feldúl mindent, amit kergetésed közben útjában talál.«

S vajjon mi szülte e reszketést, e dózsai látomást? Talán Áchim András programja? Áchim 1906-ban tette közzé a »Paraszt Ujságban« független szocialista parasztpártjának programját. A program utálattal fordul el az örökös közjogi tusakodástól. Kimondja, hogy Magyarország rendi szelleme lényegében ma is él és uralkodik s éppen ezért gazdasági és szociális célkitűzéseket akar nyújtani. Első pontja az általános, titkos szavazati jog követelése volt. A földbirtokrendezés terén egyelőre igen mérsékelt követelések voltak, csupán a 10.000 holdnál nagyobb birtokok megváltását és hosszúlejáratú kisbirtokokká való átalakítását követelte. További kívánságai: a létminimum adómentessége, progresszív adórendszer, a parasztság érdekképviseleti szerveinek kiépítése, új mezőgazdasági munkástörvény, a főrendiház eltörlése, teljes sajtó- és szólásszabadság, az Alföld csatornázása és a közigazgatás reformja voltak. Tulajdonképpen a nyugateurópai polgári baloldal követelése ezek, de 1906 Magyarországon szocialista követeléseknek látszottak.

A feudális közvéleményt nem annyira e program, mint inkább a nyomukban elharapózó aratósztrájkok izgatták. Nyárról-nyárra a béremelés réme fenyegette a nagybirtokosok zsebéit, s a hozzájuk fűződő sajtó rögtön vért szimatolt a béremelési mozgalmakból. Az OMGE egyik tagja általános lelkesedés közben vetette fel a tervet, hogy a lázongó magyar zsellérek ellen kínai kulikat hozzanak, azzal az indokolással, hogy egyetlen modern állam gazdasági élete sem nélkülözheti a kulikat. Ilyen légkörben Áchim természetesen egyre radikálisabb lett. S akkor lett igazán veszedelmes, mikor egyre lejjebb húzta a leplet az egész »alkotmányos-harcos« színjátékról. A magyar parasztságnak semmi köze sem volt az »alkotmányos küzdelmek« célcójához. Csak akkor lelkesedett a magyar ellenzékért, ha ügyes kortesek úgy magyarázták ezt a küzdelmet, mintha igazi szabadságjogokért folyt. A 48-as is a népjogokért s a szabadságjogokért való küzdelmet jelentette a népnek. Áchim gyűlölte a közjogi harcokban vitézkedő, de különben teljesen feudális szellemű koalíciót s bizonyos szálak csakugyan a darabontkorszakhoz fűzték, főleg Kristóffyhoz, aki az általános, titkos választójogot komolyan meg akarta csinálni. Ne feledjük azonban, hogy Ady Endre is »darabont« volt. Ellenfelei természetesen a köpönyegforgatást akarták rábizonyítani Áchimra, aki sohasem tagadta meg politikai alapelvét: az úri Magyarország elleni kiolthatatlan gyűlöletet. Ebben az időben a közjogilag 48-as és 67-es csoportra oszlott úri Magyarország egyik, vagy másik szárnyához fűződő hűséget tartották politikai elvhűségnek. Áchimnak mindkét szárny ellenséget jelentett, s úgy taktikázott, játszott az »urakkal«, amint pillanatnyilag helyesnek látta. Látszólagos köpönyegforgatása tehát valójában tántoríthatatlan osztályhűséget jelentett.

Fejlődése sodrában már 1000 holdban jelölte meg az épségben hagyható nagybirtok határát. Fölvetette a munkaalkotmány eszméjét s döntő alkotmányjogi és szociális kérdéseink elintézésére népszavazást követelt. Áchim cikkeiben s parlamenti beszédeiben hallhatott a magyar közvélemény először ilyen szempontokat: kivándorlási és népegészségi statisztika, népünk szaporodásának állandó csökkenése, a feudális viszonyok tarthatatlansága... Ady Endréék magyar radikalizmusának ő volt az egyetlen parlamenti szószólója. S amilyen elemi erővel kitombolta magát a publicisztikában, éppen olyan csodálatos erőre valló önmérséklettel, de

együttal hajlíthatatlan elvi keménységgel szerepelt a magyar parlamentben. A parlament Budapesten volt, ahol Áchim sem lehetett nyíltan üldözött vad s itt mutatta meg, hogy az államférfiúi képességek sem hiányoztak belőle, csak a sajátságos magyar társadalmi viszonyok kényszerítették arra, hogy elsősorban agitátor legyen. Finom szellemességgel beszélt, de így is a közbeszólások és támadások pergőtüzébe jutott lépten-nyomon. De szónoki képessége a parlamentben sem hagyta cserben egyetlen alkalommal sem. Ha közbeszólások tömegével akarták zavarba hozni, néhány éles, de igen szellemes vágással egykettőre csendet teremtett magának.

Csakhamar megmutatkozott, hogy Budapest mennyire külön »ország«, más légkörrel, más társadalommal és más törvényekkel. Az országos politika megtúrta Áchimot, hiszen egyelőre csak eszmei síkon folyt a harc. A csabai hatalmasságok azonban a saját bőrükön kezdték érezni az erejét. Csaba volt Áchim számára a kísérleti talaj s itt megvalósított már valamit: egy szilárd, öntudatos, vezérét mindenüvé követő népi egységet. Bezáratták helyi szervezeteinek központját, a Népegyletet. Megsemmisítették Áchim mandátumát. Ám szívós ellenféllel volt dolguk. Áchim ismét képviselő lett. S innen táplálkozott ereje és öntudata: a szülőföldjén szerzett folytonos diadalból. Folyton maga fölé emelte őt a nép ottan, ahol az úri rend folytonosan megalázta.

Mikor másodszor képviselővé választották, Haan Béla választási elnök e szókkal nyújtotta át a mandátumát: »Tisztelt képviselő úr! Midőn átnyújtom önnek Békéscsaba város mandátumát, nem tudom: átok lesz-e rajta vagy áldás. Addig éltesse az Úristen családjával együtt, míg a hazát tartja szem előtt mindenekfelett; tovább nem. Mi, a bizottság tagjai, köszönetére nem reflektálunk. Mi csak kötelességünket végeztük szeplőtlen becsülettel. - Ekkor az elnök az erkély felé mutatva a következőket mondta: - Ott az erkély, köszönje meg azoknak, akik megválasztották.« A hajtóvadászat megindult. Az volt a cél, hogy Áchim ragadtassa el magát s valami jóvátehetetlen hibát kövessen el hirtelen indulatában. Áchim elméje azonban nem borult vérbe. Leglángolóbb perceiben is hidegen mérte szavai és tettei súlyát. Igen ritka erő s adomány ez, Áchim dicsekedhetett vele.

A politikai harcból Békéscsabán egyre inkább élet-halálharc lett. Áchim, igaz, meg is verette ellenfeleit, ő maga sem riadt vissza olykor a személyes inzultustól, de viszont ellenfelei belőttek tanyai lakásának az ablakán. Áchim tanyai lakásának ablakait és ajtaját vasredőnnyel látta el, az »ismeretlen tettesek« azonban a vasredőnyt is átlőtték. Aznap este nyüögösködött a kisfia, s apja magához vette az ágyba. Ez volt a szerencséje, mert az első lövés után megragadta a gyereket és az ágy alá dugta, ekkor süvített el ágya felett a második lövés. Ha le nem hajol (miközben fiát az ágy alá dugta), pontosan a fejét éri. A választott ember ritka szerencséje védte meg ezúttal, de a »szerencse« sem tartóztathatta fel a végzetet, a tragédiát. Áchimot a véle szemben álló társadalmi réteg halálra ítélte.

A halál előtt megindult Áchim L. András ellen a kíméletlen személyi hajsza. Magánéletének egyetlen mozzanatát sem kímélték. »Beteg idegzetű« embernek híresztelték, fantasztikus hírek indultak meg, hogy mennyi vagyont szerzett. (Halála után derült ki, hogy vagyoni mérlege jelentékeny terheket mutat, a szép vagyon jórésztét megette a politika.) Áchim keményen támadott vissza s érezte, hogy ez a végső harc. Az izgatott vitában kissé elhamarkodva ítélte: azt hitte, hogy id. Zsilinszky Endre áll a támadók háta mögött, holott a támadó hadjáratnak csupán mellékszereplője volt. A látszatok Áchim vélekedése mellett szóltak, Áchim tehát id. Zsilinszky Endre ellen fordította vádjait és támadásait. Felelősségre vonása közben 1911-ben a saját lakásán lőtte le, a törvényes ítélet megállapításai szerint Zsilinszky Gábor. A nyomában lefolyt bűnper minden mozzanata is végtelenül jellemző az akkori Magyarország arcára. A halott parasztvezért egy kicsit sem kímélték, a vádak zavaros folyama a halál után is tovább

folyt. Halálának okozóit a gyulai esküdtek felmentették. A kúria új tárgyalást rendelt, de a budapesti esküdtek ismét fölmentő ítéletet hoztak. Ekkor mondotta a tanács elnöke a tettéseket védő ügyvédnek, hogy sikerült Áchimot feltámasztania...

Alakját ma is legenda s pletyka lengi be. Azt beszélik, hogy pánszláv volt, holott a tények másról beszélnek. Magyarsága mellett számtalanszor bizonyosságot tett, mikor egyízben kortesútra kísérte Hodzsa Milánt, nem akart szlovákul egy szót sem beszélni. Viszont a nemzetiségek jogos követeléseit mindig támogatta, de ugyanakkor a nemzetiségi képviselőket bevonta a magyar parasztpárt munkájába, közelebb akarta őket hozni a dunai fajok közös nagy szociális problémáihoz, tehát a merev s szűk sovíniszta-szeparatista iránytól akarta elvonni a nemzetiségi képviselőket. Családja állítólag török eredetű volt és Csabán szlávósodott el. Annyi bizonyos, hogy valamikor az erdélyi Részekén éltek s Apaffy Mihálytól kapott a család nemességet. Ugyanolyan elparasztosodott tiszántúli kisnemesi családból származott, mint Ady Endre: »népért síró, bús, bocskoros nemes« volt. S Adyhoz mindvégig mély baráti viszony fűzte, levelezésük a legmeghatóbb Ady-levelezések közé tartozik. Pártmozgalma rohamosan terjedt az országban, 1908 pünkösdjén a csabai parasztkongresszuson 403 község képviseltette magát 697 kiküldöttel. A gyűlés termében felállították Rubeczky Géza Dózsa-szobrát. Ebben az időben már útnak indult Nagyatádi Szabó István óvatos dunántúli kiskgazda pártja is. A jövő útját e két mozgalom jelezte. Áchimban a tiszántúli forradalmi erejű parasztmozgalmat ölték meg s Nagyatádi most már egyedül maradt a porondon. Holott 1918 októberére Áchim érkezett volna be. Ha abban az időben Áchim él, kommunizmus talán nem lett volt, de a földbirtok-reform minden bizonnyal megtörténik. 1920-ra azonban már csak a dunántúli kiskgazda-mozgalom maradt életben, mely az esedékes történelmi feladatra teljesen képtelennek bizonyult.

Áchim egy nagy népi-történelmi folyamat természetes hulláma volt, az időben vállalható legnagyobb magyar feladatot vállalta: Dózsa s Budai Nagy Antal hagyományát folytatta. A magyar társadalom sajátságos alkata és előrelátó gondoskodása végzett vele, mielőtt a hatalommal, a hivatalos tényezőkkel igazánban megütközhetett volna. Nem sokkal halála előtt mondott parlamenti beszédében a belső revízió gondolatát vetette fel: »Úgy fegyverkezünk t. képviselőház, mintha a mohácsi vész ellen készülödnénk; pedig az én szerény nézetem szerint ennek az országnak népességét, gazdaságát és kultúráját nem külellenség ellen kell védeni.« Majd rátért a hamis legendára, hogy a magyar paraszt arisztokrata: »Szegény és szomorú arisztokraták azok, akik százezerszámra vándorolnak ki évenként a Cunard-Line hajóin Amerikába! Azok bizonyosan az arisztokrataság elől menekülnek ki Amerikába, hogy ott szabad polgárok legyenek.« Mohács emlegetése 1911-ben igen helyénvaló volt. Az új Mohács nem késett sokáig s megint csak nem sokkal előtte visszatért a földbe az új Dózsa, Áchim András, »az igazság kis fekete göröngye«, mint önmagát nevezte.

Néhány esztendő előtt egy kis csapat felkereste s megkoszorúzta Áchim L. András sírját. Csak öt embernek engedték meg, hogy kivonuljanak a temetőbe, azok is erős rendőri fedezet mellett. Amint kiértek, a kísérő rendőrség megdöbbenve hőkölt vissza: a sírkövek mögül emberek ugráltak ki, mintha halottak keltek volna ki sírjaikból. Holott a magyar valóság toppant szemük elé: a paraszti hűség arcai, kik elbújtak a sírkövek mögött, hogy mégis ott legyenek vezérük sírjának megkoszorúzásánál. A valóság mögött azonban csakugyan felrémlt a magyar mitosz. A valódi, mely Petőfi s Ady Endre géniuszát éltette, s melyből népünk időtlen harcainak és igazságainak vészes, vádoló hangjai csendülnek ki...

A TÁJ MAI TÁRSADALMA

BASÁK, BÉGEK, JANICSÁROK

A társadalmi hierarchiának, a »felépítmény«-nek megvan a maga természetes ifjúkora, virágkora, aggkora és végelgyengülése. Életének mesterséges meghosszabbítása merénylet a nemzet egészsége és történelmi hivatása ellen. A mesterségesen fenntartott hierarchia kasztokká merevül és kasztszerű életbe kényszeríti az egész társadalmat. Az ilyen társadalomnak nincsenek feszítő erői s hódító ösztönei, hiszen minden képességét önvédelemre kell fordítania, mert akár öntudatosan, akár öntudatlanul, de érzi létének mesterséges voltát, s állandó belső pánikban él. Így történt a magyar vezető társadalommal is és a kasztszellem már hierarchiánk legalsó rétegeit is bejárta, megfertőzte.

Mai társadalmi hierarchiánk éltető nedvei már régen kiszáradtak. Már nem képes olyan egyéniségeket szülni, akikben történelmi vállalkozások szükségérzete és képessége élne. Arisztokrata, kapitalista, középréteg, nagybirtokos és a nagygazdák jórésze is közös nevezőre kerülnek ebből a szempontból. Mindannyian csak társadalmi imperializmusra képesek. A háború befejezése óta a magyarság életkérdése két történelmi feladatban jelentkezett. Az egyik úgy szólt, hogy tömörítsük minden megmaradt erőnket egyetlen síkra és a javak megosztásával, tehát a nagy tömegek életkedvének és életerejének fokozásával építsük erőnket feszítő erőkké. Vezető társadalmunk azonban e helyett irredenta szavalókórusokat teremtett. A második feladat az volt, hogy készítsünk a nagybeteg Közép-Kelet Európának szérumot, adjunk számára fajok és nemzetek feletti gondolatokat, ingereket, célkitűzéseket. Vezető társadalmunk ezt a feladatot is elejtette, s a »hagyományt«, a társadalmi imperializmust folytatta, lecsökkent lehetőségek és összefonnyadt keretek közt, de teljes elszántsággal. A kasztszellem nem tagadta meg magát, s egyáltalában: megtagadhatja-e magát?

Önvédelem és vegetáció: e kettős vágányon fut társadalmi hierarchiánk élete. Az újító törekvéseknek nemcsak a közvetlenül érdekelt fél, hanem az egész hierarchia az ellensége. Földbirtokreformtól nemcsak a nagybirtokos réteg borzad, hanem a középréteg is és a módos parasztság is. A »fölepítmény« nem tűri, hogy bárhol is rést üssenek rajta, mert érzi, tudja, hogy mekkora tömeg földgáz gyűlt össze alatta. 1848-ban a középréteg tekintélyes csoportja még radikális köröket alakított szerte Békésben s ezzel megvetette a parasztszocializmus alapját. Ma már csak önvédelmi szerveket, társadalmi egyesületeket és szövetségeket létesít ijesztő számban s még ijesztőbb tartamatlansággal. A hierarchia különben élesen elkülönülő kasztjai ezekben az egyesületekben találkoznak s szövetkeznek közös érdekeik közös védelmére. Megvalósult a vezető társadalom önvédelmének »demokráciája«. Az ellenforradalmi Magyarország társadalmi teremőtereje ezzel ki is merült.

A magyar vidék társadalmi »felépítményét« négy nagy kasztra tagolhatjuk: arisztokráciára, uralkodó középosztályra, polgáris középosztályra s az uralkodó rétegekhez húzó módos parasztságra. E nagy kasztokon belül természetesen az apróbb kasztok megszámlálhatatlan serege nyüzsög. Az arisztokrácia életében ma háromféle magatartást figyelhetünk meg. Akadnak régimódi nagyurak, akik úgy-ahogy megővták birtokukat s ezzel együtt közéleti tekintélyüket. Visszavonultak a »nagy politikától«, vagy pedig bele se elegyedtek, de a maguk »birodalmában« minden az ő akaratuk szerint történik. Birtokuk csápjai messzire elérnek s ha történetesen város, vagy falu kerül a csápok közé, ott az ő befolyásuk az egyetlen úr. E színfalak mögötti közéleti szerepre tulajdonképpen semmi szükségük sincsen, hiszen a fennálló

társadalmi és gazdasági rendszer úgyis gondoskodik érdekeik védelméről. Azonban nem adják fel birtokuk »birodalmi« jellegét s gyakorolják »uralkodói« jogaikat, nehogy berozsdásodjanak. Hatalmi tudatukat élük ki ebben, s a feudális »légkört« biztosítják. A népes város, a megyei székhely kellős közepén óriási vadaskertet tartanak fenn, kastéllyal s libériás, vadászruhás szolgákkal, hogy a várost minden percben figyelmeztessék másodrendűségére.

A másik típus az elszegényedett, tehát »dolgozó« arisztokrata. Ezek jól tudják, hogy csakis politikai szerep mentheti meg őket. Ez a szerep nemcsak megélhetésüket biztosítja, hanem középgazdag házasságot is eredményezhet. Az elszegényedő arisztokrácia ma ugyanazt a szerepet vállalja, mint a kiegyezés után a lefelé csúszó dzsentri: vezető élharcos, a mindenkori kormányzat igényeinek legmegbízhatóbb kiszolgálója. Ezek persze az erősebb emberek. Akadnak azonban olyanok is, akiket a tragédia űzött vissza a földhöz s már elhomályosodó szemükkel végre észre is veszik a földet s a népet. Ezek azonban testileg-lelkileg és anyagilag tönkrement nagyurak. Tájukon él egy hatalmas birtok ura, akinek a Jockey-Klubból való kizáratásra volt szüksége, hogy visszatérjen a falujába, uradalmának székhelyére, s teljes anyagi összeomlását kellett megélnie, hogy soha többé ki se mozduljon belőle. Egy pillanatra el is fogott az emberi szájalom, mikor láttam, amint bizonytalan léptekkel, megroggyanó térddel egy beszélgető parasztcsoport felé közeledik, s tétován, zavart arccal, pislogva, megáll mellettük.

A harmadik típus bele került a nagy politikába. Vagyona még tűrhető állapotban van s politikai szerepe még nagy lehetőségekkel kecsegteti. Ez a típus teljesen elszakadt a tájtól.

A magyar vidék sorsa különben az uralkodó középosztály kezei között piheg és liheg. Ennek a rétegnek az összetétele ma már nagyon vegyes. E kasztban ott találjuk a közigazgatás főbb képviselőit, a nagyobb hivatalnokokat, az ipari nagyüzemek tulajdonosait, vezetőit, sokhelyütt az egyházak képviselőit is, a dzsentri maradékát, kispolgárságból felvergődött elemeket, új gazdagokat, egyszóval mindenkit, akit az anyagi jobblét s a »snejdig« társadalmi magatartás a szürke tömegből kiemel. Társadalmi tudatuk bármennyire gyarló is, kasztjuk érdekeinek védelme szempontjából zseniálisnak mondható. Természetesen bizonyos korlátoltság szükséges ahhoz, hogy egyöntetűen s irgalmatlanul járjanak el minden »idegen« tényezővel szemben, mely az adott rendszer megbontására gondol. De ez a korlátoltság élteti őket. Megtanulták, hogy anyagi s társadalmi helyzetüket csakis úgy tarthatják fenn, ha kérlelhetetlenül ragaszkodnak előítéleteikhez, az adott viszonyokat a végsőkéig megmerevítik s teljesen száműzik a közéleti kritikát. S ezért nem hajlandók a más gondolkodású elemek között megkülönböztetést tenni, egyetlen elpusztítandó táborba foglalják össze mindazokat, akikben az új Magyarország álmai élnek bármiféle módon is.

A magyar köznemesség hajdani vezetőszeropét ez a teljesen zagyva réteg vette át. S azért erős, mert zagyva, tehát mindenki azt reméli, hogy közójük férközhet, a kispolgárok legszebb álmaikban közöttük ülnek s velük osztoznak a hatalomban. Mindenki felójük törekszik, s ők kiválogathatják a számukra leginkább megfelelő egyéniségeket. Ha utánpótlásra van szükségük: annyi új erőt és friss emberanyagot nyernek, amennyit csak akarnak. Jól tudják, hogy társadalmi osztályaink között leplezett gazdasági és társadalmi harc dúl, s helyzetüket csak úgy tarthatják meg, ha modern hadsereggé szervezkednek és állandó hadszintérként kezelik a közéletet. A rendelkezésükre álló s kitűnő közigazgatási szervekkel ellenőrzik a közösség minden mozdulatát, megtörik erőinek egységét, mellékvágányra terelik, szétbontják, a szétbontott részeket egymás ellen ingerlik, a »némi jobbakat« pedig, akik a közösség szavait és vágyait kiáltják ki, egyszerűen félre teszik.

A vezetőréteg lábánál és térdénél zsúfolt kishivatalnok-osztály nyüzsög. Ennek a csoportnak már jóval korlátoltabbak a lehetőségei. Igaz, hogy ma is aránylag kedvező helyzetben van

»fix« fizetése révén, a mélyréteghez viszonyítva tehát komoly jólétben él s olykor még egy kis családi ház építéséig is eljut. Kasztjukból feljebb emelkedni igen ritkán sikerül, ezért örök nosztalgiát éreznek fölfelé s kaszt-tudatukat rendszerint keményen éreztetik lefelé. Életlehetőségeik igen korlátozottak. S a szellemük? Ez már másodrendű korlátozottság, mert a felettük álló kaszt korlátozottságához kell alkalmazkodniuk. Hiába keressük életükben az uralkodó réteg szabadabb s színvonalasabb életstílusát. Osztálypánikjukhoz állandó egyéni pánik járul, »fix« helyzetük elvesztésétől remegnek szüntelenül. Egy út marad számukra, az, hogy beletemetkeznek vegetatív életük gyönyöreibe s egyetlen gondjuk e vegetáció háztartási egyensúlyának a fenntartása és színvonalának a javítása. »Ágytól-asztalig«, lakástól a hivatalszobáig érő horizont ez s a nagy közösség élete iránt a legérzékletlenebb. A nagy bürokratikus gépezet szelíd, engedelmes csavarjai ők s a bürokráciába való beidegződés már eleve megcsönkítja, vagy pedig elfojtja bennük a teljes embert. Utolsó felcsillanásuk a főiskolai vagy egyetemi évek alatt történt, mikor még merészeltek valamit, talán egészen ostoba dolgot, de mégis szárnyak mozdultak bennük. Azóta lassan elhányták összes belső podgyászaikat, üres formák lettek, edények, melyekben a Hivatalos Vélemény zötyög, vagy sustorog. A magyar kisváros tespedtsége, némasága az ő arcukat fejezi ki.

Városi életet, városi légkört csakis szabad, független lelkű polgárság teremthet. Nálunk azonban éppen ennek a polgári rétegnek a kialakulását akadályozták meg minden erővel. Nálunk a függő hivatalnok-osztály lett a középréteg legsúlyosabb és legszámosabb eleme. Az elsőfokú eszmény a »snejdig« és karakán dzsentrí. A másodfokú eszmény pedig a fixfizetésű s engedelmes, jámbor hivatalnok. Ezért a középrétegtől hősi-társadalmi magatartást, megújulást sohasem várhatunk. S hiába keresi benne a haladó, fejlődő magyar kultúra is a maga közösségét. Zárt és torz kis formákra talál csak, melyek kemények, merevek, szívósak s visszaverik azokat az erőket, melyek fel akarják törni héjukat. Hiszen olyan jól érzik magukat a korlátjaik között, mindegyik sorsa: erőszakolt kis nyugalom, a vegetáció gondosan körülárlott kis búvóhelye egy nagy történelmi nyugtalanság s ijesztő történelmi balsors közepette. E kis, elszigetelt vegetációknak természetesen semminémű nemzeti értékük sincsen, egyetlen ér sem köti őket a nagy közösség életéhez, sorsához.

Mindnyájan ismerjük a magyar kisvárosok halálos szomorúságát. Európa! Még Budapest sem érezhető itten. Ez nem Nyugat, de nem is Kelet. A mai Kelet csupa feltámadás. A tegnapi Kelet öskultúrákat ringató várakozás. Vezetőrétegeinknek legmagasabbrendű álma azonban Elő-Ázsia. Mikes Kelemenre kell gondolnom szüntelenül s Rodostóra, meg Jenikőre. A régi török berendezkedés, a régi török kormányzószellem és kasztszellem él itten a dolgok mélyén. Nincs a vidéki városokban mai vigasz és történelmi vigaszt is hiába keresünk. Mégcsak régi és szent kövek sincsenek. Ami szépség és érték megmaradt a multból, az a népben él s a népnek itten semmi köze sincsen a városiasodáshoz. A mult elsüllyedt s ami azóta épült, az tévedésekkel eltelt évtizedek suta kezének a műve. Apró családi körök, kvaterkázások, kártyázgatás, olykor egy-egy műkedvelő este, társadalmi körök hazafias előadásainak szózuhatagja és bankettek.

A mai magyar középréteg életében törvényes kötelesség a társadalmi és emberi tudat megszűkítése. Ha egyszer kilépnének zártságukból, akkor a mélyből, a népeletből áradó élmények és »életképek« menthetetlenül beléjük hatolnának. Belső fordulat történne életükben s a belső fordulat visszafojthatatlan külső jelekben törne ki. Más társadalmi magatartásba kényszerülnének, ezzel azonban létalapjuk inogna meg. A középréteg tagjai számára nincs más menekvés, mint a kasztszerű zártság s így még a helyi szociális viszonyokról sem vesznek tudomást. Egy faluóriásban, a községházán tapasztaltam megdöbbenve, hogy a hivatalnokoknak fogalmuk sincsen a helyi birtokviszonyokról. Megkérdeztem egyiküket, hogy hány éve működik itten. Nyolc esztendeje s a nyolc év nem volt elegendő arra, hogy kissé ráfigyeljen a

népsorsra. De rájöttem, hogy bizonyos mértékű süketség és vakság szükséges ahhoz, hogy társadalmi és gazdasági berendezkedésünket kritikátlanul viseljék és ítéleteit lefelé keményen érvényesítsék. S ők vállalják a süketséget és a vakságot. Hogyan is remélhetnők, hogy az új magyar kultúra töményített anyagát ezek a kezdetleges szervezetek feldolgozzák? Ellenkezőleg: a legjobb esetben bizalmatlansággal kísérik, hacsak nem gyűlölik benne a felsőbbrendű tudatot.

A középosztály feladatai Tiszántúl nemcsak óriásiak, hanem valószerűek is. Szabad, független lelkületű, feltörekvő, kultúrára éhes parasztság lakja a tájat. A nagy falvak és mezővárosok rendkívüli szervező és nevelő munka színhelyei lehetnének. E nagy közösségek azonban némák és élettelenek, a középosztály semmiféle lüktető erőt sem ad nekik. A város, a nagyközség, a besereglő népnek csupán piacot, boltot és hivatalt jelent. S a magyar vidéki piacok szervezete ma is olyan, mint hajdan az Árpádok idejében. A paraszt bejön a városba, a piacon eladja áruját, a hivatalban teljesíti állampolgári kötelességeit, vagy keresi az igazát, a boltban vagy a vásári bódében megveszi a nélkülözhetetlen árukat s megy vissza a faluba, vagy a tanyára. A nagybajszú uccasprók felsöprik a piacot, kiszellőztetik a hivatalt, s ezzel meg is szűnt a falu és a város, a középosztály és a nép kapcsolata.

A basák, bégek és janicsárok seregével farkasszemet néz a kicsi, de »meggyőzhetetlen« ellenzék: faluhelyen néhány mezei munkás, a mezővárosokban pedig néhány kultúrember, régi Kossuthisták, a századforduló radikalizmusának itt maradt hívői g az új magyar radikális gondolat néhány »fertőzöttje«, kik a nagy egyedülvalóságban egymásra találnak. Lassanként dühvel és undorral nézi s kezeli őket a »kultúrától meg nem fertőzött« vezető réteg. Egyre jobban magukra maradnak, az »okosak« leválnak mellőlük s a maréknyi maradéknak kávéházi páholy, vagy vendéglői sarok a menedéke, könyvek és folyóiratok táplálják őket s ha a közeli falvakba mennek, a helyi hatalmak jelentést kérnek útjukról. Néha kitörnek és megkísérlik a lehetetlent, helyi lapot csinálnak, bevonulnak valamelyik népkörbe, fővárosi előadót hívnak le. A helyi lapot azonban betiltják, a népkörökből élharcosok buktatják ki őket, politikai pártjukat szétfelbontják, képviselőjelöltjüket megbuktatják, megélhetésük gyékényét pedig kirántják a talpuk alól.

Ha belemerülünk egy-egy ilyen kis sziget életébe, akkor látjuk valójában a főváros és az ország közötti szakadékot s minden magyar haladó vágy teljes csődjét. Nem a magyar haladás hadserege hiányzik, csupán igen előrelátó és bölcs »politika« történik. A fővárosban a »vezéreket« különösebb bántódás, zaklatás, üldözés nem éri, s ők abban a hiú reményben ringatóznak, hogy eszméik bejárják az országot. Holott ezalatt tönkre teszik és szétfelbontják vidéki hadsoraikat, a vidék legjobbait, akik természetes közvetítő réteget alkotnának közöttük és a nép között. Ezt a közvetítő réteget teljesen elszigetelik. A gondolat elindul a központból a nép felé, e kis szigetek felfogják és szívesen folyammá, társadalmi tété, eseményé növesztenék, de a vidéki szigeteket vesztegzár alá veszik. Ezért kell a vidéki városok színvonalának legalább egy századdal Európa mögött ballagnia, nehogy ezek a »szigetek« kitörjenek és komoly szerephez jussanak. Ebben az esetben ugyanis az egész jelenlegi hierarchia nagy robajjal összedőlne.

A FALUSI KÖZÉPOSZTÁLY

Az államhoz, a nemzet egészéhez, a kultúrához és civilizációhoz a falusi értelmiségnek kell hozzákapcsolnia a népet. A falusi értelmiség szerepe tehát döntő s mai társadalmi viszonyaink folytán végzetes szerep. Hiszen a nép az ő magatartásukon keresztül szemléli s értékeli az egész állami és társadalmi »felépítményt«. A falusi középosztály pedig egészen hű beszámoló

a magyar élet sajátságos egészéről s így csak az amúgyis mély osztályszakadékokat ássa még mélyebbre.

Hiba volna, ha ezért a végzetes ténykedésért egyedül magát a falusi középosztályt hibáztatnók. Súlyos tévedés rejlik neveltetésükben is. Az iskola nem nevelt bennük valóságérzékletet s nem látta el őket nemzetismerettel, országismerettel, népismerettel. A tanító mit sem tud néprajzról, néplélektanról, népkultúráról s népegészségügyi dolgokról. A jegyzők újabban jogot végeznek a magyar falu beható elméleti s gyakorlati megismerése, szociológia és gyakorlati szociográfiai munka helyett. A papi hivatás és munka szociális átalakulásáról szó sincsen. Mikor tehát az ú. n. falusi értelmiség falura kerül, úgy indul útnak, mintha gyarmatra, vagy száműzetésbe menne, ismeretlen s jóelőre lenézett törzsek közé. Nincs a falu s a népelet számára nézőpontja, nem érdeklődik iránta, nincsenek olyan élményei, hogy a hivatali teendőkön túl, hivatásérzés nőhetne benne. A nép viszont ösztönösen megérzi, hogy idegen, más világban élő, más csillagok szerint mozgó ember érkezett hozzá s védekezésül arcának barátság-talanabb és kevésbé rokonszenves felét fordítja feléje. A nép és az értelmiség találkozása rendszerint ösztönös, olykor tudatos ellentétek kirobbanásában nyilvánkozik meg.

Újabban a falusi értelmiség körében korszerű új típus keletkezett, az ú. n. élharcos-típus, a politikai ügynök. A magyar középréteg jórésze eredendő szolgáltságban szenved. Vérében van már társadalmunk feudális szervezete, ahol a folytonos egymás alá rendelés szükségszerű törvény, ahol mindenki hűbéres, emelkedését, egyéni érdekeinek kielégítését tehát csakis a hűbérurához való hűség és engedelmesség segítségével érheti el. Ez a hűbéres lelkiállapot egyre jobban nélkülözi a kollektív faji, vagy népi élményeket. A múltban még elegendő volt, ha a hűbéres középosztály nem elegyedett a néppel, nem állt mozgalmi élére s nem gördített akadályt a közigazgatás »művei« elé. Újabban azonban az átalakuló Európa politikai mozgalmi csaknem minden országban, bár különböző módokon, de mindenképpen bevonják a politikai életbe a népi erőket. A nép megszervezése nálunk is politikai program lett, de távolról sem azért, hogy szerepet adjanak a népnek. E »megszervezés« célja éppen az önkormányzatra törekvő és saját céljaikért szervezkedő népi mozgalmak csíráinak az elpusztítása. A magyar vezetőréteg a néppel szemben mindig a nyáj-ideológia álláspontján állott. A nép »gyermek«, öntudatlan »nyáj« s a legokosabban teszi, ha hivatott vezéreit, a kosokat, engedelmesen követi. Ebből a szempontból osztályozzák a népet, tehát azokat válogatják ki s teszik előnyösebb helyzetbe, azoknak adnak bizonyos hatalmat sorstársaik felett, akik a saját osztályuk érdekeit megtagadják. A nép azonban újabban egyre bizalmatlanabb, e bizalmatlanságot le kell szerelni, ezért kellene »művelt« emberek, akik a nép közé mennek és saját törzsökéből nőttek, értelmes, esetleg vezetésre képes fiatalokat leszerelik. A leszerelés és a szervezés rendszerint úgy történik, hogy a hivatalos megbízott (tanító, jegyző, írnok stb.) beférkőzik a népkörbe. Eljárogat, beszélget, ráveszi az embereket, hogy ezt az ujságot rendeljék le és azt az ujságot hozassák meg. Vitába kerekedik azokkal a független lelkű parasztokkal, akik érzik a bűzt s ki akarják szellőztetni. Az élharcos megkeresi e bizalmatlan parasztok gyengéit, támadható pontjaikat és megindítja ellenük az aknamunkát. Lehetőleg nyilvánosan megbélyegzi őket, de a népkörből mindenesetre kiutálja. Azután megválasztatja magát a kör egyik vezető tisztségére s ettől kezdve a hatósági kiküldött szerepét tölti be, sőt több a hatósági kiküldöttnél, mert a hatóság bizalma és jóindulatú támogatása mellett az egész társadalmi »felépítmény« kiküldöttje és ellenőre. Részben megfélemlítéssel, részben a hatóságnál való befolyásával, részben rábeszéléssel, lassan, de biztosan uralkodó véleményné nő s az adott társadalmi helyzetben lassanként senki sem mer szót emelni ellene. Egyik vidéki város kültelki gazdakörében beszélgettem a tagokkal. Szó került az élharcos felekezeti tanítóra, aki már alelnök a körben, közutálatnak örvend és nem bírnak megszabadulni tőle. Nemsokára, lupus ad fabulam, bejött a tanító s minden összefüggés nélkül belekötött a szavaimba és erőszakosan felekezeti kérdést

dobott beszélgetésünkbe. Érezte kitűnő kopószimatával az idegen szagot s kis kártyavarának gyors összedőlésétől remegett. Hát tevékenykedni kezdett. Nemsokára távoztam s amikor egyik barátom visszalépett otffelejtett vándorbotomért, akkor már »sötét, destruktív« tevékenységem jellemzésénél tartott.

A falusi értelmiség jómódú s »konzervatív« rétege még ma sem keveredik élénkebben a közéletbe, a népi életbe. Úgy tekinti helyzetét, mint Isten különös ajándékát és a nyugalom, a vegetáció mucsai örömeibe temetkezik. Tekintélyét vegetatív lényének »nagyszerűségével« tartja fenn. Porhüvelye örök ünnepnapokban dőzsöl, az egész ember egyetlen nagy emésztőszerv. Egy ültében egész sült récét is elfogyaszt, óriási edényben hozzák be ebédre a rétest, nagy kondérban a halászlét. A konyhából a legdúsabb ételszagok reménysége száll orrunk felé. Előfordult, hogy miközben egyik nagysúlyú, jámbor képviselőjük az úri kaszinóban jubileumát ülte, kilencen jöttek össze a sorstársak s a kilenc férfiú tizenegy mázsát nyomott - odakinn az igen nyomorult s jobbára földmunkásokból és törpebirtokosokból álló községben éppen éhség-tünetések voltak. Ne ijedjünk meg, semmi veszedelem se rejtőzött e tünetekben. Csupán annyi történt, hogy összegyűltek az éhezők, többszázan és kenyérért ordítottak. Azt remélték, hogy erre talán ismét megindítják az inségmunkát s talán több belátást eredményez ez a kollektív üvöltés, mint a tömérdek egyéni panasz. A jubileumi ebédet azonban nem zavarták meg és a jubilálók sem zavartatták magukat.

E parlagi, vegetatív úri típus ma már kihalófélben van. Ő a mi sajátságos bölényfajtánk és természetrajzi világunk e fajta kimúlásával nem veszít túlságosan sokat. A falvakat ma inkább középosztály-sznobok népesítik be. A középosztály-sznobok pedig arra törekszenek, hogy az adott viszonyok között, s a lehetőségek határain belül, a felsőbb társadalmi rétegek életét lemásolhassák. Színházi képeslapot és pesti divatlapot járatnak. A fővárosi álromantika s a dzsentrivilágból leszűrődő hírek és pletykák éltetik őket. Hat tisztviselőcsalád él a faluban, télen bált rendeznek s a meghívóra odanyomatják, hogy megjelenés frakkban kötelező. Lovagias ügyek lavináját rendezik, akár az urak a vármegyeházán. Olyan gögösen zárkóznak el a falu népétől, mint egykor az arisztokrácia. Úgy vélik, hogy másra sincs szükségünk, mint kiterjesztett új arisztokráciára. De nem is történhetik másként a dolog, hiszen a nagy társadalmi kórok végzetetlen baktériumezredeikkel átszáguldanak az egész társadalmi életen. A cím- és rangesők, a mult összes bűneinek, külsőségeinek, előítéleteinek, hamis értékeinek, veszekedett tekintélygyártásának és áltekintély-tiszteletének restaurálása a falusi értelmiség kebelében sem maradt hatás nélkül. A rangok és a címek kínos elosztása, tisztelete, fitogtatása, a társadalmi különbségek erőszakolt hangsúlyozása itt még erősebb s az adott viszonyokat tekintve kacagtatóbb, mint legfelül.

A falusi értelmiség e »krémjének« térdénél és lábánál kialakult egy egészen új falusi kispolgárság is: a falura kerülő altisztek és kisebbrangú nyugdíjasok társadalma. Ezek is mereven elzárkóznak a néptől, gögösen elnéznek a rongyos és éhező nép felett, ők már beérkeztek, házat építenek, földet vesznek olcsó áron a tönkrement parasztoktól, a földet azután kiadják felébe, egyszóval a néhány jobbágytelekkel bíró kurtanemesi osztályt »pótolják«. A hajdani kurtanemesek azonban maguk is paraszti munkát végeztek, kultúrát képviseltek s a nagy megmozdulások alkalmával többnyire a nép élére állottak. Az újak pedig lenézik a népet s balsorsának romjain kis várakat építenek maguknak.

A magyar szellem néhány képviselője már sokszor tervezett népi kultúrprogramot, de megvalósítása mindig a falu értelmiségén bukott meg. Újabban az állam is gondot akar fordítani a népkultúra emelésére, az iskolán kívüli népművelésre, de ugyancsak hiába. A falusi értelmiség már akkor is felhőrdül, ha a népkönyvtárba korszerűbb és értelmesebb könyv kerül. Az örvendetes kivételek, főleg a fiatal tanítószáz körében, egyre jobban szaporodnak. De általában

mégis helytálló képet adtam. Egy tanyán jártam, melyből kitakarodott a nagybérő s most kis parasztok szövetkezete gazdálkodik a birtokon. Tanítónőt is tartanak, aki valamikor a nagybérő uraság szolgálatában állott s a helyzet változása óta valósággal beteg. A régi jó időket emlegeti folytonosan s elmúlik egy félesztendő is, míg a népes tanya parasztlakosai közül valakivel szóba áll. A maga elszigeteltségében kirívóan mutatja osztályának állásfoglalását, mely inkább önkéntes belső száműzetésbe megy, mintsem népének bizalmába és rokonszenvébe.

OBLOMOVOK

A falusi származású értelmiség legjobbjain valami gyógyíthatatlan életképtelenség lett úrrá. Középiskolát, szakiskolát vagy egyetemet végeztek, s többnyire »destruktív« hírbe kerültek, amely most már mindenfelé elkíséri őket: az üres tarisznya mellé »rossz hírt« kaptak. Bűnük, valójában erényük, az, hogy tanulóéveikben gondolkodni és olvasni merészkedtek. A »végleges társadalmi elintézettségek« honában elolvastak bizonyos immár félig-meddig klasszikusnak tartott tudományos könyveket s elmerészkedtek bizonyos szelídebb társadalomkritikai gondolatokig. Véletlenül bár s lazán, de kapcsolatba kerültek egy-egy ifjú s kifelé érdemeket hajhászó »szervezővel«, de sejtelmük sem volt arról, hogy a zavarosfejű ifjú miben is töri a fejét. Ezért a hatóságokkal is meggyűlt a bajuk s gyanúsakká váltak. Némelyikről azt állapították meg, hogy »társadalomellenes gondolkodású egyén«. Állást természetesen nem kaptak, visszatértek a falujukba, földműves szüleikhez s belső összeomlottságban morzsolják napjaikat. Halk reményük mégis az állás s e néma várakozásban lazálják szélütött éveiket. Jó kezek belőlük gyúrhatnának tevékeny, szociális tudattal rendelkező falusi vezetőréteget. Az adott helyzetben azonban Oblomovokká fásulnak.

Egyik csanádi faluban öt állástalan tanítót, egy tanárt, két felső mezőgazdasági iskolát végzett fiút s három érettségizettet találtam. Egyetlen községben! Zsebpénzüket némi szellemi ínségmunkákból szedegetik össze s ha az intéző köröknek véletlenül foglalkoztatásukkal kapcsolatban okos gondolat jut eszébe, kitűnő munkát végeznek. A községben az állástalan tanítókra bízták az iskolán kívüli népművelést s a szegénynegyedekben meg kellett ismételniük előadásait. De önmaguktól mozdulni sem képesek. A magyar középiskolák sajátos bénító szelleme elvégezte bennük a maga munkáját. A két felső mezőgazdasági iskolát végzett fiú például botosispáni állásra vár, mert »az apjuk földjén mit is kezdhethének?« Egyikük családjának 30 holdja van, a másiknak 40. Igaz, hogy alapos adósság van a két birtokon, de éppen az ő szaktudásuk segíthetne rajtuk s teremthetne virágzóbb kisbirtokkultúrát. Erre nem is gondolnak.

Egyikük, a leginkább üldözött, szép tanulmányban írta meg falujának szociográfiáját. Tevékeny és készséges szellem. Ennek viszont a felülről jövő irányítás hiányzik, amely harci erőt s elszántságot adna neki. Viszont minden és mindenki körülötte az Oblomov-sorsra csábítja.

A KISGAZDA

Írói szempontból igen hálás feladat kínálkozik. Megrajzolunk néhány jellegzetes kiskgazdatípust, vagy megszemélyesítünk néhány bennük forrongó tulajdonságot s rámutatunk, hogy ez a magyar kisbirtokos osztály belső rétegződése. A valóságban azonban nincsen még egy olyan osztály, mely annyira kialakulatlan s még annyira kiszámíthatatlan társadalmi tényező volna, mint a magyar kiskgazdák társadalma. Ez a réteg fejlődésének derekán megrekedt. A kiskgazdák »föltörekvésük«, polgárosodásuk idején a közvetlenül felettük álló osztályt: a falusi

és mezővárosi értelmiséget tekintették példaképnek. A példa pedig igen kedvezőtlenül hatott, ugyanis egy természetellenes, erőszakolt életfeltételek között kialakult, szolgáltságban görnyedező s átfogóbb nemzeti közösség alkotására képtelen osztálynak belső törvényeit s kasztszerű társadalmi magatartását másolták le. Éppen ezért ez a »polgárosodás« torz életformákban nyilatkozott meg s félúton megrekedt.

A kiscgazdaréteg eredetileg az urbális telekkel bíró s így a jobbágyfelszabadítás folyamán kielégített parasztságból keletkezett. A fejlődés folyamán természetesen tömegek váltak ki belőle s új elemek tapadtak hozzá. A háború alatt a közép és nagy parasztbirtok anyagi jólétbe jutott; ez a jólét, leszámítva a két forradalom suta hónapjait, a béke első éveiben tovább folytatódott. Az ellenforradalom idején a kiscgazdaréteg politikai szerepe hirtelen megnőtt, s véle együtt a dunántúli Nagyatádi Szabó István súlya és jelentősége is. Az egész kiscgazdaréteg fejlődésének betegessége, s a politikai uralomra való készületlensége, képtelensége ekkor lett világos. Újításokra képtelen volt, mert nem éltek benne forradalmi erők. Az ellene sorakozó úri politikával nem tudott szembeszállni, mert nem volt fejlett osztályöntudata. A komolyabb politikai kérdések porondján folytonosan elcsúszott. A mezei munkássággal nem fogott össze, nem létesített harci közösséget, mert fejlődése során a középosztályt tekintette mintaképének, tehát a kasztszerű társadalmi rétegeződés volt öntudatlan, de annál elrendelőbb eszményképe.

Ez a paraszti előretörés mégis nagy eredmény volt a multhoz képest, mégis demokratizálta némileg a politikai életet, tehát sem a feudál-kapitalizmusnak, sem pedig a politikai végrehajtó rétegnek, a középosztálynak nem tetszhetett. Az előbbieket a birtokos parasztság politikai tájékozatlanságában bízták, s bizakodásukban nem is csalódtak. A középosztály egy kis töredéke, a szélkakas örök törvényei szerint, kezdetben a feltörekvő parasztság mellé csatlakozott ugyan, de szokatlanul »hősies« magatartása után ezt a töredéket is hamar ellepte a pánik s egykettőre cserben hagyta a csizmás hadsorokat. Ebben a hangulatban a »történelmi rétegek« ismét átvehették a politikai vezetős szerepet s a parasztságot ismét politikai függvényükké sülyeszthették. A nagytőke viszont arra törekedett, hogy a birtokos parasztságot gazdasági függvényévé tegye. Kinyitotta előtte a tőke ajtaját, ami különben a parasztság politikai szerepének felszámolásakor biztosító szelep is volt, a naiv parasztság szemében eredménynek tűnt fel az, hogy tőkéhez jut és gazdasági »megújodáshoz« kezdhet. A kormányzat, a kulcsárból lett gazda-miniszterrel az élén, erősen biztatta erre, s a paraszt gépeket, traktort, új földpántlikákat vásárolt hitelbe, tenyészállatokat szerzett be, házat, istállót, tanyát és gazdasági épületeket épített. A tőke majdnem minden esetben uzsorakamat útján jutott a kezéhez. Igen jellemző vallomás hangzott el tájunk egyik legjelentékenyebb városának törvényszéki tárgyalásán. A tanúk szerint egy bankigazgató kijelentette, hogy az adósok »intelligenciája« szerint szabták meg a bankban a kamatot. A magyar föld megterhelése egészen hihetetlen méreteket öltött. A feudál-kapitalizmusra támaszkodó kormányok természetesen később sem hajtottak végre gyökeres és végleges földteherrendezést. Védett birtokot csináltak, melynek értelmében a megterhelt földek ideiglenes felsőbb kegyként maradhatnak a gazda birtokában. Ezáltal az eladósodott kisbirtok már nemcsak a nagytőke függvénye, hanem a mindenkori kormányhatalomé is. A birtokos parasztság önállóságáról ma már alig beszélhetünk.

Általánosságban két kiscgazdaréteget különböztethetünk meg. Az egyik, a kisebb, anyagilag rendezett körülmények között él. Ezek többnyire konzervatív hajlandóságú emberek, nagyobb szabású kölcsönt sohasem vettek igénybe, komolyabb beruházásokat nem csináltak. Régi módszerekkel, »lassan, de biztosan«, munkásaikat a legalaposabban kihasználva gazdálkodnak. Polgáriasodásuk csak némi külsőségekre szorítkozik, s általában minden fenntartás nélkül támogatják az uralkodó rendszert. A másik, az eladósodott réteg, a polgári kiscgazda ellenzék soraihoz csatlakozik elsősorban. Ezekben a fejlődés vágya nyílt ki, beruházásokat csináltak s a kamatrabság áldozatai lettek. De politikai ösztönük annál inkább keres, kutat,

nem bízik a fennálló rendszerben s így szinte zárt sorokban egyelőre a kiskisgazdaellenzék oldalára vonultak.

Sajátságos réteg a törpebirtokosság, mely leginkább hajlandó szolidaritásra, s melyben legkomolyabb a kulturális emelkedés vágya. Nem süppedhet be javainak zsírjába, hiszen néhány hold földje legfeljebb a mindennapi kenyeret adja meg. Élete folytonos harc és újítások felé való törekvés. Ők a kertkultúra hősei, s a magyar gondolat szözei bennük találnak leginkább visszhangra. Nem választja el őket éles szakadék a mezei munkásságtól, kritikával nézik a társadalom életét, s együttműködésre kész hajlandóságuk egészen fejlett. Politikai elhelyeződés tekintetében egyelőre nem találják helyüket, a mezei munkásság még túlságosan forradalmi számukra, a zsíros gazdák között viszont csak másodrangú szerepet tölthetnek be, tehát igazi közösségbe nem forrhatnak velük.

Esztétikai jellegű címkék szerint tehát igen kedvező dolog a birtokos parasztságot szétszkatulyázni, a szociális igazság azonban más dolog. »Kulák«-réteg s még inkább »kulák« hajlandóság minden bizonnyal van, de a határait ma még élesen nem vonhatjuk meg. Orosházán a birtokos parasztság általában hallani sem akar a mezei munkássággal való együttműködésről. Gyomán viszont a kiskisgazdák minden gondolkodás nélkül együtt működnek nemcsak a mezei, hanem az ipari munkássággal is. Hasonló a helyzet Gyulán. A kisbirtokosok mindent elkövetnek, hogy a mezei munkássággal közös politikai arcvonalba kerüljenek. A »kulák« mint érület- és életforma többé-kevésbé mindenfelé megnyilvánul. Makón például hagymásoknak adják ki földjüket uzsoraárért s egész nap a gazdakörben pipáznak. Makón a kiskisgazdapárt a legmaradibb, viszont Békésen ugyanez a párt a mezei munkásokat és a törpebirtokosokat egyesíti. A pártok sem adnak tehát végleges eligazodást. A polgári pártok ma általában igen ellentétes társadalmi rétegeket fognak össze a választás izgatott érzelmi légkörében s egy-egy pillanatra. Ez érthető is, hiszen az egész magyar társadalmi életet a félmunka, a gondolatoknak félig átgondolása és bizonyos suta félhomály jellemzi.

Egészen tekintélyes számú középgazdával, sőt nagygazdával találkoztam, akik hajlandók lennének átfogó szolidaritásra. A gazdáknak a mezei munkássággal való viszonya sem általánosítható. Gyulaváriban azt mondták a mezei munkások, hogy a kiskisgazda átlag 20%-kal jobb munkabért fizet, mint a nagybirtok. Magyarbányhegyesen viszont így nyilatkoztak a jó módú gazdákról a munkások: »A gazda maga az ördög. Embernyúzó valamennyi.« Hódmezővásárhelyen bizonyos patriarkális szellemet találtam, Orosházán viszont egészen éles a gazda s a munkás viszonya. A birtokos parasztságban tehát különböző típusok arcai vajúdnak, de a típusok keretei lazák, esetlegesek. Még mindig el tudok képzelni nagy politikai hatóerőket, melyek a beteg körvonalak jó részét lerontják, hiszen minden széttagoaltsága dacára az ipari munkásság mellett a parasztság a legegységesebb magyar társadalmi réteg.

A sokáig elmaradt állapotban tengődő és mesterségesen megdermesztett viszonyok között élő ország politikai fejlődésének megindításához nem közönséges alkotói ihletre van szükség, s ez az ihlet ma csak a legmagasabb szellemi rétegben és legalul, a népben található meg. A kettő sorsa nagyon rokon, mert rájuk nehezedik a legelszántabb és legkövetkezetesebb felső nyomás. A felszabadulás útja nyilván a szellem és a nép egyességében rejlik. Ez azonban a lehetőség és egy pillanatra sem szabad elfelednünk az adottságokat. Az adottságok pedig arról beszélnek, hogy egyelőre csak kényszerű és megállíthatatlan társadalmi széttöredezésünk folytatódik. Természetes tehát, hogy a parasztság életében is beteges folyamatok »virulnak és fejlődnek«. Az is valószínű, hogy, ha az adott társadalmi és gazdasági rendszer folytatódik, a magyar parasztság végzetesen és jóvátehetetlenül egymással küszködő rétegekre szakad. Akkor pedig a legtragikusabb helyzet vár a népi közösségtől elszakadt gazdákra, mert nem tudtak annyira elpolgáriasodni, hogy a magyar középréteg valaha is egyenrangú félnek tartsa

őket, viszont a kis parasztság gyűlöletét egyre kifejezettebben magukra vonják. A magyar birtokos parasztság polgáriasodása félbemaradt. A vágy megvolt benne, külsőségekben igyekezett is hasonlítani, de nem volt lehetőség, hogy a polgári életben érdekeltséget, részt és szerepet kapjon. A hitelélet, a nagyipari élet, a mezőgazdasági ipar és a kapitalizmus minden teremtménye egy-egy kis réteg előjoga lett. A magyar vezetőrétegek politikai gondolkodása lényegében sohasem bírt a rendiségből kivetközni s álutakon, rejtekutakon, csínyekkel, álokoskodásokkal, de mindenáron feltámasztották s korszerű máz és köntös alatt tovább tenyészítették a rendiséget. A mezőgazdasági iparból is teljesen kiszorult a parasztság. A közéletnek, az állami, társadalmi és gazdasági szervezetek demokratizálása mindig csupán jelszó volt, s ha egy népfí mégis beléjük furakodott, csak a cégér szerepét játszhatta, vagy pedig elgáncsolták s gyógyíthatatlan alacsony-sági érzettel kellett a porondot elhagynia. Megfelelő kulturális nevelést sohasem kapott népünk. A vidék civilizálása az újabb időkig senkinek sem jutott eszébe, így azután a parasztság átvette ugyan a polgári élet némely külsőségeit, a szebb lakást, a polgári bútort, de használni már alig meri. A külső formák átvételével párhuzamosan nem történt benne igazi belső átalakulás.³ A módos paraszt éppen ezért úgy tekinti a megszerzett polgári külsőségeket, mint tőkebefektetést, melyet kímélnie és őriznie kell, másrészt pedig mint szentséget, a polgáriasodás szent szimbólumát. A különben nagyon is gyakorlatias szellemű paraszt nem meri gyakorlatilag kihasználni e holt tőkét, hanem szentségként kezeli. Ez mutatja, hogy milyen megrázóan mély ösztön és elhatározás volt benne a polgáriasodás, s hogy társadalmi viszonyaink között mivé torzult ez a nagy vágy. Most se nem polgár, se nem paraszt, már nem egészen paraszt, a népi közösséget már csaknem elhagyta, s még alig-alig polgár. Sorsát az elkövetkezendő évtizedek döntik el.

A MEZEI MUNKÁSSÁG

Ez a hatalmas tömeg két nagy csoportra osztható. Az egyik, mint uradalmi cseléd, teljesen földesurának jogara alatt él. Oda van kötve egy majorsághoz, annak gazdasági és társadalmi helyzetéhez, s ha e viszonyt megszakítja, földönfutó lesz belőle. A másik csoport szabad munkavállaló, azonban munkája ma már csak hatósági intézkedések segítségével biztosítható. Nyáron azért jut keresethez, mert az aratógépek használatát betiltották, s így a nagybirtok kénytelen kézi munkaerőket alkalmazni. Télen pedig az ínségmunka védi meg az éhenhalástól. Az év legnagyobb részét legjobb akarat mellett is munka nélkül tölti. Valamikor a mezei munkás arisztokráciáját a tulajdonképeni földmunkások, a kubikusok alkották. Nomád életet éltek, az egész országot bejárták és sokan Európa legkülönbözőbb tájaira is eljutottak. Keresetük messze meghaladta a mezei munkásokét, jól táplálkoztak s biológiai értelemben is népünk legjavához tartoztak. Ma őket is elsősorban az ínségmunkaszerű közmunkák óvják meg a pusztulástól.

A magyar mezei munkásság sorskérdése 1848-ban gyúlt ki veszedelmes erővel. Azóta tömérdek küzdelem, szervezkedési kísérlet és lázadás jelezte, hogy ez a megoldatlan kérdés fekélylő súlyosodott. Nemcsak földhöz való juttatásuk kérdését hagyták megoldatlanul, hanem még házhelyhez sem jutott valamennyi. A szabadságharc óta folytonosan voltak házhelyosztások és kislakás építések, de valamennyi alkalommal az igénylőknek csak egy töredékét elégítették ki. Szentesen 1910-ben családtagjaikkal együtt 3443 főre rúgott a mezei munkások száma, tehát mintegy ezer családra, s a világháború előtt mindössze 366 napszámos kapott házhelyet. A világháború után 102-en jutottak házhelyhez, 22 év alatt összesen 458 szentesi

³ Néhány ritka kivételtől eltekintve. (L. Makót.)

zsellér jutott kis családi házhoz, az egész réteg fele sem. A mezei munkásság jelentékeny része ma is bérelt lakásban lakik, mint a jobbágy világban az alzsellérek. Magyarbánhegyesen egyszoba-konyháért és 10 négyszögöl udvar használatáért átlag 40 pengő évi haszonbért fizetnek. Ugyanitt a mezei munkások átlagos aratási keresete 7 mázsa búza. Főkeresményük 30-40%-át tehát lakbérbe kell fizetniük a XX. század magyar alzselléreinek.

A békevilág házhelyeket osztó és kislakásokat építő tevékenysége sokkal szociálisabb szellemű volt, mint a világháború után a FAKSz munkája. 1900-ban Szentesen a zsellérek 400 négyszögöles telken családi házat építhettek s évi 45-96 koronát kellett törleszteniök húsz esztendőn keresztül. A FAKSz-kölcsönök évi törlesztése azonban meghaladta a száz pengőt, tehát, ha a napszámos fizette volna ezt az összeget, akkor egész átlagos nyári keresetét oda kellett volna adnia. Most már bizonyos enyhítések történtek, de távolról sem a nép mai jövedelméhez mérten.

Lelkialkat szerint ismét két csoportra oszthatjuk a magyar mezei munkásságot. Egyik fele inkább béresnek áll be, vagy summásnak szerződik, tehát egész idejét vagy idejének jelentékeny részét leköti igen mérsékelt díjazott állandó munka fejében. Másik fele kisbérletbe fog s ha ez nem sikerül, a munkáspiacon igyekszik szabad megegyezés alapján esetről-esetre munkához jutni. Ezek a szabadabb, függetlenebb lelkű s éppen ezért még a béreseknél is nyomorultabb sorsban élő emberek.

A mezei munkás ma áru, mint a búza, a tojás, a marha vagy a baromfi. A parasztvárosban nemcsak állat-, gyümölcs-, csirke- és zöldségpiac van, hanem emberpiac is. Nemcsak lókupecek s marhakupecek kúfárkodnak, hanem »embörkupecek« is. A mezei munkás sorsát is a kereslet-kínálat törvényei döntenek el, azzal a megszorítással, hogy a kereslet sohasem akkora, mint pl. a lóé s a vágómarháé az olasz-abesszín háború idején, a kínálat pedig mindig nagyobb, mint a kereslet. Tehát az ember, mint árucikk, a »szabadverseny« előnyeit semmiképpen sem élvezheti. A földmunkás, hacsak állandó munkahelye nincsen (s ez a legritkább eset a mi tájunkon) vagy kisbérletet nem kap (ez még ritkább), idejének legnagyobb részét az emberpiacon tölti. Ötös-tízes csoportokban ácsorognak a toprongyos, fáradt, többnyire egészen elfásult arcú alakok. Csöndesen beszélgetnek, de inkább hallgatnak. Alig különböznek az állatpiacon álldogáló állatoktól, az utóbbiak azonban rendszerint jobban tápláltak s több vegetatív örömet fejeznek ki, mint az emberpiac »lelkes« árucikkei. A lélek ezeken az arcokon legfeljebb gond, düh és keserűség alakjában jelentkezik. (Érthető tehát, hogy korunk a lélek gondozására annyi munkát és költséget fordít.) A gazda, mikor munkást fogad, éppen úgy válogat köztük, mint az állatok között. Megnézi erejét, szemügyre veszi korát, kikérdezi családi viszonyait. Azután megkezdődik az alku. Az állat e téren is szerencsésebb. Ha az alku nem sikerül, régi gazdája ismét vet szénát vagy répát a vályújába. Az ember azonban, mint a teremtés koronája s felszabadult, emberi jogokkal rendelkező magyar, maga alkuszik. S ha az alku nem sikerül, mehet koldulni vagy éhezni.

A mezei munkás keresetére nézve igen jellemzőek Horváth József orosházi földmunkás följegyzései. Horváth a város legjobb munkásai közé tartozik s éveken keresztül rendes napi számadásokat vezetett. Munkánélküli segílyt sohasem vett igénybe. Mindenhez ért, a mezei munkán kívül épít és barkácsol is. Ma 56 esztendő. Keresete évenként ennyire rúgott:

1904: 363.34 korona	1909: 712.90 korona
1905: 370.28 »	1910: 960. - »
1906: 438.10 »	1911: 602.70 »
1907: 440.08 »	1912: 542.79 »
1908: 524.72 »	1913: 454.76 »

Ekkor abbahagyta a feljegyzést, mert »megundorodott a saját nyomorúságától«. Most folytatja:

1934: 358.11 pengő

1935: 341.72 »

1908-11-ben állandóan útépítésnél dolgozott. Ekkor élte a fénykorát. Tehát már a békevilágban is csak az állandó közmunka biztosított a mezei munkásnak emberibb sorsot. Ma Horváth József havi keresete 28 pengő 47 fillér. S a legszorgalmasabb, mindenre használható, legjobban kereső mezei munkások közé tartozik. Jövedelme 1934-hez viszonyítva esett, amint a mezei munkásság jövedelme évről-évre kevesebb, mivel nemcsak a munkaalkalom csökken, hanem a munkabéruzsora is folytonosan növekszik.

A magyar mezei lakosság igen jelentékeny tömegei sínylődnek ilyen sorban. Erre nézve mindent elmond a következő statisztika:⁴

Megye, önálló város	Napszámosok ⁵		Gazdasági cselédek		Kubikusok	
	Kereső	Eltartott	Kereső	Eltartott	Kereső	Eltartott
Békés.....	29.138	39.150	10.260	13.670	1.365	2.747
Csanád.....	18.323	23.253	6.421	10.379	68	120
Csongrád.....	12.373	14.840	4.495	5.214	2.967	6.521
Hódmezővásárhely...	4.755	6.218	1.913	1.536	100	125
Szeged.....	4.924	5.901	1.086	507	157	231

MUNKABÉRUZSORA

Az aratási munka a mezei szegénységnek egész esztendőben egyetlen nagyobb szabású munkaalkalma. Ha gyenge a termés, akkor egészen szomorú sors vár a munkásságra. Ha jó a termés, akkor pedig hivatalos legenda indul útnak, hogy a szegénység megkereste évi kenyérét, tehát különösebb téli segélyezésre nem szorul. Az aratási munkavállalást a hatóság is ellenőrzi s munkásnak és munkaadónak szerződést kell kötnie. Az aratás tehát a mezei munka legrendezettebb fajtája. Vajjon mit nyújt e »rendezettség« a magyar mezei munkásságnak?

A szerződést a hatóság előtt kötik. A hatóság feladata, hogy a szerződéskötés nyugodt és síma menetére őrkdjék, tehát ez alkalommal teljes tekintélyét latba veti. Az elnyomott réteg életében pedig még a legjobb indulatú tekintély szerepe is mindig megfélemlítő hatású. A község-háza folyosóján ácsorog az aratóbanda. Kakastollas csendörök mennek végig a folyosón. A jegyzővel e pillanatban a nagygazda s a gazdatiszt tárgyal. Az aratók követelni szeretnének, de a légkör hangfogót szerel a torkukra. A mindenbe belenyugvó, »szelíd-bölcs« embernek a tekintélye nő meg a bandában. A nyugtalankodót bizonyos belső pánik lepi el. A szerződéskötés megtörténik, teljesen a munkaadó szempontjai s érdekei szerint. A munkás egész évben avval vigasztalódott, hogy majd szerződéskötéskor mit fog követelni. S most ki se meri mondani.

Megkezdődik a munka s tart 2-6 hétig. Némelyiknek csak aratórész jut, a másik szerencsésebb s helyet kap a cséplő-bandában is, tehát az aratás után még hetekig dolgozhat. Egyik dúsan termő földre jut, a másik gyarló, esetleg megdült gabonát arat. Gyengébb s ügyetlenebb embereknek csak a nyári munka morzsái jutnak. Így azután a mezei munkás nyári keresete igen különböző. Orosházán egy mezei munkás 1936 nyarán négyheti aratási és cséplési munkával nyolc mázsa gabonát keresett. Ugyanő az 1935-ös rossz termés idején háromheti munkával

⁴ Az 1930-as népszámlálás adatai szerint.

⁵ Csak a teljesen földnélkülieket soroztuk ide.

mindössze négy mázsa gabonát szerzett. Egy másik 1936 nyarán 8 napi aratómunkával 2 mázsa búzát s 24 napi cséplési munkával 6-60 mázsa búzát keresett. Oroszáza mellett a mezei munkásokkal zsúfolt Rákóczi-telepen már csak 3-4 mázsa nyári kereset jutott egy-egy családfőnek. Békéscsabán ugyanezen a nyáron átlag 4-6 mázsát kerestek az aratók. A mindszentiek főként az ányási bér gazdaságban arattak s átlag három mázsa búzát kerestek, Magyarbánhegyesen átlag hét mázsát. Szó sem lehet tehát arról, hogy a mezei munkásság többsége a nyári munkák alkalmával az évi kenyérre valót megkeresheti.

Azonban még ez a szűk s ugyanakkor igen lényeges szerepet játszó nyári kereset is állandóan veszélyben forog. A birtokosréteg kárpótlást akar szerezni azért, mert az olcsóbb aratógépeket nem használhatja s minden alkalommal a munkás részének csökkentésére törekszik. A kisbirtokos természetesen többnyire követi a nagyobb üzem példáját. Szentesen 1936 nyarán néma aratási sztrájk volt. A birtokosok könnyen segítettek rajta, mert idegenből hozattak munkásokat, a sztrájkolók pedig kenyér nélkül maradtak. Hivatalos megállapítás szerint »izgatás« okozta a sztrájkot. Izgatás csakugyan történt, de ebben ez esetben a birtokosok izgattak. Eddig az volt a szokás, hogy a munkás a neki járó részért aratott, a cséplésért pedig külön részesedést kapott. Mások voltak az aratóbandák és mások a cséplőbandák. A kisgazda aratáshoz 2-4-6 munkást fogadott, de a cséplés tartama alatt a gépnél alkalmazott összes munkásnak fizetnie kellett. Idén összefogtak a gazdák, négyen-hatan s elhatározták, hogy termésüket közösen csépelettetik és mindegyik kötelezte aratóit, hogy a szövetkezett gazdák egész termésének cséplését fizetés nélkül csak élelmezésért végezzék el. Ez lett volna az »úrbér«, a »robot«, annak fejében, hogy aratási munkát kapnak. Ebbe nem mentek bele a szentesi munkások.

Más módon is kiburjázott a munkabér uzsora. Régi szokás szerint, az aratómunkás az egész termés 12-ed, vagy 11-ed részét kapja, tehát némi szalmát is. Az Alföldön a szalmarész végtelenül fontos, mert a szegénység képtelen fát vásárolni s szalmával főz és fűt. Egész déli Tiszántúl megindult a törekvés, hogy a szalmarészt elvonják. Azzal fenyegették az ellenkező munkásságot, hogy majd idegenből hoznak munkást, aki szalmarészére nem tart igényt, mert messze lakik s nem is tudja elszállítani. Észak-Csongrádban akadt középbirtokos, aki az aratási szerződésbe bevette, hogy az arató önként lemond a neki járó szalmarészről. A hivatalos helyen kötött aratási szerződés tehát jogfosztásokat is tartalmazhat. A téli nyomorúság ezzel tetőpontra hág. S közegészségügyi szempontból is végzetes következményekkel jár az uzsorának ez a legújabb »remeke«. Nyáron ugyanis akad ringy-rongy, szemét, gaz, száraz trágya a legelőn, tehát tüzet rakhatnak. Némelyik mezei munkás azonban télen még kevésbé tud begyűjtani, mint nyáron, tehát a téli mosás is holtpontra jut, a tisztálkodás szintén, ezért grasszálnak oly tragikus eredménnyel a gyermekjárványok s ezért ragályos betegség a rüh és a tetű.

Valamikor az aratási munkadíj megállapítása általános volt, a termés bizonyos részét kapták az aratók, mint sok helyen ma is. Ez annyiból is üdvös volt, mert a munkás ellenőrizhette a munkaadót. Újabban azonban minden gazdasági tényező az alatta álló réteg teljes kiszolgáltatására és kizsákmányolására törekszik. A politikai elnyomatás hasonló mértékű gazdasági elnyomatást hurcol háta mögött. Így jött divatba az, hogy a learatott holdak száma szerint adják a részt. Ez üdvös is ottan, ahol igen gyatra a termés, vagy erősen megdőlt a gabona. Ilyen esetben azonban nem fizetnek holdak szerint. Az új fizetési módot az a bölcs meggon-dolás hozta létre, hogy az aratási terület nagyságát a gazda ismeri. S egyáltalában nem ritkaság az, hogy a learatott holdak számát szerény lelkületéhez illően lecsökkenti. »Kögyetlen hely-zet« - mondotta egy mindszenti öreg mezei munkás, aki ezen a nyáron az ányási bér gazdaság-ban aratott. A holdakat ő egészen másként számította, mint a nagybérlő. S másfél mázsával kapott kevesebbet, mint amennyit számítása szerint várt.

A téli éhezés idején igen sokan aratórészükre előleget vesznek fel. Síró s könyörgő asszonyok állanak a gazdák előtt, akik az évek óta náluk arató munkásnak olykor adnak egy-két mázsa előleget. A megmaradt részből a munkás elad még néhány mázsát, hogy másnemű, égetőbb adósságait rendezze és a nélkülözhetetlen ruhaneműt megvehesse. A jól kereső ember része is lecsökken ezáltal 4-6 mázsára. Az »évi kenyérre való« népesebb családban tehát legfeljebb négy-öt hónapra elegendő. Kissé megerősíti a családot, hogy a nagy harcot, a télutói s koratavaszi éhezést halálos veszedelem nélkül kibírassa.

A NÉMA TÁRSADALOM

1848-tól a magyar mezei munkásság politikai életünk legnyugtalanabb s legszámottevőbb feszítőerői közé tartozott. Az elnyomott, de komoly életigényekkel felruházott s állandóan politikai társadalmi harcokra kész osztály szellemileg sokkal jobban fejlődött, sokkal szélesebb látókörben szemlélte az életet, mint a módos gazdaréteg. A »földmunkás« otthonok és szervezetek a magyar nép politikai iskolái voltak, megmutatták a munkásságnak a nagy gazdasági és történelmi összefüggéseket. A kiskgazdák általában aprólékos, torz, helyi agrár-program alapján állottak mindig, a mezei munkás azonban korán megtanulta a szociológiai gondolkodás elemeit. A világháború előtt az volt a magyar mezei munkásság tragikuma, hogy megfelelő szellemi gárda nem állott az élére. A világháború után s 1930 körül egészen rendkívüli erővel kialakult ez a vezető csoport, addigra azonban a mezei munkásságot teljesen kiszorították a politikai életből. Különböző módszerekkel egészen jelentékeny rétegek választói jogát vonják meg. Otthonaikat többnyire légből kapott ürügyekkel bezárják, tagjaikat zaklatják. Új otthonok, új munkásszervezetek megalakulását minden elképzelhető erővel megakadályozzák. Munkaközvetítő irodák megnyitását nem engedélyezik. A munkásság kollektív fellépéséről, érdekképviseléséről szó sem lehet. Az elnyomott osztály legjobbjai a nyomás következtében egyre szilárdabb s tisztább emberek lesznek. A nagy tömegek azonban anarhikus lelkületű emberekké alakulnak, vagy pedig halálos közönybe esnek.

A nyáron Ányás felé ballagtam s egy öreg mindszerenti munkással találkoztam. A hatvannégy éves ember nagy meglepetésemre elmondotta, hogy mozgalomra vágyik, a szervezkedés gondolata mozog benne, s biztosít, hogy minden ilyen mozgalmat »pártónának kögyetlen«. S ráter, hogy 1918-ban, a suta forradalom idején volt valami, mert futkostak az agitátorok, de azóta »elfűtta a szél az agitátorokat«, azóta csönd van. Nekem Ady Magyarországának vészes csöndje jutott az eszembe. Az öreg folytatta, hogy »igaz, nem korbácsolják az embereket«, ebben látja a változást a jobbágyvilág óta, de »kifosztják őket«. Elbúcsúzunk, én Ányás felé ballagok, ő meg felkapaszkodik Mindszent felé a Tisza töltésére, onnan visszakiált:

- Hé! - Megfordulok:

- Ilyen hallgató nép még egy nincsen. Csönd van, de várjuk a születést!

A születést ugyan hiába várják, mert a megszületett tiszta szellem nem juthat el közéjük. A városi csatorna termékei azonban gyorsabban odajutnak. Nemrégiben nagy kaszáskeresztes bünper zajlott le. Vádoltjainak nagyrésze a déli Tiszavidékről került ki. Vezetőjük tipikus fővárosi álnagyság volt, évekig hiába stréberkedő rossz költő, később nevetséges akarnok-politikus. Programja a legteljesebb zagyvaságot árulta el. Szocializmus, nacionalizmus, turánizmus és kollektivizmus a legfurcsább módon keveredtek benne. De mégis eljutott az elnyomott s a közéletből teljesen kiszorított, a munkaadóknak tökéletesen kiszolgáltatott mezei munkások közé. S az anarhiába és közönybe hullott embereknek egy pillanatra felcsillant a szemük, azt hitték, hogy itt van az alkalom a tömörülésre, a kollektív mozdulatra. A szervez-

kedést nemsokára leleplezték s a mozgalom vezetőit bíróság elé állították. A vallomásokból kiderült, hogy kétféle ember csatlakozott e mozgalomhoz, olyanok, kiknek az éhezés már egészen elhomályosította a tekintetét s úgy menekültek e szervezetbe, mint a szekta mámorába, s olyanok, akiknek ez a szervezkedés ürügy s alkalom volt az ősi paraszt-demokrata-szocialista mozgalom feltámasztására. Egy mesterségesen lesüllyesztett, destruált társadalmi réteg belső sebei és torzulásai nyíltak ki ezen a tárgyaláson. A mezei munkásság kilencven esztendővel ezelőtt európai színvonalon s országos jelentőségű mondatokkal fogalmazta meg a népi kívánságokat. S kilencven esztendő múlva e mesterségesen megdermesztett osztály egy része szélhámos martaléka lett. S ne feledjük, hogy a magyarság egyik legszámottevőbb társadalmi rétegéről van szó. Lesüllyesztése a soha és semmiféle úton sem pótolható nemzeti vérveszteségek közé tartozik.

A BANDAGAZDA

Aki a magyar parasztság történetével foglalkozott, nagyon jól ismeri. Igaz, hogy a neve sokféle és változó. Szerepe azonban időről-időre ugyanaz. A mezőgazdasági nagyüzemeknek szükségük van olyan népfiaakra, akik jól ismerik osztályukat, tudják, hogy milyen eszközökkel lehetséges hatni rá, milyen »fogásokkal« vezethetik félre s milyen módszerrel szedhetik ki belőle a legmagasabb munkateljesítményt, természetesen a legcsekélyebb munkabér mellett. Röviden: a magasabban álló rétegnek árulókra van szüksége, hogy az alatta álló réteget minél tökéletesebben kihasználhassa.

Akadnak mindig népfiaak, akik nagyon kivágyakoznak osztályukból s minden áldozatra, árulásra is hajlandók, csak hogy kissé magasabb életszínvonalra vergődhessenek. Aki tudja, hogy milyen irtózatot jelent a kasztszerű társadalomnak legalsó kasztjában eltöltött élet, az nem is őket okolja. Az uradalmak kitűnő gazdasági és szociális szimatjukkal hamar észreveszik ezeket a feltörekvő alakokat s egykettőre botosokká léptetik elő őket. A »botos« szó tájunkon gyűjtőfogalmat jelent. A botosok tulajdonképpen az uradalmak altisztjei, minden majorban más és más botos tisztségeket találunk. Egyik az ökrösökre ügyel fel, másik a tehenészetet, magtárt, anyagraktárt és szertárakat kezeli. Kettő, három, négy pedig a napszámósokkal jár a határba s ösztökéli, hajtja őket. A botos rendszerint jól megtermett, hatásos külsejű jelenség, nagyszavú ember s úgy káromkodik, mint egy egész huszártábor. Újabban az uradalmak egyre jobban csökkentik a munkások számát, de szaporodnak a botosok. A Bedeaux-rendszer a mezőgazdaságban is tért hódít, s az uradalmak rájöttek arra, hogy jó botos mellett kevesebb munkással is magasabb teljesítményt érhetnek el.

Az értelmes és ügyes botos később nagyszabású feladatokat kap. Bandagazdává rúkkol elő s őt küldi az uradalom aratómunkások, summások és nagyobb napszámóscsoportok szerződtetésére. Főleg summásokat szerződtenek ma az uradalmak, ugyanis ezek a legjobban kizsákmányolható mezőgazdasági munkáscsoportok. A summásokat, lányokat s olykor legényeket is, messze tájról hozzák, nehogy időközben a rossz bánásmód, vagy pedig a be nem tartott feltételek miatt megszökjenek. Egyik csanádi óriásbirtok például csakis Matyóföldről hozat summásokat. A bandagazda elutazik a messze falvakba s kora tavasszal megfogadja a summás leányokat. Ezek azután késő ősziig az uradalomban dolgoznak. Nyers élelmiszert kapnak s bizonyos fizetést. A bandagazda sokszorosan keres rajtuk. Először is ő a banda teljhatalmú törzsfőnöke s az uradalom minden toborzott munkás után díjat fizet neki. A díj változó, 50 fillértől 1 pengőig terjed általában. A bandagazda azonban már ez alkalommal is mellékeresetre tesz szert, mert a munkásoktól díjat követel azért, mert a bandába befogadja őket. Mihelyt a munka megkezdődik, a bandagazda munkafelügyelővé alakul át, egész nap a

határban van és hajtja a summásokat. Ezért az uradalomtól rendes komenciót és fizetést húz. Ő veszi át a munkásoknak járó nyers élelmiszert és többnyire alaposan meg is vámolja. Az is megesik, hogy romlott vagy silány élelmiszert vesz át s ennek fejében bizonyos sápot kap az anyagraktárokat kezelő másik botostól. A munka végeztével ő osztja ki a summások járandóságát, s hogy miként végzi ezt a tisztséget, arra igen jellemző az, hogy ilyenkor többnyire megverik a bandagazdát. Sokszor perre kerül a dolog. Békés megyében több ilyen per volt az elmúlt esztendőben, mert a bandagazdák ocsúval kevert silány búzát adtak hat hónap után a reájuk bízott munkásoknak, a tiszta búzát pedig elsikkasztották.

A romlott parasztnak nincsen még egy ilyen kifejező arca. Mindszinten jártam a nyár végén egy szép augusztusi vasárnapon. Egymagam ebédeltem a vendéglőben, mikor belépett egy félparaszt-félúri figura, a sövényházi uradalom egyik bandagazdája. Csizmát viselt, de bricsesz nadrágot, angol szabású kabátot és gazdatiszthez illő kalapot. Négyfogásos ebédet rendelt, reggel későn kelt s igen bőkezűen bánt pénzzel, mert nagy jutalom várt rá, hiszen 500 munkás szerződését bízta rá, az uradalom. Valamennyi szava romlottság minden zsírával megkent emberre vallott. A faluban nem volt már semmi hitele s egész nap csak 12 leányt szerződtetett az őszi munkára. Nemsokára odébb is állott olyan falvak felé, ahol még nem ismerik. A bandagazda »működése« is a mezei munkásság teljes gazdasági és társadalmi kiszolgáltatottságáról beszél. A nagybirtok s a nép közé olyan típust iktattak, mely a népből származik, a nép hangján beszél, de teljesen a nagybirtok érdekeit szolgálja. A nagybirtok tulajdonosai, gazdatisztjei nem tárgyalnak közvetlenül a munkással. Úri lényük visszaborzad a személyes érintkezéstől s az alku erkölcstelenségeitől. A csúnya alku elvégzi a közvetítő, az »embörkupec«, a bandagazda s ezért jobbágykorba, vagy pedig gyarmatokra illő hatalmat kap a »banda« felett. »Féken« is tartja a munkástömeget. S e típus mai társadalmunk egyik legsúlyosabb szígyenfoltja.

A »NÉPVEZÉR«

A bandagazda a népi romlottság kifejező arca. De a népi öntudat is megszüli a maga hőseit, természetesen nem mindig olyan történelmi »összefutások« alakjában, amilyenek Dózsa s Áchim voltak. Ezek a néphősök azonban egy irgalmatlan társadalmi hajtóvadászat áldozatai lesznek. 1920-tól kezdve a »földreform« hírének lehelletére egymásután nőttek ki a földből a »népvezérek«, akik vállalták az esedékes társadalmi harcot. E fejezetben egyik legjellemzőbb alakjuknak, D. J.-nak »szociográfiáját« adom. Sorsa távolról sem »egyéni eset«, hanem az egyén minden mozdulata egész társadalmi osztály életét, vágyait s törekvéseit fejezi ki. Könyvem társadalomrajzához ez az arc mindenképpen hozzá tartozik s elméleti szempontból az eljövendő »kritikai szociográfiát« akarom szolgálni véle, mely majd a nagy társadalmi törvényeket tükrözi és a kifejező eseményeket ragadja meg.

1920-ban a népi tömegek alig tudtak biztosat a földreform törvényéről. A népi szervezetlenség eredményeként hírek s legendák szállingóztak a »földosztásról«, komoly felvilágosító munka nem történt, a parasztok nem ismerték a lehetőség határait, viszont a nagybirtok kiváló hírszerző szolgálata folytán jóelőre értesült mindenről s korán kitermelte a reform »ellenmérgeit«.

D. J. sövényházi kisbérleő fejében már akkor derengett mindez s úgy látta, hogy méltánytalan dolgok történnek. 16 holdnyi bérletet bírt az uradalomtól s természetesen örökföldet kért ő is. Megjelent azonban nála a feudalizmus titokzatos nemtője s azt súgta a fülébe, hogy érdemes-e 3 hold örökföldet igényelnie, mikor 16 holdas örökbérlete van. Ha lemond az igénylésről, akkor bérlete valóban örökbérlet is marad. A 16 holdas gazdaságra berendezkedett gazda nem is gondolkodott nagyon sokáig. Lemondott a reformföld igényléséről, azonban a feudális

nemtő szavai nem váltak be, mert »örökbérletét« nemsokára elvették s a reform során leadandó földekhez csatolták. Futkosott eztán szegény D. J. OFB-bíróhoz, kataszteri mérnökhöz, uradalmi ügyészhez, úri pártfogóhoz. Sehol sem kapott igazságot, tehát gondolkodni kezdett. Nem állott egyedül, számos »sorstársa« volt. Összefogta a »bajos« embereket s küldöttséget vezetett a földművelésügyi miniszterhez, aki orvoslást is ígért.

Eddig nyugodtan beszél D. J., most azonban egészen átalakul. Középmagas, galambősz, de ragyogószemű ember, csupa szívósság. Szavainak nyugodt sodra egyszerre kigyúl, mert drámához értünk. A jobbágyok unokája a kormányhatalomhoz mert fordulni »földesurával« szemben s e merész tette után visszatért az »úriszék« vidékére. Az összeütközés nem is késett. D. J. a ki nem elégitett földigénylőkkel tárgyalásra vonult a községházára. Kinn várakoztak s jött a »megbántott« földesúr. Köszöntek neki. »Nem emlékszem, hogy elfogadta volna« - mondja D. J. Egy pillanatra megvillant még a levett süveg jobbágyi alázata s rápirított a feudális gőg. Az alázat azonban rögtön dacba csapott át. A főúr szemrehányó szavakat mondott azért, mert a minisztériumba mentek, hogy »eláztassák«. A párbeszéd igen érdekes:

- Azért, mert eláztattak, tudják-e, hogy gróf vagyok?

- Az ám, de nagy - felelte D. J.

Benn a községházán az érdekelt felek tárgyalása során a vita folytatódott, végül is a sérelmes parasztság kivonult. S még aznap éjjel Pestre utaztak. Ott azt a biztatást kapták, hogy tartsanak össze s ne engedjenek. A hősiesség szép kiváltságát is a nép nyakába akasztották. Megkapták a jó tanácsot, hogy legyenek önmagukért bátrak, holott, szegények, éppen elég bátrak voltak, de ez a népi bátorság önmagában nem volt elég, hiszen azért zarándokoltak Pestre, hogy mások is bátrak legyenek érettük. Mit tudtak arról, hogy 1925 történelmi légköre már egészen más, mint akár 1920-é is volt s hogy a »földbirtok-reform« számukra immár a vesztett fejszének nyelét sem hozza.

A feudális visszahatás nemsokára meg is mutatkozott. A hatóság nem akarta, hogy D. J. s társa, G. legyenek továbbra is az igénylők választmányi megbízottai. A nép azonban nem akart másokat választani, tehát megmaradtak. Csakhamar kiderült azonban, hogy az uradalom »nem kötelezhető« több reformföld átadására. D. J. ekkor megkérdezte, hogy kit becsül többre a mindenható hitbizomány ura: 21 nagybérlőjét, vagy pedig 450 kishaszonbérlőjét? Kik értékesebbek nemzeti szempontból? A főúr mit is felelhetett? Azt kellett felelnie, hogy a 450 szapora, sokcsaládú magyart többre becsüli. Erre azonban rögtön lecsapott D. J.:

- A 21 nagybérlő kezén mégis 17.000 hold földje van, a 460 magyar kezén pedig mindössze 4700 hold.

Mit kaphatott ezért szegény D. J. a jólismert honi ég alatt? Azt, hogy »kommunista«. S hogy 250 mérföldre kellene innét kerülnie. A harc tehát teljes erővel megindult.

Közeledett a József-nap, D. J. össze akarta kötni a kellemeset a hasznnal s meglátogatta B. J.-t, kivel közös legelőt bérelt. Beszélgettek, megtárgyalták a legelő felhasználásának ügyét, étel s egy kis bor is került az asztalra. Mikor a nap áldozóban volt, D. J. hazafelé indult. Ekkor jött hazafelé kocsin B. J. lakója, a mézes beszédű B-i. Visszahívta az »édes sógort«, mert nagy dolgot akar neki mondani. Azonban D. J. hiába faggatta őt a nagy dolog irányában, B-i csak szellemeskedett s kínálta a pohár borokat. B. J. fia és veje is velük poharazott névnapi hangulatban. Már erősen sötétedett, D. J. tehát búcsút vett és kifelé indult az ajtón. Eleinte nem engedték, de ő erővel útnak indult. Alighogy kilépett, irtózatosan fejbe vágták, ütés ütéssel ért, kihúzták s eszméletlenül az udvarra dobták. Jóidőre rá nagynehezen felocsúdott s kábultan hazafelé indult. Útközben két csendőrrel találkozott, a csendőrök rávilágítottak s látták, hogy a

feje csupa vér. Elmondta, hogy megbicskálták és megverték. Visszavezették B. J. házához s bementek, D. J. pedig fogta a lovaikat. Mikor kijöttek, felszólították, hogy jöjjön velük Hant-házára, hiába panaszkodott, hogy nem bír menni. Meg kellett tennie a hat kilométernyi utat, bevitték egy istállóba. Kis idő múlva érte jöttek, hogy az újabb hat kilométernyi távolságban fekvő községhez kell kísélniük. D. J. azonban erre már végképpen nem volt hajlandó. Hosszabb vita után megkérdezték, hogy haza bír-e menni? D. J. vállalkozott erre, de meg kellett ígérnie, hogy reggel nyolc órára az őrön lesz. Még hajnalban egyik barátja kocsira tette s orvoshoz vitte, aki bevarrta és bekötözte sebeit. Nyolc órakor az őrön volt. Kihallgatták őt is s a tetteseket is, jegyzőkönyvet vettek fel és a bírósághoz küldték az ügyet. A tettesek azzal védekeztek, hogy »jókedvükben« verték félholtra D. J.-t.

Mikor újabb tárgyalásra került a sor, a ki nem elégített földigénylők képviselőjében agyon-tapaszkodott s kötözött fejével D. J. mégis ott volt. A tárgyalásoknak még mindig nem volt eredményük. Az uradalom mereven elzárkózott az igények kielégítésétől, a hatóság pedig tehetetlen volt. A magyar társadalom és politika életében akkor már a reakció hűvös áramai jártak-keltek, már nem a földbirtokrendezés komolyságáról, hanem, inkább »felszámolásáról« volt szó, de mit tudtak e szerencsétlen parasztok erről. Őket a századok óta elsikkasztott történelmi igazság fűtötte. A tárgyalás után D. J. betért egyik barátjához. Leültek és beszélgettek. Közben két »úriforma, félkopott« férfiú állított be, biztosítóknak mondták magukat. Sok mindenféléről kérdezősködtek, majd elmentek. Egy kis idő múlva a lakásán kereste két úri-forma ember. Éppen a kertjében dolgozott, a hívásra bejött s beszélgetni kezdtek. Előadták, hogy Deszkről jönnek, csúnyán megcsalták őket a parcellázásnál s kérdezősködtek, hogy miképpen állanak itten? Utasítást kértek tőle s tanácsot a föld népe küzdelmeinek folytatására. D. J. azonban nem adott tanácsot, hanem a földművelésügyi miniszterhez utasította őket. A látogatók igen gyanúsak voltak neki. Bár csizmát viseltek, látta, hogy nem parasztok s az ötlött az eszébe, hogy bizonyára detektívek lesznek. Rájött, hogy az egyiket már látta nem-régiben »biztosítási ügynök« álarcában.

1927 május 20-án. Szegedre ment a piacra. Visszatérőben lesántult lovait a kovácshoz vitte. Hazajövet egy fiákert talált a háza előtt, két úriember szállott le róla:

- Aha! Kend az az alkoholista?

D. J. tiltakozott a hangnem ellen s felszólította őket, hogy válogassák meg a szavaikat. Bementek.

- Nézze D. J. a törvény nevében adja elő az iratait!

D. J. az almáriumfiából mindent előadott. Házkutatás következett, még a párnahajat is lehúzták. Ezután a községhez vitték. A kiszállott rendőrkapitány kihallgatta. D. J. nem ismerte be se a lázítás, se a tiltott gyűlések vádját. Ő csak a földreform törvényébe foglalt jogok biztosítására szervezte a népet. S e jogok biztosítása érdekében vezetett küldöttségeket Pestre. Kihallgatása után bezárták a disznóólba. Nagy nyomozás indult meg a tanyavilágban, röpiratokat kerestek mindenáron s minden eredmény nélkül. Nappal folyt a lakosság kihallgatása, éjjel D. J.-t faggatták.

Utolsó este aziránt faggatták, hogy hol tartott gyűléseket, hogyan akarta agyonverni az urakat s hol tartja a fegyvereket? D. J. tagadta bűnösségét. Erre visszavitték a disznóólba; belökték mellé az igénylők másik megbízottját, G.-t is.

Reggel meglepetve vették észre, hogy az ól ajtaja nyitva van. De nem szöktek meg. Két detektív végre kihívta őket. Minden tiltakozása ellenére is megvasalták D. J.-t s végigkísérték a tanyavilágon, amerre legnépesebb, megvasalva, sápadtan, szurtosan. Tizenkét kilométer

futott lovasrendőrök között, míg a Felsőtanyára értek, ahol börtönbe csukták. Reggel Szegedre vitték s a városi börtönbe zárták. Délután egy órakor indult detektív kíséretében a kisteleki szolgabírói hivatalba. Itt közölték vele, hogy rendőri felügyelet alá helyezték. Mindennap déli tizenkét órakor jelentkeznie kell a sövényházi községi elöljáróságon. Napi tizenkét kilométeres utat kellett megtennie egy álló esztendeig: hétköznap és vasárnap, forróságban s derékig érő hóban. Még karácsony napján sem volt kegyelem. Egy szép napon végre közölte vele a jegyző, hogy nem kell tovább jelentkeznie. Földerült erre a megpróbált arc. A jegyző azonban határozatot olvasott fel, hogy 48 órán belül el kell hagynia az országot. Ugyanis édesanyja annakidején Temes megyében, Ötvösön volt látogatóban s a fiú ott született, de sövényházi illetőségű volt az egész családja. E véletlen azonban ürügyet szolgáltatott arra, hogy idegen állampolgárnak tekintsék. Mit számított, hogy apja is »Szegedföldön« született, úgylátszik, a meggyötört ember belső pánikjára számítottak, azonban csalódtak. Nem sokkal ezelőtt a bíróság megbüntette azokat, akik annakidején félholtra verték. A tettesek most már nem azt vallották, hogy »jókedvükben« verték csaknem agyon, hanem új vallomásuk szerint: felháborodásukban mentek neki. D. J. ugyanis azt mondotta nekik (szintén néhány holdas parasztnak!), hogy »emberek, lesz még más világ, felosztják még az örgróf úrnak a földjét«. Erre kinyílt bennük a fontolva haladó világrend és zsebükben a bicska. Ez a vallomás is nyomott valamit a latban, bár D. J.-t felmentették az izgatás vádja alól.

Ez a csodálatos ember azonban ekkor sem tört össze, hanem felsietett Pestre a belügyminiszterhez ügyvédjével együtt. A következőket mondotta:

- Kegyelmes Uram! D. J. vagyok, sövényházi illetőségű., standbeli katona, sebesülést szenvedtem, hat hónapot szolgáltam a nemzeti hadseregben is, most meg ki akarnak toloncolni. Engem innen élve nem lehet kivinni, csak meghalva!

A miniszter azonnal felhívta az illetékes közigazgatási hivatalt s D. J. hazatérhetett. A közigazgatás ismét követelte a mindennapos jelentkezést, de D. J. megtagadta ezt s arra hivatkozott, hogy a jegyző egyízben már felmentette e »kötelezettség« alól. Egy szép napon éppen a kertjében kapált, mikor nagy »zuhogást« hall. Odanéz, hát két lovascsendőr áll meg a ház előtt. Ugyanakkor a ház felé szalad a községi kézbesítő is. Néhány perc múlva kezében volt a rendelet, hogy »kitoloncolandó a községből«. De 15 nap alatt fellebbezhet a határozat ellen.

- Elolvasta! - kérdezték a csendőrök.

- Igen.

- Megértette?

- Meg.

- Gyerünk!

Tizenöt kilométeren keresztül kísérték a lovak között Sándorfalvára, majd Szegedre került. A szegedi rendőrségen felszólították, hogy válasszon Szeged határában olyan helyet, ahol ezentúl tartózkodni kíván. Szatymazt választotta, ahol édesatyja lakott. Persze Szatymazról haza-hazaszökdösött, hogy magára hagyott családját meglátogathassa. Már háromszor megcsípték a csendőrök s 39 kilométeres gyalogúton, lovak közé kapva kísérték Szatymazra. Két évig tartott ez a kálvária. Két esztendőn keresztül a képviselők és publicisták egész seregét kereste fel, hogy segítsenek rajta. Hiába! Végre egy élesszavú ellenzéki képviselő interpellált s D. J. végre haza mehetett a családjához. Nyolctagú volt a család, de egyik leánya a hajsza áldozata lett, meghalt, mert ebben az idegölő küzdelemben s nyomorúságban hogyan is gondoskodhattak volna a gyógyításáról. Az apa száműzetésben volt, a család pedig a földtelen

sors nyomorúságában. Ekkor azonban ismét jelentkezett D. J.-nál a feudalizmus nemtője, a »megértő lelkek« jó hírt hozó angyala. Most már végérvényesen világos lett, hogy a törvény szelleme győzött az erőszak felett s D. J.-t nem lehet »házi eszközökkel« félre tenni az útból. S D. J. a megértő és jótékony nemtőtől azt a tanácsot kapta, hogy keressen magának a szegedi határban egy kis tanyát s földesekét, »megértő lelkek« biztosítani fogják az árát. D. J. azonban azt felelte, hogy neki nem föld kell, hanem igazság. A lelke beteg, azt kell meggyógyítani. Nemsokára idézést kapott a szolgabírói hivataltól s értesítették, hogy a rendőri felügyelet megszűnt, hazamehet a családjához. D. J. ezután kártérítési pert indított tönkretéve ellen 27.836 pengő erejéig. S hazatérve, e tömérdék szenvedés után is ott kezdte, ahol elhagyta. Eszébe jutott a felsőbb helyen kapott tanács, hogy ne hagyják el magukat és csak szervezkedjenek. S ő ismét összegyűjtötte a földbirtokreform során ki nem elégített magyarokat, ötvenkilencen mentek Pestre tarisznyával, csizmában s báránybőr kucsmával a fejükön. Tették csakhamar megérkezett a »természetes ellenhatása«. Földjét, mint tudjuk, más kapta bérbe s most már házából is ki akarták lakoltatni. Háromszor is kijött a szegedi végrehajtó, de az egész határban senki sem adott fogatot D. J. kilakoltatására. A helyzet végre is tarthatatlan lett. D. J. elment a hívei közé és így szólt:

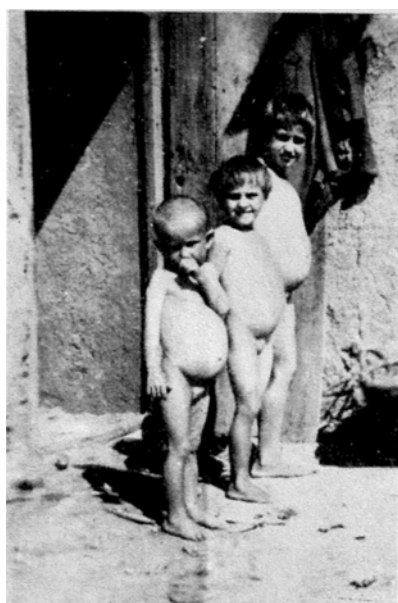
- Embörök! Engem már négy év óta lakoltatnak ki. Segítsetek rajtam.

Mellé állott valamennyi asszony s kijelentették, hogy rongy az az ember, aki veszni hagyja D. J.-t. Nyolc nap alatt a Pitricsonynak nevezett részben, az uradalomtól bérelt legelő területén közös erővel s áldozattal lakást és istállót építettek számára. D. J. tehát ismét gyökeret vert a sövényházi földben. A feudum megértő lelkű nemtője azonban csakhamar ismét jelentkezett. Elmondotta D. J.-nek, hogy ne törődjék mindig mások sorsával, mikor »megértő lelkek« az övéről szeretnének gondoskodni. Keressen bárhol, csak itt nem, három hold földet tanyával s a megértő lelkek gondoskodni fognak arról, hogy örök tulajdonába jusson. D. J. gondolkodási időt kért. Elment az embereihez s mindennapi megélhetésének legszerényebb biztosítását kérte tőlük. Megígérte, hogy ha kérését teljesítik, itt marad és továbbra is »uralkodik közöttük«. Erre kellett kérnie őket, hiszen »egy szöm ennivalója sem volt«. Kérését nem teljesítették. Holott a földért való elkeseredett harc során egész vagyonokat fizettek ki ügyvédeknek, akik ügyüket egy lépésnyivel sem vitték előbbre. D. J. erre visszament a nemtőhöz. Azt mondotta, hogy adjanak pénzt s ő majd megveszi a tanyát. 4500 pengőt kapott s a Felsőtanyán közvetlenül a sövényházi határ szélén vette meg a tanyát. Itt él Sövényháza határában, belát, bejár s bekiált ma is. Ha népi mozgalomról van szó, ismét az elsők között áll. A magyar parasztság ezerévi helytállását az ő tragikus sorsa útján értettem meg. Tiszta arc, tiszta életforma ez az ember, kifeszített íj marad, bármi történik is. Tanuságot tesz róla, hogy lakozik ebben a népben valami győzhetetlen, időnél különbség s történelem fölé emelkedő erő.

Alighogy befejezte mondókáját, »elődje« állt elé, S. I., ki D. J. előtt szervezte a földéhes nép küzdelmét. De gyengébb volt az idegzete szegénynek s egy-kettőre roncs lett belőle. Beszélni kezd, de szavainak nincsen már értelme. Képviselőtestület, OFB, kéve, rözse, becsapás, kín, félelem, remény, hitbizomány, kisbérlet, élők, halottak: különös tragikus menetben rohannak és bukdácsolnak szegény, megtöretett szavaiban. Csak ritmusa van ennek a beszédnek, Jeremiás üvölthetett így. Megrázó dolog. Feszült parasztcarcok, égő szemek tapadnak rám s közben a megtöretett ember sírja értelmetlenül is értelmes panaszát.

Proletár-család Orosházán

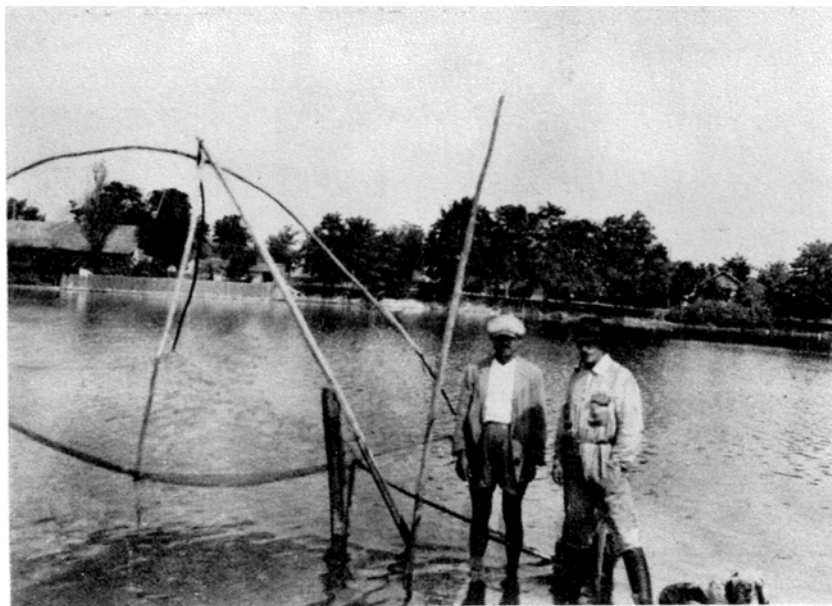
Reform-földes gyermekei

Béresgyerek Kunágótán

Emberpiac Orosházán

Orosházi halászok

A MŰ

Mi tellett ettől a társadalomtól? A háború befejezésétől mindmáig egyetlen »nagyszabású« tett történt: az ellenforradalom »földbirtokrendezése«, házhelyosztása és falusi kislakásokat építő tevékenysége. Mire ezek a tevékenységek megoldáshoz értek, a kisgazdapárt parlamenti szerepe már régen a múlté volt s a restaurált »történelmi osztályok« kezébe került a politikai hatalom. A közelmúlt politikai hatalmasságai ma már elismerik, hogy az ellenforradalmi »földbirtokreformnak« tisztára társadalmi céljai voltak. A kivándorlás lehetőségei egyre jobban összezsugorodtak, a forradalmak emlékei pedig még kísértettek, a földéhség újult erővel gyúlt ki. Frontkatonák és rokkantak hangoztatták jogaikat s a baloldali politika rájött, hogy mekkora erő rejtőzik a ki nem elégített mezei munkásságban. A nyugtalanságot le kellett

csillapítani s a lecsillapítást egy átfogó gazdasági tervvel, a birtokviszonyok gyökeres rendezésével, a kisbirtokok kultúrájának gyors fejlesztésével és a szövetkezeti rendszer tökéletes kiépítésével hajthatták volna végre. Így kedvező gazdasági eredményeket is biztosíthattak volna.

A közben restaurált 67-es Magyarország azonban a nagybirtokrendszer fenntartása mellett döntött s a földbirtokreformot csupán társadalmi csillapítószernek használta. A földet jogosan igénylőknek csupán egy töredékét elégítette ki, csak törpebirtokokat juttatott s az új törpebirtokosok semmiféle gazdasági segítséget sem kaptak, a kapott föld árát pedig többnyire magasan valódi értéke felett állapították meg.

Szentesen az igénylők első csoportjában 2879 családfőt találunk, akik 27.616 hold földet kértek, átlag 9 hold lett volna egy-egy kisbirtok. Ez volt az első roham, amikor az emberek még életképes törpebirtokról álmodoztak. A második csoportba, a későbbi pótösszeírásnál 1797 igénylőt soroztak be, akik 6927 holdra tartottak igényt. Itt már csupán 2-4 holdas törpebirtokról volt szó. Az OFB papíron 1868 egyént juttatott 3027 hold földhöz, tehát az eredeti igénylőknek csupán 39%-át elégítette ki s az eredetileg kért földnek csak 8-7%-át adta meg. Valóságban a helyzet még csúnyábban fest. Mire az igénylőket birtokba helyezték, számuk 1030-ra olvadt, tehát az eredeti létszám 21%-ára, a földmennyiség pedig 2078 holdra, tehát az igényelt terület 6%-ára. Az 1000 holdon felüli nagybirtoktesteknek egy tized része sem került kiosztásra. S az is igen jellemző, hogy egy előkelő, magas nyugdíjat élvező közgazdasági »vezérember«, ekkora földéhség közepette, a »reformföldesekből« 200 holdat hasított ki magának.

Az éhesek, elenyésző számban ugyan, de mégis kaptak némi földet s ezzel a földigénylők tömör és elkecsesedett sorait máris megbontották. Bizonyos volt azonban, hogy e részleges földbirtokreform sikere újra felébresztené a ki nem elégített réteg éhségét. A földbirtokreform tehát ugyancsak »társadalmi« szempontok miatt nem sikerülhetett. A föld árát részletekben kellett ugyan az új tulajdonosoknak fizetniük, de rögtön az első esztendőre kivetették a részletet s a teljes adót. Beruházásról tehát szó sem lehetett s a »reform-földes« törpebirtokos örült, ha 1-3 hold földjének terményeiből »részletbe« fizethet valamit. Legtöbbjének volt egy kis tőkéje, ez azonban már az első esztendőben ráment az adóra s a föld árának törlesztésére. A második vagy harmadik évben már csak az adót bírta fizetni, később pedig azt sem. Beruházásokra, ilyen körülmények között, képtelenek voltak, egy pár igásállatra s gazdasági eszközökre sem tellett, tehát bérelt igával művelik földjüket. Állatállományuk nincsen, a föld nem kap trágyát, a termés egyre silányabb, a reája rótt terhek pedig egyre elviselhetetlenebbek.

Egy-egy reformföldes költségvetése a szentes-derekegyházi határban így festett:

3 hold adója	39·09 pengő
3 » szántása	22·50 »
3 » bedolgozása	33· - »
3 » törlesztése	<u>276· - »</u>
Összesen:	370·59 pengő

S ugyanakkor állatállomány híján nem trágyázott silány földje legjobb esetben 12 mázsa búzát termett. Ma már törlesztés helyett holdankint egy mázsa búza használati díját kell fizetniük. De mire ez a segítség megérkezett, úgy eladósodtak, hogy ezt sem bírják kiverítékezni.

A »reformföldesek« rendszerint az uradalmak leggyarlóbb s legtávolabb fekvő földjeiből kerültek ki. A szentesi igénylők jórésze a légvonalban 10-12 km-re fekvő derekegyházi határban kapott földet. Országúttól, falutól, várostól, piactól ilyen messzire a törpebirtok minden igyekezet dacára: életképtelen.

E sanyarú sors bénítólag hatott a ki nem elégített éhesekre. Földéhségük távolról sem szűnt meg, de harci készségük e szomorú példák láttára alább hagyott s ezáltal a »társadalmi egyensúly« helyre állott. Felülről viszont megindultak a kemény bírálatok szegény »reformföldesek« ellen. Pattogtak az ítéletek, hogy gazdaságilag nem állották meg a helyüket s megindultak a végrehajtások, helyenkint pedig a birtokból való kímőzdtítások. A földbirtokreform minden gazdasági megalapozás és tervszerűség nélkül társadalmi célokkal indult. Utóbb azonban a juttatottakkal szemben gazdasági igényekkel s kritikával léptek fel a magyar »társadalmi igazságérzet« hagyományai értelmében.

Békés megyében házhelyhez jutott 11.717 lélek 2914 hold területen, gazdát cserélt közülük 569 porta 476 hold területen. Örökföldhöz jutott 24.641 lélek 43.303 hold területen, gazdát cserélt 5160 birtok 8095 hold területen.

S ezek az adatok, melyeket a táj többi tekintetes vármegyéje nem gyűjtött össze, mert, úgy látszik, nem tartja fontosnak őket, megdöntik azt a vélekedést, hogy a juttatottak nem ragaszkodnak házukhoz és földükhöz. A békési juttatottak közül e szörnyű gazdasági helyzetben is csak 20% vált meg a földjétől, házától pedig mindössze 4·8%.

A mai magyar vezetőtársadalom az átalakuló Európa nagy példái s lehetőségei között ekkora »tettre« volt képes. A földreform s a kislakásépítés boldogítottjainak ugyanolyan sors jutott, mint a mult században a csanádmegyei kincstári földek telepeseinek. S az adott társadalmi és gazdasági rendszer mellett még egy század sem lesz elegendő e szerencsétlenek szanálására. Ha ugyan ennyire türelmes lesz velünk a történelem s az idő...

A NÉPSORS

A SZAPORODÁS ÉS AZ EGYKE

Az egyke immár távolról sem dunántúli betegség. Elterjedt az egész országban s Ormánysághoz mérten annyi a különbség, hogy másfelé még vannak fertőzetlen rétegek, vagy pedig a »ragály« enyhébb alakot öltött. De az is igaz, hogy tájunkon az egyke még csak első korszakát éli.

Az egykét és szaporodási arányszámunk veszedelmes zuhanását már az illetékesek sem tagadják le. De gondolkodásmódjuk még ma sem merészkedik el a szomorú tünet végső okaihoz. Az igazi okokat elkendőzik, hogy a helyes gyógymódot se kelljen megállapítaniuk. S ez Magyarországon, a szociológiai műveletlenség honában könnyű szerrel megy. Szociológiai gondolkodásunk kezdetlegességét s gyermekességét legtalálóbban éppen az egykéről alkotott vélekedések jellemzik. Ha az egyke okairól beszélnek, legalább száz év óta egykéző tájak kórképeiből vonnak le következtetéseket. Holott itt az egyke már hosszú történelmi életet élt, elszakadt eredeti okaitól s öncélú folyamattá alakult. Szentesített szokás, kötelező emberi magatartás, »társadalmi erkölcs« lett belőle, melyet természetesen az eredeti okok eltávolításával sem lehetséges megtörni. Ebből azután azt a következtetést vonják le, hogy az egyke »erkölcsi jelenség« s egyetlen gyógyszere az erkölcsi prédikáció. A hajdani javasasszonyok ráolvasó módszere tehát megtalálta korszerű folytatódását. Akadtak olyanok is, akik a feleketieskedés csatornájába akarták vezetni az egész kérdést. Ne csodálkozzunk ezen, hiszen mindenki azt adja, ami lényege.

Ha tájunk szaporodását csak mintegy másfélévtizedre visszamenően szemügyre vesszük, igen súlyos következtetéseket kell levonnunk.

A szaporodás arányszáma tájunkon a következő:

	1920-23	1924-27	1928-32
Békés megye.....	9·8‰	8·9‰	6·6‰
Békéscsaba.....	9·2‰	10·3‰	6·5‰
Csanád megye.....	11·9‰	10·4‰	7·9‰
Csongrád megye.....	11·4‰	11·3‰	7·1‰
Csongrád város.....	8·4‰	10·2‰	4·6‰
Gyula.....	-3·2‰	-4·6‰	-2·7‰
Hódmezővásárhely.....	3·1‰	3·8‰	1·6‰
Makó.....	4·2‰	4·2‰	1·6‰
Szeged.....	5·4‰	6·9‰	4·4‰
Szentes.....	2·9‰	5·8‰	1·6‰
Országos arány.....	10·1‰	9‰	7·8‰

A statisztikából kitűnik, hogy 1924-27-ben, a mezőgazdasági konjunktúra fénykorában tájunkon sok helyütt javult a szaporodás, az utána következő s mindmáig fokozódó válság idején pedig rohamosan zuhant. Az »erkölcsi tényezők« viszont ezalatt egyáltalában nem változtak. S vegyük figyelembe azt is, hogy a szaporodás tényleges csökkenése e statisztika adatainál is vészesebb, ugyanis a halálozások s a csecsemőhalálozások száma is egyre csökken. Igen figyelemreméltó dolog az is, hogy Gyula, megyei székhelynek s kimondott tisztviselővárosnak a legrosszabb a szaporodási arányszáma, holott éppenolyan jelentékeny parasztréteg lakja,

mint bármelyik mezővárost. Az adatok arra mutatnak, hogy a tipikus tisztviselőváros, »középosztályváros« adja a legkisebb életkedvet a népnek. De a többi parasztváros szaporodása is ijesztő. Ha okait keressük, kéznél fekszik, hogy a parasztság föltörekvő ösztöne ezekben szenvedett legtöbb vereséget és torzulást. Az is jellemző, hogy Gyula csecsemőhalálozása összes megyei városaink közül a legmagasabb, holott nagyszámú középosztálya segítségével nagyarányú gyermek- és csecsemővédőmunkát s népegészségügyi tevékenységet fejthetne ki. De úgylátszik, hogy a tisztviselőtársadalomban él legkevesebb fogékonyság a népi kérdések iránt.

Ha a táj asszonytársadalmát figyeljük, igen furcsa eredményekre jutunk. Orosházán például csupa szép, erős, dústestű leányt találunk, a fiatalasszonyok viszont csaknem mind betegesek. Ahány tanyára csak betértem, a menyecske mindenütt feküdt, üldögélt, vagy a lábát húzta. Sápadtak, ványadtak, kedvetlenek voltak valamennyien. Idő előtt megrokkant asszonyok ezek, s Makón bepillantottam e rokkantság okaiba.

A bábákat kerestem fel s elsősorban is azt, aki mostanában szabadult a Csillag-börtönből halálosvégű magzatelhajtás miatt. Különb vezetőt az egyke borzalmas útjára keresve sem találhattam volna. A születések »ellenőrzése« a gyermekhalandóság »fokozásával« kezdődik. Ez az egyke előszele. A bábát egyre sűrűbben azzal fogadják, hogy: »Jaj lelköm, bár születne halva«, vagy: »Ugyan kedves nagyasszony, fojtsa mög valahogy.« S meg is »fojtja« gyakorta nem a bába, hanem a bánásmód. Természetesen a bábák sem ártatlanok általában. Három rangos »bábapalotát« láttam, szép, új kőházat s mind a három »palota«-tulajdonos megjárta már a gyulai törvényszéket. Mikor az én bábámhoz bementem, azt hittem, hogy valami boszorkányszerű szipirtyóra találok s egy szép, fekete viruló fiatal asszony fogadott, körülötte három tiszta, csinos, jól öltöztetett gyerek lábatlankodott: az övéi. Hármat szült eddig, hiába csúfolták állapotos korában, hogy ezért kár volt ugyan a bábaság tudományát kitanulnia. Faggatom, hogy miért kezdte meg a gyilkosság e szomorú mesterségét, hiszen egész lénye s három szép gyermeke a termékenységet sugározza, mire nagyon egyszerűen megfelelt: »Köllött«. Eljön a menyecske s letérdel előtte, úgy könyörög. Eljön az anyja, az is letérdel, könyörög s ígér fűt-fát. Kék foltokat mutat az állapotos asszony, hogy üti-veri az ura, mert megfogant. Ha nem avatkozik be, híre megy s nem hívják állapotos asszonyhoz, mert lázadó, nem követi az »erkölcsi törvénné« váló szokást. Társadalmi kényszerről van már itten szó, »köll«, mert a társadalom így kívánja s e végzetes kívánság magával sodor mindenkit.

Ha nem gyakorolja a bába, akkor maguk az asszonyok csinálják a legbarbárabb módszerekkel. Preventív óvakodásra nincsen mód, a születések humánus és preventív szabályozása ellen hivatalos küzdelmet folytatunk igen tiszteletreméltó indokokkal. A nép azonban éppen ezért a legbarbárabb eszközökhöz folyamodik. A lúdtoll, tollszár, kötőtű mindmegannyi ágyúnál és tanknál pusztítóbb fegyver a magyar jövő ellen. S hogyan jönnek rá? Egy Rákóczi-telepről való asszony bekerült a gyulai kórházba. Értelmes asszony volt s véletlenül egy orvosi könyv került a kezébe. Fiziológiai ismereteit egy-kettőre megalapozta s miután hazatért egy drót segítségével hozzáfogott a munkához. Népszerűsége napról-napra nőtt, követői is akadtak, idővel valamennyien a gyulai ügyészségre kerültek. Így torzulnak el idő előtt a tizántúli asszonyok.

Az egyke oknyomozó vizsgálatát ott kell kezdenünk, ahol még »friss«. S ha így teszünk, mindenütt szociális okokra akadunk. A mélyből fölvergődött emberekben nagyon elevenen élnek a mélység emlékei s érthető, hogy nincsen kedvük visszasüllyedni a szociális balsorsba. Ahol a nép határszerző, terjeszkedő lehetősége megáll, ott egy-kettőre felüti fejét az egyke. Nem a jólét az egyke oka, hanem a félelem, hogy a szaporodás szétagolja, megsemmisíti nemzedékek verejtékének eredményét. A földnélküli zsellér jobban szaporodik, mert szegé-

nyebb, nyomorultabb s éppen ezért félénkebb, tudatlanabb, s nem él benne a megszerzett egyéni tulajdonhoz való görcsös ragaszkodás. De éppen az ő sápadt, ványadt, angolkóros gyermekeinek látványa a legjobb egyke-propaganda a módos emberek számára. Az ő gyermekeik bizonyítják egészen tragikusan a magyar nép szaporodásának várható »eredményeit«.

Mélyebb oka is van az egykének. A magyar parasztság a jobbágyság korában gazdaságilag változatosabb életet élhetett. Elegendő legelője volt s nagybirtokos állattenyésztést űzhetett. Halászati és faizási joga volt. A jobbágyfalvak kollektív egységeket alkottak. Vállalkozó rajok szakadhattak ki később, mert a nagybirtok a patriarhális korszakban még szívesebben alakított kisbirtokos közösségeket. A jobbágyfelszabadítás után ez a közösség meghalt, csak a parcella maradt a kisbirtokosnak, melyen élnie s halnia kell. Kialakult a modern ipar s hitel-élet, a kereskedelem, de a föld népe mindig csak függvényszerepet kapott. Gyermekei általában csak ipari proletárokként szakadhattak ki a falu életéből: ezek a tények óriási és pusztító hatást gyakoroltak életösztönükre is. A harmadrangúvá s legjobb esetben is másodrangúvá süllyesztett és teljesen egyoldalú életbe kényszerített osztály bensőleg megtörtött. Életösztöne összezsugorodott, s a közösség eszméje elmosódott benne. Tragikus tapasztalatai tragikus összeütközésbe jutottak ösztöneivel. Nagy odaadásai mindig csalódással végződtek. E csalódástudat eleinte egészen önkénytelenül, későbbben tudatosan megtörte ösztöneinek vidám s természetes útját. Brutálisan beavatkozott fajfenntartó ösztönének természetes útjába. Később már tudatosan látták, hogy a fajfenntartó ösztönt fel kell adniuk az önfenntartó ösztön kedvéért. Igen művelt parasztsaládoknál két gyereket találtam, azt mondták, hogy több nem is lesz, de elég is ennyi, mert pótolják a szülőket, tehát a faj nem veszít semmit. Ez még a legjobb eset. De különben az egyke félnihilizmus, s a nyomor tetőpontján a koplalók szektája, mely már az önfenntartási ösztönt is feladja: a nihilizmus teljessége.

Nemcsak az anyát torzíttja el az egykezés, hanem a gyermeket is, úgy külsőleg, mint belsőleg. Babusgatják, széltől is óvják, elkapatják, aszociális, torz lényé nevelik. A gyerek rendszerint öröklő a szülők neurotikus szexuális életét, nemzőképessége nagyon lecsökken, s gyakran már nem is kívánja a folytatódást.

A GYERMEK

A kisparasztság, mezei munkásság és uradalmi cselédség életében hiába keressük a polgári és városi értelemben vett gyermeket. Egészen másarcú lényt találunk helyette. Elégge ijesztő folyamat ez éppen most, a gyermek becsülésének és tiszteletének komoly virágzása idején. Azonban a társadalmi életnek egyetlen újabb vívmánya sem érkezett el ide, a társadalmi mélységbe. Miért történnek kivétel éppen a gyermekkel?

A baj a születésnél kezdődik. Anya- s csecsemővédelemről és komolyabb gyermekvédelemről, a városokat kivéve, alig lehet szó. Az anya- és csecsemővédelem intézet olykor tíz-tizenkét kilométeres körzetet vall magáénak, s különben is elsősorban tanácsadással foglalkozik. Hiszen az egyoldalú lelki hatások országában vagyunk. Tájunk s általában az egész elhanyagolt Tiszántúl a csecsemőhalálozás terén még mindig »vezető« szerepet tölt be. Szaporaságának ez a »jutalma«. (E téren különben európai viszonylatban csaknem minden államot megelőzünk.) Békés megyében 100 élve született csecsemő közül átlag 17-8, Csanádban 17-6, Csongrádban 18-2 hal meg. A táj megyei városaiban pedig 17-52. A magyar vidék »városiasodására« élénk fényt vet ez az adat.

Ha a gyermek megmarad, még járni se tud ugyan, de az anyja máris kénytelen arra bízni, akinek teher: nagyobb gyermekére, aki szabadságának korlátozóját gyűlöli a kicsiben, vagy pedig elcsigázott, öreg anyjára. A fiatal anyának dolgoznia kell s mikor végre karjára veszi a

kicsinyét, már holtra fáradt s igazán nincs kedve ahhoz, hogy játsszék, foglalkozzék vele. A gyermek még járni sem tud s játékosztónét máris megölik. A karonülő gyerek általában fél az idegenektől. Mégis ahány karonülő béresgyermekkel játszani kezdtem, mind repesve jött a karomra s nem akart visszamenni az anyjához. A magyarázat igen egyszerű: még soha senki sem játszott velük.

Mihelyt a gyerek járni tud, a ház körül a porban játszogat. Az uradalmi hatalmasságok azt szeretik, ha a nép olyan, mint a csendes folyó, mely megy biztosan, erősen és megállás nélkül s mégis olyan a felszíne, mint a tökéletes nyugalom arca. A szűk, nyomorult, kopár béresudvaron csend-rendnek kell uralkodnia. Zaj, láрма, vagy a játékos gyermeki kéz »rendetlensége« már vétek. Kúnágotán az uradalom béresudvarán egy hatalmas s a gyermekek befúlása céljából éppen eléggé mély bűdös gödör terpeszkedik. Hiába könyörögnek a béresek, nem temetik be. Az asszonyok legfőbb elfoglaltsága, hogy gyermekeiket a befúlás veszedelmétől megóvják. A nagylaki munkástelepen az asszonyok is gyárba járnak, s ketten-hárman néhány fillérért megfogadnak egy nagyobbacska leányt, hogy gyermekeikre ügyeljen. Az ügyelés azt jelenti, hogy az életveszedelmektől, a néhány lépésnyire robogó vonattól, a gödröktől s kutaktól igyekszik megóvni őket. Játékról ebben a korban sem esik szó. Pedig a gyermeknek játszania kell, a játék a természetes út a munka felé, s a legnagyobb, legmagasabbrendű emberi tevékenység, az alkotás felé. De ezek a gyermekek alig játszanak. Öt major béresudvarát jártam be, míg végre egyikben egy gyarló hintautánczot találtam. Ravasz alkotmány volt s a valódi hinta paródiájának tetszett. Két rudat vertek a földbe, a tetőrudat rádrótozták s két szál vastagabb madzag egy botot tartott, ez volt az ülője.

A nagyobbacska gyermek általában nyílt, bátor s barátkozó hajlamú. A zsellérgyermekekben azonban egészen megdöbbenő félelemérzéseket találtam. Mintha valami vad mesevilágban élnének, melyben a hétfejű sárkány óránként kitátja a torkát. Dobozon kíváncsi voltam a népviseletre. Vasárnap déltájt érkeztem oda s úgy véltem, hogy elmegyek a délutáni templomozásra, oda úgyszólván ünneplőben az egész falu. Egy gyerekecske ácsorgott a templom mellett, hozzáléptem s vállára tettem a kezemet. Sírni kezdett keservesen. Tudakoltam, hogy miért sír? Hát félt, hogy megverem. Kiderült, hogy sokan megverték már s a verés a nadrágos ember képzetével ok s okozati viszonyba került nála. Koravének, bizalmatlanok ezek a gyermekek, különös nyomottság ül arcukon és lelkükön. Ilyenné nevelik őket. A szűk béresudvar eredendően magában viseli a lelki nyomottság kényszerét. Tudva és akarva olyan népréteget »teremtene«, mely semmit se fejlődik s így igényei századok alatt sem növekednek. Az új nemzedék csak annyiban különbözik nagyapáitól, amennyiben éhesebb, fáradtabb, degeneráltabb s éppen ezért gyávább. A szabadságra és jobblétre törekvő ember már a gyermekben meghal.

De a szülők is megölik a gyermek játékosztónét. Hiszen hatéves korában többnyire már dolgoznia kell a gyermeknek. A gyárak is kitűnnek az ifjúmunkások egyre sűrűbb foglalkoztatásával, 12-16 éves gyermekek népesítik be termeiket és raktáraikat. A kétkezi szegénység gyermeke azonban korábban kezdi a munkát. A szülő, mi mást is tehet, arra törekszik, hogy az éhes száj mielőbb mástól kapja kenyerét s a gyermek legalább évre szóló ruháját megkeresse. A munka első foka a pásztorkodás. Van tyúkpásztor, libapásztor, malacpásztor, birkapásztor, tehénpásztor. A gazdának megéri, hogy pásztort fogad, mert állatai szabad levegőn vannak, legelnek, tehát egészségesek lesznek s nem kell erősebben takarmányozni őket. Orosháza mellett a monori tanyákon egy 11 éves pásztor fizetése 1 mázsa búza, 1 malac, 1 öltözet téli ruha, 3 váltás fehérnemű, 1 pár csizma. A 13 éves pásztor két és fél mázsa búzát, egy pár

csizmát, 1 malacot, 2 váltás fehérneműt, egy öltöző téli ruhát keres.⁶ Ahol, nagyobb a szegénység, ott természetesen jóval kisebb a gyermekmunkás fizetése. A Rákóczi-telepen már a hatéves gyermeket is munkába küldik, s megelégszenek azzal, ha kosztot és 2-4 pengőt kap havonta. Persze még ősszel is pásztorkodik, nem jön iskolába s a szülő azzal érvel, hogy ha nem keres ruhára s cipőre valót, akkor télen amúgy se járhat iskolába. A pásztorkodás különben is a jobbik eset. Akinek ilyen szerencse nem jut, az mehet az uradalomba napszámosnak, s ott azután dolgoznia kell, mert nyakában a botos. A hírhedt konzervatív nagyúr uradalma a Rákóczi-telep szomszédságában különösen kitűnik a gyermekmunkások »szerepeltetésével«. Még répamagcséplésnél a gép mellett is gyermekmunkásokat foglalkoztat. Hiába szól így s úgy a törvény. A hatóság szeme inkább joviális szem, mintsem sasszem. A nép pedig azt mondja, hogy a törvényből nem élhet meg.

Részben a szülők ölik meg a gyermekben a természetes nyíltságot is. Kedves, jóképű, fiatal zsellér-házaspárral beszélgettem. Mellettük ült négyéves fiúk és valamit beleszólt a beszédbe. Jól szájon törülték erre. Miért? A gyermek tanuljon, meg hallgatni, tűrjön némán, mert különben az életben felkopik az álla. Az igazságok szomorúsága...

Természetes a gyermek helyes táplálásáról szó sem lehet. A gyermekhalandóság ezért akkora. A gyermek ugyanazt eszi, mint a felnőttek, főleg levest s ha van: kenyeret, nyáron dinnyét, változatosságról, vagy a gyermeki szervezet figyelembevételéről az adott viszonyok között szó sem lehet. Az iskolaorvosok vizsgálatai azután megdöbbentő adatokat közölnek. S ne gondoljuk, hogy csupán a proletárvidékeken van így. Ott, ahol módjukban volna gyermeket táplálni, többnyire nem tudják táplálni. Az orosházi tanyavidék elsőrangú mezőgazdasági kultúrvidékeink közé tartozik. S az iskolaorvosi vizsgálat mégis a következő eredményekre jutott:

Egészséges:	a	gyermekek	25 %-a
Normális súlyú	»	»	40·8%-a
Rosszul táplált:	»	»	25 %-a

Békéssámszonban (igen szegény falu) fogyatékoság nélküli a gyermekek 5·3%-a, tehát fogyatékosággal bír 94·6%, 1992 gyereket vizsgáltak meg s a rajtuk észlelt fogyatékoságok száma 6285. Füzesgyarmaton (Békés vm.) a gyermekek 27%-át találták egészségesnek, Öcsödön (Békés vm.) a csecsemők 46·4%-át, Röszke-Szeged-Alsótanyán a csecsemők 55·5%-a volt egészséges. A statisztikákat összevetve általában megállapíthatjuk, hogy a csecsemők között még kétszer annyi egészségest találnak, mint az iskolában. S e tagadhatatlan tény mindent elbeszél arról, hogy mit jelent a »gyermekkor« a mélyrétegekben...

A MEZŐGAZDASÁGI SZAKOKTATÁS

Elemi iskoláinkban s ismétlő iskoláinkban is túlteng a »közismereti« anyag. A magyar iskola és az élet még mindig nagyon messzire vannak egymástól s a nevelés célja még mindig elvont cél, nem pedig az, hogy a gyermekből a maga talaján s az adott viszonyok között élet- és fejlődésképes embert neveljen. A mai Magyarország sorsa elsősorban agrárkultúrájának sorsától függ, az iskola azonban még nem érezte át ezt az igazságot. Anyagzsúfoló hév és a módszerkeresés izgalma viaskodnak egymással s a való élet számára alig nevelnek embereket. Holott a népművelésnek csakis az lehet az elsőrangú célja, hogy az adott sorsban teljesejék ki az ember, s ne csak ösztönök és szokások hatalma szerint csinálja az életét s műveit, hanem tuda-

⁶ Egy »idény« alatt keresi: tavasztól-őszig.

tosan. Reális tudatot, életismeretet kell adni elsősorban, mert magasabb kultúrát is csak ilyen tudatra lehet építenünk, ha azt akarjuk, hogy a kultúra egészséges legyen.

Jó néhány esztendeje megjelent egy miniszteri rendelet, melynek értelmében az elemi iskola tananyagát a helyi viszonyokhoz kell a tanítóknak alkalmazniuk, a gyakorlati és kézügyességi tárgyaknak a valóságos élethez kell simulniuk. A rendelet megvalósulásától azonban még messze vagyunk. Az ismétlő iskolákat azonban több helyen önálló mezőgazdasági népiskolákká, gazdasági szakiskolákká fejlesztették. Igen egészséges iskolatípus ez, sajnos azonban, hogy még fehér holló. Nem ragadja ki a gyermekeket adott helyzetétől, rendkívüli időbeli megterhelést sem okoz, hiszen az ismétlő iskola kötelező mindazok számára, akik az elemi után magasabb iskolába nem léptek.

Vannak azonban középfokú mezőgazdasági szakiskoláink is. E néhány iskola szervezetileg azonban a legnagyobb »változatosságot« árulja el. Vannak elsősorban is Felső Mezőgazdasági Iskolák (Békéscsaba, Orosháza), melyek a középiskola négy felső osztályát helyettesítik s egész tanmenetük középiskolaszerű, tehát elsősorban »rangot« adnak, mint bármelyik középiskola. Mezőgazdasági jelentőségük másodrangú, hacsak a gyakorlati gazdaszat s a kertészet tanára nem végez egészen kitűnő munkát, mint Orosházán. Szarvason Középfokú Gazdasági Tanintézetet találunk, mely 450 holdas középirtokon gazdálkodik s kimondott célja, a középirtokosok nevelése. Békéscsabán a felső mezőgazdasági iskola mellett kétévfolyamú mezőgazdasági szakiskolát is találunk,⁷ amolyan ispánképző tanintézetet. Százhusz holdon gazdálkodnak. Hat elemi végzése után veszik fel a növendékeket s 40 év alatt összesen 486 tanuló végzett az intézetben. Ezzel szemben a makói önálló gazdasági népiskolát csak az 1935/36. tanévben 843 növendék látogatta.

A nagy tömegek nevelője s a magyar kisagrárkultúra iskolája az önálló gazdasági népiskola. A törvény értelmében, ha 200 gyerek jelentkezik, köteles a község megnyitására gondoskodni, mindazonáltal még csak 55 van az egész országban. A középfokú gazdasági iskolák általában csak nosztalgiát ébresztenek a nagy- és középirtok felé és botosispánokat nevelnek. Igen jellemző, hogy a békéscsabai gazdasági szakiskolának úgy a kertészete, mint pedig a gyümölcsöse kezdetleges, holott a kisagrárlakosság az egész tájon a kert- és gyümölcskultúra felé törekszik.

Az iskolánkívüli népművelés terén sem találunk tervszerűséget. Még a téli gazdasági szaktanfolyamok meghonosítása is ólomlábakon halad. A hivatalosan szétszórt népkönyvtárak anyaga felette silány s könyveiknek csak kis töredéke számíthat a nép érdeklődésére.

A népoktatás reformját természetesen a magyar tanítók reformjával kellene kezdenünk. A magyar tanítóság legnagyobb része minden mezőgazdasági szakismeret nélkül kerül a faluba.

A NÉPÉLELMEZÉS KÉRDÉSE

A magyar nép mai élelmezési viszonyait jól ismerjük egyrészt az írók és szociológusok által közzétett adatokból, másrészt az adatokat körülüstölgő szármalmi elégiákból. Így inkább a szóbanforgó kérdés végső szociológiai okaihoz térünk.

A falusi szegénység leglénnyegesebb eledele ma a leves, a mérsékelt értékű tápszerekkel ízesített meleg víz. Krumplileves, bableves, rántott leves, legjobb esetben téstaleves s újabban nagy népszerűségegre vergődött a töklevés is. Zsirt alig tesznek a levesbe s igen jellemző, hogy

⁷ Azelőtt »földműves iskolá«-nak hívták ezt a típust.

az asszony ma »zsírozót« vásárol. A zsír szerepe csupán annyi, hogy némi halk, kellemes ízt adjon a lénak. Kenyér általában nincsen elegendő s nagyon takarékoskodnak vele. A főzelék-fogyasztás még nem általános és nagyon egyoldalú. A zöldfőzelékek közül például általában csak a zöldbabot fogyasztják. A hús ritkaságszámba megy, többnyire csak a disznóölés termékeit fogyasztják el, ha egyáltalában ölnek disznót. Sok zöldpaprikát és vereshagymát esznek, uborkát is nyersen, szóva, a gyümölcsök közül azonban csupán a csekély piaci értékű dolgok jutnak a népnek: a görögdinnye, a szilva.

Az orvosi vizsgálatok megmutatták, hogy a falusi szegénység a szükséges kalóriamennyiségnek csak egy hányadát veszi magához s tápláléka általában vitaminszegény. A parasztság táplálkozása azonban nem volt mindig ilyen elriasztó. A nép élelmezésének lezülése egészen párhuzamosan halad a 67-es feudál-kapitalista Magyarország »kivirágzásával«. A múlt század derekán, midőn a városi élet még fejletlen volt, a tejnek s a tejtermékeknek csak egy részét vette fel a piac, nagyobbik felét a termelőnek kellett elfogyasztania. Némely uradalomban a cselédeknek komenciós tej is járt, a cselédek tehéntartása szintén gyakori volt. Ma azonban a falusi szegénység, a törpebirtokosok, a napszámosok és a béresek életében a tej egészen ismeretlen fogalom. A derekegyházi új telepek gyermekei havonta egyszer látnak tejet, akkor is sovány fölözött tejet, melyet anyjuk hoz vásárfiaként az »eszmei község« központjában székelő szövetkezetből. Vajat eddig csupán egy evett a gyermekek közül, kit örökbe fogadott egy módos szentesi gazda. Utóbb azonban a gazda felesége nagy igyekezet után megtermékenyült s így az örökbe fogadott gyermeket visszaküldték a derekegyházi határba. Azóta ő a gyermekvilág mesemondója. Főleg fantasztikusnak tetsző étkezési gyönyörűségekről mesél.

A kapitalizmus fejlődésével párhuzamosan megduzzadt a városi élet s egyre nőtt a középréteg. A városi piac egyre több élelmicikket szívott fel s a paraszt nem kapzsiságból vitte terményeit a városi piacra s fogyasztott egyre kevesebbet, hanem az ország sajátos gazdasági és társadalmi berendezése kényszerítette erre. A fejlődő élet igen aránytalanul osztotta meg a közterheket. A nagybirtok földjeit alacsony kataszteri osztályba sorozták s ennek következtében alig terhelték meg adóval. A parasztság földjei pedig a legmagasabb kataszteri osztályokba kerültek s ennek alapján jóval magasabb adót fizettek, mint a nagybirtokok. A kis- és a törpebirtok csakis akkor bírta volna e terhek viselését, ha üzemét fokozatosan fejlesztették volna. A parasztbirtok gazdasági fejlesztése azonban sohasem tartozott a kormányprogram szándékai közé s így a parasztnak a saját élelmezését biztosító cikkeket is piacra kellett vinnie, hogy közterheit kifizethesse s birtoka teljesen el ne adósodjék. A paraszti élet színvonala nagyot emelkedett a háborúban s a háború utáni években, a magas mezőgazdasági árak korában. Ekkor bizonyította be a parasztság, hogy ő is tud fogyasztani. Az »idill« azonban nem sokáig tartott s napjainkban a föld népe még többet von el a szájától s visz a piacra, csak hogy közterheit, adósságait törleszthesse. A hiányzó kalóriák ide vándorolnak. A mezei munkás eladja aratórészének harmadát, vagy negyedét, ha a gyermeke beteg, vagy pedig, ha ruhát kell vennie számára. Ezzel azonban tulajdonképpen a család napi kenyéradagját szállítja le. A módosabb gazda pedig adósságának és közterheinek törlesztése érdekében kénytelen az életszínvonalát leszállítani. Ő sem fogyaszt mást délre, mint főzeléket s kenyeret, nyáron pedig még dinnyét. Jómódját az jellemzi, hogy kenyere van elég.

A piacra tóduló rengeteg mezőgazdasági termék természetesen holtpontra szorította a mezőgazdasági árakat. S ebből a szempontból az export esetleges fokozása sem jelent komoly eredményt, hiszen a nyersterményeket fölvevő nagyhatalmakkal szemben gyarmati viszonyban vagyunk. Ne feledjük el azt sem, hogy a termelő s a fogyasztó között ott áll a közvetítő kereskedelem is a maga bús haszonrészesedésével, így azután könnyen rájöhetünk arra, hogy a parasztot nem földéhség, vagy zsugoriság irányítja, midőn helyenként az állatjánál is gyatrább táplálékot szán magának, hanem nehezen megszerzett kis földdarabjának elkeseredett védel-

me. A parasztságot a birtokában lévő kis birtoktest megőrzése ma aszkétikus és egészségtelen életmódra kényszeríti.

A mezőgazdasági cselédek alig kapnak pénzbeli fizetést. Pénzt csak úgy tudnak szerezni, ha szerencsájuk van az állattartással. Fizetésük lényeges része a »komenció«, tehát mindennapi szűk táplálékuknak természetben való biztosítása. A nagybirtokok a nevetségesen csekély pénzbeli járandóságot épségben hagyják, ellenben a »komenciót« állandóan csökkentik, tehát a cselédek napi kenyéradagját szállítják le s levesét és főzelékét hígítják. A mezőhegyesi állami »minta-gazdaságban« ma már kisebb a béres természetbeni járandósága, mint az 1930-ik évben a megyei átlag volt. Holott 1930-ban még jóval felülmúlta a megyei átlagot. A »minta-uradalom« elsősorban a búzajárandóságot csökkentette. Ez a csökkentés az utóbbi években nagyon divatba jött s helyette vagy semmit sem adnak, vagy pedig kevésbé tápláló s az ember által kevésbé fogyasztható szemes terményeket. A summások természetbeni járandóságát hasonlóképen csökkentik. A búza s ezzel párhuzamosan a kenyér árának emelkedése pedig a napszámosok kenyéradagját szorítja le, mivel napszámberük emelkedéséről szó sincsen. A magyar nép biológiai tragédiája elsősorban kenyértragédia. Hatása az utódoknál egyre vészesebben jelentkezik. S. Sándor derekegyházi reformföldes törpebirtokos hét gyermekét levetköztettem. A két legnagyobb nagyjából még emberi alakkal bír, attól eltekintve, hogy a tizenkétéves leány huszonnyolc és fél kilót nyom. A következőknél egyre vékonyabb a láb és egyre dagadtabb a has. Fokozatosan haladnak némely néger törzsek »ideális« testalkata felé. A legkisebb másfél éves, az angolkór ijesztő ronccsá torzította s naphosszat mozdulatlanul fekszik egy kosárban. Házuk tipikus »fecskefészek«, kéttagú családnak is szűk nyomortanya. A berendezés a következő: két ágy (a nagyobb gyermekek a földes padlón hálnak), asztal, két székh. A kamra tartalma aratás után ez volt: két kenyér, ládika rozs, egy kas paprika. Étlapjuk: vasárnap tésztaleves, hétköznap rántottleves, bableves, paradicsomleves, kenyér és dinnye. Ezek a »fogások« váltakoznak hétről-hétre. Pedig igen iparkodó emberek, a ház előtt minden talpalatnyi helyet kihasználnak, beültetnek s ott a termékenység jelképe is, a különösen dús és gondozott kis virágoskert: bársonykával, céniaiával, mályvával és petúniával.

A mezei szegénység téli reménysége a disznó, táplálkozásuk legnagyobb eseménye a szalonna. A disznók azonban rendszerint elpusztulnak s ezzel beköszönt a téli tragédia. A törpebirtokosnak ugyanis nincs módjában az, hogy eladásra hizlaljon. Egy, legfeljebb két hízót tart a maga fogyasztására. A sertésvész azonban többnyire elviszi, oltásról szó sem lehet. Az állatorvos díja, kiszállási költsége s a szérum 5-8 pengőbe kerül disznónként. Képtelenek ennyit előteremteni. Így azután ezen a vidéken 1932-ben a sertésállomány 90%-a pusztult el, 1935-ben ismét nagy vész pusztított. Ássák a vermeket a kimúlt reménységnek, a hízóknak s istentelen tél vár rájuk.

Sok szó esik arról, hogy a nép nem tud főzni. Ez is olyan gyanús lelkiismeretnyugtató, hiszen a főzés művészetéhez elsősorban anyag kell. A jelenlegi szociális színvonalnak csakis egy nagyon alacsony étkezési kultúra felelhet meg. S hogyan várjunk a főzéstől minőségi eredményeket, mikor a mennyiség is, a legszükségesebb anyag is vészesen hiányzik. A »vért-koszt« s más ilyen kezdeményezések értéke kétségtelen, de csupán tüneti bajokat gyógyítanak.

A szegedi gyermekklinika vezetői érdekes feljegyzéseket készítettek a tanya téli étrendjéről. A téli étlap bab, burgonya és káposzta váltakozásából állott minden tanyán. Az étrend »reform-jára« a mai viszonyok között semmi kilátás sincsen. A szegényebb nép étkezésének célja ma az éhség minél hatásosabb elűzése. Elemi s szomorú harc ez. 1936 nyarán mezőgazdasági kiállítás volt Szegeden. A kiállítás a népelelmezés egész tragikumáról beszámolt. Növényi részében a burgonya uralkodott, a legkülönbözőbb fajták, s csodálatos bravúrok a burgonya-termelés terén. Láttam tökalakú, sündisznószerű, köcsögalakú s mindenféle nagy elmélye-

déssel és odaadással kitenyésztett burgonyafajtát. A baromfikiállításon pedig a nagyon gyér baromfiállomány mellett mindenféle fajú házinyulak elképesztő tömegét élvezhettük. Ime: a mai szegedvidéki mezei kultúra »csúcsai«! Mindkét »csúcs« nyílt vallomás az életszínvonal zuhanásáról.

E táplálkozási »színvonal« eredményeit igazán a kórházakban figyelhetjük meg. A békéscsabai kórház gyermekosztályán szemlélhetők a vázzá aszott és sebekkel borított gyermekek, kiknek egyedüli betegségük az orvosi megállapítás szerint a táplálkozás »egyoldalúsága«. A magyar szegénység szaporodása tehát a harmadik-negyedik gyermeknél minden esetben megbukik. Ha nem az önkéntes »kontroll« állítja meg, akkor a szociális viszonyok szólnak bele a dologba, t. i. a gyermek megszületik ugyan, de létében sem szülőinek, sem pedig a nemzetnek nem telik öröme. A szaporodást célzó erkölcsi propaganda tehát, ha diadalt ül s gyermekáldást eredményez, igen szomorú ez a diadal.

A NÉPI TEHETSÉG SORSA

A tiszántúli parasztságból az utóbbi években kiemelkedett néhány olyan író, akiket nem lehetséges immár azzal elintézni, hogy egy félvad törzs érdekességei. Nem »község csudái« és nem is a város »csudái«, hanem műveik szervesen és lényegesen a mai magyar irodalom komoly mondanivalói közé tartoznak és a szigorú kritikai mértékét is kiállják. Érdekes, hogy mindhárman, Veres Péter, Szabó Pál és Sinka István, tiszántúliak. A tiszántúli parasztság történelmi merészsége és emberi vállalkozó kedve ma öbennük nyilatkozik meg, mindháromban más és más módon. Az is igen jellemző, hogy az írói siker egyiket sem ragadta ki eredeti környezetéből. Ez mutatja, hogy Tiszántúl milyen elevenen él a népi közösség érzése és tudata s a tájnak és közösségének milyen komoly a kötőereje.

Veres Péter hajdúsági, Szabó Pál bihari, Sinka István békési. Sinka sorsa példázza legtalálóbban, hogy a mai társadalmi és kulturális »felépítmény« mit nyújt a nép s a népi tehetség számára. Sinka a szalontai határban született, nagy birkatartó földön. Három-négy évtizede itt a földnélküli ember sorsa csakis a birka lehetett. Apja nagy állattenyésztő volt négyezer saját birkával, a dögvész azonban elsöpörte őket. Így juhásznak állt be más gazda rideg birkái mellé. A rideg birkát télen is legeltetik s amolyan félvad élete van mellette a juhásznak. Apja, midőn öregedni kezdett, nem is bírta a nomád életet, betegeskedett, a nagybirtokos pedig, akinél Pusztapándon alkalmazásban volt, kirakta a pusztáról. Felrakták a szekérre a bútort s tetejébe a haldokló öreg juhászt. Hosszú, vedlett báránybőrsüveg volt a fején s alatta halálos fehér arca, mely ide-oda imbolygott, midőn a szekér ide-oda táncolt a téli fagyos göröngyök felett. A még gyerek Sinka István a kocsi mellett lépdelt, apja haldokló arcára tekintgetett s közben-közben megfordult és öklét rázta a pánd-pusztai kúria felé. Az öreg nem is élt sokáig. Felesége ezután tavasztól őszig kenyeret sütött a summásoknak az urasági tanyákon. A gyerek Szalontán maradt ilyenkor, mint saját gazdája s vízfordásból élt, meg teniszlabdákat szedett a Lovassy-kertben. Közben öt elemi végzett, nagy olvasási szomjúság gyötörte, de a tankönyveken kívül csak vásári istóriák jutottak a kezébe. Legnagyobb gyermeki élménye a haldokló apa arca mellett Tisza Istvánnal való találkozása volt. Tisza István gróf, mint erős református ember, gyakran felkereste az iskolákat. Kérdezgette a gyerekeket s ha értelmes feleletet kapott, mindjárt a zsebébe nyúlt. Sinkát is megverseltette egyszer, hát a gyerek, mit tudta, hogy kivel áll szemben s rákezdett a »Sárvár alatt sűrű berek a Csere« kezdetű kuruc versre. Tisza keményen a tanítóra nézett, mert kicsinált csúfságot sejtett a dologban, bár szó se volt ilyenről, zsebébe nyúlt és Sinka szomszédjának adta az ezüst koronát.

Édesanyja bízott a gyerek eszében s jegyzőt akart nevelni belőle, a falusi szegénység nem is ismert abban az időben ennél magasabb méltóságot. Dehát krajcárja sem volt, hogy a fiút a jegyzőség felé vezető útra terelhesse, így juhász lett belőle. Tizenkét esztendő korában eléje adtak négyszáz birkát és kicsapták velük a tarlóra. Késő ősszel hazafelé tért ázott birkáival, de az esős, ködös őszi éjszakákon eltévedt. Egy éjjel mégis visszatalált a faluba, zörgött a pergő a kosokon, kijött a gazda. Rögtön a gyerekjuhásznak rontott, összeverte, sárba vágta és megtaposta. Még aznap éjjel megszökött tőle. Más tanyán folytatta a juhászkodást s minden megtakarított pénzén csak vette és falta a vásári ponyvát. Koszton kívül évi tíz-tizenöt pengő volt a fizetése, ponyvát, lámpát s petrólt vett rajta s olvasott éjszakáról-éjszakára. Összekuszálódott, eltévedt a ponyva betűi között, bár érezte, hogy más, jobb könyvek is létezhetnek, de nem tudta: miként juthatna hozzájuk. (Akár Gorkij gyermekkori emlékének, volgai utazásának gépésze.)

Tizennégy évet betöltött már s még mindig az Ótestamentum volt a legnagyobb élménye. Folyton azt búja. Május volt már, kigyulladtak s égtek erősen a pipacsok, a birkák nyugodtan legeltek, Sinka pedig a mező szélén feküdt s olvasott. Elmerültségéből vándorló ember ébresztette fel, aki csodálkozott, hogy a végtelen néma mezőn a betűk érdekelnek valakit. Olyan se rendes, se csavargó ember volt, vándorló mesterlegény. Elővett egy könyvet s felolvasott Sinkának egy csomó verset. A fiú rimázkodni kezdett, hogy adja neki a könyvet, hiszen a városba megy s vehet helyette másikat. A vándorlegény meg erősködött, hogy neki meg pénze nincs és csak egy bárányért adja oda a könyvet. Sinkának volt a nyájban három-négy saját báránya, egyedüli vagyona, hát nagyon gazdálkodott velük. Volt közöttük egy gyenge bárány, »vízhordónak« hitták az ilyet, odaadta Petőfiért. Összekötötték a lábát s fenékkal betették a tarisznyába.

Petőfi lett Sinka első nagy belső forradalma. Ha a mesterlegény történetesen nem csavarog arrafelé, ki tudja mennyi ideig kellett volna még várakoznia, hogy ezt a nagy élményt megkaphassa. Ekkor már cserbenhagyta juhász komáit s Petőfi hatása alatt verseket kezdett írni. A vers egyre nagyobb inger volt számára, most már ujságokat vett s új költők verseit találta bennük. Legelőször Kosztolányi neve vésődött beléje s megvette a köteteit. Megízlelte az új magyar verset s ez lett az ő második nagy belső forradalma. Már nőtt az öntudata s úgy érezte, hogy több dukálna neki, mint bürgékkel s pogány népekkel cürhődni. Estelente a nagyobb juhászgyerekek tömérdek tüzet gyújtottak az óriási birkaszín közepén. Sinka köztük hevert, mert kellett a közösség melege. De a lelke másutt járt s volt pajtásai, a kamasz juhászok csak nevettek és kötődtek véle. Útmutatót keresett, betért a tanyai iparos emberekhez, gazdatisztekhez s faggatta őket az új költők felől, persze ezek annyit se tudtak, mint ő.

Magára maradt, de annál elszántabb erővel olvasott. Most már tudta, hogy önmagának kell szétfúnia minden homályt s megfejtenie minden titkot.

Minden nap éjfél után egy órakor kelt fel. Kettőkor már fejt. Az urasági konyhán voltak az edények s az úr rengeteg kuttyát tartott, velük hadakozott minden éjjel vagy egy óra hosszat, míg az edényekhez jutott. Őszövségi sors volt ez tisztára. A Petőfiért lefolytatott alku a búzaföldön az Őszövség legszebb jeleneteivel vetekedik. A hiba csak az, hogy ez a költő éppen felülről nem kapott segítőkészet. Elhagyatva építette fel a föld, a kenyér, a munka, a termés himnuszait magában. Túllépte egyénisége határait, a parasztközösség szólalt meg benne. Újabban pedig multját, a nomád, vad magyar mezei életet fejezi ki nem mindennapos lírai-epikai erővel.

Mikor legutoljára nála jártam és sorsáról hosszan beszélgettünk, ezalatt lakóhelyének, Vésztő nagyközségnek piacán csepürágók feszítették ki ponyvájukat. A »ponyván« kívül ez jut a magyar falunak. S ha a ponyvaíró nem csupán üzletember, hanem amolyan Olá István, akkor

igen megjárja. A magyar kultúra s a nagy magyar kultúrközösség gondolata itt és így szegi szárnyát. A mélyek fia csak véletlenül bír kapcsolatba kerülni a »magas« kultúrával. S ha különös csodaként mégis megnő, akkor vagy belefűl a városi életbe, vagy pedig tovább éhezik a maga talaján. Hiába nő meg ott az eredeti rögökön, vérei, osztálya nem nőhetnek meg vele együtt. Előre rohan, egyedül marad s naponta a halál kopogtat az ajtaján. A magyar népsors tragikuma ezekben az emberekben csap magasra. Társadalmi berendezkedésük minden kórja az ő megnőtt életükben rendez vészes csatákat.

A NÉP ÉS A VÁLASZTÓJOG

Más dolog a törvény és más a törvény közigazgatási érvényesítése. A közigazgatás ma első-sorban politikai hatalom s ez a körülmény igen tág lehetőségeket ad neki. »Politikai okokból szükséges volt«, »nemzeti érdekek elkerülhetetlenné tették«, - s hasonló megokolások a központi hatalom előtt rendszerint igazolják a közigazgatás eljárását, akkor is, ha széles néprétegek szempontjából eljárása egyáltalában nem kedvező s a törvény szellemével összeegyeztethetőnek sem mondható. Egyre inkább a közigazgatás tartja fenn az uralkodó politikai rendszert, érthető tehát, hogy a »kedvenc« szerepe jut neki osztályrészül. A közigazgatás legfőbb segítőtársa egyes törvények »rugalmassága«. A magyar nép politikai szerepét csakis félreérthetetlenül egyszerű és kijátszhatatlan törvényekkel biztosíthatnók. A választójogi törvény nem ilyen. A demokratikus választójogi törvénynek egyedül a korhatárhoz szabadna a választójogot kötnie s a »korrektívum« legfeljebb főbenjáró bűncselekmények elkövetése lehetne. A jelenlegi törvény azonban bizonyos iskolai végzettséghez köti a választói jogot, ami a kötelező népiskoláztatás rendszere mellett már magában véve is ellentmondás és érthetlenség. De tág lehetőséget ad a jogfosztások számára.

Hódmezővásárhelyen mintegy 35.000 embernek volna a korhatár szerint választójoga. Az 1935. évi választáson körülbelül 18.000 ember bírt szavazati joggal. Mikor az új választói névjegyzéket készítették, mintegy 19.000 választót vettek be a névjegyzékbe. Csaknem nyolcezer embert szólítottak fel hivatalból iskolai végzettségének igazolására. Legnagyobb részének meg is van a szükséges iskolai végzettsége, de nem tudja igazolni. Nem tudja azért, mert máshol járt iskolába, nem képes utána járni, sok iskola nem is felel a bizonyítványt kérő levélre, vagy névelírás, évelírás történt. A jogosultaknak egyharmada viszont nem is bír a szükséges iskolai végzettséggel. A munkások pártjának sikerült körülbelül 2000-2500 jogosultat igazolniuk, s így emelkedett a legújabb névjegyzékben a jogosultak száma 21.000-re. Tizennégyezer megfelelő korhatárral rendelkező embernek azonban ma sincsen szavazati joga, majdnem akkora tömegnek, amennyi a mult képviselőválasztáson tényleg leszavazott. Tehát a szegény parasztság egész tömegeit fosztják meg a szavazati jogtól.

A helyzet nem mindenütt ennyire éles, de nem is sokkal jobb. Az ellenzéki szavazók sorai folytonosan ritkulnak, a függő és irányítható sorsban élő embereké pedig rohamosan növekednek. Az uralkodó rétegek által könnyűszerrel irányítható tömegeket szívesen betereleik az alkotmány szent »sáncái« közé. Uradalmi cselédek ma minden nehézség nélkül megkapják a szavazati jogot, mert a nagybirtok utasítása szerint kell szavazniuk, a nagybirtok a képviselőválasztáson rója le háláját annak az uralmi rendszernek, mely az általános középkelet-európai földreform idején is megmentette őt. A nagybirtok biztos szavazatokat szállít uradalmi szekereken a szavazóhelyiségek felé, s még szívat, pörköltet és savanyú bort sem kell ezeknek a szavazóknak adni. Az ajánlások gyűjtésénél pedig az intéző behívja a cselédek az irodába s félóra alatt egyhelyben és ingyen elvégzik a kortesek és élharcosok azt a munkát, melyért a faluban talpalnak, szájalnak és fizetnek is. Valószínű, hogy titkos választó-

jog esetén elsősorban ennek a rétegnek vonják el, vagy csonkítják meg a szavazati jogát. Így változik nálunk az egyes néprétegek »politikai érettsége«.

A föld nemcsak anyagi javakat, hanem politikai hatalmat is jelent. Ha az uradalom munkát ad, rendszerint döntő szerepet játszik a munkás politikai magatartása. Aki ellenzéki jelöltre szavazott, nem is merészkedik munkát kérni, ha a választás alkalmával politikai érdekeltségei voltak az uraságnak. S melyik uraság tartja magát teljesen távol a magyar politika vadászmezéjétől? A »cuius regio eiusdem religio« elve megújódott, korszerűen szólva »reformalakban« gyönyörűen érvényesül. Hiába, hagyományörző nép s nemzet vagyunk! A földesúr a filléres napszám korában a munkaalkalomért politikai »szolgáltatást« is követel. Mindszenten, Kígyóson, Gyulaváriban s végig e tájon így tapasztaltam.

Nem különb a helyzet a községi képviselőtestület s a vármegyei törvényhatóság »titkos« választásánál sem. Tájunk egyik népes községében a választási elnök, midőn átvette a szavazatot, rögtön fel is bontotta s feljegyezte, hogy az illető kire szavazott. A szavazócédulákat pedig üres cigarettahüvelyes dobozokba gyűjtötték s a furfangos dobozokban az eredmény másnapra teljesen megváltozott. Minden »rendben« volt tehát, csak a közigazgatási bíróság nem nyugodott bele ebbe a »rendbe«. A magyar választás és a híres, Mikszáth óta olyan jól ismert stikli egyelőre ok s okozati viszonyban vannak. Akik »korrektívumokra« gondolnak, azok attól félnek, hogy a »stikli« ideje mégis csak lejár. A stikli a »hagyományos« módszer s a korrektívum lesz a »reform«.

Az uralkodó rétegek társadalmi ösztöne nagyszerű. Pontosan érzik, hogy milyen nagy belső szétesztódás folytatódik ma a parasztság kebelében, s a parasztság belső ellentéteire építik további uralmukat. Ezért nem akarnak általános, titkos választójogot s ezért akarják a választói jog amúgy is szűk kereteit még inkább megszűkíteni. A módos parasztréteget szívesen átmentik a válságon, ez a réteg viszont szívesen támogatja őket, ennek fejében munkásait nyugodtan kizsákmányolhatja, s nem kell tartania attól, hogy a fennálló társadalmi rendben komoly s döntő hatású munkásvédelmi törvények következnek. A falusi szegénység jogfosztását viszont fokozni akarják s azzal sem törődnek, ha éppen ezért földalatti utakra kényszerül. E pillanatban minden földalatti tervvel megbirkóznak s várhatunk-e a »perc-emberkéktől« történelmi logikát?

Ha a titkos választójog kizárja az »alkotmány sáncaiból« a földmunkások tömegeit, akkor semmiféle lényegesebb politikai változásra sincsen kilátás, mert a középosztály s a kuláklelkű parasztság természetesen összefog a jelenlegi rendszer védelmére, bármekkora ellentétek is választják szét őket máskülönben.

Látogatást tettem Békés városának »kisgazda«-körében, mely elsősorban a földmunkásságot s a törpebirtokosokat egyesíti. Beszélgetés közben a választásokra került a sor s a választási élmények elbeszélésekor megdöbbenő dolog történt. Egyik azzal dicsekedett, hogy letartóztatták s fegyveres karhatalom hurcolta ide s tova. A másik közbekiáltott, hogy őt még nagyobb méltatlanság érte, pofont kapott és így tovább. Megdöbbenő volt, hogy a politikai megbízhatóság jele lassankint a férfiút ért megszégyenítés, méltatlanság lesz. Endrődön pedig a választással kapcsolatban ezt mondta egy öreg gazda: »Tiszta emberek már csak a tanyák közt vannak, közöttünk egy sincs.« A nép tehát a »közélettel« s a közösség fejlettebb formáival való kapcsolatot eredendően megrontó dolognak tartja immár és saját lelki épségét, saját bevallása szerint, már csak elszigetelten őrizheti meg. A nagy tömegek persze belefáradtak a közéleti jogok gyakorlásának áldozatosságába. A szabad véleménynyilvánítás következménye legjobb esetben a zaklatás. Még a háború előtt a színmagyar tömegek kitartottak jogaik szabad gyakorlása mellett és sorra ellenzéki jelölteket küldtek az országházba. A mindenkori kormány azért is hanyagolta el őket, de az Alföld népe ennek dacára sem engedett. Ma már leg-

több helyütt megtörött ez a hősiesség. Hozzájárult ehhez a polgári ellenzéki pártokban való nagy csalódás is és igaz népi pártok hiánya. A választást igen sokan már csupán kereseti lehetőségnek tekintik, valóságos áldásnak a munkanélküliség és pénztelenség világában. Pedig a magyar népnek a közélet iránt óriási az érdeklődése. A magyarságról már Freisingeni Ottó is megállapította ezt az Árpádok korában, de az érdeklődés azóta sem csökkent, s megfelelő politikai és autonóm élet remekművet bírt volna ebből az eredendő képességből teremteni. E helyett azonban egy eredeti faji vonást torzítottak el s alacsonyítottak üzletté.

A magyar nép politikai szerepe már a községi életben megtörik. Már a községi képviselő-testület egy kis társadalmi réteg sajátja, a titkos választói jog dacára. A hivatalból résztvevő tagok és a virilisek, tehát a tisztviselők, polgárok és módos parasztok könnyűszerrel biztosítják maguknak a megfelelő többséget. Pedig a községi képviselőtestület volna a nép számára a politikai elemi iskola. A vármegyházán sem bír a nép komoly politikai szerephez jutni, hasonló okokból. A tekintetes vármegye »gyönyörű« hagyományaihoz mérten különben is nagy mestere a »praktikáknak«. Ha a nép csak kissé nagyobb számban nyomul be a megyei törvényhatóságba, akkor a néppártnak lehetőleg minden indítványát elvetik. A tömegek erre természetesen ellankadnak s beletörődnek a »minden mindegy«-be, ami a következő választáson már az úri párt »mindent elsöprő« diadalát hozza.

A képviselőválasztásokon ott fekszik rá a kerületre leginkább a »hideg terror«, ahol tehetséges parasztképviselő a jelölt. A felsőházba olyan gazdát választottak be (makói származású), akinek minden kijelentése széles parasztrétegek megbotránkozását kelti fel. A Házba beengedett »parasztképviselők« is nagyrészt csak kompromittálják a népi gondolatot. Így azután felkeltik a népben a teljes politikai bizalmatlanságot és kiábrándulást. S végül is egyre jelentékenyebb parasztrétegek válnak teljesen cinikussá a közélettel szemben. A magyar parasztságban egyre inkább kiütöző anarhikus vonásoknak nem utolsó sorban ez a választási és politikai rendszer a szülőanyja.

POLITIKA ÉS KÖZIGAZGATÁS

A falu sorsával törődők s a reformvágyak izgatottjai Isten tudja mióta sürgetik a közigazgatás reformját és politikamentességét. Valóban: ez a közigazgatás legnagyobb kérdése, hogy a jövőben a politikai csínyek képviselői, vagy pedig szociális látású, nép- és nemzetismerettel rendelkező, komoly felelősségnek alá vetett tisztviselők intézik-e a magyar közigazgatást?

Egy-egy választás valóságos gazdasági és társadalmi hadjárat. S mivel a jövő mindig új választással kecsegtet s a választásra elő is kell készülni, a »fegyverszünetek« igen rövid ideig tartanak és esetlegesek. A közigazgatási tisztviselőnek politikai rendeltetése és feladata is van, s e »hívás« irányítja egész tevékenységét, fokozza, vagy enyhíti hibáit és gyarlóságait felsőbbbsége szemében. Az adóhátralékok megalapították a parasztság teljes politikai függőségét, az inségmunkák pedig a munkásságnak a közigazgatásra való utaltságát. A kihágások büntetésének tág lehetőségei pedig egyenesen anyagi természetű »fegyvelmező eszközt« adtak a közigazgatás kezébe. Láttam már azt is, hogy megbüntetik a parasztot, mert némi víz folyt ki a kerítésén. Az udvarra kiöntött mosogatóvíz rakoncátlan s az utcára merészkedő erecskéje már közegészségügyi kihágás. S ráadásul egyesek minden túlkapást és jogtalanságot, zaklatást és üldözést sajátos hivatalos és félhivatalos világnézetünk alapján »magasabb nemzeti érdekekkel« indokolnak meg. E magasabb nemzeti érdekek s a belőlük folyó cselekedetek eredményezik azt, hogy a nép nemzeti érzülete sok helyen csírájában elsorvadt.

Csak néhány »érdekes« esetet emelek ki, melyek tájunk közigazgatási szellemére némi »világosságot« vetnek. Csorváson, mely »nyugtalan fészek«, közigazgatási rendelet jelent meg, hogy csak délelőtt tizenegy óráig szabad az »emberpiacon« állani. Aki tizenegy óra után megáll, kihágást követ el. Az ok valószínűleg az, hogy a munkanélküliek ne beszélgethessenek. Menjenek haza és hallgassanak. De az emberek mégis csak nehezen nélkülözték a »duma« narkózisát s elmentek a munkásotthonba. Sőt: énekszóval próbálták csitítani a balsorsot. A dalárda énekpróbáján részt vett emberek ellen tiltott gyűlés címén indítottak eljárást. Az eljárás valószínű oka az, hogy az éneklés kollektív cselekedet s nem illik az individuális magyar világrendhez. Békéscsúszon azzal az indokolással csukták be a munkásotthont, hogy a falai nedvesek. Holott a községben minden parasztház lakásának fala nedves. Az emberek azt várták e betiltás után, hogy száraz falakkal bíró új lakásokat építenek számukra. Várakozásuk, érthetetlen okokból, nem teljesedett be. Bánhegyesen egy-egy pengő bírságot szabtak néhány földmunkásra, mert a munkásotthonban köpködtek. Virrasztó Mihály turáni táltos ellen eljárás indult, mert Gyopárosfürdön köpött egyet. Egészen csodálatos a közegészségügyi »gondosság«. Viszont az egyik városban a kubikos felesége beleesett a kútba. A hatósági orvost nem is merték kihívni, hanem ökrösszekérre tették s hozzá szállították. A vérzés tehát még jobban megindult. A vizsgálat után ökrösszekéren szállították haza. A vérzés meg sem állt. Talán még ma is vérzik a sírban.

Kétegyháza s Újkígyóson a polgári ellenzéknek sem engednek szervező munkát. Általában, ahol a kimondott munkáspárt hiányzik, ott a polgári-kisgazda-ellenzék ellen alkalmazzák a teljes elnyomás módszerét. Aki kinyitja a száját, izgató. Aki a bírálat hangját megüti, az »kommunista«. Ez az oka annak, hogy az emberek a »kommunista« szónak egészen más értelmet kezdenek tulajdonítani, mint amilyent valóban képvisel.

E világ felett természetesen régi »fényében« tündöklük a hajdan tekintetes, ma inkább méltóságos vármegye. Mikszáth Kálmán híres vármegyéje újjászületését ünnepli.

INSÉGMUNKA ÉS »HALASTAVAK«

A hivatalos kimutatások és statisztikák szerint a munkanélküli mezőgazdasági munkások száma 1932-ben mintegy 350.000 volt. Egy másik megállapítás szerint 250.000-en voltak olyanok, akik aratáskor, a mezei munka dandárja idején munka nélkül lézengtek. E számok azóta csak növekedtek. A kormányhatalom a nyári munka hiányát, főleg inséges esztendőben, téli inségmunkával pótolgatja. Az 1936. évben azonban már jobb termés volt, tehát egész nyáron azt hajtogatták az illetékesek, hogy inségmunka pedig nem lesz, mert aki akart dolgozni, az dolgozhatott. Nem egészen így fest a helyzet s aki dolgozott is, igen gyakran alig keresett néhány mázsa gabonát. E hivatalos magatartás azonban elárulja a magyar mezei munkáspolitikai irányelveit. A rengeteg munkanélküli foglalkoztatására nagyszabású nemzeti munkaterv kellene. Ilyen munkaterv megszületésére hiába várunk, mert inkább a tüneti kezelés módszeréhez nyúlunk. Éhség közben az igények nagyon leszállanak s az emberek kevéssel beérik. Az inségmunka útján tehát a lehető legcsekélyebb segítséget kapja a mezei munkás, már t. i. az, aki sehogyan sem bír másféle munkához jutni s valóban az éhhalállal vívja harcát. Az aránylag igen csekély bérért munkát teljesít, nem kevesebbet, mint amennyit bére megér, s emellett mégis hatósági jótékonyásban részesül s a hatóság sok esetben politikai magatartásának megítélése szerint méri a munkanapok számát, stb.

Hódmezővásárhelyen az ínségmunkák rendszere így festett az elmúlt esztendőben:

Kéthetente kapott

az egy családtaggal bíró ínséges 1- P értékű élelmiszert 1 napi munkáért;

a két családtaggal bíró ínséges 3- P értékű élelmiszert 3 napi munkáért;

a három családtaggal bíró ínséges 4-40 P értékű élelmiszert 4 napi munkáért;

a négy családtaggal bíró ínséges 6- P értékű élelmiszert 8 napi munkáért;

az öt családtaggal bíró ínséges 7-40 P értékű élelmiszert 7 napi munkáért;

a hat családtaggal bíró ínséges 10-36 P értékű élelmiszert 9 napi munkáért

és így tovább... Kaptak lisztet, kenyeret, zsírt, fát, burgonyát s tejet. A zsír és a burgonya, amelyet vállalkozók szállítottak, romlott volt. Így volt a kenyérrel is, de azután a város örlette a búzát és a saját lisztjéből sütötte a kenyeret. Ezután nem volt panasz. Az egy családtaggal bíró ínségesnek napi 7 fillér volt a segélye, a legtöbb (13!) családtaggal bíró ínséges maga s fantasztikus számú családja részére napi 10 és néhány század fillért kapott, kevesebb fillért, mint ahány családtagja volt... »Zseniálisabb« szociálpolitikát aligha lehetséges elképzelni. Igen jellemző mégis az a közfelfogás, hogy az ínségmunka »elkapatja« s munkakerülésre szoktatja a »szegénységet«...

A Tisza mentén a kubikosok napi ínségkeresete valamivel nagyobb volt s több munkaalkalom is várt rájuk, viszont igen komoly s nehéz munkát, töltésjavításokat végeztek. Jellemző, hogy az ilyen munkát is ínségmunka számba vették. A leromlott kubikos persze nehezen bírta a súlyos munkát s az asszony, meg a gyerekek is segítettek taligát tolni a töltésre. Megható volt látni a nehéz izommunkában törődő gyerekeket, kiknek az ünnepélyes munkaalkalomra való tekintettel a puszta kenyér mellé egy-két szem kockacukor is jutott ebédre. Igaz, hogy alaposan megdolgoztak e ritka étkezési eseményért.

Legtöbb helyen egészen iránytalanul folynak az ínségmunkák. Az a fontos a hatóságnak, hogy a munkás »valamit« csináljon, ne ingyen kapja a pénzben, vagy természetben kiosztandó segélyt. Így azután sok helyen »halastavat« csináltatnak. Több falu szélén feltűnt nekem egy jókora gödör. A szélén néhány legényke legeltetett egy-egy sátáni pofájú kecskét. Néha egy-egy öregasszony jött s szemetet és gyanús folyadékot öntött a gödörbe, melynek pocsolyaszerű vizében új honfoglalást vitt véghez a korral haladó békanyál. Mi ez? Halastó lesz! Kik csinálták? A község csináltatta az ínségesekkel. Ugyanakkor a Tisza szabályozásánál nem gondoskodtak halivó helyekről. A halak az áradás idején tömérdek ikrát raknak a Tisza mellett lévő kubikgödrökbe s mikor a víz visszahúzódik medrébe, az ikrák ottpusztulnak. Ezért olyan kevés ma a Tiszában a hal. De a kubikgödröknek zsilipekkel halivó helyekké való átalakítása senki sem gondol...

Békésben 1935-ben mintegy 20.000 családfő szorult ínségmunkára. Ilyen »halastószerű« tevékenységben merült ki a munkájuk. Igaz, hogy az egész módszer s a rá fordított összeg sem alkalmas másra, mint ilyen »halastavak« létrehozására...

ARZÉN S TANYAI SÖTÉTSÉG

Orosházán és Hódmezővásárhelyen a kulturált tanyavidéket szemlélhetjük. Ellentétét úgy ismerhetjük meg, hogy útnak indulunk a békésmegyei Vésztő felől Csökmőnek. Itt nincsenek viruló mezővárosok, melyek kitermelnének egy magasrendű földműves életformát, s a tanya-világ állandó szellemi és gazdasági táplálói lennének. A nagyközségek szomorú, elesett és nyomorba fúló helyek valamennyien. Elhanyagolt határszél ez a vidék s a felsőbb gondoskodás csak a választások előtti kortézia alakjában tapasztalható. Világos, hogy az elesett falu csak még elesettebb tanyavidéket hozhat létre. Déli Tiszántúl keleti részének tanyavidékét arzénzónának szoktam hívni. Tiszazug tűnt ki először az arzén »korszerű« felhasználása terén. De Köröszug nemsokára követte és felül is múlta. Tájunk keleti párkánya részben e zónához tartozik, meg kell tehát ismernünk az embertípust, mely e szociális és erkölcsi elesettségben, teljes civilizálatlanságban s műveletlenségben szükségszerűen kialakult.

Mikor a köröszugi arzén-bűnügy néhány éve kiderült, mindennek előtt a tájat s a tanyai viszonyokat vettem szemügyre. A hivatalos vizsgálat csak a Husi Pap-család bűnügyeire szorítkozott, ez a dolog ugyanis napfényre került s nem áshatták fel folytatásaként valamennyi köröszugi temetőt. Kár lett volna mindenképpen, éppen eleget beszélt a Husi Pap-eset nemcsak egy család, hanem egy táj és egy életforma tragikus eltorzulásáról. Elsősorban néhai L. Kis Lajos tanyájára mentem, aki arzénmérgezésben halt meg, mivel a felesége Husi Pap-leány volt. Ezek a tanyák olyan kezdetlegeseek, mintha csak azért építették volna, hogy az égető nyári munkaidőben, mikor a messzire fekvő földeken kell dolgozniuk s nem jut idő esténként a hazatérésre, éppen fedél alatt legyenek. Pedig ezek a tanyák állandó lakhelyek. Egy szoba-konyhából állanak s rendszerint nyolc-tíz ember lakik bennük, gyakran három, nemzedék. Ha lehull az őszi eső, ezek az emberek félesztendőre beszorulnak szomorú odvaikba. Sok faluban sem különbek a lakások, de az életnek ott mégis van bizonyos változatossága: népkör, szomszédok, községháza, templom, bolt, kocsmá, rokon, jóbarát, közös ujságolvasás, politikai gyűlés, érdekességek, ünnepnapok a nagy sivárságban. Itt azonban messzire fekszenek egymástól a tanyák, összezsúfolt kis embercsoportok éldegélnek a legnagyobb magányban. Egyik terhére van a másiknak, az öregek a fiataloknak és fordítva, nincs feloldódás az életükben s lassanként méreggá válnak a zsúfolt egyhangúságban növekedő indulatok. A fejlett tanyai vidékeken központok alakulnak s a tanyai lakás, kert, udvar a maga fejlettségével és esztétikájával elviselhetővé teszi a magányt. Itt azonban semmi vigasztaló sincsen. Ha bemennek a legközelebbi faluba, ott is csupán a legteljesebb szociális és kulturális elesettség fogadja őket. Milyenné válik ezen a tájon az ember!

E kérdésre a megmérgezett L. Kis Lajos apjának, L. Kis Bálintnak tanyáján kaptam feleletet. Apró konyhán keresztül még apróbb szobába jutunk. Nyitott ablak mellett ül az öreg s végtelen lelki nyugalommal lámpaüveget tisztít. A szembenálló fal mentén piszkos ágynemű között ősz, kiaszott, cserepesajkú s lázasszemű öregasszony fekszik, a felesége. Olykor-olykor keserveset rándul kínjában.

Az öreg elmeséli, hogy »belső bélgyulladás« van az asszonynak. Vakbélgyulladás ez, s tekintettel magas korára és gyenge szívére, nem operálható. Vízért kér, nyöszörög, de az öreg ügyet sem vet rá, bálványábrázattal tisztítja tovább a lámpaüveget s kérdéseimre is csak gyér, szűk feleleteket vet. A gyermekei a másik tanyán székelték, mosták apjuk emlékét, hogy jó ember volt, sohasem verte meg őket, nem is ivott többet, mint bármelyik »rendes« ember. Az apa ellenben a legsötétebbre festi halott fia árnyát. Elmondja, hogy részeges volt, az árokban »hörbölt« a habarékot, s beteg volt, maláriát hozott a harcterről. Menyét viszont, ki gyilkosságért már börtönben ül, feltűnően védi. »Az én fiamban nem volt arzén, ha kétszáz orvos állítja is« - erősítgeti. Az öreget azzal gyanúsítják, hogy míg fia a fronton volt, a leghelytele-

nebb irányban szegte meg a házastársi hűséget. Hazajött a fiú, aki beteg volt s részeges lett, látva feldúlt családi életét. Feleségében a Husi Papok mérhetetlen harácsoló ösztöne élt. A férj »útban« volt s a sors a két belsőleg eltávolodott házaspár életük minden percére összezárta egy szűk kis tanyába. Indulataik levezetésére, megromlott életük kiegyensúlyozására nem akadt alkalom. Az egymással való elégedetlenség csak nőtt, gyulladt és fekélyesedett bennük. Az erősebb, egészségesebb fél végül is nem bírta tovább, kitört belőle, ha gyilkosság árán is.

A külön élet utáni vágy e tájon nem maradhat meg egészséges utakon. E nagy sivárságban az egyén, ha minden erejét is összeszedi, nem válthatja meg magát. Kollektív balsors ez, melyet csak a legátfogóbb utakon, egy egész táj átszervezésével, belső és külső átalakításával lehetne »megfordítani«. A külön élet utáni vágy itten csakis vad, harácsoló ösztönök alakjában törhet ki. A Husi Pap-család a »legkülönb« példája, a maga nemében az ösztön e belső »átváltozásának«. E család »emelkedni« akart a halál árán s eltévelyedett tagjainak semmi sem volt szent, a »fölösleges« öregember iránt éppen olyan, kevés emberi rokonszenvet éreztek, mint a beteg férj s a »bajnak jött kisdéd« iránt. A kisdédnek azonban nem arzent adtak, hanem mákonyt.

Odább egyik faluban, a Husi Papok »ősi fészkeben« az előregedett apa és anya lett az áldozat. Itt nem a »részegeskedés« volt a hiba, mert a tisztos kort ért házaspár e téren mit sem hányhatott egymás szemére. Hanem az öreg ember nagyon fukar volt, még a kamra kulcsát is magánál tartotta s úgy adta ki minden reggel a napi élelmiszeradagot. Az anya izgatta gyermekeit apjuk ellen, meg akarta bosszulni rabszolgasorban eltelt életét, múltak az évek, teste-lelke már egészen kiszáradt, csak a bosszú mérgei sokasodtak viruló erővel benne. A gyermekek engedtek is anyjuk unszolásának, eleinte összeverték az öregot, később hatásosabb eszközhez, arzénhez folyamodtak. Csak az első eset volt nehéz, azután már rájöttek az arzén »hasznos« voltára s úgy gondolták, hogyha már az öreggel megtették, miért legyen útban az anyjuk, a házsártos öregasszony, miért jusson neki jobb sors?

A bűnügy úgy derült ki, hogy az egyik Husi Pap teherbe ejtette a másik leányát s mikor az panaszkodni jött hozzá, elkergette. A leány panaszra ment a mérgezésekben ártatlan Husi Pap fiúhoz, másik nagybátyjához s kétségbeesésében kibökkentette a nagy titkot: a gyilkosságot. Az ártatlan Husi Pap azonban hallgatott a titokról, bátyja leányának szerencsétlensége nem indította arra, hogy fölfedje a »családi titkot«. Később mégis ő jelentette fel bűnös testvéreit, de távolról sem erkölcsi megbotránkozásból, hanem egy barázda földért. Apjuk halála után megosztottak a birtokon, de örökös volt közöttük ezután a marakodás. Eleinte azért ríttak, mert egyiknek száraz, másiknak nedves föld jutott. Az időjárás szerint, hol a száraz, hol a nedves földön volt jobb a termés, s eszerint marta egyik testvér a másikat, hol a »száraz« érezte magát becsapottnak, hol a »nedves«. Emellett a családi birtok felosztása után valamennyi arra törekedett, hogy legalább egy barázdát elszántson a másikéből. A vad harácsoló ösztön, mely egykor szüleik ellen fordította, most egymás ellen kergette a testvéreket. Megtörtént, hogy az ártatlan s a bűnrészes Husi Pap veszték össze egy elszántott barázda miatt. A bűnrészes mocskolni kezdte az ártatlant, mire ez hozzá rohant s a nyakához kapott: »Még te járatod a pofádat? Ide fogom hurkolni a kötelet«. S utána, mint mondja, idegrohamában, végigfutotta a falut, kirohantak a házakból az emberek, ő pedig kikiáltotta a gyilkosokat.

A kis törvénytelen poronty? Az »meghalt« egykettőre...

Libapiac Orosházán

Békéscsaba, Szent István tér

Gyula, József-sanatórium

SZEKTÁK

A magyar szekták története igen régi s ha teljes fejlődéstörténetüket meg akarnók rajzolni, nyilván a huszitizmus korába kellene visszatérnünk. Az újabb időkben a magyar tudat a nazarénus-mozgalommal kapcsolatban vett tudomást róluk. Justh Zsigmond a múlt század végén elhunyt, sokat ígérő fiatal magyar regényíró, a magyar nép erkölcsi felemelkedését várta a nazarénus mozgalomtól. Szerette a szektákat, regényt írt a nazarénusokról ez a különös, osztályából kinőtt nagybirtokos, aki szentetornyai birtokán parasztszínházat csinált s Molière-t és más klasszikusokat játszatott a néppel, tehát éppen az ellenkező módon kezdette meg a parasztság művelését, mint a mindenkori magyar kultúrpolitika. A nazarénus vallást a háború sem tudta megtörni, midőn pedig halál várt azokra a nazarénusokra, akik vallásuk parancsa értelmében

nem fogták kézbe a fegyvert. A háború óta azonban fejlődésük megakadt, de nem azért, mint-ha a magyar szekták »fejlődése« általában megakadt volna. A háború óta egyre-másra keletkeznek a szekták, s a nazarénusoknak alapos vetélytársai akadtak: a millénisták, hívők, adventisták, koplalók, reszketősök, szellemidézők, gyaponyisták, apostolok, Jehova tanúi... Nem is lehet felsorolni valamennyit, olyan rohamosan osztódnak és szaporodnak. A baptista szektát a törvény is elismerte, de a szekta terjeszkedő erejét éppen ez az elismerés törte meg. Tájunkon máris megindult a baptista szekták belső széttöredezése. Hiszen a szekta lázadás, s ha az uralkodó rend immár nem lát veszélyt benne, akkor viszont a hívek nem találnak megnyugvást a hajlékában, s új »hajlékot« építenek maguknak.

Némelyik faluban, például Magyarcsanádon, már hét-nyolc szektát is találnak. A szekták életében valósággal a korai reformáció nyugtalansága kelt életre, új s új tanok hirdetői tűnnek fel egymásután s viszik magukkal a hívek egy-egy töredékét. De ha a változatos tanok mélyére hatolunk, valamennyiben ugyanazokat az okokat s »öscsirákat« találjuk. A szektárius elsősorban is komolyan veszi és szószerint értelmezi a szentírást s az életet igazi ókeresztény hévvel valóban az Ige méltó testévé akarja gyúrni. Ókeresztény töretlenséget, fanatizmust és az Ige szerint vett életet kíván papjától is, aki a kispolgár, vagy pedig a dzsentrí életét éli, jó módban van, nem veti meg az élet kényelmét és élvezeteit, az aszkézist és a mártíriumot pedig gyakran csak szóval ápolja. A nép tehát szakít papjával s már ott tartunk, hogy a szlovák parasztok, akik pedig ősi paptisztelők, s a pap misztikus mivoltának fanatikus hívői, szektába térnek és szakítanak a felkent, illetve választott pappal.

A szekta tehát lázadás, elvágja az úri paphoz és az »urak istenéhez« fűző fonalat. A nép se a politikai, se a társadalmi életben nem juthat szerephez, a modern Magyarország parcellákra tördelte hajdani kollektív életét, papja idegen társadalmi osztály kereteibe illeszkedik. A nép keresi a közösséget és kereső vágya mindenütt visszautasításra talál, tehát teljes erővel a vallásos élet síkjára tör. A szekta a védekezés, a biztosító szelep a teljes belső összeomlás és meghasonlás ellen. Igen jellemző, hogy a pitvarosi »apostolok« szektájának feje, Ondrusz Pál kiszgazda, akkor alapított szektát, midőn a község politikai életéből erőszakkal kiszorították. A pitvarosiak nem kímélték az áldozatot, hanem új templomot építettek, ahol zavartalanul, minden úri beavatkozás nélkül és a saját törvényeik szerint lehetnek együtt, a maguk köréből választottak papot, s olyan vallásos kultuszt teremtettek, melyben mindenki kikiabálhatja a maga vágyait, szenvedéseit s nyugtalanító élményeit. Templomukban a népi hang törhetett elő, gátlások nélkül, szabadon. A pitvarosi szekta istentiszteletein sokan így imádkoztak: »Adj Uram egy pár csizmát! Adj Uram a kenyér mellé egy kis húst!«

A szektában tör ki az elnyomott, elfojtott paraszti élet útálata is és »új élet« keresésének a vágya. Óriási büntudat tör ki olykor a népben, de ez a büntudat tulajdonképpen a saját szociális sorsától való borzadás és a tisztább, emberibb életmód keresése. Pitvaroson, mielőtt valaki a szekta tagjainak sorába léphetne, minden bűnét jóvá kell tennie s bocsánatot kell kérnie attól, akit megbántott. Meg is indultak a processziók a mezőhegyesi cukorgyár felé s vitték a vasakat és csavarokat, melyeket, mint a gyár munkásai, évek hosszú során keresztül csentek el. A helybeli kocsmároshoz kosárnyi gyümölccsel állított be egy parasztasszony, több évvel ezelőtt lopta tőle. Az is megesett, hogy a kikapós menyecske levélben kért bocsánatot a gazdától, kinek a szeretője volt a múlt évben. Annakidején egy éjjel hiába kopogott a gazda, a menyecske nem engedte be. Most bocsánatot kér s bevallja, hogy azon az éjszakán egy legény volt nála.

Némelyik emberben egészen brutális erővel tör fel az útált sorsból való menekülés vágya. Egy pitvarosi paraszt útnak indult a Szentföld felé s ma sem tért vissza, csak a gyerekeit hozatta vissza toloncúton a hatóság. Elszakadnak a közösségtől, mely nem ad emberi életet, s még a

nyelvét is megtagadják. A pitvarosi »apostolok« titkos nyelven, mint mondják, »idegen« nyelven beszélnek egymás között. A szekta vezetője állítólag hét idegen nyelven beszél. Annál nagyobb a hívő tekintélye, annál közelebb jutott az Istenhez, minél több idegen nyelven szól. »Az én anyanyelvemen nem szabad beszélnem, az Isten megragadja az állkapcsomat és nem enged szólnom« - mondotta egyik asszony. Mások többórás ordító imádkozás után izzadtan összerogytak s az extázis beköszöntésekor kezdtek »idegen« nyelven beszélni, mert ilyenkor költözik beléjük a »szentlélek«. Nyilván pünkösdi mítoszának magyar népi »megnyilatkozásáról« van szó. De éppen annyira kétségtelen az is, hogy az »idegen nyelv« utáni vágy az adott élet s rend további tagadása.

Abban azután kérlelhetetlenek, hogy az úri rétegtől nem fogadnak el semmit sem. Megadják a papnak az adót, a »császárnak a császáráét«, de templomba nem mennek s nem tekintik a papot lelki vezetőjüknek. Óvatosak, diplomatikusak, kerülnek az összeütközést. Minden szavukat mérlegre teszik, ha idegennel beszélnek. Teljesítik a törvényt, mint a robotot is teljesítették, de közben erőiket, hadsoraikat szervezik. Ha beteg valakijük, nem hívnak orvost hozzá. Az ő tagadásuk nem ismer megalkuvást. Így azután a déli Tiszavidéken érdekes szektaszerű »népegészségügyi« mozgalom keletkezett, a »kuncizmus«. E titokzatos fővárosi ember »minden betegséget« meggyógyító csodaszérumot árult s művelt, kitűnő parasztemberek karján is láttam az ijesztő hegeket, oltásainak a nyomát. Azt állítja mindenki, hogy meggyógyult tőle. Ez is csak azt bizonyítja, hogy szörnyű népi összeomlás történt a hajdan nem közönséges szociológiai kultúrával rendelkező viharosokban. A nép immár öntudatlan énjébe menekül, teljesen ösztöneire bízva magát, homályos sejtéseire, különös sugallataira hallgat.

Természetesen a szektákban »nyilatkozik meg« a nép immár bomlani kezdő idegrendszere is. Az éhezõ parasztlak rájöttek az idegrendszer túlcigázásának »természetfölötti« gyönyöreire is. Az idegbajos, reszketős vésztoi leány óriási sikert aratott. Csak egy közeli faluba kellett átköltöznie s mindjárt próféta lett belőle. Reszketése tömegeket ragadott magával, a hívek térdre állva addig reszkettek, míg önkívületbe nem estek. Az éhezés jó segítő társ ehhez, az önkívület pedig hatásos »természetfeletti« vigasz az éhes ember számára. A szektát azonban mégsem lehet elintézni azzal, hogy betegség. Éppen annyira egészség is, menekülő szándék a szociális betegségből. S e nagy népmozgalmat nem lehet közigazgatási úton elintézni, mint némely lelkipásztorok szeretnék. Pitvaroson becsukta a csendőrség a templomukat s beszüntette a templom melletti medencében történő újjákereszteléseket. A szekta azonban nem halt meg, csak katakombaszerű életbe kényszerült, ami azt jelenti, hogy még jobban megerősödik. Nem sokkal előbb Kissárréten harapódzott el hetek alatt a szektamozgalom. 1936 őszén a szegedi tanyák népe csatlakozott szinte pillanatok alatt az új apostolokhoz. A szekta szociális életünk lázgörbéje s a lázat kellene gyógyítanunk. Igazán megdöbbentő, hogy a lélek hivatott szolgálai ismerik be a »lelki fegyverek« csődjét s kiáltanak közigazgatási segítség után.

A szekták jelentősége nem becsülhető le s mai nagy elterjedésük minden tekintetben az »idő jele«. A kereszténység nagy belső konfliktusát is hirdetik. A kereszténység eredetileg, az őskeresztények életében, teljesen krisztusi nyomokon haladt, az erkölcsi magatartás vallása volt. Krisztusnak az volt a legnagyobb csodája, hogy életével maradéktalanul meg tudta valósítani, amit hirdetett. Az egyház később szövetséget kötött az állammal s akik a szektákat tisztára közigazgatási úton szeretnék elintézni: teljes mértékben e szövetség alapján állanak. A szektában viszont a vallás teljes függetlenségének gondolata tör elő. Ahány »hívót« csak felkerestem, valamennyiben különös fölényt találtam. A szabadság eleven érzése ez, boldogok, hogy végre megtalálták a független közösséget. S valamennyien tiszta erkölcsi magatartást valósítanak meg és megvetéssel fordulnak el az Ige és az élet közötti szakadéktól, melyet az elpolgárriasodott papság életében szemlélhetnek. S ezért győzhetetlenek, mert az erkölcsi magatartás töretlensége él bennük s érzik, hogy torz formák és tévutak között is milyen nagy dolog ez. A

keresztény egyházak konfliktusa kitört a népben. Megalakult a természetes autonóm népi közösség, bár egyelőre csak a vallásos élet területén. A szekták hatása ma még kiszámíthatatlan. Már a spiritizmus is utat talált a néphez s Békésen spiritiszta szekta is működik. Minden szél, minden néphez eljutó hír egyelőre az elkülönülés parazsa. De ezekben a kis és százszínű elkülönülésekben közös magatartás vágya érik és közös emberi magatartás alakul ki.

BÉKÉS, A BÉKÉTLLEN VÁRMEGYE

GYULA

Gyula maga a vármegye: dióhéjban. A megye székhelye mintegy 25.000 lélek lakóhelye, a dzsentrí gyülekezőhelye, tisztviselőváros, feudális végvár, parasztváros és kisiparos központ. Tízántúl egész társadalmi végzetét összesűrítve szemlélhetjük itten. Az új határ elvágta egész környékétől, zsúfolt nyomottságban telnek tehát napjai s feltűnő »elváltozásaiban« megmutatkoznak társadalmunk minden kórjai. Főuccját sín szeli át, azonban ne ijedjünk meg, nem a villamosítás ördöge kísért, hanem az uradalmi »lórév« kocog végig a városon. Ormótlan kocsi s előtte a sín két oldalán egymástól messzire fogott uradalmi lovak lépdelenek. A feudalizmus jelképe. De a feudalizmus nem csupán jelkép itten. A város közepén mindmáig gögösen ott terpeszkedik az Almássy-grófok hatalmas vadaskertje, benne a gyulai vár, az Alföld egyetlen műemléke, elképesztő elhanyagoltságban. A város egész fejlődését ez a vadaskert torzítja el, melynek ura ma is legfőbb hatalom a vármegyében.

Gyula nemzetiségi város. Van itt magyar, román s német »város«. Ám a nemzetiségi jelleg semmiféle bajt sem okoz, társadalmi bajokról van itten szó elsősorban. Igaz, hogy a gyula-eperjesi románok egymásután vesznek földet, a gyulai határba pedig egyre nagyobb számban szivárognak be a szlovákok, de ma a tökéletes »irányítottság« korában egyedül vezetőrétegeinket terheli a felelősség azért, hogy a színmagyarság a legkoldusabb és híres hódító erejét elveszítette ezen a tájon. Gyulán az agrárproletárok soraihoz csatlakoznak még a munkanélküli kisiparosok. A város kisiparos gócpont volt, mesteremberei bejárták egész Dél- és Kelet-Magyarországot. E jó világ megszűnt s most visszaparasztosodnak. Akinek kis földje, vagy szőlője van, tehát a multban is félagrár életet élt, az még szerencsésebb, mert teljesen visszatér az agrárélethez és éhhalál legalább nem fenyegeti. A többi tesped, vagy pedig munka után csavarog. A fejlettebb magyar életformák tragikuma ez, így történt a kubikosokkal is és a modern gazdasági berendezésre vágyakozó gazdákkal is; vagy kezdetlegesebb életformákba süllyednek, vagy pedig földönfutó lesz belőlük. Társadalmi szervezetünk elmaradottsága gazdasági téren is visszaveti a tömegeket, mindenki menekül a kezdetlegesebb életformák felé.

Pedig a gyulai településben annyira benne szunnyad, benne rejlik a város víziója, mint talán egyetlen déli-tiszavidéki településben sem. A török időkben az őslakosság elszéledt s elpusztult, de maga a vár s a település megmaradt és a török időkben is lakott terület volt. Gyulától Sarkadig nagy tó terült el, vizek védték a várost, s belső magva szabálytalan települési vonalaival magas életkorról beszél. Gyula átmenet a síksági és a hegyvidéki város között, van bizonyos történelmi levegője, a város nem szívta fel a falut, s nagy falunegyedei ellenére megszerezte a városi jelleget és arcot. De ez a nagy test béna. Nagyipara nincsen, tehát a városi jelleget hatalmas tisztviselőtársadalmától kapja. A tisztviselőváros nem tud s nem akar modern polgári várossá fejlődni, de a parasztságot sem engedi előtérbe s így korszerű, művelt agrárváros sem lehet belőle. Igazi holtpont. Holott ennek a belterjes tisztviselőtenyészetnek az adna majd irgalmat a jövő színe előtt, hogy a közvetlen közelében élő agrárlakosságot megszervezte és fölemelte. Ennek a nagy feladatnak azonban halvány nyomait sem látjuk, a nép teljesen magára marad. Egyik híres gyulai mintagazda tanyáján jártam, s láttam, hogy mennyire küszködik, rá szeretne térni a gyümölcskultúrára, de sehonnán sem kap irányítást. Említette, hogy most járt Szegeden s tanulmányozta a gyümölcsstermelést. Megkérdeztem, hogy miért nem ment inkább Vásárhely-Kutasra, vagy Orosházára, hiszen Szeged talaja egészen más? S

rögtön el is mondtam, hogy milyen fajtákkal kísérletezzék. Hát ő mit sem tudott ezekről a dolgokról s nekem kellett betérnem a gyulai tanyákra, hogy felvilágosítsam őt...

Gyulán is fejlődésnek indult a kertészet és a gyümölcskultúra, dacára annak, hogy bizonyos körök súlyos akadályokat gördítenek eléje. Legutóbb valóságos öntözési láz keletkezett, hiszen itt a Körös, mely különben állítólag nemsokára hajózható lesz. Az Ármentesítő Társulat szerzett is 100.000 pengős állami kölcsönt, hogy a körösparti gazdák öntözőműveket létesíthessenek. A kölcsön feltételeit azonban úgy szabták meg, hogy a gazdák nem sok hasznát látták. Ugyanis a kölcsönt állítólag csak munkadíjra volt szabad felhasználni s anyagot, gépet nem vehettek rajta. A kisgazda viszont maga szerelte volna fel az öntözőművet s a kölcsön éppen anyagbeszerzésre kellett volna. Persze készen volt az indoklás, hogy enyhíteni akarják a munkanélküliséget, azért kell munkadíjakra fordítani a kölcsönt. A pénzt végül is mint »előnyösen« ismert munkaadók, a nagybirtokosok kapták. A nagybirtokos viszont béreivel végeztette a munkákat s a kölcsönt anyagbeszerzésre fordította.

Számos kisbirtokos mégis nekifogott az öntözésnek. Jól esik végigmenni a Körös partján, búgnak a motorok, csobog a víz az aszott földeken s a kopár augusztusi kánikulában gyönyörű konyhakertek virulnak. A »rét gyapja már lenyírva« s mégis munkától hangos a határ. Az Ármentesítő Társulathoz azonban mindez aligha tetszett, hiába, ősi ellensége a víznek, s az öntöző kisgazdák vízdíját a kétszeresére emelte. A kisgazda nem kapott olcsó állami kölcsönt, hanem drága bankpénzen vett motort, berendezkedett az öntözésre, megterhelte a vagyonát, s tetejébe még ármentesítési illetékét is felemelik. Az öntözőkedv egyszerre szárnyát szegte. Sokan a földnélküliek közül is kedvet kaptak az öntözéshez és kertészkedéshez, egy-két hold földet béreltek a Körös partján. Erre egyszerre felütötte fejét a földbérúzsora, a Körös mentén már 100-120 pengő egy kis hold föld használatára. Egy 80 holdas gazda a földbérúzsora nagymestere. Bérbeadott földjein a kisemberek egész sora verítékezik és fizet az államnak, a városnak és a tulajdonosnak. A földnélküli kertész, aki egy-két hold bérleten küszködik, motort szerelt fel, vagy bolgárkereket, s lovat vett hozzá, mammut-földbért fizet, felemelt vízdíjat, a munkásának pedig 1-50 pengős napszámot ad. A kertészeti munkánál a legmagasabb a napszám s a legtestvéribb a viszony gazda és munkás között. A kert szelídít és nevel. Nap-hosszat együtt dolgoznak, ugyanazt a munkát végzik, s a gazda, mivel minőségi munkára van szüksége, emberségesen bánik napszámosával. Három kis holdnyi terület állandóan foglalkoztatja a négytagú kertészcsaládot s emellett legalább is két hónapon keresztül 2-4 napszámot is fogadniuk kell, holott még csak zöldpaprika termesztésével foglalkoznak, kertészetük tehát csak az első fejlődési lépésnél tart. De éppen a fölemelt vízdíjak és a földbérúzsora miatt egyre többen szerelik le a motort s térnek vissza a kezdetlegesebb gazdálkodásra.

A gyulai népkörökben is mindenütt mérhetetlen társadalmi nyomottságot éreztem. Már a jelenlegi gyümölcsstermést sem tudják értékesíteni, a tisztviselőváros ugyanis közepes értékű fogyasztó. Ha pedig »szövetkezet« alakul, a gazdaérdekek nagyon hátul ballagnak benne, s az igazgatósági tagok névsora a mindenható grófkisasszonnyal kezdődik. Komolyabb népművelésről alig beszélhetünk, általános a panasz, hogy az előadók mindenről beszélnek, csak arról nem, ami valóban érdekli a népet. Mindenütt ezt hallom. Az egyik népes parasztközségben például szervezett gyűlöletet találtam a szegény, megboldogult Anjouk ellen. A népművelők egész évben róluk beszéltek. A gyulaiak állatállománya jórészt megsemmisült. Nemcsak a rossz esztendőnek köszönhetik ezt, hanem a termelők teljes szervezetlenségének is. Szarvason például kartelt csináltak az állatkereskedők s teljesen lenyomták az árakat. Jól állott a lótenyésztés, de a Noniust erőszakolták, mely ezen a talajon végképpen nem vált be, most végre áttértek a félvérre. Állandó a jégeső s nem bírják fizetni a jégbiztosítás költségeit. Évről-évre itt a sertésvész, s a szérumárak megfizethetetlenek. A tejet kitartóan vizsgálják s zaklatják a

gazdákat, hogy rossz a tej, aminek azonban nem a hamisítás, hanem a rossz takarmányozás az oka. Folyton éhező állattól mi mást is várhatunk?

A gazdától a munkásnegyedbe mentem. Itt már népkör sincsen, munkásnegyed, tehát nem engedélyezik. A szétzilált munkásság természetesen belsőleg is elzüllik, s választások alkalmával bizonyos összegért bárkinek szívesen szállítja szavazatait. Ezért élesedik köztük és a tántoríthatatlanul ellenzéki gazdatábor között az ellentét. Gyulán azért panaszkodnak a gazdák, hogy a munkásság nem akar a politika terén együttműködni velük. E csöndes, de megdöbbentő népi szétesés és rothadás azonban kedvező jelenség és kívánatos állapot az uralkodó politikai rendszer szemében, amely ügyesen kihasználja a maga pártpolitikai törekvései számára. A város középosztálya persze csak a népi törekvésekkel szemben egységes, különben rengeteg kasztra oszlik. A magyar kasztrendszernek Gyula a »szent városa«. Itt van először is a vármegye, az úri életstílus csúcsa. A dzsentrí s az áldzsentrí a vármegyeházán ma is, mint régen, kiváltságos helyzetben van. A fiatal értelmiség is két nagy csoportra oszlik. Az egyikbe a legfőbb megyei, városi és itt működő állami hatalmak fiai tartoznak. Országos megbotránkozást okozott, midőn egyiküket azzal az indokolással választották meg a megüresedett állásba, hogy »mert a fia X. Y.-nak, városunk nagyérdemű, stb.« Fantasztikus indokolás következett. Ezek a sarjadékok rögtön »pozíciót« kapnak, legalább is tb. szolgabíróságot. A másik csoportba a kisemberek diplomát nyert fiai sorakoznak, a negyven pengős segédvégrehajtók és sors társaik. Ezeket bévül egészen előntötte a társadalmi hierarchia utáni sóvárgás. Jobb ügyhöz méltó buzgalommal imádkoznak és énekelnek a »sajtért«. Egyelőre se jó ruhájuk, se súlyuk nincsen, vállalkozó kedvük semmi. Alacsonyabb származásuk emléke még bizonyos rossz szaggal lengi be őket, szegények érzik ezt és minden erejükkel »posszibilissá« akarnak válni. Pápábbak a pápánál s elkeseredett előcsahosai egy olyan társadalmi rétegnek, mely még be sem fogadta őket. Több tagjuk felkeresett egyik este. Beszélgettünk, s a középosztály kritikájára került a sor. Megszólalt a vezérük, hogy ő pedig nem tűr ilyen kritikai hangot s hallani sem akar arról, hogy a dolgozó nép a politikai hatalomban részesedjék. A saját esetleg eljövendő »úri« szerepét védte jóelőre, s gondolkodás nélkül megtagadta azt a réteget, amelyből vétetett. Megkérdeztem, hogy mi volt az édesapja. A fiatalember vérvörös lett s beismerte, hogy városi altiszt. Az édesanyja pedig parasztleány volt. De csak jusson be a gyerek a »státusba«. Már látom lelki szemeimmel, hogy kikutatja »nemesi« őseit, igaz, hogy utóbb egy századon keresztül proletársorban éltek, de ez csak szomorú véletlen volt. S a család végre megszülte a régvárt »nagyfejt«, ki, ha Isten is segíti, helyi dinasztiaát alapít majd. Megkérdeztem azután, hogy mi a legégetőbb politikai vágya? Hát könyveket égetni. S melyeket? Mindenekelőtt Zolát. Nem olvasta ugyan a műveit, egy került a kezébe ájtatos gimnáziumi éve idején s azóta is máglyás haragot táplál iránta. A többi égetendők nevét azonban már nem árulja el, mert észreveszi, hogy jegyzeteket készítek.

Gyulának, mint csaknem valamennyi alföldi városnak, új színt adott a neobarokk. Gyula is kivette részét a hodálykultusból s épített akkora polgári iskolát, hogy főiskolának is beillik. Kiderült azonban, hogy bölcs előrelátás következménye ez a túlméretezés. Az emeletek ugyan eleinte kongtak az ürességtől, ma azonban már benépesedtek, nem azért, mintha a város szaporasága, vagy pedig tudományszomja rohamosan emelkedett volna, hanem a földszinti termék padlóját rendre kikezdte a könnyező gomba. Sír a föld a neobarokk mián s egyelőre könnyező gombák segítségével fejezi ki elkeseredettségét. A neobarokk természetesen nem merült ki az anyag világában, nem volt ennyire szerény és igénytelen. Cikornyás és erőszakolt vonalai teljesen összetörték azt a büszke s szabad magyarságot, amely szebb idők méla emlékeként még éldegélt. A címek és rangok barokk túlsága előntötte Gyula kasztokba merevedő rétegeinek lelkét. Egyik közhivatali úr például így torkolta le vitatkozó társát:

- Vitának helye nincs. Te csak a VIII-ik fizetési osztályban vagy, én azonban a VII-ikben,

A város reménysége ma a Kőrös és a szilva. A szilva nyárvégi hamvaskék mosolya a legnagyobb vígasztalás és talán a mélységek üzenete, hogy ez a föld mégis tartogat egy külön életet és rendet. Gyula éghajlata különösen kedvez a besztercei szilvának, a Kőrös partján a páratelt levegőben nincsen kényszerérés. Már tíz szilvanemesítő állomás működik a megyében, a községek adnak földet hozzá, s a gyümölcstermelők egyesülete szereli fel. Az egyesületnek különben 2400 tagja van a megyében, Gyulán 400. Aki legalább félholdon szilvát telepít, olcsó áron kap nemes csemetéket, permetezőgépet és anyagot. Újrendszerű aszalókat építenek, melyeknek üzemi költsége negyedrésze a szerb rendszerű aszalók költségeinek. Az 1936-ik évben Gyulán egy nagy és hat kisebb aszalót építettek. Békéscsabán 5, Dobozon 1, Békésen 2, Mezőberényben 1, Gyomán 1 aszaló működik jelenleg. Egy aszaló átlag hatvan mázsa szilvát aszal évente.

A másik nagy reménység a Kőrös »neoreformja«. Egyszer ugyanis már megreformálták s eltüntették dús és az öntözés szempontjából mérhetetlenül fontos kanyargóit. A legrövidebb úton vezették a Marosba. Amit akkor elvettek, azt most vissza akarják adni s úgy vélik, hogy duzzasztógátak és kamarazsilipek segítségével bejárhatnak majd a hajók. Ezáltal a szállítandó termékek fuvardíja mázsánként egy pengővel olcsóbb lenne. Talán a víz s a föld, a fa és a kert mégis jóvá teszi itten az emberek vétkeit...

GAZDÁTLAN TELEPÜLÉS ÉS HATÁRSZÉLI FALU

Gyulától mintegy 4-5 kilométerre fekszik, közvetlenül a román határ szélén, Gyulavári. A település azonban a valóságban egészen más képet mutat. A térképen fekvő község tulajdonképpen az ősfalu s vagy három-négy kilométerre fekszik előtte az újtelep, melynek első háza egy szelíd kőhajításnyira van az utolsó gyulai háztól. Ez az új település, az 1920-as földbirtokrendezés »eredménye«. Természet szerint Gyulához tartoznék, azonban közigazgatásilag Gyulavárihoz csatolták, dacára a két település közötti távolságnak. A város örült, hogy megszabadult tömérdek szegénységétől, »kitelepítette« őket. Az új telep tekintélyes nagyságú, 400 porta, egyharmada 300, kétharmada pedig 600 négyszögöles telken épült. Tehát itt is megvan az egészséges kertfalu lehetősége. Lakosai azonban a levegőben lebegnek, az orruk előtt Gyula, mely nem vállalja őket s jó messze a község, melyhez tartoznak s mely szintén koldus-szegény. Itt is láthatjuk, hogy az 1920-as földreform sokhelyütt a nagyobb és egészségesebb közületek »tisztálkodása« volt. Elégge nem kárhoztatható aszociális csínnyel kivetették magukból az agrárproletariátus jórészét (l. Orosházán a Rákóczi-telepet) s száműzték. Lassú éhhalálra ítélt új telepek keletkeztek ilyen módon.

Maga az ősi község régi agrárszocialista fészek. Volt munkásotthonuk, mely osztályöntudatra nevelte őket, ujsággal és könyvekkel látta el a népi közösséget s egyre jobban tudatosította és nevelte. Itt alakultak ki a munkáscsoportok, itt beszéltek meg a munkavállalásokat s a községi politika ügyeit. A munkásotthont szétugrasztották, tiltott gyűlés címén. A »tiltott gyűlés« igazgatósági ülés volt valójában. A tagok megelégtették a zaklatást, szétozlottak, de azt mondják, hogy a szervezet a szétugrasztás óta erkölcsileg csak erősödött. A magyar politikai rendszerek óriási ajándékot nyújtanak ellenfeleiknek. Zaklatásaikkal és üldözéseikkel tiszta erkölcsi erővé érelik őket.

S vajjon mit tettek a szétugrasztott és hazafiatlannak bélyegzett munkásotthon helyébe? A fogyasztási szövetkezet egyik helyiségét »kultúrházzá« alakították át, évente 4-5 előadást tartanak benne s télen táncanfolyamot. Rendszeres népművelő tanfolyamokról szó sincsen, holott a nagy házhelyekkel, tehát megfelelő kerttel bíró szegénységet minden erővel kertész-kedésre kellene tanítani. A bajtársak pedig elindultak »a falu felé«, megalakították a fiatal

paraszság »bajtársi egyesületét«. Sokan be is lépnek, mert így megkapják a politikai »megbízhatóság« igazolványát. A grófi uradalom elsősorban nekik ad munkát. Kapnak jelszavakat is, sőt a nyáron népünnepélyt rendeztek a »hazától elfordult« földmunkások »fölemelésére« s Göre Gábort adták elő »nemzetpedagógiai« célzattal. Hogy mint vélekednek e bajtársi tevékenységről az öntudatos mezei munkások, arról felesleges beszélnünk.

A nagybirtokos egyúttal országgyűlési képviselő, tehát résztvesz a »szociális gondoskodásban«. Téli inségebédet s reggelit adnak a gyermekeknek. Igen olcsó s kifizető jótékonykodás ez. Gyulaváriban az egész téli inségakció 2400 pengőbe került, a pénzt különböző forrásokból szedték össze, tehát egyik szerv s tényező se hozott komoly áldozatot. S ennek fejében úgy érzik, hogy megtették kötelességüket az elhagyatott és munka nélkül sínylődő néppel szemben, másrészt pedig a gyermekek mérsékelt s időszaki táplálása fejében lekötelezték egész családjukat eljövendő politikai terveik számára. A »szociális gondoskodásra« fordított összeg nevetségesen csekély, de ennek fejében lejjebb szállítják a napszámot, s viszont az ingyenes segítség fejében politikai rabszolgaságot várnak. A »szociális tevékenység« mai alakjában tehát végeredményben meglehetősen romboló tevékenység.

A telep további rendezéséről szó sem esik. A kutak csaknem mind fertőzöttek. A telepítés óta a rendezés terén mindössze annyi történt, hogy keskeny betonjárdát építettek, a parasztok szerint ez is hangulatkeltés volt a választások szempontjából. A politika szörnyű tolatódása lassan megfertőz mindent, a kenyeret éppen úgy, mint a járdát. A faluban sem különb a helyzet. A nagybirtokos képviselő itt is szociális látszatokkal igyekszik népszerűségét fenntartani, a szociális nyomást pedig intézője végzi. (Felsőbb munkamegosztás s szereposztás!) A pap utálja a falut, elkívánczik. Az uradalom pártján állott mindig, majd összeveszett vele s most ellenzéki akarna lenni. Politikai hitele immár nincsen, a templomot pedig igen gyéren látogatják.

A mezőgazdasági munkások aggkori biztosításának hiányára igen jellemző D. F. esete. Ma 81 éves, 17 éves korában kezdte a kubikmunkát. 33 éves volt, midőn az Almássyak (ma gróf Pongrácz-uradalom) szolgálatába lépett. 47 évig szolgált s a minisztériumtól jubileumi díszoklevelet nyert. Az oklevél felsorolja érdemeit, takaros dícséretet oszt ki az öregnek s az oklevél alján jelképes jelenet dicsekszik: a paraszt és az úr kézfogását ábrázolja. Az öregnek, midőn már semmiképen sem bírta a munkát, a kegyes gróf »kegydíjat« adott, öt mázsa búzát, egy hold földet s 50 kéve gallyat. Ezt annál is inkább megérdemelte, mert vadat őrzött s »öt évig ligetben hált«. Keze-lába elfagyott, ma is alig tud mozdulni. Két év után azonban az uradalom minden indokolás nélkül megvonta a nyugdíjat.

Fiatalkorában Gyulavári még az orosházi választókerülethez tartozott, odajárt D. F. szavazni. Politikai helyzetét igen kifejezően jellemzi: »Mindég kormánypárti voltam, muszáj volt vagnak lenni, odamentem, ahová parancsolták.« Azt is megtudjuk, hogy miért szaporodott Tiszántúl is a románság. Az 1900-as években Gyulavárin is fölütötték fejüket a mezőgazdasági sztrájkok. Nem akartak hetven krajcárért herét kaszálni. Nem akarták hasonló napszámért baltával a megfagyott gőzekerököket szétverni. A sztrájkolókat elfogták, bezárták s az uradalom varsándi románokat hozatott.

Igen érdekes a kiskgazdák s a földmunkások viszonya a nagybirtok nyomása alatt vergődő községben. Közelebb kerültek egymáshoz. A kiskgazdák 10-20 százalékkal nagyobb napszámot adnak, mint a nagybirtok, elfogadják a munkásság gazdasági és politikai követeléseit, de síkraszállni érettük már nem hajlandók. A munkásság szellemi színvonala s így harci készsége is fejlettebb. A kiskgazdatársadalom nem kapta meg azt a politikai nevelést, melyet a munkásoknak szervezeteik megadtak.

PUSZTULÓ ARISZTOKRATA S PUSZTULÓ PARASZTSÁG

Doboz Békés vármegye egyetlen községe, melyben névszerint kimutatható a lakosság árpád-kori folytonossága. Vizek védték, mint Sárközt, meg azután nem is volt olyan fontos hely s prédát ígérő közösség, hogy a grasszáló csordák nagyobb gondot fordítottak volna a kiirtására; így az őslakók ezer éven át »megülhették«. Hasonlító is népe Sárközéhez, ugyanaz a szép barna-fekete típus, élénk, szépszavú, humoros kedélyű, gazdag a népköltészete s az asszonyok ma is finom ízléssel dolgoznak a szőtteken. Ez a népművészet természetesen magán viseli a mostohább sors jeleit, nem olyan fejlett és gazdag, mint Sárközé, szerény jobbágy díszek, amint dalaikban is az évszázados jobbágykeservek zengenek.

Igen jellemző, hogy Békés egyetlen megmaradt árpád-kori települése a legelesettebb község a megyében. Tragikuma ugyanaz, ami Békés városáé: messze esik a vasúttól. Emellett ekkora elhagyatottságot, ilyen szervezetlenséget és rendezetlenséget még Magyarországon is ritkán láthatunk. A földbirtokrendezésnek lett volna miből adnia, ma is 10.268 hold a nagybirtok s a kisbirtok alig négyezer. Tagosításról még szó sem esett. Egy törpebirtokos négy és fél holdja kilenc helyen fekszik, egy másik két és fél holdat örökölt négyfelé a határban. Nagy csoda, ha valakinek egydarabban van apró birtoka.

A nagybirtokos gróf tönkrement, birtokát megfizethetetlen adósságok s adóhátralékok terhelik. Minden ok megvolna a földbirtokreformra. Nálunk azonban még a nagybirtok pusztulása sem szolgál a parasztság javára. A gróf védett birtokos, birtoka továbbra is a tulajdonában s egydarabban marad, tönkremenésének annyi a hatása, hogy mélyen az átlag alá szorítja a napszámokat és járandóságokat. Még legelőt sem juttatott a községnek. Van ugyan 100 holdnyi községi legelő, de olyan szíkes, hogy nem »örökíthetik be« mezőnek. A nép tehát nagyobb-szabású állattartásba sem foghat. Egyetlen vigasza a napszám volna. Aki azonban nem szavazott a grófi jelöltre, az hiába ácsorog az uradalom kapui előtt. A gazdatiszt ott ült a szavazóhelyiségben (általános »jogszokás« ez, az úriszék csökevénye, a haladó konzervatizmus sajátságos magyar értelmezése alapján) s pontos jegyzeteket készített. S aki kap munkát! Mehet 4-5 kilométerre a falutól az erdőbe gallyat szedni hatodába. Reggeltől estig hajladoznak és egy kéve gallyat keresnek, mely 30 fillér értékű. Öreg parasztok szerint a jobbágy-világban a gally egy kilencede járt az uradalomnak. Nem firtatom tovább a dolgot, mert még kiderül a végén, hogy a jobbágyfelszabadítás is a nagybirtok érdekében történt. Kapnak fakitermelést, egy öl fa kivágásáért s felvágásáért, egy pengő tíz fillért. Aki erdő beörökítését vállalja, használhatja a földet munkája fejében negyedébe. De a pihent jó földeket gazdatisztok, bandagazdák és uradalmi hajcsárok kapják. A herekaszálást negyedébe, nyolcadába, tizedébe kapják, a herét azonban be is kell szállítani. Cukorrépa kitermelésért 55-60 fillért kapnak.

Igy szanálja magát a nagybirtok. Sőt! A gróf benzinkutat állított kastélya előtt s maga árulja a benzint. Példát ad az arisztokráciának a demokratikus »átalakulásra«. Megállítja a parasztokat, rábeszéli őket, hogy használjanak öngyújtót s vegyék tőle a benzint. Benzines grófnak is hívják. A benzint szállító r. t. azonban már betáblázásokat hajtatott végre a birtokán. Igen szomorú látvány ez a gróf, aki visszatért a földhöz, miután vagyona és egészsége tönkrement. Már dolgoznék, de ezt a vágyát úgy elégíti ki, hogy maga árulja a karácsonyfát a piacon.

A kisgazdakörben megnéztem a »népkönyvtárt«. 1880-ban jelent meg a komolyabb könyvek legfrissebb darabja, azóta csak sárga füzetek jutottak ide. Parlag lett itten az emberből, holott a tiszántúli népkedvnek s népi erőnek lüktetését kevés helyen éreztem annyira, mint Dobozon. Mindjárt kigyúlnak az emberek: a zendülés és a vállalkozás, a harc és az alkotás kedve itten még töretlen és időtlen,

Gyulán egy barátom bejelentette vacsora után, hogy egy dobozi legény énekelni szeretne nekem. Be is jött a fiú még »át nem csiszolt« és el nem torzított parasztarccal s zöldszínű, fekete sujtással ékesített mundérban, a régi nemesi öltözet s a vármegyei hajdúdíszt e furcsa öszvérhajításában. Mindenáron Rákóczi kesergőjével és hasonló endrődyzmusokkal akart megörvendeztetni, de én mereven visszautasítottam s arra kértem, hogy azt dalolja, amit otthon Dobozon tanult. Néhány percnyi kínos csend következett. A fiú próbát tett még a kaka tövén költő rucával, de én hajthatatlanul ragaszkodtam dobozi örökségéhez. A fiú ijedten keresgélt a reá kényszerített testi és lelki jelmez alatt s nem találta, amit keresett. Azt mondotta, hogy többszáz dobozi nótát tud, ott bujkálnak benne, de nem tudja megragadni őket. Végre mégis csak előkerült az első:

*»A dobozi, kisdoboz i ököristállóban,
lányok feküsznek az ágyon, legények sorjában.
Kilenc óra után jönnek a zsandárok:
Úgy nézik, hogy milyen szépen
Alusznak a lányok.«*

Igazi jobbágynóta ez, summások éneke. A summások az immár használhatatlan, vagy pillanatnyilag nélkülözhető istállót, magtárt kapják lakóhelyül. Sok helyütt (a nóta szerint Dobozon is egykor...) a nemek szerinti elkülönítést se hajtják végre, de azért, hogy az erkölcsi világrenden csorba ne essék, éjszaka zsandárokkal portyáztatják meg a summások nyughelyét, nehogy helytelen dolgok történjenek az összezárt s egymásra természetes vonzóerőt gyakorló nemek között. (A nóta szerint! A valóság valószínűleg nem ilyen!) S utána jött a többi nóta, mintha egy mesterségesen elfojtott forrás rendezett volna hirtelen forradalmat.

Ez a legény, Váradi Lajos, szintén a tévútra siklott östehetségkultusz áldozata lett. »Felfedezték« elsőrangú hangját, igényeket s vágyakat neveltek belé, félúri-félszolgai mundért szabtak rá s a dalokban élő fiút átültették más, sokkal alacsonyabbrendű dalok világába. Holott paraszt volt s szeretője volt otthon. Az úri Magyarország, mely jóindulatúan feléje nyújtotta kezét, csak belső válságot és kielégíthetetlen, meghasonlásba kergető vágyakat bírt neki adni. S szegény, immár néhaivá hűlt fiú elvágta a megoldhatatlan csomót. Hazament a falujába s a mátkájával együtt öngyilkos lett 1936 szeptemberében. Azóta is bánt a lelkiismeret, hogy ama fáradt estéken nem jegyeztem fel a dalait. Váradi Lajos gyűjtött nekem ősi dobozi nótákat, már hatvanat fel is jegyzett, de azóta se akadtak nyomukra. Egyrészüket sikerült dr. Marék Dénes gyűjtése alapján megszereznem:

*»Rászállott a vadgalamb a kalászra,
Fáj a szívem egy szép barna kislányra,
Lehajlik a gyenge fűszál a szélnek,
Nem bánom én, akármit is beszélnek.«*

*»Árok partján nyílik a szekfű,
Ez a kislány jaj de gyönyörű.
Van neki gyűrűje, hacacaré kötője.
Van neki szeretője.«*

*»Az őzesi nagy istálló nincsen kimeszelve,
Odajár egy barna kislány minden áldott este.
Kiáll a kapuba, mindig magát csinosítja,
Azt a pici piros száját csókra igazítja.«*

*»Haragszom az olyan szóra,
Ki a legényt kicsúfolja,
Mert a legény tálas kosár,
Ha felrúgják pokolra száll.*

*Haragszom az olyan szóra,
Ki a kislányt kicsúfolja,
Mert a kislány aranytallér,
Jár utána egy gavallér.«*

Doboz visszahívott s lassan megismertem benne az őszösvetségi magyar falut. Egyrészt egészen ősi közösség él ebben a népben s tetteikkel bizonyítják, hogy a székely »kálák« egykor általános népszokás volt, az azóta folytonosan letagadott magyar közösségi életnek természetes kifejezése. Dobozon még a temetés is kálákába történik, a szomszédok ássák a sírt s faragják szép vad-tömzsi erőt kifejező kópjafát. De néha egészen elemi, vad erővel tör ki a nyomorúság kegyetlensége, a sivár és kétségbeesett esztendőkből eltorzult ember arca. Egy fiú vén betyárokkal aratott, egyikük véletlenül megsebezte a gyerek lábát. De azért kényszerítették, hogy tovább dolgozzék, míg a nagy vérvesztéstől össze nem rogyott. Ekkor otthagyták a búzák között. Úgy jött érte az anyja s cipelte haza. Tetanuszmérgezés és egyebek öt hétig kínozták és aszalták a gyereket s mikor kigyógyult, kiderült, hogy a nagybirtok vezetősége nem biztosította őt baleset ellen. A család szegénységi bizonyítványt kért, hogy beperelhesse megsebesítőjét s az uraságot, de a hatóság csak akkor hajlandó bizonyítványt adni, ha csupán a parasztot pereli be. Holott a felelősség megállapítása mégiscsak a független magyar bíróság dolga lenne. Az »úríszék« azonban »nem halt meg egészen«.

Egy faluban sem éreztem annyira a teremtet, a megújító, a szabadító végtelen hiányát, mint Dobozon.

A KÉT KIGYÓS

Gyula felől ballagva előbb Ókigyóásra ér az ember, mely a Wenckheim-uradalom központja. Újkigyós vasúton 6 kilométer a majortól s olyan honi módon teljesedett jobbágykövetelés. A falut a nagybirtok érdeke szülte, az újszülöttet pedig most »szülőanya« öli meg. Újkigyóst a 19-ik század elején alapította Wenckheim József gróf, aki szegedi dohánykertészeket hozott talajjavítás céljából. A szegedi dohányosok három vármegye földjét javították, Kigyóson vizenyős legelőterületből csináltak kitűnően termő földeket. Tizenegy hold belső telket kaptak dohányos földnek felibe, 25 holdat haszonbérbe, a haszonbéren kívül robotolniuk is kellett. A haszonbérért a községnek egyetemleges felelősséget kellett vállalnia. Ilyen volt a helyzet 1884-ig, ekkor »megörökölt« a falu. A tizenegyholdas belső telkeket megválthatták s minden »numerus«, tehát minden 11 holdas belső telek tulajdonosa 25 holdas kisbérletet kapott, a régi kötelezettséggel. 1921-ben a földreform alkalmával az uradalom megszüntette a kisbérleteket. A földreform során 3572 holdat osztottak ki 1327 ember között. A bürokrácia, mint mindenütt az országban, lassan intézte a föld átadását s a juttatottak 1929-ig bérletként bírták földjüket, azután pedig egyszerre varrták nyakukba a többéves törlesztési hátralékot. Ez különben országszerte így ment, éppen a gazdasági válság kifejlődése idején varrták az újdonsült törpebirtokok nyakába a súlyos terheket. Persze nem tudtak fizetni s hátralékuk az 1-3 hold föld után egykettőre 200-500 pengőre nőtt. Sokan lemondtak földjükéről. 1936 június havának végén tizenhét embertől hatósági úton elvették a reformföldet. Meg kell jegyeznünk, hogy ekkora mérvű kitelepítés sehol a három megyében, még a legnagyobb községekben s mező-

városokban sem fordult elő, ezekben pedig ugyancsak hátralékban vannak az emberek. Nagyon megállít ez a dolog, a jegyző viselkedése nemkülönben.

Hosszú gyaloglás után érkeztem Kígyósrá, borús nyári este volt, vigasztalan porfelhők gomolyogtak az uccákon. Asszonycsapatok sora vonult a kutak felé, tehát itt is vízhiány van. Éppen bevégeződött az aratás, a kamrákban néhány zsák búza lapult, a kocsmákban feketelábú, rongyos földmunkások biliárdoztak. A biliárd már »előrehaladott kultúrát« jelent. Ha neki-lendül egy település, felépítik a templomot és a csendőrlaktanyát. Ez a kultúra kezdete. De ha a kocsmáros beszerzi a biliárdot s a kultúrházban megkezdődik a tánctanfolyam, akkor már a kultúra nekilombosodásáról beszélhetünk. Szállást alig kaptam, pedig a 30 kilométeres gyaloglás után halálos fáradtság lepett el. A falu megtekintését másnapra halasztottam s mindjárt reggel a jegyzői irodába mentem, hogy a falu történetét hiteles forrásból megismerhessem. A községháza folyosóján jön két csendőr, megállnak s gondolkoznak, hogy igazoltassanak-e. Mivel a jegyző szobája felé tartok, békén hagynak, gondolják, hogy úgylis jó helyre megyek. A jegyző úr, száraz, sárga, epés arccal fogad s kijelenti, hogy nem ad »információt«. Elmondom, hogy két nappal ezelőtt beszéltem a vármegye alispánjával, aki minden felvilágosítást a leg-készségesebben megadott s előveszem igazolványaimat, még a kiadómmal kötött szerződést is megmutatom. A jegyző úr azt feleli erre, hogy miért nem vezettettem hátlapjára az alispáni engedélyt. Ő ugyanis úgy véli, bár nem tudom melyik magyar törvény alapján, hogy könyvem megírásához alispáni engedély szükséges. Majd enyhül egy fokot, megadja a kért adatokat, de utána rögtön el kell hagynom a falut. Nem kínál helyet, de én leülök, mire így szól:

- Tessék leülni.

- Fogalmam sincsen arról, - mondom - hogy miért nem nézhetem meg a falut!

- Azért, mert tanult embernek nem szabad betennie a lábát.

- Akkor telefonálok az alispán úrnak.

- A községháza telefonján nem engedhetem meg.

A postán azonban szintén van telefon. Elmegyek a postára, felhívom az alispáni hivatalt. Az alispán csodálkozik, bosszankodik s kéri, hogy kapcsoltassam a jegyzőhöz. Visszamegyek a községházára, a jegyző sápadt, kijelenti, hogy megnézhetem a falut. Őszinte véleményt mon-dok eljárásáról, mire azt feleli, hogy igazolványaimat hamisaknak is vélhette. Három arcképes igazolványom volt.

Félnap hercehurca után végre megnézhetem Újkígyóst. A jegyző mellém akarja adni a kisbíró, de ajánlatát határozottan visszautasítom. S rövidesen megértem azt is, hogy miért nem volt szabad a »Minden Titkok Falujába« bemennem. A jegyző szerint a reformföldesek üzérkedtek páros és páratlan holdjaikkal, eladták, átadták a módos gazdáknak, később vissza akarták szerezni s leveleket írtak mindenkinek, még a miniszterelnöknek is, hogy vissza-kapják. Alulról nézve azonban kissé másként fest a dolog.

Egyik törpebirtokos nem tudott megélni a két holdjából s béresnek ment egyik gazdához. »Szelíd« rábeszélésre s a téli éhezés »jótékony« hatása alatt átadta neki a két hold földet öt mázsa búzáért. A másik analfabéta öreg paraszt volt. Ősi jobbágyfélelmek gyötörték, sohase volt semmije, öregségére egy gaztetős házhoz s két hold reformföldhöz jutott. A hirtelen »jómód« egészen megzavarta, folyton siránkozott, hol attól félt, hogy leég a gaztetős ház, hol pedig azért reszketett, hogy kicsúszik majd lába alól a két hold föld. A jólelkű módos gazda, ki tisztséget is viselt, rábeszélte, hogy cserepeztesse be a házat, így legalább a tűzvész-től való félelemtől szabadul meg. S hogy a földcskéje se okozzon gondot, átiratta a maga nevére egy

szekér cserép fejében, mely nem is volt teljesen elegendő a háztető becserepeztetésére, az öregnek még vennie kellett hozzá. Hét gyereket nevelt az öreg...

De cifrább dolgok is akadnak. A gyulai kisgazdapárt ismert vezető embere, M. D. dr. a következő panaszt nyújtotta be a vármegyeházára: »Horváth Mihály községi irodatiszt (Újkígyós) 3 hold földet szabályszerűen megszerzett s az OFB által is nevére iratott. Ezenkívül 26 kataszteri hold földet tart birtokában és használatában«. Tizenhárom földreformos földjét szerezte meg, bár nem iratta át a nevére, de tényleg birtokolja s a sógorának adja haszonbérbe. Ilyen a nép s a középosztály viszonya, így keletkeznek a mucsai családi dinasztiák.

A földreformosok telepét Szent Imre-telepnek hívják. Csaknem minden új falu- s városrésznek ez a neve. Végigjártam s mintha ellenségtől megportyázott helyen jártam volna. Előző este megbeszéltem néhány földmunkással, hogy másnap délelőtt hozzájuk megyek, várjanak reám. De a községházán történt meghurcoltatásom úgy megijesztette őket, hogy egész napra elmentek hazulról. Alibit igazoltak, hogy nem is beszéltek velem. Csak a legbátrabbak maradtak otthon.

BÉKÉSCSABA

Békéscsaba a vármegye legvárosiasabb városa. Mindenképpen meglátszik rajta, hogy mai arcát elsősorban Áchim. L. András forradalmi magatartása teremtette. Csabán nem hatalmasodott el a restaurált áldzsenti, s a bürokrácia. A város egész arca, társadalmi szerkezete, élet-üteme ellent mond neki. De annak is élénk példája Békéscsaba, hogy az adott társadalmi viszonyok között milyen a forradalmi hajlamú városnak, a kis »Nagyváradnak« sorsa honunkban. Békéscsaba olyan zavaros képlet, amilyent keresve se lehet találni a mai Magyarországon. Sokkal inkább agrárváros, mint például Szeged s agrárlakossága szívósabban őrzi paraszthagyományait. A nagyipar viszont olyan lüktetést olt életébe, amilyent egyetlen alföldi városunkban sem tapasztalhatunk. Egészen sajátos ízt ad neki a megmaradt parasztkultúra s a modern nagyipari élet összefonódása. Az ősiségét megőriző parasztház s a gyártelep, a mintaszerű mezőgazdasági termelés és a déli Tiszántúlt magához kapcsoló ipari erőfeszítés, a népviselet megmaradt emlékei s a szaporodó ipari proletariátus ereje, haladó polgárság, mezőgazdasági kultúrintézmények és lüktető esti élet - mindez mégis némi reménység annak, ki Újkígyós felől s az újkígyósi jegyzővel lefolyt párbeszéd után jön Csabára.

Csaba a honi szlovákság legfőbb szellemi központja. S mindenképpen nagy dunavölgyi útmutató. A mai Magyarországon nem ismerek helyet, mely annyira alkalmas volna arra, hogy egész Közép-Kelet-Európára s kérdéseire kissé ráeszméljünk, mint Csaba. Ha összehasonlítjuk a békési és pestmegyei szlovák falvakat, egészen lényegbevágó különbségeket találunk közöttük. A pestmegyei szlovák konzervatív, népi emlékeihez görcsösen ragaszkodik, a békési is ragaszkodik népi mivoltához, de közben teljesen átadja magát a fejlődés sodrának, s népi multjából azt tartja meg, ami igazán lényeges és életképes. A békésiek sokféle tájról telepedtek ide, rengeteg szín folyt össze bennük s ez nagy »változatosság« valósággal új törzset hozott létre.

A csabai szlovákságba sok magyar elem is beolvadt, kétszáz esztendő folyamán egy érdekes hibrid nyelv alakult, a »csabiánszki dialektus«: ősi szlovák szavak, magyar szavak, szláv minta szerint ragozott magyar szavak, s vegyes szavakból álló kifejezések keveréke. Bútoruk többnyire még mindig faragott parasztbútor. Tótkomlóson ma is iparszerűen gyártják ezt a bútort. A békési faragott parasztbútor leginkább német hatásokat tükröz. Valamikor német asztalosok, oltárkészítők dolgoztak e tájon s a falvakat elárasztották bútormintáikkal. A parasztok azután átstilizálták e mintákat. A békési bútor különösen szép faragású lócaival és

székeivel válik ki. Jellemzi az áttört faragás és a színesre festés. Kerámiai tárgyaikat a magyarságtól, elsősorban a hódmezővásárhelyi gölönccsérektől vették, de Mezőtúr kerámiája is nagy piacra talált Békéscsabán. Ruháiknak díszítése s szötteik teljesen magyar hatás uralma alá kerültek. A ködmön díszítése annyiban tér el a magyartól, hogy a szlovák az egész felületet behímezi, a magyar pedig szigeteket hagy rajta. Ez a nép tömördek színből és ízből alakult, s e földhöz ragaszkodó hűsége kétségbevonhatatlan. Ha lelkialkatát és életét vizsgáljuk, kétségtelenné válik, hogy a szlovák nép a magyar néptől tanult leginkább magyarságot. Ez a természetes népi hatás sokkal átütőbb s lényegesebb annál, mely felülről s elsősorban az iskolákban érte. A két nép között nemzetiségi villongás sohasem volt. Számarány tekintetében a megye lakosságának 12·9%-a szlovák, az országos átlag 1·4%, Békéscsabán a lakosság 60·7%-a magyar, 38·3%-a szlovák. A város lélekszáma: 49.374. A népesség 94·3%-a tud magyarul, viszont a magyarság 53%-a beszél szlovákul.

Csaba s általában a tiszavidéki mezőváros élénk példája annak, hogy milyen hatást gyakorol a mai monopolkapitalizmus az agrárlakosságra. A háború utáni korszak az agrárproletariátus egyrészét az iparosodás folytán a nagyipar karjai közé terelte. A kivándorlás »hiányát« egyedül ez a »lehetőség« pótolta. A két sors között a különbség óriási. Az amerikai kivándorlóból is többnyire ipari munkás lett s Amerika a bevándorló munkásságot alaposan kihasználta. Viszont a kivándorló a honi viszonyokhoz képest aránylag magas jövedelmet élvezett, s ha erejét, egészségét ott is hagyta, némi tőkéhez jutott, visszatérhetett vele, s családja számára tűrhető gazdasági viszonyokat teremtett. Egy önfeláldozó élet sok esetben megmenthette az egész család sorsát. A mai nagyipar azonban számolt azzal, hogy munkanélküli, szociális nyomorban sínylő, deklaszált agrár munkássággal van dolga, melynek az igényei csekélyek, s mely valósággal menekül a nagyipari üzemek felé. A vidéki gyárak bérpolitikáját e »fölsimerés« irányította. Átlátták a veszélyt, mely a munkásság szervezettségében rejtőzik, tehát »nemzeti« szempontból minden követ megmozdítottak ellene s e téren segítőtársuk lett a végtelen szociológiai műveletlenségben sínylő középosztály. A szervezetlen s éppen ezért nyugodtan kizsákmányolható mezőgazdasági proletariátus többnyire hasonló szervezetlen sorsba jutott, midőn ipari munkássá vedlett. Hogy mit jelent ez a magyar faj sokat hangoztatott védelme szempontjából, arról a szomorú példák ezrei beszélnek. A parasztgyerektől nem lehet elvonni a levegőt, a szabadban való foglalkozás előnyeit. Igaz, hogy igen korán dolgozni kezd, de többnyire mint pásztor kezdi a munkát, tehát a kétharmad és háromnegyednapos munkaidőt szabadban tölti s túlságos, vagy pedig egyenesen idegölő munkát nem kell végeznie. E serdületlen réteget szívja fel nagy előszeretettel a vidéki nagyipar. A pásztorodást s leányoknál a konyha körüli szolgálatot a fülledt, rosszlevegőjű gyártelepen, poros termekben történő gépies és Bedeaux-rendszertől hajtott idegölő munka váltja fel napi 8-10-12-14-15 órán keresztül. Az életformának olyan teljes átalakulása s az idegrendszer olyan »gyökeres« átváltása és túlcsigázása ez, hogy a fiatal s »tempós« munkához szoktatott agrárszervezet nem bírhatja ki. S ha még a mezőgazdasághoz viszonyítva jelentékeny bérkülönbözet lenne, tehát az újdonsült ipari ifjómunkás jobb táplálékhoz, magasabbrendű gazdasági élethez jutna! Azonban szó sincsen erről. A gazdánál a kisbéres a családdal étkezik, s hacsak a gazda nem fősvény ember, maga szedhet a tálból, jóllakhatik. Megkapja ruháját és fekvőhelyét, a gazda már csak azért is tűrhetően ellátja a legszükségesebb létfenntartási dolgokkal, hogy képes legyen a munkára. A fizetése, igaz, csekély, tehát tőkét nem gyűjthet, önálló gazdasági létre nincs reménye. De nézzük ezzel szemben az ipari munkásság helyzetét. Békéscsabán a téglagyárakban a női napszám 0·80-1·20 pengő, a férfi napszám 1·30-1·70 pengő. A textileseknél az órabér 10·35 fillér. A szőnyegszövőgyárakban a heti kereset 4-10 pengő. A baromfifeldolgozó üzemekben 3-4 pengőnél kezdődik a hetibér. A munkabér legalsó határa az általános, mivel elsősorban ifjómunkásokat alkalmaznak. Az ifjómunkás keresete Csabán tehát havi 12-16 pengő körül mozog. A kisbéres hozzájuk mértén kitűnő helyzetben van. Az

ipari ifjúmunkás napi 10-15 órás munka mellett éheznek s emellett belekerül a modern városi élet légkörébe. Kiszakad a paraszthagyományokból, elfonnyadnak gyökerei, s új élete a »tökéletesebb« kizsákmányoláson kívül mit se nyújt neki. Nem csoda tehát, hogy a munkáslányokból nőnek a városi élet fejlődésének megfelelően a prostituáltak egyre szaporodó csapatai. A nyomor, a gyökértelenség ide hajtja őket s ahol egy-egy lelkiismeretes hatósági orvos e szempontból vizsgálatot rendezett a munkáslányok között, a legmegdöbbentőbb adatok birtokába jutott.

Csaba egészen nagyméretű exportot csinál a vágott baromfival. A baromfit feldolgozó cég modern, kitűnő üzemet rendezett be. A nagyüzem kezdetben némileg fellendítette a baromfi-árakat, de ugyanakkor behálózta csaknem az egész Alföldet s ma már árdiktatúrát gyakorol. A munkabérek pedig következetesen letöri s monopolisztikus helyzete folytán teljesen kezében tartja úgy a termelőket, mint pedig a munkásságot. A város még »szalámijáról« s húsaruiról híres, akár Gyula. A húsipar azonban nem nagyszabású, néhány jónevű cég közép nagyságú üzeme tartja s kielégíti a maga megszokott piacát, különben a húsfeldolgozás terén csak kisszabású kísérleteket találunk. A termelők szövetkezéséről e téren sem lehet szó.

BÉKÉS, A TISZÁNTÚLI ZSÚFOLTSÁG

A magyar nép sokat dicsért s állítólagos konzervatív hajlamának Békésen szemlélhetjük »áldásos« gyümölcseit. Békés nem kapott vasutat, mert nem akarta. Úgy vélte, hogy akkor nagyon megcsappan fuvarosainak a jövedelme. Persze, ha a népiskolában komoly mezőgazdasági szakoktatást s az ismétlő iskolában megfelelő közgazdasági szakoktatást nyertek volna a békésiek s szó lett volna szép hazánkban népegyetemek felállításáról is, aligha határoztak volna így. De mi lenne akkor a magyar nép sokat méltatott konzervatizmusával? Így azután a nemzetiségi Mezőberény vasút mellett fekszik s szegénysége jól megél a libahízalásból. Ott a vasút, könnyű az értékesítés. A szapora Békésen már csak nagyarányú földbirtokreform segített volna, de ez a porba burkolt óriási faluváros az újabb időkben is mostoha gyermek maradt. Azt tapasztalhatjuk azonban, hogy éppen a színmagyar helyeken a legegészségtelenebb a föld elosztása.

Békésen	5	kat.	holdig	terjedő	birtok	8.307	hold
5 - 10	»	»	»	»	»	5.832	»
10 - 20	»	»	»	»	»	10.652	»
20 - 100	»	»	»	»	»	17.091	»
100 - 1000	»	»	»	»	»	3.642	»
1000 holdon	felül					15.375	»

Tehát a határ egyharmada száz holdon felüli birtok, egynegyede pedig ezer holdnál nagyobb nagybirtok.

Másik súlyos csapás volt a lecsapolás. A föld egyrésze mélyebb, másik fele magasabb fekvésű. A nagybirtok a »hátasabb« földeket adta le s azután végeztette a lecsapolást. A magasabban fekvő földek, a »hátasok« ma aszályos vidékek. A mélyen fekvők viszont elsőrangú termőföldek. Nagy baj van a kataszteri osztályozással is. Ez is olyan dolog, melynél a nagybirtokos osztály tovább érvényesítette előjogait. A nagybirtok számára a kataszteri osztályozás féladómentességet jelent. Legkitűnőbb földjeit is alacsonyabb osztályokba sorozták, mint a parasztföldek leggyarlóbbjait. A nagy- és kisbirtok adózásbeli aránytalanságának, a föld valósággal degresszív megadóztatásának ez a legfőbb oka. Békésen a kisbirtok rosszabb földjei dacára holdankint 24-25 aranykoronát fizet, a nagybirtok pedig 13-14 aranykoronát.

Vasút hiánya miatt nincs gyár és nincsen komolyabb piac. Gyógyforrása van, de kihasználatlan. A 43°-os víz metángázzal együtt tör elő, fűtésre s világításra egyaránt felhasználhatnák. Néhány parasztember bevezettette a lakásába s egyik szobáját fürdőszobává alakította át. Ide járnak fürödni. Földgáz is van, de kihasználatlan. Kertészetei fejlődnének, de piac hiányában nincs jövőjük. A határszéli magyarság kellő gazdaságpolitika nélkül teljesen elszorvad. Ezt tapasztalhatjuk az egész tájon. Békést csak a Körös mentheti meg: nagyszabású öntözés s a hajózhatóvá teendő Körös olcsó víziútja. A kertészet katasztrális holdankint márciustól szeptember derekáig átlag 3-4 embert foglalkoztat, s ez a foglalkoztatás egyelőre Békés mezei munkássága számára az egyetlen menekvés. A békési burgonya s zöldségek máris igen keresett cikk, káposztája, uborkája s paradicsoma szintén versenyképes. Jelenleg azonban a békési munkásság nem keres többet 3-4 hónapra való élelmiszernél. Aszályos esztendőkből különösen mélyre hull a mezei munkásság keresete. 1934-35-ben a cséplőgépnél az egész részesek reggel 3-tól este 8-ig dolgoztak s mégsem kerestek többet napi 15-20 kg búzáért. Ezekben az esztendőkből azután egészen feltűnő volt a visszaesés úgy a házasságkötések, mint pedig a születések számában.

A hatalmas községnek⁸ egyetlen állami iskolája sincsen. Van egy gimnáziuma, mely 300 holdas alapítványi birtokkal rendelkezik. Arra volna hivatva, hogy mezőgazdasági szakiskolát szervezzenek belőle, mert mai alakjában agrárellenes hatású. Különben az iskolákat a község s az egyházak tartják fenn államsegély igénybevételével. Tanyavidéke igen kiterjedt s így 18 a külterületi iskolák száma. Ezek az iskolák egészen elképesztően zsúfoltak, a kamutkerti iskolában s a Rosszderdön száznál több gyerek szorong egy-egy osztályban. A zsúfoltság s megoldatlanság itten rendszeresített dolog. A mezei munkások városában hiába keresünk napközi otthont s az óvodák száma csupán négy. Nagy baj, hogy a községi iskolaszék elnöke egyúttal az uralkodó párt elnöke is. Politikai nyomással irányítja a tanítókat, aminek az az eredménye, hogy a tanító a külterületen saját hibáján kívül általános útlatnak örvend s iskolán kívüli népnevelő munkát a legjobb akarattal sem teljesíthet.

Érdekes kissé beletekintünk az óriásközség költségvetésébe. Az 1937. évi előirányzat szerint a kiadás 472.613 P, a várható bevétel 296.016 P. A pótló 48%-ról 62%-ra emelkedik. A kereseti adó egy esztendő alatt 20%-kal csökkent. A lassú csőd elkerülhetetlen. Arra nem is mernek gondolni a békésiek, hogy a melegforrások s a földgáz segítségével itt is elsőrangú melegházkultúrát teremthetnének. Egyelőre csak azt szeretnék, hogy kontingentálják a székesfőváros ellátását Dunántúl s Tiszántúl között. Tiszántúl már szaporasága miatt is megérdemelné ezt. Alkotómunka hiányában s minden fejlődési lehetőség reménytelenségében csak a meglévő piacok meghódítására gondolhatnak s a belföldi piacra immár befészkeltek másik országrész kiszorítására. Ez a gondolat is az ország s a társadalom további belső szétesésének a folyamata. Egyre szélesebb a nemzet tagjainak egymás ellen folytatott belső háborúja. A letagadott s elfojtott osztályharc a legkülönbözőbb gazdasági és társadalmi haditervek alakjában tör elő.

Békés politikai arca fölötté érdekes. Itt mindig a »szegénypárt« uralkodott s egyedül a szociális reménység tett egy-egy pillanatra népszerűvé pártot és politikust. Mindig volt úri párt és szegénypárt, mindkettő természetesen negyvennyolcas alapon állott. Itt bukott el az első agrárszocialista képviselő, Lengyel Lajos törpebirtokos. A legutóbbi választáson csak a legnagyobb hideg terrorral sikerült a szegénypárt jelöltjét, B. Szabó István kisbirtokost megfosztani a mandátumtól. S igen érdekes, hogy míg Makón a kispárt a legmaradibb zsírosparasztokat egyesíti, Békésen a mezei munkásság alkotja a zömét. E zsúfolt mezőgazdasági munkástömegben természetesen óriási politikai erő rejlik. Ezt úgy akarják az adott viszonyok között

⁸ Lakosai száma mintegy 29,000.

ellensúlyozni, hogy szervezkedését minden vonalon megakadályozzák. Nem engedték meg még a munkaközvetítő hivatal felállítását sem s így a munkás jogvédelmet sehol sem nyerhet. A munkásság kizsákmányolása egészen elképesztő. Az ötvenholdas gazda megfogadja a munkást egész családjával együtt. Szántanak, vetnek, kapálnak s betakarítják a termést, ezért a kalászos termés egyötödét s a tengeritermés egynegyedét kapják részibe. Igaz, a gazda egy kis veteményföldet is ad, a munkás adja azonban bele a vetőmagot s akkor a termés fele az övé. A répatermést azonban már minden részesedés nélkül köteles kiszedni és betakarítani, a bedolgozást nem is számítva. Köteles a munkás a tanyát kétszer évente tapasztani és meszelni. Felesége köteles a gazdasszonynak kenyeret dagasztani és mosni, konyhát, szobát és házelejét takarítani. A négygyerekes munkásra, mivel családjával együtt ezért az éhbérért álló eszten-deig dolgozik, még 35-40 pengő kereseti adót vetnek ki. Sz. S. gazda tíz mázsa gabonát követel kaucióként a bérestől, különben nem veszi fel. Ha a hatóság megállapítja a legkisebb napszámbért, másnap a nagybirtokok nem vesznek már fel napszámost, hanem emberkupeceik megkezdik a hónapszámosok szerződését. Szükség esetén mezőberényi és békéscsabai munkásokkal törik le az itteniek elégedetlenségét.

Az öntudat igen nagy volna az emberekben, de a nyomorban lassanként szétfoszlik. Az agrárszocialista mozgalmak letörése és üldözése óta az öntudatos ember az anarhiába menekül. Elnyomott és eltorzított osztály hová is menekülhet?

KÉTEGYHÁZA, A ROMÁN FALU

Mai hazánkban a román nemzetiségi kérdés nem tartozik lényeges és súlyos kérdéseink közé. Mégis nagyon érdekes folt e néhány román falu s dunavölgyi tájékozódásunk szempontjából is rengeteget mondanak.

A falu idegensége rögtön érezhető: a házak festettek s a rikító színek uralkodnak, van ebben valami kezdetleges, gyermekes feltűnési vágy. A falu 80 százaléka román s igen érdekes, hogy nem túlságosan sok földnélkülit találunk közöttük. A román mezei munkások tekintélyes csoportokban vándorolnak visszafelé, Erdélybe legutóbb 104 család ment át. Itt nem jut már nekik föld, viszont a román államnak szívéen fekszik, hogy a néhányezer magyarhoni román mezei munkás ne kallódjék el az agrárproletariátus tengerében. A román kisebbség különben leginkább a némethez hasonlít, a mai felzaklatott német kisebbséghez: mindkettő elszántan és egyoldalúan sovinszta s faji érdekein túl magasabb emberi egységek és rendeződések vajmi keveset érdeklik őket. A szlovák kisebbségi emberekben valami ösztönös összemelegedési szándékot láttam s fajiságukon túl messzebbre zengő emberi húrokat tudtam megütni bennük. A román pap, román tanító, román nagygazda azonban bizalmatlan, zárt, titkolózó és süket a mi őszinte dunavölgyi népi és kultúrgondolatunkkal szemben. A román nemzet fiatalsága az oka ennek? Egy ideiglenes sovinszta ragály kapott el ma mindenkit? Egyelőre nehéz a kérdésre felelni s csupán a tényeket rögzítjük le.

A hazai románságot egyházi szervezete tartja össze. Három esperesség keretébe tartoznak a honi egyházak; Gyula, Kétegyháza, Méhkerék. A szellemi irányítást ma is az aradi püspökségtől kapják. A tankönyveket Romániából kapják, a magyar hatóság általában igen liberálisan viselkedik velük szemben. A magyar s román parasztság között nincsen ellentét. Egy polgári körbe járnak, felváltva beszélnek a két nyelven, ha vita, veszekedés tör ki, rendszerint a két nemzetiségen belül folyik le s a legritkább eset, hogy magyar s román paraszt között kerülne összetűzésre a sor.

A román intelligencia igen okos s politikai ösztönei példamutatók. Keleti arcok ezek s az olajbarna hideg maszk mögött rejtett források lobognak. De a hideg maszkot megőrzik, a

máz sohasem pattog le róluk. A pap azt mondja, hogy a románok nem is lehetnek mások, mint kormánypártiak. »Hiszen csakis a kormánytól remélhetünk valamit« - teszi hozzá finom mosollyal. A román gazdák mindig a kormánypárti jelöltre szavaznak s ezzel a magyar államhoz való hűségnek eleget is tettek. A mesterségesen fenntartott politikai uralomnak ilyenek a következményei. Az állam szerepét a lelkekben s a közéletben felcseréli a mindenható pártnak, illetve a mögötte álló társadalmi rétegeknek s politikai hatalmasságoknak a szerepe. A román pap nagyon mélyen belepillantott társadalmi alkatunkba, megismerte az uralkodó törvényt s levonta maga és népe számára a természetes következtetést. Egyik vezetőemberük a román korszak alatt jegyző volt. Utána elmozdították, amit nem is bánt túlságosan, hiszen apjának 50 holdas birtokát sikerült 200 holdas birtokká növelnie csodálatos holdszaporodás útján. Hangadója ma is a falunak s vezető embere a kormánypártnak. Ismét a párt s az állam tragikus viszonyához jutunk...

A nemzetiségek sovinizmusának s elzárkózott életének a politikai reakció kedvez. Ezernyi baj s kór oka végső eredményben egyetlen »anyaölből« jön e magyar világra...

FAJTÁK BÉKÉJE: MEZŐBERÉNY

Mezőberény négy kerületet számlál. A magyarok és németek egy-egy, a szlovákok pedig két városrészt ültek meg. A fajták nyelvüket s jellegüket mindmáig megőrizték, de ennek dacára évszázados békében éltek s a hatalmi kérdésben is bölcsen kiegyeztek. Két magyar, két német s három szlovák esküdt szorgoskodik a községházán a lakosság számára szerint. Ugyanígy osztóznak meg a többi előljáró tisztségeken és sohasem esett meg, hogy a tisztséget viselő ember fajtája szempontjából részrehajló lett volna. Általában nemzetiségi helyeink a maguk kis kereteiben megvalósítják a tökéletes Dunavölgyét: népek békés, termő együttműködését.

Újabban a németiség fiataljai tudatosan fűrészelik e régi, békés együttélés alapjait. A honi németiség itten két rétegre osztható. Az öregebb gazdák konzervatív hajlamú emberek, legtöbbször hűséggel ragaszkodnak a magyar államhoz, tökéletesen beszélik az államnyelvet is s mindenképpen hajlandók együttműködni a magyarsággal. A fiatalokban azonban egészen új németiség indul útnak. Mindenekelőtt a diplomás, művelt német fiatalság csakis népet ismer. Szerencséje, hogy fejlett német középosztályunk nincsen, nem kell tehát osztályok között ingadoznia, mindent a néptől vár, tehát teljes erejével mellé is szegődik. A diplomás magyar fiatalság az uralkodó osztályok kapui előtt ácsorog s ájtatoskodik. A német fiatalok ebben az uralkodó középosztályban faji ellenséget látnak s ezt a faji ellenszenvet ügyesen összekapcsolják s azonosítják a német parasztságnak a magyar úri rend iránt táplált szociális ellenszenvével. Nincs állásuk, de valamennyien mégis megélnék s ínséget egyikük sem szenved. Egész idejüket népük szervezésére s a hivatalos birodalmi ideológia terjesztésére fordítják. Kitűnő agitátorok s az agitátorság állandó foglalkozássá, művészetté érik bennük. Sokkal bátrabbak s öntudatosabbak, mint a magyar ifjak. A magyar ifjúságban csupán osztályválságának tragikuma él, a szerencsésekben pedig gögös osztálytudatuk feszeng. A német ifjakat azonban egy nagy imperialista gondolat ereje támogatja s ezt az imperialista gondolatot sikerül nálunk tisztára népi színezetben találniuk, mivel a honi németiség döntő többsége paraszt.

Az idősebb német gazdák fejcsóválással, vagy határozott ellenszenvvel kísérik működésüket, a fiatalság azonban tömegesen melléjük szegődik. S itt Mezőberényben, komoly magyar népi mozgalom híján, híveket szereznek a szegény magyar parasztfiatalság soraiból is. A magyar szociális kérdés megoldatlansága, a tiszántúli tömegnyomor a népi öntudatot is elsorvasztja, emberek hullanak ki a közösségből s állanak idegen célok szolgálatába. Ismét oda jutunk, hogy szociális tragikumunk nemzeti tragédiává »mélyül«...

A VIRULÓ KISBIRTOK: OROSHÁZA

Orosházára tavasszal, vásár előestéjén menjünk. Az idegen bejön a »legnagyobb magyar falu« végtelen uccáin, melyek már némák s reggelre előtte halmozódik az áldás, a magyar kisagrár-kultúra minden eredménye, a vegetáció ezerfajta gyümölcse, a magyar föld élő múzeuma. A fél vármegye erre a piacra igyekezik s kora hajnal óta dübörög a szekerek s a »nagyatádi kocsik« végtelen sora. Pompás lovak, szép kocsik s öntudatos, parasztgőgös emberek hullámanak. »Egy kocsi, száz kocsi, ezer kocsi«... Valami töretlen hódítókedv él ezekben s élhet is, mert, amit végigcsináltak, az a magyar mezei élet eposza. Attól kezdve, hogy Zombáról nekiindultak egy lutherista prédikátor vezérlete alatt az ismeretlen Alföldnek, egykettőre mezővárost alapítottak, a friss közösség foglaló rajokat, falukat alapító törzseket bocsátott ki, akár az ősi és szerencsésebb sorsú Szeged. Már negyvennyolcban öntudatlanul, de határozottan agrárszocialista programot fogalmaztak. Azóta pedig mintaszerű, belterjes kisbirtokkultúrát teremtettek. A kis zombai raj pedig 25.000-es lélekszámmá nőtt.

Tanya a derekegyházi határban

Törpebirtokos tanyája a kultúrvidéken, Orosházán

Az új honfoglalás (Tanya a szentesi határban)

Veremlakás a Rákóczi-telepen

A veremlakások lakói, Rákóczi-telep

Orosháza piaca vallomás: baromfi hadseregek, tojáshegyek s a gabonás zsákok ezredei, a konyhakertészet remekei. Az óriási nyilvános tárházban: csupa minőségi remeket találunk. Exportképes termelés folyik itten s a kisbirtokkultúra változatossága messze maga mögött hagyja a nagybirtokét. Orosháza eleven védőbeszéd a kisbirtokkultúra külön gazdasági eredményei és lehetőségei mellett. E nép legnagyobb hajtóereje s szinte vallásos mélységű hívása: a vegetáció viruló élménye. Virágok és veteményeságak nevetnek ki a kertekből. Ha a kert nagyobbacska, öntözőmű húzódik benne. Megtanulták a bolgár kertészetet. Félreesőbb városrészben, ahol nem hajt túlságosan sok szekér, még a fele utcát is kertté alakították, salátás és zöldséges ágyak virulnak az ablakok alatt. A kert kiárad az uccára s hirdeti a termékenység örömeit.

Amerre mozdul az ember, gazdasági téren mindenütt ezt a lendületet találja. A gazdapalotában reggel nyolc órakor feketekabátos néma tömeg üli körül az asztalokat s olvasnak. Télen, mikor mezőgazdasági tanfolyamokat tartanak, 10-14 kilométerről is beszánkáznak a legnagyobb hóviharban is. A gazdafiúk elvégezik a mezőgazdasági iskolát s hazamennek a földjükre, a magasrendű agrárkultúra visszahívja őket. Egyik tanyán ezermestert találok. Negyven holdja van, de udvarán műhelyek és raktárok sorakoznak. A fészerben gépek s olyan kukoricavetőgépet találok, mely csak néhány éve került forgalomba s a legtöbb nagybirtokon hiába keresném. A gazdának kalászgűjteménye van minden esztendőből s télen egymásmellé teszi a kalászokat és velük beszélget. Az élet ősi epikus szépség itten, míg kalászról, növényről, földről és állatról van szó. Könyveket vezetnek állatállományukról s minden termelési ágról; ha szó kerül valamire, rögtön határozott számokkal s adatokkal bizonyítanak. Az általános gazdálkodási ágak mellett mindenkinek van valami különlegessége: faiskola, erdősítés, fajállattenyésztés, galambtenyésztés, gyümölcsös, nagy földieperkert, baromfitelep. Betöltik az általános mezőgazdasági formát, de ki is törnek belőle folytonosan s egyre színesebbé, dúsabbá, változatosabbá teszik a mezei életet.

A tanya itten kultúrtanya. Még akkor sem »ideiglenes« s gyarlón berendezett lakóhely, ha a gazdának a városban is van háza. Neki a föld a szent hely s valami nagy áhítat fűzi a birtokához, ott érzi jól magát a gabonatóblák mellett, azért teremtetette meg a polgáriasodott tanyát. Az öregebbek tanyáit még valami megható puritánság jellemzi. Hófehérre meszelik a falakat s feketére a gerendát. Bútoraik még a régi parasztbútorok. De a fiatalabbak tanyái a legjobb paraszti polgárosodást jelzik. Modern bútorok, rádió, könyvek, folyóiratok találhatók szinte valamennyiben s mindezt természetes életszükséglet hozta létre, a magasrendű mezőgazdasági kultúra követelte: ez a magasabb lakáskultúra és életszínvonal magasrendű mezei életük természetes következménye.

A MEZÍTÁBAS KÁN

Ha a jellemző orosházi arcot keresem, hozzá kell térnem, a »mezítábas« Kovácshoz. Az egyéni sors nála az egész közösséget tükrözi, azt vitte véghez a maga életének határán belül, amit a közösség történelmileg megvalósított. Apja még napszámos volt, az orosházi történelmi zsellérség névtelen katonája. Ő maga szabóságot tanult, tehát eleinte a parasztság polgárosodó szándéka gyúlt ki benne, illetve inkább az apjában, aki erre a pályára készítette. Tizennyolc éves korában »önkormányzó« lett, de semmije sem volt. »Jószágpártoló« ember volt azonban már akkor is s addig tett garast garasra, míg egy tehenet vásárolt. Így kezdte. A tehén megborjadzott, a borjú s az eladott tej árából vette a másodikat. Azóta több, mint egy fél évszázad telt el s a díszoklevelek egész serege került a falára. »Irma« nevű tehene évi 4260 liter tejet adott. Leghíresebb bikatenyésztő egész Dél-Tiszántúl. Istállóiban cementpadlót, cementvályút, vízvezetéket és villanyt találunk. Nyitott és fedett kifutók az udvaron szintén cementvályúval és villannyal. Egész gazdasági udvarát kitegláztatta. Minden állatvásárra feljött Pestre s nyerte az okleveleket, de közben naponta maga fejte a felhozott teheneket s árulta a tejet.

130 magyarholdnyi birtokot ragasztott össze a lassanként vásárolt »paskomokból« (10.000 négyszögöles darabok) s mikor kész volt a »birodalom«, már csaknem a nyolcvanadik évét taposta. Akkor is »mezítábas«-nak hívták, mert legénykorában nagyon fényűzésszámba ment nála a lábbeli. A nyolcvanéves »kán«, ki olyan szívósan dolgozott és hódított, mint keleti ősei, »rezidenciát« építtetett, modern villát s beköltözött. Családját azonban (felesége már rég meghalt, gyerekei felnőttek) nem hozta magával, a gazdaság mellett épült egyszerű házban kellett maradniuk. De az öreg a villa szép világos szobáiban üldögélt paraszti ruhában, de bőr-

karosszékekben. Itt beszélgettünk végig egy délelőttöt. »Borzasztó, hogy én mit keresztül tudtam vinni« - ez volt az állandó refrén. S az állatokról beszélt folyton, egészen megható szeretettel. »Az állatot megilleti annyi, mint az embert.« Orosháza véleményét fejezte ki az öreg, az állatokkal való bánásmód itten meglepő emberiességet árul el, nagyobb, mint például a munkásság iránti érzület. Nem győztem figyelni az öreg szemét: egyik jobbra néz, a másik balra, látszik, hogy minden lehetőséget célba vett életében s amit célbavett, arra győzelmesen csapott le szívós ereje. A fiára panaszkodott, akire sokat költött, más vidékre, idegen szóra küldötte, de nem látta áldozatkészségének semmi eredményét sem. Már gyöngé volt, gyomor-baj kínozza. Vigasztaltam, hogy bizonyára valami könnyűtermészetű gyomorrontás, ő azonban hidegen és nyugodtan legyintett: »Dehogy, végelgyengülés ez, kérem.« Megdöbbsentett a lelki ereje. A következő évben már vissza is tért »földanyánkhoz«. Nem sokkal halála előtt írtam róla egy cikket. Hallatlanul meghatotta, hogy az életét s arcának jellegzetes szépségét, sorsának fontosságát észrevette valaki. S a zsugorinak mondott öreg paraszt erre s ezért többezer pengős kulturális alapítványt tett.

KERTKULTÚRA

Az orosházi kertkultúra csak két-három esztendő távlatából is meglepő. Nem jöhet olyan új s termékeny irány, áramlat a mezőgazdasági életben, hogy Orosháza tökéletes otthont ne készítsen neki. Felső mezőgazdasági iskoláját is birtokába vette az orosházi parasztlélek. Az iskola jelentősége természetesen az iskolán kívül fekszik, kis mintagazdaságában és mintakertjében. A mintagazdaság mindössze harminc hold, tipikus orosházi középparasztbirtok s a gazdasági tanár a középparasztbirtok tipikus eszközeivel és méreteivel dolgozik. A tanya mindenképpen valószerű képet nyújt s eredményei közvetlenül átültethetők az életbe. Mellette szíkes talajon a mintagyümölcsös. Zatykó Sándor kertészeti tanár műve, aki ezenkívül még két mintagyümölcsöst létesített a határban s előadássorozatai teremtették meg a kertkultúrát még a mindenkitől elhagyott Rákóczi-telepen is. A nép számára eddig közel 1000 előadást tartott. Zatykó megalapította a vidék sajtóságos gyümölcskultúráját, a fajták egész tömegét akklimatizálta s kísérletei tömegével kiválasztotta a helyi talajon leginkább termőképes fajtákat. Hatalmas faiskolái ontják a kész eredményeket, az oltványok ezreit s lassanként egységet alakít ki a »fajta-anarhiában«. A gyümölcsösök jelenlegi állapota sok társadalmi tényt is elárul, anarhikus lélek nyilatkozik meg bennük. Minél nagyobb változatosságra törekedtek s az eredmény az, hogy a helyi piacot túlszűfölik, de szállításra alkalmas egységes gyümölcs még alig van. Zatykó bevezette a közép magas törzsű fákat s elsősorban az almára vetette magát. Száraz klíma alól hozott amerikai téli fajtákkal kísérletezett s különösen bevált a Cox Ranet, kiváló csemegealma, mely a téli ranetet pótolja. A ranet itt augusztus végére beérik s télire nem tartható el. A Cox Ranet karácsonyra érik be s januárban üdén és frissen a piacra dobhatják. Az amerikai fajták akklimatizálásával kísérletezik. A szíkes talajon egész sereg csemegeeszőlő-fajtával értek el kiváló eredményt s megkezdték az exportképes vastaghéjú bolgárfajták termelését. Ezek a fajták szorították ugyanis ki az európai piacokról a magyar csemegeeszőlőt. Nagy diófatelepítések történnek. Rávetették magukat a nagyon kifizető tormatermelésre. A füge termelése is megindult és téli takarással kitűnően megy a dolog.

NÉPKÖRÖK

Ekkora virulás határában önkéntelenül is felmerült bennünk a kérdés, hogy az adott gazdasági és társadalmi viszonyok között mégis kivívhatja jogait ez égbolt alatt az egészség? S be kell ismernünk, hogy ennek a feledhetetlen kultúrtájnak is megvannak a maga sebei, igaz, hogy

más vonatkozásban, de annál ijesztőbben. Maga a »város« még falu, nagyközség, a közigazgatás nem adja ki a vármegye és a csendőrség kezéből. Fejlődése éppen ezért igen lassú, de az elnyomatásnak előnye is van, mert a hatalmas közösség mégis csak falu, a népe, mely otthonosan mozoghat uccáin. A gyönyörű gazdasági lendület azonban nem mentette meg Orosházát a társadalmi torzulásoktól. A »parcellalélek« vészes társadalmi következményei itt virulnak ki igazán. A parasztság csodát csinál a parcelláján, de szárnyaszegetten hull le a parcella határainál. A »közösség« ismeretlen fogalom s a gazdák gazdasági szövetkezéséről szó sem lehet. A viruló parcellákon parasztarisztokrácia alakult, mely két rétegre oszlik. A »fajosok«, az ősi bevándorlók utódai, a »történelmi arisztokraták«. A »tahók« pedig az új gazdagok, az utóbbi fél században felvergődött nagygazdák. A szegény »fajos« a merev »holdarisztokrácia« és a földéhség világában is megkapja a »tahónak« a leányát. A »fajos« a legvigasztalanabb jelenség. Merev, érzéketlen, gögös, elzárkózó, s ma már teljesen társadalomellenes lény. A »tahó« frissebb vérű, de az arisztokratikus előítéleteknek éppen úgy rabja, mint a fáradtvérű fajos. E két vezetőréteg a gazdapalotában tanyázik, ahol különben élénk gazdasági érdeklődés tapasztalható és komoly önművelés folyik. Külön egyesülete van a gazdaiíjúságnak, kik hatalmas »elitbálokat« rendeznek, s ilyenkor még külön báli ujságot is kiadnak. Máskülönben a gazdapalotában hiába keressük a népi öntudatot, az osztályközösség tudatát s a politikai függetlenséget. Szórakozás, ismeretterjesztés a kör célja s alkalomadtán a föltétlen politikai megalkuvás.

A másik kör, a »48-as függetlenségi«, régi emlékekből táplálkozik. A negyvennyolcas politika fénykora idején a legkülönbözőbb, gyakran egymással mereven szemben álló rétegek torkollottak beléje. Élénk társadalmi élet lüktetett itt is, a vigalmak közössége, mikor túl a mindennap bajain s a magyar társadalom egyre növekedő szakadékain, a felszabadult mámorban valami régi közösség emléke ébredezett. A kör kamrájában feneketlen kondérok sokasága áll, temérdek marha s birka tetemét nyelték el ezek valamikor. Könyvtárukban a múlt század liberális-függetlenségi szellemének jellegzetes művei. De ma már a kör alig él. A régi 48-as eszmevilág lassan elsorvad, s néhány megmaradt országos képviselőjét a hivatalos politika gázolta le. Már pedig felülről érkező táplálás híján a népi szervezet elsorvad. Így történt a negyvennyolcas népkörökkel is. Ma főleg a törpebirtokosság tömörül beléjük, tehát egy igen egészséges, de még iránytalan politikai rétegnek a mélázó, kereső, sokfelé figyelő otthona.

A mezővárosok legszerényebb köre mindenütt a munkásotthon. Csongrádon egy zsúptetős parasztházban húzódtak meg, meghatóan szimbolikus otthona ez a magyar mezei munkáságnak. Orosházán egy alacsony, de polgári szabású házban tanyáznak. »Község csudája« e kis hősi csapat, hiszen a hivatalos körök még itt a falu-óriásban is a belterjes tiszteletbeli szolgabíró-tenyésztésre fektetik a legfőbb súlyt. Viszont tiszta, harcra kész és nagy gondolatok iránt érzékeny közösséget a mezei munkások között találhatunk leginkább. Érthető is, hogy a paraszt mezővárosban a község házában az úri párttal szemben a munkásságnak s nem a sokkal nagyobb gazdatábornak van komoly képviselése.

A MONORI GAZDAKÖRBEN

Monor Orosháza tanya-központja. Már néhány éve ismerős vagyok itten, most délután érkezem s egy biciklis futárt küldünk szét a tanyák közé. A gazdák régi jó barátaim s este hét órára tele van a »népkör«. A monori tanító egy földmunkást is beinvitál. Nagyon szabódik, félve jön be s leül a terem végén egy lócára. A »népkör«-be ugyanis csak gazdák járhatnak.

Azzal kezdődik a beszélgetés, hogy rossz a népiskola. Sok a tantárgy, a lecke, az elmézés, a gyermek figyelmét erőszakosan szét darabolják. A fiatal elme természetellenes megterhelése

pedig pusztítólag hat az idegzetre. A gazdasági szakoktatás hiánya is nagyon fáj az embereknek. Határozott irányt akarok adni a beszélgetésnek s megkérdezem, hogy mi a legégetőbb kívánságuk? Mintha jeges zuhany szakadna rám, mert azt felelik, hogy szigorított cselédtörvényt szeretnének. Megkérdem, hogy barátai-e a földbirtokreformnak? Valamennyien ellenezik még a gondolatát is. Hajlandók-e politikai együttműködni a földmunkássággal? Kiderül, hogy hallani se akarnak róla. Mindez s ami utána következett: megdöbbentő társadalmi vallomás volt.

Ezek a gazdák igazán belterjesen gazdálkodnak. A belterjes gazdasághoz »minőségi munka« szükséges, tehát a cseléd együttérzése, nagyobb odaadása s munkaszeretete. Béré azonban csupán annyi, mint azoké, akik a szokott, kezdetleges munkát végzik. Az orosházi gazda szorgalmas, maga is dolgozik, s azt várja, hogy a cseléd ugyanolyan munkát, kedvet és jóindulatot fektessen a földbe, mint ő. Panaszkodnak, hogy ma már nem hallanak a cselédtől olyan szavakat, hogy milyen szép ez a búza. Pedig »a föld örömet kíván az embertől s a munkásból kihalt a föld öröme«. Hiába igyekszem, nem tudom megmagyarázni nekik, hogy ha ilyen együttérzést s együttműködést kívánnak a munkástól, akkor a munkás viszonyain sürgősen javítaniuk kell, amit annál inkább megtehetnek, mivel belterjes gazdálkodást folytatnak, s ma is becsületes jövedelmet biztosítanak maguknak. Képtelenek lemondani a munkás kizsákmányolásáról.

Haragszanak a tisztviselőkre, akik ezen a nyáron azt hangoztatják, hogy tekintettel a jó termésre, nem lesz inségmunka. Szerintük ezzel »a gazdákra uszítják az éhes népet«. Néhány perc múlva már az inségmunkarendszert szidják, mert »elrontja a népet, elszoktatja a komoly és megerőltető munkától«. Csupa ellentmondással teli, anarhikus gondolat cikázik. Azután apró helyi sérelmekbe süppednek, majd a kormányt szidják, amiért az új cselédtörvény szerint télvíz idején nem ereszthetik szélnek a munkást. Olyan is akad, aki a cseléd testi fenyegetésének határát szeretné kiterjeszteni. Jelen volt egy művelt, eszes törpebirtokos is. Tétován ugyan, de ő is a nagygazdák érveit támogatta. Próbára tettem s rátértem arra, hogy milyen egészségtelen a »holdarisztokrácia«, emiatt nem jutnak komoly szerephez a legtehetségesebb törpebirtokosok. Erre rögtön s ösztönösen kitört a »kuláság« ellen.

De csak lefelé ilyen erélyesek, fölfelé: tűrők, megalázkodók, ha kell s ezerszer becsaphatók. A művelt nagy gazdatömeg a városi politika terén képtelen annyit is kiharcolni, mint a kisebb s kevesebb szavazattal rendelkező mezei munkásság. A képviselőtestületben néhány alibi-paraszt lézeng. A városi politika irányítását néhány ügyes iparvállalat tartja kezében. A három esküdt közül mindháromnak idegen határban van a földje, itt ahol a »fajosság« az erények netovábbja. Semmi ellentállóképességük sincs fölfelé, az öntudat hiánya egyenesen megdöbbentő. Az »úri rendet« csak azért gyűlölik, mert nem ereszkedik le hozzájuk, de tudatosan melléje állanak, ha az »urak« s a munkásság között kell választaniuk. »Két malomkő között őrlődünk, - mondta egyik nagygazda - az urak és a munkások között.« De ez a beismerés a felelősségérzet utolsó, röpké felcsillanása, mert lényegében ők már döntöttek a kettő között. S néhány nap múlva jelenlétem ellenmérégeül elhatározták, hogy meghívják a vármegye leg-erélyesebb főszolgabíróját, hadd tartson előadást a »cselédkérdésről«.

Éjjel volt, mikor elhidegült hangulatban kijöttünk a körből. Mellettem lépkedett egyik nagygazda bricseszben, nyalkán. A kör előtt bricska várta, pedig igen közel lakik. Úgy robogott, akár egy földbirtokos...

RÁKÓCZI-TELEP, A KERTFALU

Orosházán 48-ban egy módos gazda állott a paraszti nyugtalanság élére, s az ő kívánságára a népi követelések közé került a földnélküliek kielégítése is. Az ugarföldeket akarták a zsellérek között kiosztani. Azóta Orosházán is nagyot változott a helyzet, mert az 1920-as földbirtok-reform alkalmával arra törekedett a mezőváros, hogy emberfeleslegét eztán akkor lássa, midőn a háta közepét. Kitelepítette őket sok kilométerre a várostól, két nagybirtok ütközőpontjába, ahol a házhelyen kívül semmi sem jutott a szegénység századainak. Rákóczi-telepnek hívják ezt a kiközösített s közigazgatásilag Orosházához tartozó telepet. A Rákóczi-telep kívülről nézve mintaszerű telepítés. Példának tekinthetnők a jövő számára, mivel minden házhely 300 négyszögöles, tehát a házikót a család zöldség- és gyümölcs-igényeit kielégítő kert öleli körül. Nincs por, jó a levegő, lombosítók védik a házat, rengeteg a gyümölcsfa, ez már nem a régi tenyéri házhelyre száműzött zsellértelepítés, hanem egy kezdődő és hősiesen küszködő kertkultúráról beszél.

A hiba ott történt, hogy nem vették észre, vagy nem akarták észrevenni az adott viszonyokban rejlő ellentmondást. Ez a távlatból nézve megnyugtató külsejű telepítés a legijesztőbb nyomortakarja. Orosháza ellátja magát a szép számban megmaradt földnélküliekkel, »nincsteleneivel«, emberpiacán a Rákóczi-telepre száműzött zsellér csak másodsorban jön számításba, mert éhesebb, nyomorultabb, tehát, mint bennkosztos munkás többet fogyaszt, s nyomorából származó testi elesettsége miatt kevesebbet bír dolgozni. A közelében fekvő uradalmak lehetőleg gyermekmunkást alkalmaznak, már a gépek mellett is gyermekek dolgoznak. Akár az orosházi emberpiacra, akár a közeli majorokba hosszú kilométereket kell gyalogolniuk. Ha a nép kenyerét valamiképpen biztosítja is, tehát az éhenhalástól megóvjá magát, fűtőanyagot már képtelen beszerezni, hacsak a gyümölcsfáit ki nem vágja. Nincs földje, tehát nincs szalmája, holott az alföldi szegénységnek elsősorban a szalma a fűtőanyaga. Az aratási munkát messze kapja, éppen ezért a szalmarészt elvonják tőle, meg azután nem is tudná haza szállítani. Így a mosás is megoldhatatlan kérdés. Főleg télen, mikor akad tűzhely, mely hónapokig hideg.

A gyermek rengeteg. A telepesek fiatalok s alig láttam asszonyt, aki nem terhes. Ezekről is sorra kiderült, hogy szoptatnak. Két iskolaterem van, s a tanulók létszáma átlag 200. Az iskolásgyermekek 25%-a rühes, 30-35%-a tetves. Egyik gyerek kezén duzzadt sebet láttam. Orvosi megállapítás szerint itt összpontosodott a rüh. Ágy legjobb esetben kettő akad egy-egy lakásban, holott a családtagok átlagos száma 8-ra tehető. A gyermekek a földön hemperegnek. Egyetlen ruhájuk nappal ruha, éjjel takaró. A ruha tisztántartásáról szó sem lehet. Az iskolába éhesen jönnek, szűk években tanítás közben a figyelem erőltetése következtében összerogynak. Télen a mosatlanság és gondozatlanság folytán a bűz szinte elviselhetetlen. Mikor a tejakció kezdődött, eleinte egymásután »kiadták« a tejet. Jórészüket sebes az egyoldalú táplálkozástól. Három hónapig tartott az ebédakció, 192 gyerek közül 60 kapott, holott mind rászorult volna. Ebéd közben megjelentek a gyermekek 14-16 éves testvérei s könyörögtek, hogy bocsássák be őket, hadd egyenek a testvérük ebédjéből. Megesett az is, hogy az éhező szülő kirántotta gyermeke kezéből az ételt.

A társadalmi légkör persze egészen különös. Megy a fiatal tanító az-utcán s jön egy asszony. Elkezd az áldást, ószövegségi módon: »Jössz te gazember, nem nyílik meg még a föld alattad? Napvilágra mered még tolni a pofádat? Az én fiamnak nem adtál cipőt, bezzeg az X. Y. kölykének adtál (X. Y. női név!), mert...« Nem írhatom ki, hogy mivel gyanúsítja a tanítót... A tanító csak megy nyugodtan s mikor elválnak, hátra szól az asszonynak: »No, Isten megáldja Borcsa néni!« 40 pár cipőből nem adhat 200 gyermeknek s tudja, hogy e kitörés a felgyúlt nyomorúság levezető csatornája. Különb jelenetekben is része volt már. Egész asszonyhadsereg ostromolta meg a lakását, meg is kergették.

Itt általános, hogy a családjára 10 fillérért vásárol kenyeret, »zsírozót« s gyufát. Így van ez különben a táj összes nyomornegyedében. A »zsírozó« igen jellemző új szava a magyar nyelv tősgyökeres, öreg fájának. Papírra csapott zsírdarabka, mely csak arra jó, hogy a téstaleves tetejét megzsírozza, ízt alig ad, tápereje számba sem jöhet. »Jelkép« inkább, fenntartja a vágyat az emberhez méltó ételre. Leleményességük különben e nyomor közepette is feltűnő. Nád-zsalugátért csinálnak, rongy-függönyt, s láttam többek között egy saját találmányú, vekkerből készült ingaórát is.

E nép látszólag magán viseli a »betyárproletariátus« minden jelét, holott mégsem »betyárproletár«. A téli gyümölcskertészeti tanfolyamra annyian jelentkeztek, hogy nem fértek be a népházba s a tanfolyamot meg kellett ismételni. A tanultakat gyakorlatilag megvalósították s néhány év múlva minden háztartás gyümölccsel bőven el lesz látva. Az önálló gazdasági létre való törekvés egyenesen megható itt, ahol az alföldi barlanglakások sajátos alkatát is szemügyre vehetjük. Néhány család, mely csak egy házhelytörédket tudott venni a menekülő telepestől s FAKSz-kölcsönről nem is álmodhatott, ma is földbe vajt barlangban lakik. Láttam olyat is, melyen ajtó sincsen, egyelőre gallyak zárják el a külvilágtól...

A MINTAFALU TERVE ÉS SORSA

Korvin János hercegnek egykor jelentékeny birtokai voltak Békés megyében. Központjuk Csabacsúd volt, mely a török alatt egészen elpusztult s azóta a romok helyén csak tanyák épültek. Az 1920-as földbirtokrendezés azonban újra sűrűbben lakott helyé tette Csabacsúdot s a történelmi név, meg a nemkevésbé történelmi békési nyugtalanság arra ösztönzött néhány embert, hogy valósuljon meg itten a mintafalu. A föld kitűnő, a lakosság szorgalmas, tehát a feltételek megvannak hozzá. Arra azonban nem gondoltak, hogy egy mintafaluhoz, a későbbi tanulságok szerint, megfelelő kormányzat s társadalom is szükséges.

Az ellenforradalmi korszak nagyszabású kislakásépítő tevékenységbe kezdett. Nincs tájunk, ahol »új telepeket« ne találánk. E házak külsőleg szebbnek és jobbnak látszanak a régi falusi lakásoknál, a külső azonban többnyire csaloé. Nedves, terméketlen, kertnek sohasem használható, a falu peremén fekvő, gyakran területileg a faluval össze sem függő helyeken építeték őket. Csabacsúd vezetői azonban szabadulni szerettek volna e hibáktól s elhatározták, hogy Községépítő Szövetkezetet alapítanak. A szövetkezet gondoskodott volna arról, hogy a falu elrendeződése, házai, uccái mintaszerűek legyenek s a legmagasabb kertkultúra fejlődjék ki a kertekben. Ezenkívül: mintakisbirtokokat és kertészeteket, faiskolát, mezőgazdasági ipart és háziipart, népkertet, állandó mezőgazdasági népkiallítást, néprajzi múzeumot, komoly kultúrmunkára berendezett népházat a falusi színpadot szervezett volna. A mintafalu gondolata tehát »alulról« megszületett.

A szövetkezet arra kérte a kormányt, hogy a falu tíz évi adóját engedje át a szövetkezetnek e nagy kultúrcélok megvalósítására. A kormány azonban elutasította kérésüket. Erre kissé megnyirbálták tervüket s a FAKSz-hoz fordultak. A FAKSz hétszáz ezer pengőt szánt Csabacsúdnak s az összeget, a Földhitelbanknál letétbe is helyezte. Ebből az összegből is sok mindent meg tudtak volna valósítani. Az építéssel azonban egy kicsit várni kellett a kitört téglá- és tufavita miatt. Társadalmi és gazdasági berendezettségünk mellett minden építő lépés nagyvállalatok étvágyát s érdekeltségét mozgatja meg, tehát a terv súlypontja az építésről mindjárt más területek felé tolódik. Ilyen természetű volt ez a vita is, mely arra mindenesetre nagyon jó volt, hogy ezalatt a kiutalt összeg, a 700.000 pengő, a Földhitelbank kezén elússzék. Ekkor semmisült meg a »mintafalu« terve.

A FAKSZ végül is 105.000 pengőt folyósított s így épült fel Csabacsúd, a többi »reformház« s »reformtelep« mintájára és mégis azoknál sokkalta különb módon. E különbséget csakis a tervszerűségnek s a szellemi és erkölcsi erőfeszítésnek köszönhetjük, a »mintafalu« mégis csak felbuzgó álmának. A falu tervrajza s elrendeződése mintaszerű: széles, nagy fásított uccák, a házak körül szépen fejlődő kertek s maguk a lakások is messze a »reformátlag« fölé emelkednek. Nincsenek ablaktalan odúk s földpadlós tbc-melegágyak. A lakások berendezése polgáris és célszerű, a falu szociális állapota az átlaghoz mérten megnyugtató. Az évi adó befolyik, csupán a föld- s háztörlesztéseket nem tudják fizetni. S ez annál is megkapóbb, mert Csabacsúdon jóformán csupa törpebirtokot csináltak. Itt látható, hogy e törpebirtokokat kisbirtokká kellene fejleszteni s helyes mezőgazdasági szakoktatással rá kellene vezetni ezeket az embereket a belterjes gazdálkodásra, a minőségi állattenyésztésre, máskülönben tartozásaikat sohasem tudják megfizetni. Csabacsúd szomorú példája a magyar hitelpolitikának is. E szorgalmas falu, e tanulékony nép, mely néhány esztendő óta a háziipart is felvirágoztatta s szőnyegei lassan méltó társai lesznek a békésszentandrási szőnyegeknek, máris 243 holdat, határának egytizedét elveszítette. Máris mintegy száz törpebirtok jutott árverés útján a bankok kezére.

THESSEDIK VÁROSA

Szarvas 26.000 lakosával ma is nagyközség, csöndes, rendes, szabályosan épült mezőváros. Útrendszerének elhanyagoltsága még az általános tiszántúli viszonyok között is elképesztő. Az őszi eső nekibuzdulása után tanyavilága megközelíthetetlen s így a lakosság egyrésze nélkülöz minden orvosi segítséget. De még a gondozatlan városi uccákon is megesik, hogy úgy kell kiásni a fekete sárba ragadt szekeret. Szarvas gazdaságtudományi zsenijét, Thessediket nem bírta követni. Thessedik Orosházán hozhatott volna létre élő műremeket, ha történetesen oda veti a sors. A szarvasi nép azonban úgylátszik nem alkalmas a nagy hagyomány megvalósítására. Thessedik felvette a harcot a »rideg« éghajlattal, a szarvasi nép inkább kiegyezett vele. Thessedik műve mégsem múlt el nyomtalanul, mert szíkjavitó kísérleteit egyre inkább követték s maguk a gazdák a határ egyrészét teljesen megjavították. A szarvasi szíkjavitás módszere már kipróbált, mondhatjuk, hogy véglegesen bevált módszer, s az eredmények szentesítették. »Digózás« a neve, s úgy történik, hogy az altalaj mészben gazdag földjével javítják meg a sziket. A legrégebben digózott földeken ma is ugyanolyan a termés, mint a javítás utáni első években.

A szarvasi földműves óvatos és lassan haladó lelkivilágát nagyon megmagyarázzák a táj természeti viszonyai, az éghajlat és a szík. Hortobágy s Karcag után Szarvasnak az éghajlata a legszélsőségesebb az országban s a csapadék elosztása is igen kedvezőtlen. Éppen ezért gyarlók a legelők s a multban rideg, később pedig félrideg állattenyésztés folyt. Ebben az időben gyönyörű magyar marhát tenyésztettek s a XIX. század második feléig az állattenyésztés volt a lakosság főfoglalkozása. Ekkor azonban már egyre nagyobb területet hódított magának a búza. Majd felsőbb nyomásra egyre több bonyhádi piros-tarka marhát hoztak be a községbe, megindult a piros-tarka s a fehér-magyar fajta keresztezése. Az eredmény meglehetősen szomorú, az új fajta, a piros-magyar ugyanis sokkal gyengébb tejelő, mint a bonyhádi és távolról sem olyan kitűnő igásállat, mint a magyar. A marhatenyésztés alapos hanyatlásnak is indult. A marhaállomány

1773-ban.....	5255
1805-ben.....	6375
1912-ben.....	5486
1923-ban.....	4107
1933-ban.....	3587
1934-ben.....	3369

darabot számlált.

A szarvasi gazdák az újabb időkben inkább lótenyésztésre vetették magukat. A lótenyésztés fellendítése D'Orsay ezredes érdeme, aki rávette a népet a Nonius-tájfajta általánosítására. Gyönyörű, tisztavérű lovakat látunk minden kocsi előtt. Búza, ló s baromfi lett Szarvas gazdálkodásának három csillaga Thessedik csillagrendszer helyett, ám e szűkebb út választásában a rideg éghajlat alatt élő nép számító okossága is megnyilatkozott. A község lóállománya a világháború utáni korszakban sem szenvedett lényeges csökkenést s állandóan a 4000-es szám körül mozog.

A nagybirtokot jóformán teljesen felmorzsolta e szívós nép. A Bolza grófok 2000 holdas birtokán kívül három középbirtok van csupán a 46.000 holdas határban. S a birtokmegosztás apostola egyszerű szarvasi gazdaember volt, Aranykeresztes Kis Mihály. Érdemei jutalmául kapta később az aranykeresztet, s az Aranykeresztes név még az unokáira is ráragadt. Ha valamelyik nagybirtok eladó lett, rögtön földet vásárló társaságot alakított és lecsapott az eladó földre. Elment gazdatársaihoz s megszabta, hogy kiki mennyit vegyen. A jómódúakat arra készítette, hogy nagyobb darabot vásároljanak, a túlmerész vállalkozókat lehűtötte s kisebb parcellát juttatott nekik. A megvásárolt földek egyrészből tehát kisbirtokokat hasítottak ki, másik részüket azonban legelőnek hagyták s ezek legeltető társulatok kezébe kerültek. Kis Mihály tevékenysége valódi szövetkezeti tevékenység volt. A földet vásárló gazdák szoros egységben működtek, pénztárost választottak, aki beszedte a föld vételárának részleteit. Tíz esztendő alatt tehermentes lett a föld. A szövetkező gondolat azonban nem fejlődött, újabban pedig egészen idegen lett a nép számára. S ennek az idegenkedésnek az okát távolról sem kereshetjük abban a tévhitben, hogy a gazdák nélkülözik a kollektív hajlamokat. Szarvas szlovák település és az ősi kollektív élet nyomai ma is élnek. A szegénység ma is közös erővel építi fel a sorstárs vályogházikóját. Ellenben álszövetkezetek voltak itt is bőven s lelkiismeretlen vezetés folytán valamennyien megbuktak. Ez a mai idegenkedésnek az oka.

Szarvas mezei munkásságát két csoportra oszthatjuk. Valamikor hatalmas szőlőkertek terültek el a város határában: Décsi szőlő, Ezüst szőlő, Sirató szőlő. A nagy filoxéra-vész idején ezek valamennyien elpusztultak. A hajdani szőlőkből 600-1800 négyszögöles törpebirtokok lettek s a hajlékok, a préházak tanyává fejlődtek. Ez a törpebirtokosság mezei munkát is vállal, így valahogyan biztosítja a megélhetését. Ez is azt bizonyítja, hogy ha az 1920-as földbirtokrendezés emberségesebb pénzügyi feltételek mellett történik, akkor mégsem volna ma ekkora szabású alföldi tömegnyomor. A reformföldesek azonban itt is csődbe jutottak s a teljesen földnélküli munkásság sorsa csaknem olyan, mint a legelesettebb falvakban.

Szarvas igazi faluóriás. A szarvasi gazda konzervatív, puritán, takarékos, igénytelen és nagyon munkaszerető. Ezek a tulajdonságai a munkások foglalkoztatása terén is erősen érvényesülnek. A városiasodás csigaléptekkel halad. Hiába vannak iskolái és közintézményei, a falu konokul ragaszkodik az arcához. Itt nem zsúpfedeles zsellérházak lapulnak az úri épületek árnyékában, hanem komoly, szilárd gazdaházak s bennük szívós, igénytelen, minden válsággal megbirkózó emberek.

Szarvas közelében fekszik a színmagyar Békésszentandrás, mely szőnyegjeiről lett híres. Egy bankhivatalnoknak ötlött a dolog az eszébe, megnyert a gondolatnak néhány falusi asszonyt, s rövid idő alatt az egész faluban kivirult a kedv és a képesség. Ma már két gyár s egy nagyvállalkozó telepedett a falura és a korszerű háziipar dolgos kezei kizsákmányolt munkáskezékké alakultak. A Körös duzzasztójának munkálatait az állam vállalkozóra bízta. Az eredmény az, hogy a munkabérekre szánt összeg tekintélyes része a vállalkozó zsebébe vándorol. Az agrár életforma kiszélesítése tehát itt is megtörik a mai kapitalizmus magatartásán.

GYOMA ÉS ENDRŐD

Észak-Békés legérdekesebb pontja e két már-már összeépülő község. Gyoma módos, református »mezőváros«. Endrőd jobbára törpebirtokos és munkásfészek, katolikus nagyközség.⁹ Gyoma magyar, némi, már beolvadt németiséggel, Endrőd magyar-szlovák keverék. Gyoma egykézik s igen módjával szaporodik, Endrőd ontja az embert s rögtön ott van, ha egy kis rés nyílik a gyomai határban, legyen az földdarabka, vagy béresség, tanyásság. S ahol az endrődi ember megveti a lábát, ott gyökeret is ereszt. Gyoma az adott helyzetet őrzi, az adott földet és életszínvonalat akarja megtartani, Endrőd pedig hódít, szalmaszálba is megkapaszkodik. Gyoma igazi mezőváros, a polgáriasodás külső jeleivel, módos kőházakkal, Endrőd azonban falu, külsőleg is, belsőleg is. A gyomai gazda 40-ik, de legkésőbb 50-ik életéve után otthagyja a tanyát s véglegesen a »városba« költözik; eztán már erejét teljesen a »nyugalomnak«, vagy pedig a közéletnek, esetleg a menyecskének szenteli. Példát szolgáltat erre a tömérdek nyugdíjas, főleg altisztek, kik még javakorukban Gyomán telepedtek le és mint fogyasztók s kupeckedő vállalkozók élénkítik a helyi életet. Endrődön a paraszti életforma még töretlen. A módos paraszt sem adja ki kezéből a gyeplőt, dolgozik, vállalkozásokon töri a fejét, bérletet ragaszt a földjéhez. A módos parasztlány Endrődön selyemharisnyát húz s kosztümbbe öltözik, de kendőt köt a fejére. A paraszti élet szimbolumát nem hagyja el.

Gyoma a józanság földje. S e józanság politikai téren a régi népi kollektivitást is megőrizte bizonyos mértékben. Társadalmi téren a »holdarisztokrácia« uralkodik, politikai tekintetben azonban megszűnik minden holdhierarchia s minden esetben felülkerekedik a közösség érzése és tudata: gazdák közös frontot alkotnak a mezei és ipari munkássággal. A gyomai paraszt eredendően ellenzéki. Megszokta száz esztendő alatt, hogyha hű akar lenni önmagához, nem is lehet más. A hatalom politikai ágensei és irányítói tényezői itten mindig a beköltözött, vagy ide helyezett idegenekből kerülnek ki, a bennszülött nem is tehet mást, minthogy megellenzi a politikájukat s törekvéseiket. Nincs olyan ellenzéki mozgalom, mely visszhangra ne talált volna Gyomán, még Nagy György egykori köztársasági pártjának is sok híve volt s 1922-ben országos »megbotránkozást« okozott, hogy a gyomai magyarok még mindig a köztársaságot éljenzik. Politikai kultúrájuk természetesen alig van. A polgári pártok, mindkét oldalon gondoskodtak róla, hogy ne is legyen. Akkor megszűnnék a nép kezelhetősége, a »fellelkesítés« lehetősége s színvonalat követelne a jelölttől, bármilyen pártot képviselne is az. Az uralkodó politikának azonban volt egy áldásos hatása. Egy táborba verte itt a parasztság és munkásság egyetemét: a népjogok kiterjesztése érdekében s a népjogok megnyirbálói ellen. Ez egyelőre a megfogható magyar mezei program.

E közösségi hajlamnak, illetve a lappangó hajlam politikai kibontakozásának megvannak a maga gyakorlati eredményei is. Az építőmunkások 42 tagú szakszervezete 1923-ban építőszövetkezetet alakított. A szövetkezet a semmiből, minden alaptőke nélkül született s nagyarányú építkezéseket vállalt. Nem gyűjtött tőkét, hanem a lehető legjobb munkabéreket nyújtotta. Az angol építő-szövetkezetek indították útnak e magyar mozgalmat, 34 alakult az országban, de csupán a gyomai működik s virágzik mindmáig. A tőkét az egyéni becsület pótolja s a szövetkezet minden munkavállaláshoz megkapja a szükséges anyagokat hitelbe. A polgári irányhoz tartozó nagykereskedő örömet pártolta a szocialista munkások vállalkozását, ami mélyen rávilágít Gyoma lelkületére.

Szövetkezést csináltak a gazdák is. Egy nagy gabonacég megbukott. A gazdák megvették a cég gabonátárolóját s gabonabevásárló szövetkezetet alakítottak. Emellett rátértek a gyümölcs

⁹ Gyoma mintegy 12.300, Endrőd 14.000 lelket számlál.

s a kertészeti cikkek értékesítésére is. A finneknél e nyáron is 70 fillér volt a salátának való paradicsom. Abból indulnak ki, hogy még termoszkocsiban is érdemes szállítani, így is 20-25 fillér jut kilónként a gazdáknak. Érettségizett s nyelveket tudó fiatalembereket alkalmaz a szövetkezet s minden módot megad nekik, hogy gabonakereskedőkké nőjenek. Ugyanezt látjuk a makói hagymaszövetkezetnél: titkárukat évente külföldi tanulmányútra küldik. A szövetkezeti mozgalom, ha alulról indul és egészséges: új közgazdasági vezetőréteg neveléséhez fog. S tévhit az, hogy a magyar népnek nincsen érzéke a szövetkezet iránt, valóban csupán burjánzó álszövetkezeteinket utálja. A gyomai szövetkezetnek 10.000 pengő alaptőkére volt szüksége, 22 gazdát hívtak össze, kik együltükben 18.000 pengőt jegyeztek s kijelentették, hogy szükség esetén a kétszeresét jegyzik.

A szövetkezeti mozgalomnak nagy segítőtársa a tőke gyomai magatartása. Megbukott egy nagy gabonacég a túlméretezés miatt, egy másik a gyarló vezetés folytán, egyik álszövetkezet s egy kereskedelmi részvénytársaság hasonló okokból. Csak az egyik százezerpengős kárt okozott a gazdáknak. E bukások az okai a gazdák eladósodottságának, de egyúttal szövetkezésre ösztönzik őket. A Hitelszövetkezet viszont egész egyedülálló módon minden száz békebeli koronát 25 pengővel szanált. S azt is meglátták a gazdák, hogy a kis, de egységes s gazdasági szövetkezéssé fejlődött munkásszervezet milyen politikai súlyt képvisel. A példák itt valóban nevelnek.

Az új élet kibontakozása természetesen lassú léptekkel halad. Ennek főoka az, hogy e mezőváros ma annyira sem tud önkormányzó életet élni, mint közvetlenül a jobbágyfelszabadítás után. Mennél több a képviselőtestületben s a vármegyeházán a paraszt- és munkásképviselő, annál kevesebbet sikerül kivívniuk. Ha csak egypáran vannak, akkor hallgat még a többség az okos szóra. De ha számuk fenyegetően növekszik, akkor indítványozhatnak bármit is, szereplésükből presztízskérdést csinálnak s minden tervüket elbuktatják. Akkor már a hatalmi egyensúly megóvásáról van szó a közérdekek rovására, illetve a hatalmi tényezők a maguk hatalmának megóvását tekintik »közérdeknek«. Annyi azonban biztos, hogy a magyar nép politikai öntudata, közéleti szerepe s eredeti nagy politikai érdeklődése itt kap gyógyíthatatlan sebet és itt fekélyesedik el: a községházán és a vármegyeházán.

Endrőd sokkal szegényebb, szaporább, sűrűbb, falusiasabb, itt tehát a hatalmi eszközök is mások. Endrődöt meg akarja szervezni, át akarja gyúrni a bennszülöttekre telepedett idegen kormányzó réteg és a véle párosult s szövetkezett egyházi hierarchia. Endrődön minden tanító »missziót« kap, minden szociális tevékenység különös politikai sugallatok és szempontok szerint megy végbe. Régebben egy gazdag parasztdinasztia uralkodott a községben. Az ellenforradalom azonban egy nagytüdejű s politikai szerepre törekvő papot hozott Endrődre, aki teokratikus alapon gondolta el a nép vezetését, felvette a harcot az uralkodó parasztdinasztiával, ügyes és gyakori frontváltásokat csinált az országos politikában, rátelepedett a közügyekre, végül is föltétlenül népszerűsége vágyott s a nép »bűnének«, »hálátlanságának« tudja be, hogy népszerűsödési terve teljesen csődöt mondott.

Endrődöt az 1935-ös választás alkalmával tragikus eset tette »híressé«. Itt dördült el a csendőrsortűz, melynek számos áldozata lett s még ma sem tudják megállapítani, hogy tulajdonképpen miért dördült el. Az okot nyilván Endrőd társadalmi helyzetének mélyében kell keresnünk. A népi erő s a néppel szemben álló erőszak mérkőzik itten szüntelenül. Egy tisztviselő különben igen mélyre nézve mondotta nekem: »Ki a felelős e szomorú esetért? Valamennyien felelősek vagyunk.« A saját osztályáról mondott ítéletet s magyarázatot is fűzött hozzá. A kortes szellem, a politikának az élet minden területére való betolakodása, s a nép izgalmanak állandó fűtése jóvátehetetlen viharokat dagaszt. Az intelligencia semmiségekért fenekedő csoportokra oszlik. Minden hatalmi kérdés, a választástól kezdve az ingyenebédig.

A kelevény kifakad s ártatlan parasztok harapnak a fübe. De maguk a parasztok is érzik a fertőzöttséget. Az egyik népkörben azt mondták, hogy tiszta és egészséges ember már csak a tanyákon van. A faluban lakókat a »közszellem« már megmérgezte.

Népdalok.

Endrőd érzületére igen jellemzőek az alábbi népdalok. Egy öreg juhász énekelte őket:

*»Huncut a vármegye,
Huncut a jegyzője,
Huncut a jegyző,
Huncut a bíró,
Huncut a szolgabíró.«*

*»Kupeember de fehér a te kezed,
Gyalog jársz, azt úgy keresed kenyered.
Nem dolgozol aratásba, hordásba,
Nem is vagy te a falunak javára.«*

*»Van nekem egy pulikutyám,
S....en ül a tanya sarkán,
Kesereg a gúnyám felett,
Én a szeretőmhöz megyek.«*

*»Kubis legény búcsúzik a munkától,
Szedi-veszi talicskáját, elindul.
Csikorog a, talicskája, bús könnyei hullnak rája,
A kenyerét más határban keresi.«*

*»Ha bemegyek a csárdába bort inni.
Én utánam sírva ne járjon senki.
Aki pedig én utánam kesereg,
Áldja meg az, aki engem teremtett.«*

PÓHALOM

Endrőd vállalkozó kedvének s terjeszkedőképességének Póhalom a legszebb példája. 8-10 kilométerre fekszik Gyomától s Endrődtől, valamikor a hatalmas Wodianer-birtoktesthez tartozott s összeházasodás folytán jutott a báró Huszár-család kezébe. A legutóbbi nagybérelő valóságos rablógazdálkodást folytatott, pizok és elhanyagoltság maradt utána. Az 1665 magyar holdnyi területet tizenöt kiscgazda vette bérbe. Felosztották egymás között a birtokot s az istállókat; kovácsot tartanak, a nagy magtárt közösen használják. A bárói kastély a legtekintélyesebb gazdának jutott, rajta is ragadt a »báró« név. A többiek a hajdani cselédházakban laknak. Nyolcvan marhájuk, száz lovuk van s tekintélyes birka- és baromfiállományuk. Lassan áttérnek a szövetkezeti gazdálkodásra, így most szövetkezve nagyarányú marhahízlalásba kezdenek. Jól gazdálkodnak, a mennyiségi s minőségi terméseredmények semmivel sem maradnak a nagybirtok mögött.

Körülöttük a gyomai és az endrői tanyavilág. Póhalom arra született, hogy a központja legyen s mintagazdálkodásával, szövetkezeti szellemével utat mutasson. Így is lesz, ha a kisbérleti rendszert továbbra is fenntartják s a kisbérlők saját szükségérzésükből tovább fejlesztik a szövetkezést. Mert felsőbb segítséget és útmutatást ugyancsak nem kapnak.

A kisbérllőkért a kezességet az egyik helyi bank vállalta s 26 mázsa gabonát fizetnek a kezességért. A bankokrácia vámja, úgy látszik, elkerülhetetlen...

Amit Póhalmon láttam, minden szép volt, egészen estig. Az éjjeli vonattal tértem vissza s bementünk a nagyistállóba fogatni. Viharlámpa volt a kezünkben, mely az egyik sarokban rongyokba takart s szorosan összebújt embercsoportra vetette fényét. A vállalkozó kisgazdák béresei voltak. A látvány megdöbbenett, mire a gazdák elmagyarázták a »helyi szokás« természetét. Endrődön nem hozhatja ki a béres családját a tanyára. A béres »bennkosztos« s kommenciót kap. Családja a faluban marad s megkapja a kommenciót, abból él. Minden hónapban egyszer, vasárnap, bemehet a béres, meglátogathatja családját s gyakorolhatja a családi életet. Úgy egyéni, mint pedig kollektív szempontból megdöbbenő dolog ez, de a gazdák távolról sem tartják annak. Ez a »szokás«, s e szóval elintézik a dolgot. Ezek a béresek sokkal kegyetlenebb sorsban vannak, mint a jobbágyok voltak, helyzetük a rabszolgákéhoz hasonló. Egyik gazdának más tanyán lakik a családja, az ő béresei csak akkor esznek meleg ételt, ha főznek maguknak s ha akad idejük, hogy főzzenek. A napi száraz és hideg kenyeret szédült családi étellel és rabszolgasorssal kell megfizetniük.

A KIS SÁRRÉT: SZEGHALOM

Békés északkeleti sarka, a kis Sárrét, a lecsapolások előtt vizekkel védett önálló terület volt. A török alatt nádasokban húzódott meg állattenyésztéssel foglalkozó lakossága. Később a zaboláját vesztett lecsapolás a hajdani mocsárvidékből szikesedő aszályos vidéket teremtett s napjainkban, ha száraz esztendő jön, alig marad víz a kutakban. A táj a lecsapolás után éppen olyan elhagyott táj maradt, mint a lecsapolás előtt volt. Némely községében ma is a régi jobbágyvilág viaskodik régi fájdalmaival és rémeivel. Szeghalmon azonban csodálatos dolog történt: a nép ráeszmélt elhagyottságára, önmagára-utaltságára s a saját ösztönei szerint, a saját erőiből építette fel az életét. 1840-ben született Péter András, jómódú gazda s merész vállalkozó. Vezetőszerepet töltött be a község életében s jóideig a nagygazda megszokott életmódját élte: bírói tisztséget viselt, állatot tenyésztett, állatokkal kereskedett. 1888-ban eladó lett a gróf D'Orsay-birtok 2000 holdja s Péter András pénzzé tette mindenét, kölcsönt szerzett és megvette a kétezerholdas birtokot. A volt községi bíróból parasztnábob lett, úrilakot vett a községben, s megvolt a lehetőség hozzá, hogy Jókai-szabású figurává nőjön. Péter András azonban egészen furcsa dolgot csinált, végrendelkezett s csupán 500 holdat hagyott családjának, 1500 holdat pedig a református egyházra testált, hogy alapítson Szeghalmon gimnáziumot. A nagyközség ma 10.000 lakost számlál, tehát, ha nemzetiségi területen fekszik, akkor az állami iskolák egész sora díszítette volna. De Szeghalom színmagyar, tisztántúli rebellis hely volt, tehát mindmáig egyetlen állami iskolát sem kapott. Az öntudatosabb parasztság érezte, hogy önmaga erejéből kell megteremtenie mindent s Péter Andrásban szerző és szerencsés élete csúcspontján ez az öntudat gyúlt ki.

S Péter András cselekedete nem egyedül való dolog, hanem szép hagyományokból nőtt főfő cselekedet. Az 1925-ik évig 33 alapítvány került a református egyház kezelésébe s a legtöbb művelődési célból. Simay János »perzekútor« igen szép vagyont szerzett, Isten tudja miképen. De óvodát alapított s szép darab földet hagyott az orgonista kántor javadalmazására. A kis Sárrét »res publica« lett s egyedül és elszigetelve is gyönyörű fejlődési utat írt be. S megható, hogy ez az öntudat még ma sem halt ki egészen, mert most hagyakozik egy öreg paraszt: 76 holdat szán a szeghalmi népfőiskola megalapítására. Tehát alaposan rápirít a magyar kormányzatra.

A Református Péter András Reálgimnázium fel is épült s az 1926/27. tanévben megnyílt. Az akkori kultuszminiszter nem nagyon szívelte e parasztszagú plántát, melynek semmi köze sem volt a neobarokk szelleméhez. Táviratilag betiltotta a megnyitását, majd pedig rájött, hogy erre joga nincsen s ekkor táviratilag engedélyezte. Péter András azért alapította ezt az iskolát, hogy Kissárrét paraszti tehetségei utat nyerjenek fölfelé. Ma is akad Kőrösladányban parasztfiú, aki naponta reggel négy órakor útnak indul, hogy nyolc órára a békési polgári fiúiskolában lehessen. Az ilyen esetek Péter András előtt nem voltak ismeretlenek. Ám e paraszti szándékot lassanként legyűri a középosztály. A parasztság anyagi leromlása folytán egyre kevésbé képes fiait iskoláztatni s a középosztály egyre jobban benyomul az iskolába és a vele kapcsolatban fennálló internátusba. A tanulók statisztikája, származásukat tekintve így alakult:

Év	Közép-, kis- és törpebirtokos, mezőgazdasági munkás, napszámos gyermeke	Értelmiség gyermeke
1926/27	23·9%	23·9%
1927/28	32·9%	31·8%
1928/29	31·5%	36·8%
1929/30	30·6%	35·6%
1930/31	29·4%	35·5%
1931/32	23·4%	39·6%
1932/33	23 %	37·8%
1933/34	20 %	45·8%
1934/35	17·8%	47 %
1935/36	16·4%	46 %

Az iskola társadalmi jellegének lassú, de biztos átalakulása nyilvánvaló. Szeghalom bizonyos mértékben már felmorzsolta a határában fekvő nagybirtokokat. A megmaradt nagybirtok semmiféle szerepet sem játszik a község életében. A parasztság idegenül megy el a kastély parkja mellett. A kastély politikai s közéleti befolyást nem gyakorol a falu népére s éppen ezért a társadalmi harc a falu értelmisége és a nép között folyik szüntelenül s már el nem fojtható erővel. Fölényes, gyakran durva tárgyalási modor, gögös elzárkózás és választási csíny az egyik oldalon, elkeseredett politikai készülődés a másikon. Péter András földjén az Úri Kaszinó évi teljesítménye három »elitbál« rendezésében merül ki.

Kissárréten mély bepillantást nyerhetünk Tiszántúl egész adódzsungelébe. Rossz termés, aszály s elemi károk alkalmával elengedik a földadó 33-60%-át. A negyvenholdas gazdának 60%-os földadóengedmény esetében, tehát a legjobb esetben összes adója 11%-át engedik el, mivel maga a földadó aránylag csekély. De az hangzik országszerte, hogy 60%-os adóengedményt kaptak a gazdák. Jobb termés esetén pedig, így a folyó esztendőben is, az egész évi adón kívül teljes hátralékuk 33%-át kell a gazdáknak megfizetniük. Újabban elengedik a szegénység házadóját, a házadó azonban mint alap a járulékok kirovásánál figyelembe jön. Ennek az »adómentességnek« is tehát inkább propagandisztikus jelentősége van.

Ha az adóívek tömegét átvizsgáljuk, következetes adórendszer nyomait gyakorta egészen hiába keressük. Sz. I.-nak két hold föld s egy kis ház van a birtokában. Hogy könnyebben megélhessen, szoba-konyhás lakását bérbe adta s maga egy nyomorult kis kamrában húzódott meg. 1934-ben a következő adót fizette:

Földadó.....	4.11 P
Házadó.....	22.40 »
Pótlék a házádóhoz (mivel szoba-konyhás lakását bérbe adta)	12.48 »
Rokkantadó.....	0.90 »
Betegápolási járulék.....	5.89 »
Megyei pótlék.....	10.95 »
Kereseti adó.....	10.90 »
Községi pótlék.....	14.05 »
Mezőőri díj.....	0.82 »
Egyházi adó.....	11.68 »
Közmunka.....	8.- »
Ármentesítés.....	3.63 »
Egyéb.....	4.32 »
Összesen.....	110.13 P

Ezzel szemben, évi keresete a következő volt:

Lakbér.....	60.- P
Termés, aratórész, napszám.....	102.- »
Összesen.....	162.- P

Egy 41 és fél holddal rendelkező s marha és juhtenyésztéssel is foglalkozó gazdának évi adója 393.54 P volt, hátraléka pedig 496 P, összesen tehát 889.54 P közteher terhelte birtokát. Ezzel szemben évi jövedelme 1934-ben 1156 pengőre rúgott. B. Zs. vagyona: egy szoba-konyhás lakás s egy pár tyúk. 1934-ben a járulékokkal együtt 43.10 P adót fizetett. Az újabb rendelkezések szerint házádját elengedték, de a járulékokat fizetnie kell. Tehát 29.10 P közteher nehezedik ma is nyomorult viskójára. Állandó jövedelme havi három pengő vízfordásért. Emellett mos, meszel, ha hívják.

Kissárrét három községének, Füzesgyarmatnak, Szeghalomnak s Vésztőnek 1934. évi adóíveiből valók a következő adatok:

A föld nagysága	Családtagok száma	Évi kereset vagy termés	Évi adó
1400 négyszögöl	3	1·50 q búza, 2 q tengeri	38.- P
1 ½ hold	2	2·60 q búza, 10 q tengeri	40.- »
2 »	3	3 q búza, 10 q tengeri	84.- »
6 »	3	13 q búza, 3 q árpa, 13 q tengeri	134.20 »
10 magy. hold	6	8 q búza, 25 q tengeri	250.60 »
10 hold	7	15 q búza, 40 q tengeri	157.- »
20 »	4	30 q búza, 10 q árpa, 15 q tengeri	300.- »

119 »	6	150 q búza, 12 q árpa, 80 q tengeri	1100.- »
Földnélküli	2	7 q búza, 2 q árpa, 10 q tengeri 50 pengő	22.- »
Földnélküli	3	1·60 q búza 32 pengő	16.- »

Ilyen volt a kissárréti népsors az 1934. aszályos esztendőben.

A házhelyosztó tevékenység során keletkezett Újtelepen 1934-ben 116 család lakott. A telep évi keresete a következő volt:

Pénzben	6.080 pengő
Búzában	273 mázsa
Árpában	42·50 »
Tengeriben	401·50 »
Teljes érték	12.308 pengő
Adóteher	2.011 »
Tiszta jövedelem ..	10.297 pengő

Egy család átlagos évi keresete	106.03 pengő
Átlagos évi adója	17.33 »
Tiszta jövedelme	88.70 pengő

Ha a tiszta jövedelmet elosztjuk a családtagok átlagos számával, öttel, akkor kiderül, hogy egy lélekre napi öt fillér tiszta jövedelem jut. (Pontosan 4·86 fillér.)

Az Újtelepet különben a leggyarlóbb szíkre telepítették. E használhatatlan szíkes földek mai forgalmi értéke holdanként száz pengő. A »reform« boldogítottjai azonban átlagban 800-1000 pengőt fizettek egy hold házhelyért. A talajt javítani kellene. Háromszáz négyszögöles teleknek mintegy ötven szekér sárgaföldre van szüksége. Egy szekér sárga föld negyven fillérbe kerül, tehát az egész házhely földjének javítása kerek húsz pengőbe, egy-egy család évi tiszta jövedelmének egynegyedébe. Némelyik földnélküli »reformföldet« is kapott, azonban a teleptől 13 kilométerre a töviskesi határban.

Az egész telepen egyetlen fertőzött közkút található. Vízért a malomhoz kell járniuk, ahol egy vékony csövön keresztül folyik a víz és sorban kell állni, vagy pedig a három kilométerre fekvő nagy artézi kúthoz mennek. Már miniszteri ígéret is elhangzott, hogy rendes közkutat kapnak, az ígéretből azonban semmi sem lett. S vajjon új Péter Andrások születnek-e s ha születnek, olyan sűrűn nőnek majd ki ebből a földből, hogy a szép szeghalmi népsors, jobb sors és méltó segítség híján nem hanyatlik végleg a porba?

KÖRÖSLADÁNY

Körösladányban a vármegye kísérleti alapon megkezdte a »digózást«, kamatmentes kölcsönt ad néhány gazdának, hogy szíkes földjeit javítsa. A »digózásnak« ugyan nincsen szüksége kísérletre, a kísérleti alap csak arra való szólam, hogy a nagyszabású közmunka hiányát megokolják. A digózást csinálni kellene, mégpedig teljes erővel, hiszen a nyomában minde-

nőtt kétszeresére-háromszorosára nőtt a szíkes földek termőereje. A digózás némi kis pénzt hullat a faluba. Eleinte 40 fillért fizettek egy köbméter földért, majd felemelték a díjat 60 fillérre. Egy-egy munkás eleinte 0·85, később 1·15-1·28 pengőt keresett naponta. A község mintegy 500 mezei munkásából 170-et foglalkoztattak csupán. Pedig a szíkjavításnak Kissár-reten beláthatatlan jelentősége van. Átalakítaná a táj egész gazdasági életét. Ma a legegyszerűbb szemtermelés folyik, mert a takarmányféléknek semmiképpen sem kedvez a szíkes talaj, így az állattenyésztés is egészen lehangzott.

A mezei munkások még Füzesgyarmatra is elgyalogolnak napszámért. A helybeli uradalom alig alkalmaz munkást, inkább ott rohad lucernája a földön. S ha mégis kell munkás, akkor is megtalálják a bércsökkentés minden »korszerű« módját. A hatóság megállapítja a legkisebb napszámot. Az egyik füzesgyarmati uradalom erre kihirdeti, hogy gyermekmunkásokra van szüksége. A munka hírére azonban a felnőttek is jelentkeznek. Az uradalom ekkor »szánalomból« szívesen alkalmazza őket, de csupán gyermeknapszámot kapnak. Az éhező munkásnép belenyugszik. Néhányban azonban kitör a vállalkozó kedv s e szíkes világban ugyan mire vállalkozhatnak? Fűfa Albert és társai homokot szállító üzemet alapítottak. Nyakukba s váltakra illesztik a kötelet és maguk húzzák a dereglyét végig a Körösön Gyomáig. A magyar »volgai hajósok«.

Igen érdekes jelenség az is, hogy a szegény parasztság körében szaporodnak a válások. A válási ok rendszerint a nyomorúság. A család szaporítása elképzelhetetlen nyomorúságot jelentene, s ezek az emberek még nem jöttek rá az egyke »technikájára«. Így: az összetartozó két ember menekül egymástól s egymás folytatódásától. Legtöbbször azonban nincsen pénze az ügyvédi költségekre s ezért nem képes a házastársi viszonyt felbontani.

A község négy népkörében páratlanul lüktető élet folyik. A parasztság itt is, akár Szeghalmon, teljes önkormányzatra törekszik. A falusi értelmiség éppen ezért hadilábon áll a néppel. Egyízben mintegy ezer ember akart egyházából kiszakadni. Egy pillanatra új szekta óriási lehetősége tűnt fel. A mozgolódást ugyan sikerült lecsillapítani, de az ok ma is él, az okozat pedig ugyancsak nem múlt ki.

VÉSZTŐ: BELSŐ JOBBÁGYISÁG S PARASZTI FELVILÁGOSODÁS

Békés északkeleti részén nem alakultak akkora parasztközösségek, mint Szarvas, Orosháza s Békéscsaba. A kisebb faluközösségek népi ereje s öntudata természetszerűleg gyengébb volt, mint a fejlett mezővárosoké, s a jobbágyszabadítással kapcsolatos birtokelosztás alkalmával földesuraik sokkal könnyebben elbántak velük, mint a mezővárosok megduzzadt s felvilágosodottabb népességével. Följegyzés emlékezik meg Vésztő ama 1848-ban mondott kijelentéséről, hogy »a szabadság pedig föld nélkül semmit sem ér«. A békési parasztság tehát meglehetősen érzéktelen volt 1848 közjogi forradalma iránt. A nagybirtoknak Vésztőn sikerült érdekeit a parasztság rovására teljes mértékben megóvnia, éppen ezért ez a táj a jobbágyszabadítás után mindmáig sem került ki a jobbágyszabadítás küzdelmeinek belső gőzéből. A vésztői néplélek a példa erre. Különben is a parasztság a jobbágyszabadítás művét úgy fogta fel, mint egy régi és nagy történelmi harcnak egyelőre elért eredményét. Az uralkodó rétegek viszont azt tartották, hogy a jobbágyszabadítás »nagy áldozatával« újabb ezer esztendő számára megtették a kötelességüket. A régi harc tehát tovább folyt s ma sincsen vége.

Vésztőn különben is igen érdekesen keveredik a babona, a legenda s a paraszti felvilágosultság. A múlt század végén két öreg paraszt, Pethes András és Kapás István arra gondolt, hogy a félbenmaradt jobbágyszabadítást folytatni illenék. Abból indultak ki, hogy valamikor a község határa lápos-mocsaras volt, a művelhető hátaikat szép egyetértésben kiosztották a nép

között s gabonát termeltek rajta, a többit legelőnek használták, illetve halásztak s nádat vágtek rajta. A jobbágyfelszabadítással kapcsolatos birtokmegosztás során a Wenckheim-uradalom, vagy népi nevén a Winkháel-uraság a határ egyrészét kisajátította magának, a két öreg szerint jogtalanul s konok erővel megkezdették a régi s a nép igazát bizonyító írások gyűjtését. Nem tudtak belenyugodni abba sem, hogy a régi faluközösség helyett a tagosítás alkalmával apró parcellákat osztottak szét nekik s a hajdani halászati, legeltetési és faizási jogok helyébe semmit sem kaptak.

Pethes András, mint a család első írásban-olvasásban járatos tagja, emberfeletti erőt tulajdonított a betűnek. Kérvényeket s felterjesztéseket küldött minden elképzelhető hatalomnak és felsorolta vádjait az uraság ellen. Egészen különös lázassággal csoportosította bennük a parasztság ezeréves sérelmeit, melyek mind felfakadtak lelkében. A hatóság végül is elmeógyógyintézetbe küldötte, mivel az öreg konokul azt hajtogatta, hogy a föld a népet illeti. Épelméjű lehet az ilyen ember? Négy hónapig ott tartották, de mivel további kezelésre nem volt ok, hazabocsátották. Hiszen Pethes András egy légynek sem ártott, rendes ember volt, csupán történelmünkbe, helyesebben a magyar parasztság történetébe örült bele, önhibáján kívül. Mikor kibocsátották, megfogadtatták vele, hogy nem ír többet. Pethes azonban az írás szenvedélyét nem bírta legyűzni, néhány hónap múlva újabb felterjesztést csinált, melyben régi »rögeszméjéhez« híven az uradalom birtokjogát ismét kétségbe vonta. Hivatalos körök ezt ismét elmebetegségnek minősítették s visszajuttatták a kórházi elmeosztályra. Jött a világháború s a családtagoknak arra kellett gondolniuk a különböző frontokon, hogy önmaguk meg ne örüljenek. Visszajövet gyorsan felkeresték az öreget s haza akarták vinni. A főorvos azonban azzal a megokolással hiúsította meg tervüket, hogy ha kibocsátja, ismét írni fog. Mikor bevitték, az öreg inge alatt őrizte iratait, de a kórházban valamennyit elvették tőle. Családtagjai szerint semmi különös baja nem volt »rögeszméjén« kívül, e »rögeszme« azonban a nép szemében megváltó gondolatnak látszott. Az öreg, ahányszor csak meglátogatták, igen élénken érdeklődött a család vagyoni dolgai iránt s a családtagok józan eszének teljes bizonyítékát látták ebben. Arról panaszkodott, hogy naponta orvosságot adnak neki s ő nem akarja bevenni, de szétfeszítik a száját s beleöntik. Nemsokára rá meghalt. Legendás híre Vésztőn azóta csak növekedik. Mártírnak tekintik s az emberek meg vannak róla győződve, hogy az igazáért kellett meghalnia. A hajdani jobbágyfelszabadítás »módszerei« még mindig izgalomban tartják a néplelket. A perifériák elesett parasztsága is a szociális harcot folytatja, de rettenetes elmaradottságában nem tudja mai szellemi eszközökkel folytatni, tehát a régi jobbágyharc eseményeit s hagyományait kavarja fel újra. A »dicső mult« e parasztszívekben csupa keserű, kínzó emlék. A parasztságnak is van történelmi tudata. Ámde aligha dicsekedhetünk vele.

Kelet-Békésben a világháború óta megszakadt a magyar agrárszocialista mozgalom. De az öreg parasztok még elevenen őrzik emlékét és némelyikhez a századforduló idején a kor materialista-természettudományos felvilágosultsága is eljutott s érdekes paraszti-puritán felvilágosultsággá alakult. Egyik öreg felekezetenkívüli képviselőjük azért veti el a Bibliát, mert »az ószövetségben minden erkölcsi bűn benne van«. A vallással hadilábon áll, mert a vallás elítélte »Koperniket« és Giordano Brunót, s lám, melyiknek volt igaza? Kedvenc olvasmánya a világtörténelem, de van egy régi, óriási, értékes Károlyi bibliája is, melyben aláhúzza az öreg a szerinte erkölcstelen részeket. Az iskolára rossz szemmel néz, mert félelemre nevel s nem öntudatra, a tiszteletesnek pedig megüzente, hogy »akkor jön az igazi csuda, mikor az emberek, majd nem hisznek a csudában«.

A vallásból mégis egy szociális esemény zord belső visszhangja verte ki őt. Komádiban rakodtak, cselédek hordták a búzát, asszonyaik hányták a kévét. A csecsemőiket ruhába kötötték s a fák ágaira akasztották, mert tűzött a nap s kibírhatatlan volt a forróság. Nyári zivatar

jött s a hirtelen szélvész a csecsemőket a földre rázta, többen holtan kerültek el. »Mit vétettek a gyerekek? Még malacot se ölt az apjuk!« Ekkor az öreg Istenbe vetett hite végképen megrendült. Arra nem gondolt, hogy a föld s az Isten között ott a földesúr...

BÉKÉS MEGYE ARCA

Vatha Békés megyében született, s utódai még a XVIII-ik század elején is »ördögös énekek« miatt kerültek a hatalom kezére. A késő táltosokat ugyanazzal a váddal terhelték, mint hajdan Vatháékat, hogy az ördögös énekek mellett »tüzet is gyujtanak a sötétség fejedelmének s a segítségét kérelmezik«. A XVIII-ik századbéli táltosról, a békési születésű Csuba Ferencről azonban azt is feljegyezték, hogy meglátja »a földbe rejtett kincseket«. A táltosok ideje elmúlt, de Békés lelke ma is tele van titokzatos hajlammal. A szláv keveredés e hajlamot csak mélyítette. Jó és rossz szellemekben, a dolgok s a világ mélyén rejtőző titokzatosságban ma is hisznek. Főleg Vésztőn tapasztaltam ezt. Ott állnak ezek a szellemek a gyermek bölcsője mellett s viaskodnak érte, azután pedig végigkísérik egész életében. Ez a babonás hajlam természetesen belső értékeket takar: mozgékony, érzékeny, gazdag képzeletű emberi kedélyeket. A babonásság azonban sok alkalommal társadalomellenes cselekedetté torzul. Egy módos gazda megtiltotta a földjén dolgozó aratóknak, hogy estefelé vizet vigyenek a tanya kútjából. A babona ugyanis azt tartja, hogy, ha napnyugta után bármit is kivisznek a tanyából, a szerencsét is magukkal viszik. A népi hiedelmek korát kellő időben nem váltotta fel a népi művelődés kora. A szomorú eredmény e téren is torzulásokban mutatkozik.

Egész Békést bejárta a föld alatt rejtőző kincsnek a mondája. Eredete talán még az avar korba nyúlik. Nincs falu, melyben föl ne bukkant volna. Az erős, életet szerető, szerző nép a saját ösztöneit fedezte fel benne s érlelte, színesítette, gazdagította. Öregek még ma is hisznek benne. Az újabb évtizedekben elhalványodtak e mondák, de az őket tápláló ösztönök is. A népkultúra hajdani virágzása a belső élet még töretlen s törhetetlennek tetsző erőiről, képességeiről beszélt. E kultúra újabban nagyon elhalványodott s ez a tény bizonyos mértékben a fejlődő, haladó élet természetes következménye. Hiába siránkozunk, s nem is ezen kell siránkoznunk. A mi feladatunk, hogy mentsük meg a menthetőt s teljes erővel olvasszuk kultúránk egészébe, biztosítsuk átlényegülését és örök életét. A hiba ott van, hogy a nép e nagy kultúrkorszaka után a belső kiapadás, a részleges, vagy teljes nihilizmus következett. A »modern« Magyarország mennyi mindent elvett a néptől a szükségszerű fejlődés nevében és mit sem adott az ősi hitek és hiedelmek porladó világának helyébe. Holott e hitek és hiedelmek világképet jelentettek, s a nép, amely egykor hiteket és hiedelmeket hordozott, új világképre, kultúrára s nemzeti szerepre vágyott. De veszni hagytuk régi »belső táját« s azután belenyugodtunk abba, hogy hát »puszta a puszta«.

E gazdag belső erőnek köszönheti Békés hajdani lázadó kedvét. Az erő túlsága, feleslege növesztett benne országos szándékokat s vállalkozásokat. Ez a »többlet« is szemet szúrt az uralkodó rétegeknek s kormányzati programmá tették, hogy megszabaduljanak tőle. Holott az ország legkülönb feszítő erejét törték le ezáltal. Azt is elhíresztelték, hogy Békés azért lázadó, mert nemzetiségi vidék. Holott még az idegen célúnak vélt mozgalmakban is a magyarság járt legelől. A Péro-féle lázadás megtorlásakor a következő vezetőket törték kerékbe: Pérot, Sebestyén Jánost, Pásztor Andrást, Szilasi Istvánt, Matula Pált, Barta Istvánt, Szabó Pétert s Szántó Mihályt. Egy szerb s egy szlovák mellett hat magyart. E lázadás magyar faji túlsúlya sem szenvedhet kétséget. Vértessy Mihály úgy menekült meg, hogy a burkusokhoz szökött s a békési legenda szerint, katonának állott be. Tiszti rangot nyert s a burkus-osztrák háború alkalmával párviadalba keveredett egy fiatal s vitéz magyar tiszttel. Viadal közben derült ki,

hogy a saját fiával küzd életre-halálra. Megölelték egymást s fia is beállott a burkus hadseregbe. A magyar végzetet aligha fejezhetjük ki tökéletesebben, mint ez a monda.

A »lázadó« Békés nem idegenséget fejezett ki, hanem inkább az eredeti magyar lelket. S ha nemzetiségek is csatlakoztak lázadásaihoz, az is csak a magyarság, a magyar nép igaza s belső határainak tágassága mellett szól. Azt mondja, hogy a nagy népi vállalkozások eléggé emberivé tudtak nőni s népek hazáját hordozták álmaikban.

Proletárgyerekek Nagylakon, a kendergyár munkástelepén

Cselédudvar, elején a bűdös gödörrel Kunágotán

Munkásbarak, Nagylak

Zsellérház Kunágotán

CSANÁD VÁRMEGYE, AZ ÚJ MAGYARORSZÁG

MAKÓ

Makó Csanád vármegye székhelye és egyetlen városa. Híressé Justh Gyula és a hagyma tette. Justh Gyula állandó képviselője volt Makónak, anélkül, hogy egyetlen esetben is személyi pártfogást nyújtott volna valakinek. Makó már évtizedekkel ezelőtt eléggé érett volt arra, hogy tiszta elvi politikát csináljon. A titkos választói jogra azonban az 1936-ik esztendőig »nem érett meg«. Justh Gyula túlnőtt az egykori 48-asok közjogi vicinalizmusán s kapcsolatot teremtett a századforduló idején kibontakozó magyar radikalizmussal. A hagyma pedig nemcsak világhírűvé tette Makót, hanem népének belső alkatán is eltörölhetetlen jegyeket hagyott. Makó nem sülyedt bele a szemtermelés kezdetleges egyhangúságába, mint például Hódmezővásárhely. A hagymatermelés igen megerőltető dolog, igénybe veszi az ember egész testi erejét. Értékesítése pedig örök kérdőjel, világpiaci ára folyton ingadozik s erős versenytársai vannak a világpiacon. A hagyma jövedelmezősége, a rossz esztendőket s az értékesítés örökké kérdéses voltát is beleszámítva, messze a búza fölött áll. De termelői nem süppedhetnek bele a szemtermelő tempós életébe s az értékesítésnél össze kell szedniök egész szellemi erejüket is. Saját kezdeményezésükből szövetkezetbe tömörültek, kísérleti telepet állítottak fel, eleven kapcsolatot tartanak fenn a helyi s a világpiaccal. A hagyma bonyolult ügy s termelője szükségképpen fejlődő, minden iránt érdeklődő, nyugtalan egyéniség. A hagymapiac örök hullámozás, csupa izgalom. Itt hiába keressük az élelmiszerpiac bálványábrázatú kofáit s a kasok megett keleti nyugalommal üldögélő őstermelőket. A hagymapiacon nyugtalan, érzékeny idegrendszerek feszülnek, terveznek és csatáznak.

Nincs még egy város tájunkon, mely a paraszti élet ősi lüktetését annyira megőrizte volna, mint Makó. A kishagymás félholdon vagy egy holdon termel hagymát, emellett állattenyésztő és földművelő is. Udvarán egészen egyedülálló lüktetést éreztem, melyet hiába keresek Szeged parasztvárosrészében. A tornác tele hagymával, az istállóban tehén borjadzott éppen, az ólakban hízó disznók, az ereszalján csöves kukoricák piroslanak, az udvar tele baromfival. A kamrában még tavalyi oldalasok, füstölt húsok, búbos kenyerek, tömérdek tojás, a szobák mennyezetén hagymaszárító készülékek.

A módosabbak természetesen polgáriasodnak s polgáriasodásuk talán az egész Tiszavidéken a legegészségesebb. Mikor Szirbik Miklós református lelkész, ki olyan Thessedik-féle ember volt, rávette őket a hagymatermelésre, a gazdák kezdetben lenézték a hagymásokat. Nem is adta rá a fejét csupán a törpebirtokos és a kisbérlet. S a hagyma mindenekelőtt kiemelte őket a zárt kis parasztkörnyezetből. A hagymások utaztak, szekereztek, kereskedtek, kinőttek a szűk agrár életformából. Egyik legjobbmódú hagymás nagyapja még zsellér volt s bérelt földön hagymáskodott. Apjának már 27 magyar holdja volt s gyermekeit iskoláztatta. Az apai birtok három részre oszlott, ő 9 holdat kapott, a felesége ötöt hozott, hármat már hozzávettek. Három-négy kisholdon termel hagymát, a többen szemtermelést folytat s ez magasabb élet-színvonalat biztosít neki, mint pl. Észak-Békésben a 60 holdas gazda termelési módszere. Lakása egészen polgárias, modora s öltözködése is, ez a polgáriasodás azonban természetes fejlődés, az életforma átalakulásának következménye. Más tájon az elpolgáriasodott gazda maradi, a hagymás azonban haladó gondolkodású, mert életszínvonalát folytonos küzdelem közt tartja fenn, nem bír belezsírosodni a javaiba. Igen jellemző, hogy a munkások pártjának makói csoportja jórészt hagymásokból áll.

A hagymaszövetkezet háza most épült s szemben a »neobarokk« elképesztő »remekeivel«, egyszerű, komoly, modern ház. 3500 termelő családfő van Makón s a szövetkezet máris 3200 tagot számlál.¹⁰ A termelést éppen úgy irányítja, mint az értékesítést. Kötött forgalom esetére a termelők érdekvédelmét tűzte ki céljának, szabad forgalom esetén szervezettségével jelenik meg a piacon. Fiatal kertészgyerekeket hagymakereskedőkké képez ki. Fajtanemesítést folytat, trágyázási kísérleteket végez, kiállításokat rendez, termelői katasztert készít a hagyma vetésterületének mennyiségéről. S emellett kulturális nevelője is a hagymásoknak. A hagymások népkönyvtára iskolapéldája annak, hogy milyen legyen a jó népkönyvtár. Nem semmitmondó »fehérségek« és naiv fecsegések kerülnek a könyvespolcokra, mint a népkönyvtárakban általában. A régi magyar irodalmat Pázmány, Mikes, Gvadányi, Csokonai, Berzsenyi, Vörösmarty, Eötvös, Jókai, Petőfi, Arany, Kemény, Petelei s Gárdonyi képviselik, a modern magyar irodalmat: Móricz, Ady, Szabó Dezső, Tömörkény, Tamási Áron, Nyíró, Illyés, Zilahy, Kodolányi, Erdélyi, Kós, Makkai Sándor, Bartalis. Ott lesz a teljes népköltési gyűjtemény. A világirodalom mesterei sem hiányoznak: Reymont, Knut Hamson, Gorkij, Turgenyev, Tolsztoj, Dosztojevszkij, Gogol, Flaubert, Zola, Balzac, Maupassant, Dickens, Swift, Goethe, az újabbak közül Solochov, Gide, Shaw, Thomas Mann, Gladkov, P. Istrati stb. S csodálatos merészséggel gazdag társadalomtudományi könyvtárat rendeznek be. Hiába: a déli Tiszavidék a »tarisznys szocializmus« hazája. Már a század elején a munkástarisznysában a száraz kenyér mellett szociológiai munkákat találtak a kíváncsi zsandárok...

A hagymások terjeszkedése megállott. S ez talán nem is volna hiba, ha nem a veszedelmesen elfajuló földuzsora okozná. Egy hold hagymaföld évi bére ma már 200 pengő. Érthető tehát, hogy a zsíros nagygazda kiad húsz hold földet a hagymásoknak, vagy esetleg csak tízet s azontúl egész nap a gazdakörben pipázik gyászos korlátoltságba süllyedve. Délben láthatók, amidőn félnapos fecsegés után hazahívja őket a »levesnóta«, s mennek tempósan, bálványábrázattal, pipával. Püspöklellén, a csanádi püspök jámbor uradalma a mult évben szintén 200 pengőt szedett a hagymaföldek holdjáért, ezidén azonban 235 pengőre emelte a bért. De azzal vigasztal, hogy a föld bére nem emelkedett, a 35 pengőt a szántásért számítja, mely ugyan eddig is járt. A kishagymás ezért a vásárhelyi határba megy földet bérelni, mert ott még olcsóbb. Hónapokra odaköltözik, fabódében él s a hagymával tér vissza Makóra. A hagymásokodás a nomád hajlamokat vállalkozó kedvvé alakította át. 43-an a mezőhegyesi uradalomtól bérelnék 100 holdat. A földbéruszora lassanként szétszórja a hagymásokat s hogy ez mit jelent a termelés egységes irányítása szempontjából, arról felesleges beszélnünk. A felsőház idevaló gazdatagja (igen jellemző ez korunk »kiválasztó« irányára!) azt mondta, mikor a magas földárak miatt panaszkodtak, hogy menjenek tanyásnak. Arra nem gondolt, hogy egy magasabb termelési mód s életforma összeomlásáról, tehát valódi nemzeti értékvesztéséről van szó...

Makó »megyei« város. A megyei város belső berendezésére élénken rávilágít a megyeháza s a városháza. A két épület arca mindent megmagyaráz. A megyeháza nagyhatású, régi épület, semmi műtyürke sem rontja meg rajta az anyag önmagában rejlő egyszerű nagyvonalúságát. Nem is épület ez, hanem vár. Magabízó erőt és győzhetetlenséget hirdetnek a falai. Előtte a Návay-szobor. Návay demokratikus szelleme s közéleti tisztasága csakugyan megérdemelte a szobrot. Csakhogy ez a szobor nem Návay szellemét fejezi ki, hanem a győzhetetlen, örök vármegye »világképét«. Peckesen áll szegény igaztalanul halálba küldött Návay, előtte aláztat parasztok hajlonganak, hódolnak és szórják lábai elé a dézsmát, melyre igényt sohasem tartott. Lám: ez a »történelmi« sors Magyarhonban. A városháza már távolról sem vár. Rozzant, ütött, kopott, elhanyagolt, dagadtságában is kispolgári épület. Jobb napokat látott,

¹⁰ A város lakosság száma felülmúlja a 35.000-et.

pocakot eresztett, de tönkrement s lerongyolódott kispolgárhoz hasonlít. Minden köve nagy alázattal hirdeti, hogy ő másodrendű intézmény, hiszen megyeszékhelyen vagyunk. A megyei város csak akkor tud kissé önkormányzóbb életre vergődni, ha egyúttal nem megyei székhely is...

A városháza közelében emelkedik otromba ízléstelenségével az új városi bérház. A költekező esztendő emléke, rengeteg pénzt vertek bele. Egyedüli vigasz a főtér, mely olyan szép, szélesömlésű, mintha nagy tó lenne. A nagy alföldi lélegzet nyújtózkodik szét benne, a föld szólal meg vigaszával az emberi vigasztalanság ellen. Az ősi települést itt is új települések övezik. Már a szabadságharc után házhelyeket osztottak a hazatérő honvédeknek, így keletkezett a »Honvéd« nevezetű városrész. A honfiak hálájára azonban láthatólag nem szabad számítaniuk a kiérdemesült obsitosoknak. Csúnya szíkes területet kaptak szegény hadfiak s még kertecskét sem ültethettek. A talajt a telepítés előtt egyengetni kellett volna, ez azonban elmaradt s most is fantasztikusan össze-vissza lejtene az uccák. Ha eső esik, egész derék liba- s kacsasúszó tavacsok keletkeznek. A szék ugyanis »hátra szedi a vizet« s megőrzi, amíg csak lehet. Kutak alig vannak, reggelente sorban állnak az asszonyok némelyik kútnál. Számos porta idők folyamán kiürült s az üres telkeken minden országos ünnepség nélkül megtörténik az »új honfoglalás«. Kétkezi ember költözik reájuk s házat »épít«. Sárból vert házak keletkeznek sártetővel, egyszóval a cigányputri típusa újjászületését üli. Az újabban »épült« proletárházakat már mi sem különbözteti meg a cigányputritól. S nemcsak itt, más városok szélén is megfigyeltem, hogy a mezei munkásság újabban »cigányputrit« épít, vagy vásárol. A város évi egy pengő bért szed a telek után, hogy tulajdonjoga el ne érvüljön.

Az újabb telepek sem sokkal vigasztalóbbak. Általában mindaz, ami 1920 óta készült a nép számára: a hozzá nem értés és a lelkiismeretlenség jegyét viseli. Tüneti kezelések történtek s a megoldás komoly, teremtménye egészen kiesett a hivatalosak tudatából. 1929-ben épültek a Vertán-telep munkásházai 6-6 méterre egymástól. 90-110 négyszögletes telket kaptak, melyen a kutya is alig fér el. Általában öt napraforgót, egy kisdudát tyúkólat s egy macskát találunk az udvarokon. Kert ültetéséről, gyümölcsfáról szó sem lehet, akkor, midőn a székesfőváros is városszéli kertesházak létesítésével kísérletezik, hogy a nehéz sorban élő ipari munkás némi magatermelte természetbeli segítséghez jusson. Az agrárváros azonban nem adja meg a földmunkásnak a tenyérnyi agrárlehetőséget.

Van Makónak egy önálló gazdasági népiskolája, kis birtokán mintaszerű kultúrát találunk s a gyümölcsös és konyhakert mellett kísérleti telepeket is. Gyapottermelési kísérletük sikerült, most pedig a szójabab került sorra.

A téli félév novembertől márciusig tart, ez az elméleti félév, de a gyakorlati oktatás ezalatt sem szünetel. A lányok háztartást, célszerű főzést és kézimunkát tanulnak, a fiúk pedig kosárfonást. A gazdasági eszközök készítését, sajnos, még nem vezették be. Az iskola különlegessége sajátkészítményű szénabetétes főzőládái.

Igen jellemző dolog, hogy ez a kitűnő iskolatípus 30 esztendeje készült s elavult tanterv alapján működik.

Az egész várost finom, csípős, étvágygerjesztő hagymaszag lengi be. Valami csípős zamata van itten az embernek is. A makói típus jó értelemben anarhikus. De ez az anarhia védekezés. Illetéktelen beavatkozások, diletáns hatáskörök s kis helyi diktátorcsirák elhárítása s keresés, kutatás, a népsors folytonos remegése és készülődése...

APÁTFALVA

Az új országhatár szélén, déli Csanádban, Makó közvetlen közelében, egészen különös sziget Apátfalva. A XVIII-ik század derekán nőtt meg újra, tehát csanádi mértékkel mérve: régi falu. Főleg palóc telepesek szivárogtak ide s utódaik ma is élesen különböznek a déli Tiszavidék népétől. Kedélyük sokkal lágyabb, beszédjük kedves, szikrázó, humoros. Nagyon vallásos katolikusok, de ugyanakkor rátartiak, gőgösek és harciasak is. A verekedés és a bicskázás kiirthatatlan »népszokás« Apátfalván, de mindig egyéni ügyből kifolyólag történik, nem fűtik őket szociális indulatok, csak a kevély, tüzes temperamentum lobog ki belőlük. A székelyekre emlékeztetnek, van bennük valami egészséges törzsi vadság, fejlett esztétikai hajlandóság, bévülről folyton mosolyra csiklandozó életkedv s misztikus hajlam is. Mintha a hegyvidék keményebb, de ugyanakkor színesebb életéből hoznának hírt a végtelen síkságra.

A mult századbeli házak s az öregek lakásának berendezése még a régi parasztkultúráról beszél. A lakás három részre tagozódik, középen a konyha, falán a vásárhelyi tányérok tömege. Jobbról az ünnepi szoba, faragott, festett bútorokkal, dagadó díszágyneművel, balra a hétköznapi szoba, falán a szentképek tömegével. Az asszonyok régi viselete: matyó színpompa. Ma már nem viselik, az idősebb férfiak azonban még tartják magukat a régi fekete s fémgombokkal díszített viselethez. Az ember természetesen tovább dacol az idővel, mint a viselet, a régi népkultúra a lelkekben él legvirulóbban, még nem hajlik a kispolgári életforma felé. A temperamentum még a régi, de lényegében a mult már megszakadt. A parasztkultúrát gyökerében támadta meg a kapitalizmus világa. A kapitalizmus egyszínűsítette az életet s mindenkit bekényszerített a legélesebb társadalmi harcba. Egy-egy ilyen Apátfalvaszerű sziget egyideig még dacol, nem mintha tudatos volna ez a dac, hanem a fajta lelkivilágához tartozik. Apátfalván a régi néplélek burka még nem esett szét. Természetesen az ő sorsa is megpecsételt s nem is ez a kikerülhetetlen változás a baj. Nem is az átmenet fájdalmait fájlatjuk. Minden átmenet szükségképpen pusztulást is jelent s új korszak kezdetén a pusztulás szerepe jut túlsúlyra. A hiba ott van, hogy még e régi népkultúra végső rezgései is színt, belső erőt adnak a falunak. Ha pedig eltűnnek, csak a »szociális Magyarország« vad s véres sebei virítanak.

MEZŐHEGYES, ESZMEI KÖZSÉG¹¹ ÉS ÁLLAMI MÉNESBIRTOK

Pitvaros felől a szektások »életképeivel« és igéivel viaskodva gyalogolok Mezőhegyes felé az országúton, s csakhamar a méneshirtok határába érek. Kendergyűjtés folyik éppen az egyik hatalmas táblán, summáslányok dolgoznak veresképű, hízott bandagazdák vezényszavára, olyan gyorsasággal s olyan szabályos ütemben, mintha fűrgemozgású gépek lennének. »Akkordba« dolgoznak, tehát a saját érdekük s a botosok »nagyszava« közös erővel hajtja a munkáscsoportot. A Bedeaux-rendszer itt felülmúlja ipari »teljesítményeit«. Lassanként a központba jutok s úgy érzem, mintha tréfás, búvájos szellemek egy másik világgrészbe ragadtak volna. Különös látvány, mintha a kúriák s úrilakok, a nyaralók és a kastélyok vándorútra keltek volna, azután találkoztak Mezőhegyesen s itt megállapodtak, mondván, hogy »jó nekik ez a hely«. Azt képzei az ember, hogy legalább is száz földesuraság lakik itten. Könnyű, ragyogó hintók és hajtókocsik előtt pompás lovak futnak és táncolnak. A zsalugáterek mögül az úri élet finom hangjai szűrődnek ki. Némelyik előtt kocsi várakozik s a jóvérű lovak idegesen kaparják a földet. Feudális »csomópont« ez, »birodalom a birodalomban« s teljesen a maga »törvényei« szerint él.

¹¹ Az eszmei község szervezetére nézve: l. a *Csongrád, az eszmei vármegye* fejezetet.

Más a mezőhegyei állami ménes és a ménesbirtok. Lényegében a kettő teljesen független egymástól. A ménes, mely fontos nemzetgazdasági célokat szolgál, minden zökkenő nélkül tenyészthetné a lovakat, ha az állami mammutbirtok megszűnnék. Kerek 30.000 hold ez a birtok s 8359 lélek lakja. Az uradalom 1800 állandó alkalmazottnak és 2500 idénymunkásnak ad kenyeret.¹² A birtok több kerületre s 70 majorra oszlik. Kendergyára saját kendertermését, 6 szeszgyára s 1 finomítója saját répatermését dolgozza fel, cukorgyárát a Georgia r. t. bérli. Tehát sokkal kényelmesebb, semhogy minden ipari üzemét kezében tartsa. Központi gépműhelye is van, építészeti és erdészeti hivatala, központi anyagraktára. Iparvasútja körülbelül 80 kilométer hosszú s minden majorba elvezet. Állatállománya elsőrangú: 7 törzsmén, 280 anyakanca, 100 herélt, 150 számár, 1700 igásökör, 100 igásbivaly, 5 magyar tenyészbika, 80 magyar tehén, 20 nyugati tenyészbika, 570 nyugati tehén, 2 bivalybika, 60 kos, 2500 anyabirka, 180 kandisznó, 1200 koca, évente 4000 hízó sertés. Az egész állatállomány fajtisza. Ez a mintaszerű állattenyésztés egyetlen érdeme. Viszont éppen az orosházi kiscgazdák mintaszerű állatállománya bizonyítja, hogy ez az »érdem« nincsen ok s okozati viszonyban a nagybirtok szervezetével. Az orosházi kisbirtok eredményeket teremt, de egyúttal a birtok rentábilis voltát is fenntartja, a ménesbirtokot viszont alig bírják évente megóvni a ráfizetéstől. Ha e »minta-nagybirtokot« a viruló kisbirtokrendszerrel összehasonlítom, az előbbi látszik mesterségesen fenntartott szervezetnek s az utóbbi a természetes, önmagát fenntartó és saját erőiből viruló szervezet. A mezőhegyesi nagybirtok azzal okolja meg a munkások teljes kihasználását s számbavehető nyereség hiányát, hogy »mintaszerű«, tehát erőszakkal fenntartott művirág.

A ménesbirtok minden technikai eszköze tökéletes. Központi tejüzemét legmodernebb, dán-rendszerű hűtővel, óriástermoszal, pasztöröző géppel szerelték fel. 1,200.000 liter tejet termelnek évente. A tejközpont részére saját jéggyáruk termeli a jeget. Az istállók is mintaszerűek. A gyanús tehenek számára külön megfigyelőistállót építettek. Az istállók magasak, világosak, egészségesek, az állatok táplálása mintaszerű, azonnal alkalmazzák a legfrisebb kutatások eredményeit. Szülőotthon áll a borjazó tehenek rendelkezésére, mely tiszta, a legkönnyebben fertőtleníthető. A tehenek lepedőre ellenek.

Egyre inkább alkalmazzák a villanyerőt. Már villannyal csépelnek s a villanytelep kazánja pozdorja-fűtésre van berendezve, tehát saját termésük hulladékával fűtik. A birtok mintája a belterjes termelésnek, igazi mezőgazdasági kultúrvidék. Csak a munkások és cselédek sorsa megdöbbentő. Állatok és urak kacsalábon forgó kastélya, cselédek és munkások siralomháza. Maga a központ olyan, mint a gyarmat székhelye. Tündöklő úrilakok, fényes kaszinó, rend, tisztaság és némaság. A béreslakások már nem tükrözik a »mintaszerűséget«, gyarlók, földesek s még a külön konyha-rendszert sem sikerült teljesen megvalósítani. A kövér, kéjjel kérődző állatok faránál sáppadt, sovány, rosszul táplált, gépszerűen mozgó béresek állnak. Nemrégiben szállították le a kommenciójukat 2 mázsa búzával, 120 kg árpával, 10 kg szalonnával s 10 kg sóval. De azzal vigasztalják, hogy azért megélhet, ha szerencséje van az állattartással. Tehát a béres, ki munkaidőben, tehát az év nagyobbik felében hajnali két órakor kel s este 9-10 órakor fekszik, ezalatt a kis étkezési szünetet kivéve minden pillanatban dolgozik, tenyészten s neveljen állatot a maga hasznára. Ezt a tevékenységet nyilván csak a felesége végezheti, kinek 4-5 apró gyerek gondja nehezedik a vállára. Melyiket hanyagolja el? Erről már a statisztika beszél. A csecsemőhalálozás jóval az országos arány felett halad, 1934-ben 20% volt, tehát 100 élveszületetre 20 halál esett, s az összes halálozások 43%-a csecsemőhalálozás. Más volna a szám, ha a béresasszonyok olyan gondos egészségügyi körül-

¹² A jószágigazgatóság szerint.

mények között szülhetnének, mint a tehenek s gyermekeiknek olyan gondozás jutna, mint a fajtiszta növendékállatoknak.

Az 1934. évben 3 öngyilkosság s 2 gyilkosság történt az uradalomban. Mindez a cselédek idegrendszerének bomlásáról beszél. A »botos« rendszer diadalát üli. A munkás-felügyelők száma talán egyetlen uradalomban sem ekkora. Az ember itt csak gépalkatrész. Az egész üzemben van valami falanszterszerű. A nagybirtok régi patriarkális vonásai még külsőleg is eltűntek. A majorokat számozzák, nevük nincsen, ha jönnek a vadászatok, az emberek vízhatlan köpenyt kapnak, hogy hajtás közben ruhájukat egészen tönkre ne tegyék, hátukon óriási számmal. Így azután a gazdatiszt messziről észreveszi, hogy ki lusta hajtás közben.

A summások régi épületekben kapnak tömegszállást, cementpriccset rászórt szalmával. Étkezésük: leves, mérsékelt kenyér, még mérsékeltebb s gyakran kihagyó szalonna-élvezettel egybekötve. Keresetük a béres átlagos keresetének is alig felel meg. Jó messziről hozzák kora tavasszal, s így azután késő őszig nincsen visszatérés. Ha közelebbről hoznák, egyrésztük bizonyára visszaszöknék. A summásoknak közösen főznek, s mivel rendszerint a majortól messze dolgoznak, hatalmas kondérokban viszik utánuk a táplálékot. Az ebédre készített étel rendszerint nem szállításra alkalmas »katonaeledel« s a hosszú szekérút agyonrázza, élvezhetetlen, gyanús lötytyé alakítja. A summás olcsó portéka. Egyre fogynak a béresek s a talajuktól, szülőházuktól elszakított, legkönnyebben kihasználható summás-seregek foglalják el még szomorúbb feltételek mellett szomorú helyüket.

A FEUDALIZMUS ÉS A KAPITALIZMUS EGYESSÉGE: NAGYLAK

A falu Magyarországon úgy születik, mint a gyermek: kinnal. Ha ugyan megszülethetik, mert az »egyke« ezen a téren is divatba jött. Nagylak erre a legjobb példa, mely a román határ szélén déli Csanádban a világháború után alakult ki. Keletkező falu. A lakosság egyik része a határ által elvágott s ittrekedt törpebirtokosokból került ki. Másik része az OFB-eljárások során jutott házhelyhez. Mintegy 53 ház épült, s körülbelül 62 család lakik bennük. Elszórtan s kis számban tanyákon is laknak. Az új községtől a vasút mentén haladva, három kilométerre fekszik a kendergyár, melynek munkásai részben a faluból kerülnek ki, részben a gyár melletti gyarló, kátránypapírral fedett barakokban laknak. Részint állandó gyári munkások, részint pedig a vidékről jött s télre visszaköltöző idénymunkások.

A gyár tanult Mezőhegyestől. Meglátta, hogy az »eszmei« község milyen bevezetetlen közigazgatási várat jelent a nagybirtoknak. Rájött arra, hogy érdemes a közigazgatást kézbe kaparintani, s államot játszani az államban. Kiharcolta, hogy a községházát ne az igyekvő, fejlődő falu kapja meg, hanem a gyártelep, s hogy sikere biztos legyen, épületet adott a községháza részére. Az iskolát is a gyár kapta, s a falusi gyerekeknek öt éven keresztül közvetlenül a vasútvonal mellett három kilométeres, életveszélyes úton kellett a gyári iskolába járniok. A falusi egyházközség házat épített az iskola céljaira, de »alaki« hiba miatt a falusi iskola megnyitását éveken át elodázták. A községi képviselőtestületben természetesen a gyár emberei vannak többségben. Az eszmei község »eszméje« tehát hódít, az eredmény: a dolgozók szociális kiszolgáltatottsága.

A gyár a nagybirtokrendszertől mást is megtanult, így a közös konyharendszert. Nagy munkaidőben az is megesett (sok volt a munkás), hogy négy családnak kellett egy »spór« mellett főznie. »Sorban« főztek. E munkáslakások tudatosan utánozzák a legelmaradottabb és legelesettebb mezőgazdasági vidékeket, mert több konyha ma is szabad tűzhelyes. A barakok körüli udvar éppen olyan sivár, rendetlen és közveszélyes, mint a béresudvar. Por, piszok és gödrök. Néhány lépésre fekszenek a vasúti sínek és nincs kerítés. Az apa is, az anya is

reggeltől estig a gyárban dolgoznak, tehát egy nagybacska lánykát kell fogadniuk, aki a kisgyermekeket az állandó életveszélytől óvja. Mert óvoda vagy napközi otthon itt teljesen ismeretlen, bármekkora is a gyermekáldás, a nyolc és kilenc gyermek mindennapos.

A munkabér terén is sokat tanult e nagyüzem a nagybirtoktól, behozta a »kommenciós« rendszert. A munkás csak fizetése egy részét kapja készpénzben, a többit liszt, burgonya és szalonna alakjában. A gondolat igen »bölcs«, mert nagy mennyiségben silány és olcsó élelmiszert vehetnek s a jó élelmiszer napi árán számolhatják el. A nagybirtok e téren is »tanít«, szegény summások olyan héjjas-rágós szalonnát kapnak, mintha csupa kiérdemesült kandisznó kerülne kés alá. S a példa ragadós. A legjobban kereső férfi naponta 1 pengőt, 1 kg lisztet, 1 kg burgonyát s 10 dkg szalonnát, a legjobban kereső nő 70 fillért, 80 dkg lisztet és burgonyát s 10 dkg szalonnát keres. A munkaidő kilenc és fél óra. De a lányok nyolc és fél óra munkaidő mellett csupán 39·5 fillért keresnek kommenció nélkül. Az új munkás pedig csupán az alacsony pénzért kapja, a kommenciót előbb ki kell érdemelnie. Ha többen dolgoznak a családból, akkor csak a családtagok egyik fele kap kommenciót, hiszen »mindenkinek nem adhatnak«. A kommenció itt tehát járulék, injekció az éhezés ellen, melyet az üzem vezetősége »belátása« szerint adagol.

Az ifjú munkások tömegét foglalkoztatja a gyár, fejletlen lányok dolgoznak a pusztító kenderporban napi 39·5 fillérért. S nyári táplálékuk: leves, kenyér s dinnye. Orvos egyszer egy héten jár ide, a gyárban székelő »eszmei« községnek nincs orvosa. A lakások túlszűfoltóságát eddig senki se vette észre. Szoba-konyhás kis lakásban tizenketten is laknak, két házaspár (rokonok) s nyolc gyerek. A nagyipar és a feudalizmus násza tökéletes.

MAGYARCSANÁD

Már a Maros völgyében fekszik, ahol megszakad a sajátságos alföldi tájkép, a síkvidék végtelen arca. Szelíd lankásodás kezdődik s a víz közelsége új arcot ad a vegetációnak, a fák, a lombok tömörebbek, súlyosabbak. Határszáron vagyunk s e határszél-darab a turulisták ismétlődő nyári táborozásairól híres. A diákok gátat készítenek, kötögetik a földet, holott a művelt magyarság számára e táj természetes feladata egészen más. Az embert, a magyart kellene itten megkötnünk, persze e téren külön kötélyanyagra volna szükség. Magyarcsanád 2672 lakost számlál, a lakosság fele magyar, a másik fele szerb és román. A föld a románság és a szerbség kezén van, akik igen régtől fogva egykéznek. A község születési arányszáma ezért igen rossz, 1934-ben az országos 21·9‰-kel szemben 16·9‰ volt. A románság és a szerbség egykézése következtében a kis és a törpebirtokok egyre jobban felszívódtak, mert az összeházasodó »egykék« kezén a birtok nemzedékről nemzedékre csaknem megkétszereződik. A nemzetiségi lakosság éppen ezért egyre jobban fogy, az egykéző családok lassanként kihalnak, de a felszabaduló föld a gazdag »kulákok« kezére jut.

Az 1920-as földbirtokrendezés ki nem elégített magyar mezei munkásai egyre sűrűbb rajokban szállották meg Magyarcsanádot s természetesen az a titkos reménység fűtötte őket, hogy a kiháló családok földjei parcellázás útján, törpe- s kisbirtokok alakjában majd az ő kezükre kerülnek. A nemzeti s a szociális gondolat Magyarcsanádon tehát teljesen összeforrott. A magyar nacionalizálódás itten a szociális gondolat térhódítását jelentette volna, azért nem is lett belőle semmi. A nagygazdák immár 100-200 holdat tartanak a kezükben, de a magyar szegénységet, mely igen szapora, s 4-8 gyermeket küld az élet felé, a hivatalos hatalom még a kisujjával sem támogatja. A gyerekek uborkán, dinnyén s tökön élnek és hozzá még egyetlen egészséges vízű kút sincsen a faluban, a bélhurut tehát általános, sohasem szűnő

betegség. A magyarság hiába szapora, a bélhurut és a tbc. megállíthatatlan erővel ritkítja a sorait, s így a község szaporodási arányszáma már 1932-ben -1·7‰ volt.

A szociális balsors a magyarságot teljesen másodrendű tényezővé alacsonyítja a községben. Szép görögkeleti templomok, paplakok, s feltűnően előkelő tanítói lakok mellett a magyar értelmiség éppen annyira koldus, mint a nép. A magyarcsanádi református pap küszködik, a tanító meg egyenesen nyomorog. A kis papi udvaron szegényszag terjeng s a lakás minden zuga állandó anyagi küzdelemről beszél. A pap gyermekei sem bírnak megszabadulni a bélhuruttól. A nyár forró, s ha a gyermek óvatlan pillanatban egy-két korty forralatlan vizet iszik, azonnal jelentkezik a bélhurut. A református tanító évek óta hiába könyörög az államsegélyért. Rongyosok szegény »hadnagyi« ezek s távolról sem egy előretörő és hódító nép előőrseinek a vezérei. A népsorssal közösséget vállaló értelmiségnek sorsa ilyen Magyarországon, nincs érett tudat, nincs hatalmi tényező, mely táplálná és erősítené őket, sorsuk ugyanolyan, mint népüké.

A katolikus magyarságnak nincsen sem temploma, sem papja. Időnként kijár egy-egy lelkész és áldozatkészségre buzdítja a koldus magyarokat. S a földnélküli szegénység, mely egy hold földet s gyarló viskót sem tud összekaparni magának, máris négy hold földet vett az eljövendő egyházközségnek. A magyar társadalom gazdasági képe olyan itt, mint a kisebbségi sorsban. Egyházi szervezetbe tömörül, mert más közösség nem kínálkozik számára, s szektákba menekül. Legalább hat szekta burjánzik ebben a kis faluban, ami teljesen érthető, hiszen azt kívánják e néptől, hogy az egyház köveit is maguk verítékezzék össze.

1935 nyarán csináltak itten először munkatábort az egyetemi hallgatók. Útjuk kellemes robinzonád volt, dereglyén jöttek, beugrottak a Maros hús hullámaiba, s úgy vontatták, énekeltek, anekdotákat meséltek, tábortüzeket raktak, szalonnát pirítottak. Megérkeztek, tábort ütöttek, sátrakat feszítettek, napirendet csináltak, tábori törvényeket hoztak, egyszóval kedves közösségesdit játszottak. Majd a munkának is nekifohászkodtak s erre a feladatra már néhány magyarcsanádi napszámot is alkalmaztak előmunkásnak, oktatónak. E derék magyarok átéreztek »hivataluk« fontosságát, a félnapra eső egy pengős napszám súlyát nemkülönben, s ennek megfelelően bölcs és tekintélyes ábrázatot vágtak. De éppen az ő alkalmazásuk ásott rögtön szakadékot a gátkötő deákok s a falu közé. Egyre több munkanélküli jött a gáthoz csöndesen és észrevétlenül, leültek az árokpartra, néztek s reménykedtek, rongyosan és mezítláb, de fejükön a férfiúi s családfenntartói tekintélyt képviselő kúnkalappal. Végül is valamennyien munkára jelentkeztek, de munkát már nem kaptak. Így azután az a felfogás alakult ki közöttük, hogy a diákok elveszik a munkásnép elől a kenyeret.

Az öreg parasztokban viszont a föld alatt rejtőző kincs legendája kelt »új életre«. A faluban hosszú beszélgetést folytattam egy öreg paraszttal, aki azt tartotta, hogy az egész gátkötés csak amolyan »úri huncutság«. Sokkal jövedelmezőbb dolgokról van itten szó, ha már az »urak« nem restellik kezükbe fogni az ásó nyelét. Erősen faggatott az öreg, hogy nem ásnak-e a Kúnhalom környékén. Mondottam, hogy nem is szándékoznak. Az öreg azonban azt tartotta, hogy bizonyára majd éjszaka végzik ezt a munkát, ő úgy tudja, hogy a »deák urak« széthordják ezt a dombot, hiszen azért jöttek ide. A domb alatt ugyanis kincsek vannak, az ő öregeik egy éjszaka ásni kezdtek s pincére bukkantak, a pincéből pedig kegyetlen süvöltés hallatszott. S ő nem bánja, bármi lesz is, de kerékpárra veti vén csontjait, megnézi, hogy mi van a Kúnhalommal.

A javakorban lévő s fiatal mezei munkásság tehát gazdasági harcnak tekinti a diákok gátkötő munkáját. A munkatábor munkateljesítménye amúgy sem lényeges. Kubikosok hamarabb, olcsóbban s jobban elvégezték volna. A nép felé való közeledésnek pedig nem ez az igazi útja. A parasztság szolidaritást vár felülről s lendítőerőt, hogy félig és egészen elsüllyedt kérdéseit kiemelhesse, megoldhassa, nem pedig munkájába való belekontárkodást, kereseti lehető-

ségeinek megkurtítását. A diákok egészségesen, jól nyaraltak, a hosszú szellemi munka után jótékony testi tornát végeztek, de a néphez nem jutottak közelebb. Különben is a munkatábor tagjai vidéki és szegény származású fiúk, a falu és a nép számukra igazán nem volt »újdonság«.

Az egész »munkatáborozás« igen jellemző tünet. A középosztály már érzi felelősségét, kötelességeit a néppel szemben, de arra nem képes, hogy a maga természetes helyén és helyzetében álljon helyt érte. Büntudata van, de valódi bűnéről fogalma sincsen, tudata nem bírja tisztázni homályos érzéseit s éppen ezért tévutakon keresi bűnének jóvátételét is. E tévutak egyike az ifjúsági munkatábor, mely egy lépést sem változtat társadalmi hibáinkon. Lelkiismeretet nyugtat, de a végzetet és az ítéletet nem hárítja el.

MAGYARBÁNHEGYES, A KETTÉSZAKADT FALU

A község 1859-ben keletkezett s a legutóbbi népszámlálás szerint közel 4000 lelket számlál. Kialakulása a kiegyezés korszakában történt, tehát nincsenek hagyományai, nincsen múltja, azt tükrözi, amit a XIX. század második fele s a XX. század eleje a magyar falunak és népnek nyújtott. A községnek nincsen szociális emlékezete. A régi településeken a parasztság tudatában és ösztöneiben benne él egy mélyrenyúló társadalmi harcnak s a társadalmi sors legalább is néhány százados hullámmzásának az emléke. Ez a szociális emlékezet ma a magyar népi közösség utolsó összetartó pántja. Ám Magyarbánhegyesen hiába keressük a nyomait s éppen ezért a nagygazda meg a kisparaszt között meredező ellentét jóvátehetetlen osztályharccá érik. E községben »új« minden, s a szerencséskezű, vállalkozó kedvű emberek gögösen bezárkóznak friss jólétük győzelmi mámorába, a szegénység pedig reménytelenül ostromolja szíveiket és kapuikat. A magyarázat igen egyszerű. A parasztság egyrésze vállalkozó szellemű és szívós szorgalmával, leleményességével valóban szép eredményeket teremt kisbirtokán. De ebben a kemény életharcban fölfelé mindig engedékenynek és meghunyászkodónak kell lennie, tehát lefelé adja ki minden felgyült indulatát, hatalomvágyát s lefelé éli ki társadalomellenes ösztöneit. A szegénység azokból kerül ki, akikben nincs túlságos egyéni vállalkozókedv, viszont egy kollektív magyar életformában kitűnő szerepet vinnének. Lényegében, a magyar parasztságban két nagy életforma viaskodik. Egyik fele alkalmazkodott a »szabadverseny« szelleméhez és beéri ama gyér, de a falu általános életszínvonalához viszonyítva még sem megvetendő eredményekkel, melyeket a »szabadversenyben«, helyesebben a parcella megtartásának és felvirágoztatásának hősi harcában egyáltalában megszerezhet. A parasztság másik felében inkább kollektív ösztönök élnek, többnyire elmosódva s a számukra idegen világban immár gyakorta teljes közönybe fúlva.

Ezekben az új falvakban láthatjuk, hogy a mezőgazdasági élet jelenlegi színvonala mellett s mai keretei között csakis a parasztság egy kis töredéke boldogulhat. A »szerencsések«, de távolról se gondoljunk véletlenre, vagy misztikus okokra, ha e »szerencsét« elemezzük. A »szerencsések« rétege »korszerű« természetes kiválasztódás eredménye, azok kerülnek a soraikba, kikben megnőtt az egyéni vállalkozás képessége. Viszont a lefelé hulló réteg távolról sem a parasztság alját jelenti. Ez a proletársorsba hulló réteg ma teljesen a magára hagyottság sorsát éli és csupán a gyér mezőgazdasági munkaalkalmak morzsái jutnak neki. Nem kap elegendő munkát, s így kenyeret sem. Hivatalos körök általában lesújtó véleményt közölnek vállalkozó kedvről s munkateljesítményéről. Holott csupán az egyéni gazdasági versenyben buktak meg és nem bizonyosodott még be, hogy egy kollektív magyar élet számára nem éppen az ő megvetett hadsoraikban rejteneznek-e a legnagyobb képességek?

A szegénység és a törpebirtokosság itt azt hangoztatja, hogy a szociálisabb érzésű kisembernek tönkre kell mennie. A nagygazda csak a legteljesebb kizsákmányolás útján tudja

helyzetét fenntartani. Akkor ad aratást 11-13-ad részért, ha a munkás ciroktermelést vállal negyedébe, répát harmadába, trágyát hord ingyen s a vetésnél segít, ugyancsak ingyen. A törpebirtokos nem is tud beiratkozni a gazdasági egyesületbe, nem bírja a tagdíjat fizetni. Cséplésnél a munkás eleinte 8%-ot kap. Először azonban a törpebirtokosok csépeltetnek. A nagygazda vár a cséplés végéig, mikor mezei munka már alig van s akkor 5-6½%-ért csépel-tet. Az »újfalut«, az 1920-as házakat itt is a falutól egy kilométerre építették fel. A szegénység »elkülönítése« tehát ebben a faluban is megtörtént. Már a telepítésnek ez a »helyrajzi« módja is csak osztályszakadékot mélyít.

A modern Magyarország nagy gazdasági versenybe kényszerítette a népet. Az eredmény: helyenként elsőrangú kisbirtokkultúra, aránylag csekélyszámú »kulákkal« s nagy föld-proletár-tömeg. A verseny módszerét, kiválasztó jelentőségét és eredményeit majd az eljövendő magyar szociológia méri meg. S vajjon milyennek találja majd?

A CIROK

A modern Magyarország valamit mégis ajándékozott e tájnak. A késői telepítés rajai kert-kultúrát teremtettek, virágzó dohánykertészeteket. Később a dohánytermelés csődöt mondott ugyan, de a földműves nép nem ballagott teljesen vissza a szemtermeléshez, hanem a friss ha-gyomány ösztönzésére másik kereskedelmi növénynek, a ciroknak termelésére tért. Csanádot a merészmagasra nőtt cirokmezők jellemzik, a nagybirtok s a kisbirtok egyaránt ciroktermelésre vetette magát.

A cirok jó esztendőben háromszor, rossz esztendőben pedig kétszer akkora jövedelmet hoz, mint a búza, vagy pedig a kukorica. Az aszályos idő távolról sem okoz akkora károkat benne, mint a többi ültetvényekben. Ebből azonban még nem következik, hogy a ciroktermelő csakugyan nagyobb jövedelmet élvez, mint a szemtermelő. Rendes árat csak akkor kap a cirokért, ha nem adja el azonnal, ha ki bírja várni az árát. A szegénység rögtön a betakarítás után látni akarja a pénzt, egy esztendei éhség mohósága dolgozik benne. A kereskedők viszont ismerik ezt a lélektani pillanatot és a legsilányabb áron szerzik meg a szegényebb birtokosok termését. A törpebirtokos tehát gyakorta nem is birtokának törpesége, vagy pedig képességeinek fogyatékossága miatt nem boldogul, hanem gazdasági életünk anarhiája miatt. Ha felülről szervezik meg a különleges termények termelőit (l. a paprikatermelőket Szegeden), akkor a közvetítő kereskedelem túlzott haszna a kormányzat által támogatott és monopolisztikus jogokkal felruházott gazdasági szerv kezébe kerül. Ha ilyen felsőbb beavatkozás nem történik, akkor a kereskedelem a maga fejlettebb eszközeivel és szellemével diktatórikusan bánik a termelővel. S elsőrangú segítőtársa lesz a törpebirtokos elesettsége, a kisember kénytelen idő előtt és a diktált feltételek alapján terményét a kereskedelem rendelkezésére bocsátani, mivel az éhező család nem tud a pénzre várakozni, az adóhivatal pedig a termés betakarítása után szintén nem hajlandó hosszabblejárátú türelemre. A törpebirtokos tehát általában kényszereladásokat teljesít, ennek megfelelő föltételek mellett. A cirok a törpebirtokosság számára menekvés lehetne, de mégsem menekvés »sajátságos« gazdasági szervezetünk folytán. A ciroktermelők szövetkezése már megkezdődött. Egyelőre érdekvédelmi egyesületbe tömörülnek, a tömörülés árszabályozó hatása Kúnágotán s környékén máris kedvezően érezhető. Lassanként elérkeznek a természetes s valószerű árhoz és a »kényszereladások« rendszere múlás felé tart. A makói hagymások e téren utat mutatnak nekik, természetesen a ciroktermelők szövetkezése is csak akkor járhat eredménnyel, ha teljesen alulról indul, kiküzdí önállóságát és a saját erejével biztosítja árszabályozó szerepét. Ha azonban felülről közbelépnek s bármilyen dédelgetett szerv kezébe adják a cirok értékesítésének ügyét, akkor egyik kizsákmányolásból a másikba esnek a termelők.

CSONGRÁD, AZ ESZMEI VÁRMEGYE

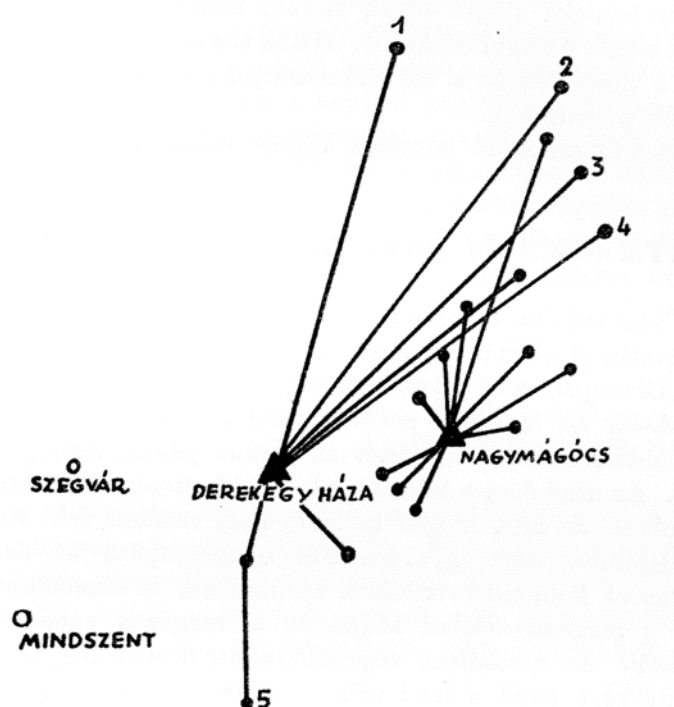
Más vármegyék népét is megnyomorítja a nagybirtokrendszer. Másutt is hiába rójuk a kilométereket s falu csak nem kerül szemünk elé. De egyetlen vármegyénk sincsen, ahol a nagybirtok akkora dűlást végzett volna a települések kialakulásában, mint Csongrádban. A csongrádi nagybirtok kapva kapott az alkalmon, mikor a múlt század végén az új községi törvény lehetővé tette az »eszmei községek« szervezését. Az új törvény határozott és tervszerű lépés volt visszafelé, a jobbágyvilágba. A községi élet fejlődése és rendezése ugyanis friss veszedelmekkel fenyegette a nagybirtokot. Arról volt szó, hogy területének megfelelő adóval járuljon hozzá a területe közelében fekvő községek háztartásához. A község ezenkívül bizonyos közigazgatási befolyást gyakorolt volna a nagybirtok életére. A feudalizmus azonban mindig állam volt az államban és az »eszmei községgel« uralkodói jogait ismét visszanyerte. Az »újfajta« község ugyanis azt jelentette, hogy a nagybirtok területe nem fogható a szervezett községek, vagy városok közigazgatási hatáskörébe. A nagybirtok a rajta élő népességgel eszmei községet alkot s ennek megfelelően külön községi elöljáróságot alakít. Az eszmei község székhelye valamelyik uradalmi major, a községháza uradalmi épületben foglal helyet, a jegyző uradalmi lakást s gyakorta kommenciót is kap, a bíró az uradalom egyik gazdatisztje, a képviselőtestület gazdatisztékből, botosokból, legjobb esetekben az uradalom kegyeit élvező s az uradalomnak teljesen lekötelezett bérlőkből alakul. Csongrád vármegye több eszmei községgel tűnt ki: Derekegyháza, Nagymágócs és Sövényháza.

Az eszmei községek területén azonban nemcsak urasági cselédek telepedtek le, hanem napszámosok és kisbérlők is. Valamennyien az újjászervezett »úriszék«, illetve eszmei község hatáskörébe kerültek a millénium előestéjén, a »hazafiúi« önteltség puffogó éveiben. A nagybirtok ezentúl nemcsak a rendelkezésére álló gazdasági eszközök segítségével tartotta kezében a béreseket, napszámosokat és a kisbérlőket, hanem a jobbágyi korszakba illő közigazgatási hatalmat is nyert felettük. Az elsőfokú közigazgatási hatóság a nagybirtok lett, illetve a nagybirtok közigazgatási szerepét kifejező és érvényesítő »eszmei község«. S tudjuk, hogy a paraszt ügye ritkán megy felsőbb hatósághoz és ilyen esetben is döntő szerepe van az elsőfokú hatóság véleményének és ítéletének.

Az eszmei község tette lehetővé, hogy a sövényházi hitbizomány a települések rombolását egészen napjainkig továbbra is végezhesse. Az uradalmaknak igen óvatosaknak kellett lenniük, nehogy a területükön élő napszámos és kisbérlő tömeg faluszabású tömör településekbe sűrűsödjék, mert ebben az esetben az a veszély fenyegette, hogy a rendszeres falutelepülés addig küzd közigazgatási önállóságáért, míg küzdelme sikerrel nem jár. Éppen ezért úgy a sövényházi, mint a nagymágócsi, mint pedig a derekegyházi uradalom a legszétszórtabb településeket hozta létre. A napszámosokat, kisbérlőket s esetenként a parcellához juttatott parasztságot úgy szétszórták a birtok területén, hogy közigazgatási szervezetük megoldása ma is a mesék birodalmába tartozik. Ezt az eljárást folytatták az 1920-as földbirtokrendezés idején is. Az eszmei község központjától messze s szétszórt darabokban adták a földet, úgy hogy az eszmei község jellegét lényegében mindenütt és több helyen még forma szerint is sikerült fenntartaniuk. A jobbágykor maradványait tehát két forradalom s egy ellenforradalom sem bírta eltüntetni, a »konszolidáció« korszakáról nem is szólva.

Csongrád vármegye mindszerinti járásában két valódi községet találunk mindössze: Mindszentet és Szegvárt. Két eszmei község alakult: Derekegyháza s Nagymágócs. Derekegyháza határa 65 kilométer hosszúságban nyúlik el s a község némely települései 30-40 kilométerre fekszenek a központtól. A körorvos viszont a község központjától 12 kilométerre lakik.

Nagymágócs eszmei község központjától 30 kilométerre fekszik Cserebölény, 29 kilométerre Józsefszállás, 26 kilométerre Disznóhalom, 27 kilométerre Lajoshalom s 22 kilométerre Györgykirályság.

Az eszmei községek közigazgatása.

A vonalak légvonalban kötik össze az eszmei községeket településeikkel.

- nagyközség, Δ eszmei község, • eszmei községhez tartozó települések,
- 1, 2, 3, 4, 5: jegyzői kirendeltséggel ellátott települések.

A község megalakításánál ugyanis az volt a szempont, hogy a messzire nyúló Károlyi birtok területe egy eszmei községet alkosson. A nagymágócsi uradalom közben lassan és biztosan tönkrement. Óriási területén hol itt, hol ott kaparintott magának némi földet az éhes parasztság. Kellő tervszerűséggel 3-4 szabályos falvak létesíthettek volna a területén, anarhikus birtokpolitikánk következtében azonban tele van apró s közigazgatási és gazdasági szempontból össze nem fogható, szervezhetetlen településekkel. A nagybirtok itt már kimúlt, de társadalmi hatása ma éppen olyan viruló, mint fénykorában volt. A közigazgatás s a társadalom feudális alkata olyan merev, konok, győzhetetlen, hogy túléli magát a nagybirtokot is. Hiába számol fel itt-ott a nagybirtok, a »hatások« és a »következmények« vígan tovább élnek és tovább pusztítanak.

A két szétszórt »eszmei« község lakosainak száma: 8106.

NAGYMÁGÓCS ÉS DEREKEGYHÁZA

Nagymágócs amolyan vasúti vakvágány közelében fekszik. A következő állomásnál, Árpádhalomnál, vége a vasúti síneknek, melyek csupán azért keletkeztek, hogy az egykor hatalmas Károlyi-birtoknak ne legyenek szállítási nehézségei. A vasúti állomástól többkilométeres út vezet az eszmei jellegű község központjába. Az uradalom a kilométerek megédésítésére

bevezette ugyan a lórétet, de arra idegen halandó nem szállhat fel. Az eszmei birodalomba csak gyalogszerrel sompolyoghat be az ember, nagyszerű komondorvonítások kíséretében. A komondorok a táj éber s megcsalhatatlan idegei és a magános vándor útjának biztatói. Az uradalmat végeláthatatlan drótsövénnyel veszi körül, itt-ott zárt kapu s mellettük a tábla: »Tilos út!«. Egyszerre megértettem, hogy különálló birodalomba értem, melyben még a helyesírás is más. Hányszor láthatta ezt a táblát a két gróf, a jószágigazgató, a gazdatiszt, a nagybérlő, a jegyző, de az írás nem szenved javítást, így van ez jól, hiszen e birodalomnak ugyan mi köze van az Akadémiához és helyesírásához.

A grófok elérkeztek utolsó ezer holdjaikhoz s már nem is gazdálkodnak. A bank rátette kezét a birtokra, tehát az uradalom tulajdonképpen feloszlott. A tulajdonosok az utóbbi időben nagyarányú fásítást végeztek, mivel érdei birtokuk parcellázásakor ehhez a feltételhez kötötték a parcellázási engedélyt. A teljesen be nem fásított részek haszonbérbe kerültek, a földéhes kisemberek azonban hiába kérték bérbe a földet s hiába nyújtották be a legkedvezőbb ajánlatokat, semmit sem kaptak. Uralkodó társadalmi és pénzügyi hatalmasságaink a végletekig ragaszkodnak a feudális formák fenntartásához. Világ harcol világ ellen és az egyelőre uralkodó világ kitart utolsó lehelletéig. A Károlyi grófok megmaradt ezer holdjait olyanok kapták, akik amúgy is csinos középirtokkal rendelkeznek: a nyugalmazott főispán-bankvezérferfiú-helyinagyság-középirtokos veje, a volt uradalmi jószágkormányzó stb. Most ezek a hatalmak irányítják az »eszmei községet« teljesen a hajdani nagybirtok szellemében.

A tiltó tábla nem hozott túlságosan zavarba. Láttam, hogy a kapu mellett fahágcsó emelkedik a »hivatalosak« számára. Átkapaszkodtam rajta s gyalogoltam az új bérlők végtelen kukorica- és ricinustáblái mellett. Már egy óra elmúlt és mindössze két puskás őrral találkoztam, a »birodalmi karhatalom« tagjaival, akik alázatosan köszöntöttek, hiszen »úr« vagyok, reám nem vonatkoznak a »népies« helyesírással írt tiltó táblák. Rettenetes ez a csönd. Ugyanezt éreztem később, mikor a Wenckheim grófok ókigyósi uradalmán végimentem, órák és órák és némaság. Már learattak s a végtelen mezőkön csak itt-ott lézeng egy-egy béres.

Végre az uradalmi majorba érek, mely szintén kihalt, hiszen az uradalom már a felszámolás óráit éli. Mégis itt az óriási, szétszórt település központja, itt a község háza, az iskola, itt laknak a tisztviselők, holott a népesség egészen más helyeken telepedett le. Komoly település Kapásfalu,¹³ még jelentékenyebb Árpádhalm, a »községi szervezet« azonban nem elegyedik a nép közé, nem kívánczik a legnépesebb települések körébe, itt érzi jól magát előkelő elszigeteltségben, az uradalmi major megmaradt feudális légkörében. A község háza egészen óriásszabású bürokráciát tart fenn az adott viszonyokhoz mérten: egy főjegyzőt, egy adóügyi jegyzőt, egy passzusírót, egy gyakornokot, két végrehajtót, pénztárnokot, bírót, irodakissasszonyt, albírót, községi kocist, kézbesítőt, helypénzszedőt, napidíjast, tehát tizennégy fizetett alkalmazottat. Egyik hölgyalkalmazott éppen akkor ment férjhez, de remélhetőleg helyét azóta betöltötték.

A hivatalnoki kar méreteinek megfelelő a pótdó is. M. I. 14 holdja négy kilométerre fekszik a község házától. Fizet évi 74 pengő földadót, 5-60 pengő házadót s 52-13 pengő községi pótdót, summa summárum, a szállásokkal együtt évi 213-97 pengő adót. A magas pótdót sehogyansem értem. Mit nyújt ezért a község gazdasági, társadalmi vagy művelődési téren? Még kövezett uccát s éjjeli baktort sem, de ezért a földadó 75%-át pótdóba kell fizetni. Ennek fejében egyetlen községi orvos van a szétszórt település számára, ha beteghez jön, súlyos fuvardíjat kell neki fizetni. Az állatorvos pedig egyideig Szentesen lakott (vasúton 21

¹³ Ó-Tompa.

kilométerre a nagymágócsi állomástól), utóbb ide költözött, de neki is 5-7 pengőt kell fizetni egy-egy kiszállásért. Az ember s az állat egészségügyi sorsa tehát itten még ősi kozmikus sorsközösségben leledzik. A kapásfalusi népkörben éjjel tíz órakor könyörgött egy asszony, hogy nézzem meg a lakását. Viharlámpa kalauzolása mellett értünk oda. Gyékényajtó védi a lakást télen-nyáron, még nem tellett másra. Egyik fia lázban feküdt, lába tarka rongyba volt bugyolálva. Megsértette a tarlón, s a tetanuszfertőzés valószínű. Elvászorgott anyjával hosszú kilométereken keresztül a községi orvoshoz, aki nem akarta addig beoltani, míg meg nem veszik a »szirupot« (így nevezi az asszony a szérumot). Hazajöttek és álló napig gondolkodtak, hogy eladják-e a »szirup« árának előteremtése céljából kamrájuk egyetlen kincsét: a zsák búzát? 1933-ban nagy sertésvész volt. Se a szérum árát, se az állatorvos kiszállási költségét nem tudták megfizetni. Az eredmény az volt, hogy a sertésállomány 90%-a elpusztult.

Nagymágócs iskolapéldája annak, hogy a telepítés lehet eredményes is és az 1920-as telepítés sikertelenségének távolról sem a letelepítettek emberi silánysága volt az oka. A Károlyi uradalom közvetlenül a háború befejezése után, a földbirtokreform előtt is parcellázott. Egész sereg volt béres földet vett és nemsokára valutaromlásnak következtében rossz koronákkal kifizették egész tartozásukat. Az illetők ma jó módú emberek, kitűnően gazdálkodnak, lehetőleg négy középiskolát járatnak gyermekeikkel. Akik azonban a földreform során kaptak törpebirtokot óriási árért s minden beruházási segítség nélkül: valamennyien nyomorognak. Holott mind a két réteg ugyanazon emberfajta-hoz tartozik, semmiféle »biológiai« különbség sincsen közöttük.

Kapásfalu a hajdani Robotosfalu utóda, hivatalos neve Ótompá s közelében fekszik még egy szétszórott település: Lászlótelek. Lakóinak egyrésze még 1918-ban vett földet, ezek aránylag túrhető viszonyok között lennének. Másik fele azonban 1920-ban igényelt s kapott átlag két hold és 600 négyszögölnyi reformföldet. A föld árát holdanként 1200 pengőben állapították meg, a két hold adója s törlesztése tehát évi 170-173 pengőre rúgott. Ezek csaknem valamennyien csődbe jutottak. A település mintegy 60 házból áll, legtöbbje kétlakásos. Iskolájuk van, »róm. kath. községi népiskola«. A felekezeti és a községi jelleget egészen egyedülálló módon egyesítették. Itt semmiféle uralkodó hatalom sem akarja a népre gyakorolt befolyást elveszíteni, s az »eszmei« vidéken minden lehetséges. Törzskönyvezett állat az egész településen nincsen, tehát »virul« a zugfedeztetés. Ha lovat fedeztetnek, akkor húsz kilométerre kell menniük. Egyik gazda tenyészbikát akart tartani, de az uradalmi jószágfelügyelő, aki egyúttal a mezőgazdasági bizottság elnöke, megghiúsította. Három sertéskant kaptak a gazdasági felügyelőség útján, s mind a három közel egymáshoz »protekciós« embereknél nyert helyet. A legközelebbi piac Árpádhalomban található, öt kilométerre ide. A középbirtokok átlag nyolcvan filléres napszámot nyújtanak és egyik bevette az aratási szerződésbe, hogy az aratók szalmarészükre »nem tartanak igényt«. A nagy fagy és jégkárok után vetőmagot osztottak, mindössze 100 mázsa került kiosztásra s ebből 60 mázsát egyik nagygazda kapott. Az építkezés ilyen viszonyok között teljesen megakadt, szártetős és szalmatetős viskókban laknak. Mezőgazdasági életünk anarhikus vonásaira igen jellemző, hogy a derekegyházi uradalom 5 kilométer hosszú és 7-8 méter mély levezető csatornát készíttetett. Ennek következtében a múlt évben (1935) majdnem valamennyi gyümölcsfa elszáradt a csatorna közelében fekvő földeken, s a kutak vize csaknem kiapadt. A településnek igen kicsiny a temetőföldje s az eszmei község gondolni sem mer arra, hogy az uradalomtól néhány holdat kérjen. 35-40 év múltán kihányják a halottakat, tehát a ma érett korban lévő lakosság szülőit. Legelőjük nincsen. Volt ugyan mintegy 40 kilométerre, de a szentesiek elkaparintották.

Itt láthatjuk, hogy még a középbirtok felosztása sem segít a törpe és a kisbirtokosréteg helyzetén. Lászlótelken csődbe jutott egy 200 holdas középbirtok. 20 kisember kérte s a pályázók közül legtöbbet ígértek. Dehát a földelosztás nálunk mindenek felett »társadalmi kérdés«. Szentesi nagygazdák kapták haszonbérbe. Egyiknek ezzel a darabbal együtt 420 hold földje van. Elpusztult a hajdani középbirtok gyümölcsöse, faiskolája, mintaszerű baromfitenyészet, a bérlő nagygazdák ugyanis csak szemtermelést folytatnak. Nem is tartózkodnak a tanyán, csak vetni és aratni jönnek ki lovaikkal s szájalmas képet nyújtó cselédekkel. Ez az újfajta rablógazdálkodás.

Ótompánál (Kapásfalu) is szomorúbb látvány Árpádhalom. Itt csupán házhelyeket osztottak ki a földönfutóknak, földet egyáltalában nem kaptak. Teljesen az uradalom s a középbirtokosok és a nagyobb bérlők napszáma van utalva. Számuk egyre nő, zsúfolt agrárproletárfészek keletkezik, »közigazgatási kérdés«.

A derekegyházi uradalom is adott le földeket ezen a tájon. Elsősorban szentesi földigénylők kapták, s ezek helyzete még szomorúbb, mert annyira sem tudtak közösséggé vergődni, mint Kapásfalu. A parcellák sorsa itt megpecsételt. Vasút s piac teljes hiányában a törpebirtokok egymásután tönkremennek, néhány vagyonosabb és szerencsésebb ember kezébe kaparintja valamennyit, lassanként 15-30 hold jut a kezére és ekkora területen alacsony életszínvonalon és kezdetleges szemtermelésből is megélnek.

SÖVÉNYHÁZA, A MARADANDÓSÁG

Az eszmei, helyesebben uradalmi községek lassan, de mégis biztosan szabályos községekké alakulnak. Sövényháza azonban dacol az idővel, ő a híres magyar »maradandóság«, a torzító prés, melyben hiába vergődik a beléje szorított s nyomorékságra ítélt test. Uradalmi közület ma is, holott szépszámú önálló kisbirtokos él a területén. A község bírja azonban továbbra is az egyik intéző, a jegyző pedig ma is kommenciót húz az uradalomtól, képviselőtestülete az uradalom szempontjából »megbízható« bérlőkből kerül ki. Sövényháza elmúlt bűnök szomorú, élő példája, a negyvennyolcas jobbágyfelszabadítás félmunkájának eredendő nyomoréksága itten tört ki, s tör ki ma is. Kuriális jobbágyok népesítették be, midőn a Pallavicini család birtokába került, éppen ezért 1848-ban aránylag csak igen kis területről kellett lemondania. A kuriális jobbágyok egyrésze szívósan és elűzhetetlenül továbbra is Sövényházán maradt, mint kisbérlő s napszámos, bizonyos mértékben magáénak tekintette a földet és a szociális igazság napját várta, várja. Az uradalom pedig a szabadságharc bukása óta megállíthatatlanul arra törekszik, hogy ezt a földosztásra váró tömeget a legkülönbözőbb eszközök s minden rendelkezésre álló erő mozgósításával leszorítsa területéről. Mintha végtelen futóhomok volna ez az óriási hitbizomány: a szegény, megviselt emberplánták folytonosan és kozmikus csodára várva belemélyesztik gyökerüket, az uradalmi szél azonban újra és újra kitepi és tovább sodorja őket.

A szabadságharc után a kuriális jobbágyok egy része továbbra is kisbérletet kapott az uradalomtól. De hiába szabadította fel őket a negyvennyolcas törvény, a kisbérlők többé-kevésbé továbbra is jobbágyok maradtak. Kaptak néhány hold bérletet, s lakást és gazdasági épületeket építhettek rajta. A lakásépítéshez az uradalom eleinte mintegy 80 forint értékű anyagot, később pedig ugyanannyi értékű pénzsegélyt adott. De a hozzájárulás csak látszólagos volt, mert évi tíz forint »lakbért« szedett kisbérlőitől. Egy-egy ilyen parasztház építése abban az időben mintegy háromszáz forintba került, tehát az uradalom a ház építési költségeinek csak mintegy negyedrészt fedezte. Egy-egy ilyen parasztház élettartama legalább ötven-hatvan esztendő, tehát a hitbizomány a ház értékének legalábbis a kétszeresét szedte be »házbér«

címén. A kisbérelő úgy házát, mint pedig házhelyét lényegében megváltotta, a ház s a házhely azonban mégis az uradalom korlátlan tulajdona maradt. Ha az uradalom felmondott a kisbérelőnek, a házikó s a melléképületek az uraság tulajdonába kerültek. Egyik felterjesztésükben olvasom: »Egy 70 éves aggastyán könnyezve beszélte el szövetkezetünk igazgatójának, hogy édesapja, jelenleg pedig ő maga, több mint nyolcvan éve fizetik ezen épületek értékét is sokszorosan meghaladó lakbért.« Ez az aggastyán tehát a ház értékének háromszorosát fizette meg az uradalomnak a nyolcvan forintos építkezési »segély« fejében. Mire volt jó ez az »építkezési segély?« Csakis arra, hogy köpönyeget borítson, bár igen átlátszó köpönyeget, a jobbágyfelszabadítás dacára továbbra is fenntartott jobbágyi szolgáltatásra, a »lakbérre«. Régi szerződéseikből különben az is kitűnik, hogy apáik esztendőkön át, mint felszabadított, de telekhez nem juttatott és kisbérelői sorba kényszerült kuriális jobbágyok évi 20-20 napon keresztül robotoltak, nagy vadászatok alkalmával pedig háromnapig hajtást szolgáltattak a 80 forintos építkezési segélyért. A néhányforintos segély tehát mitológiai szörnyeteggé, mindent felfaló öslénnyé növekedett. Jogcím lett a legkülönbözőbb jobbágyi szolgáltatások kivetésére.

A nép egyrésze mindezek dacára sem szállingózott el. Ebből is kitűnik, hogy a paraszt milyen, szinte vallásos, érzelmi odaadással ragaszkodik a tájhoz. Az őshöz való ragaszkodás is ebben az érzésben él: a tájat az apák szentelték meg s a végső érv a parasztban mindig az apák veritéke árán szerzett juss. A munkaalkotmánynak, a teremtés munkajogokat szerző jelentőségének tudata elsősorban a parasztságban él. Érthető is, hogy legelőször Áchim L. András követelt »új törvényt«, tiszta munkaalkotmányt Magyarországon. Sövényháza népe tehát óriási izgalomba jött az 1920-as földbirtokrendezés idején. Azt csinálta késve, amit Békés földnélküli parasztsága már 48-ban megcsinált: elkeseredett és szétverhetetlen frontot szervezett a nagybirtokrendszer ellen. Az igénylők, s tegyük hozzá: teljes joggal, sőt ősi joggal igénylők tömege azonban nagyobb volt, mint amennyit az uradalom által leadott földek nagysága megbírt. Másrészt pedig az uradalom arra törekedett, hogy még a törvény által kisajátított földek is visszamenjenek tulajdonába. »Megértő lelkek« azzal a »jó tanáccsal« fordultak a földet igénylő kisbérelőkhöz, hogy mondjanak le igényükről, s akkor az esetleg nyerhető örökföldnél jóval nagyobb és »biztos« területet kapnak bérletbe. Különben is a földigénylés még nem jelenti az igényelt föld elnyerését s jól vigyázzanak, nehogy két szék között a földre essenek. E »jó tanácsok« hatása alatt az állandó pánikban élő, a törvény rendelkezéseit tisztán nem ismerő és különben is jogos történelmi bizalmatlansággal megtelt parasztok igen furcsa megállapodást írtak alá. Kötelezték magukat, hogy sem házhelyet, sem pedig örök földet nem kérnek, ha ennek fejében az uradalom tíz esztendőre kisbérletet juttat nekik. Ez a kisbérlet volt a »mai veréb«. Az uradalom viszont a vagyonváltság-földekből akart kisbérletet adni nekik. Erre nézve az OFB 26.162/1923. sz. rendelete kimondta, hogy mellőzi ennek az egyezségnek a végrehajtását, »mivel a haszonbérletek túlnyomó része a vagyonváltság terhére lett volna biztosítva, olyan földekből tehát, amelyekről a megváltást szenvedő (tehát az uradalom) egyáltalában nem rendelkezik«. Tehát a hitbizomány a törvény rendelkezéseivel mereven ellenkező egyezség kötésére hívta fel a kisbérelő parasztságot, az OFB megállapítása szerint.

Akadnak természetesen olyanok, akik ilyen egyezségbe semmi kincsért sem mentek bele. Ebből azonban nem következett az, hogy földhöz is jutottak. Például nem kaptak földet azok, akik közigazgatási kihágást követtek el. Már pedig mi sem könnyebb, mint a közigazgatási kihágás, hiszen az 1920-as idők óta némely közegek bizonyos községekben »szorgalmi könyvet« vezettek a közigazgatási kihágásokról. De az uradalom is gondoskodott arról, hogy a helybeli földéhesek minél kevesebb földet kapjanak. Mint mindig, most is kellemetlen volt számára az a parasztréteg, melynek még jobbágy apái is itt veritékeztek s mely éppen ezért vallásos fanatizmussal ragaszkodott a számára szent helyhez, így azután »megértő lelkek« közbelépésére csakhamar az a vélemény alakult ki, hogy a hitbizomány vagyonváltságos

földjeire nincsen helyben elegendő ember, holott a földet igénylőknek felét sem elégítették ki. Inkább máshonnan hoztak telepeseket és mint mindig, most is megkísérelték a jussukra hivatkozó őslakosság-kiszorítását. Úgy vélték, hogy az új telepesekben sokkal »kezelhetőbb« elemeket nyer az eszmei község. A síróhegyi kisbérlok is nagyobb részt azok közé tartoztak, akik mindenáron örökföldet igényeltek. A »Síróhegy« névtől ne ijedjünk meg, igen kifejező »tájszó« s rokonértelmű szavai sem hiányoznak, például: »Hatrongyos«. Czombos Mihály és Ürmös Sándor bérlok egy egész numerust, azaz 51 holdas bérletet bírtak kezdetben. A föld-reform idején azonban elvette az uradalom tőlük a felét, maradt 25 hold. Pedig ezek a szerencsétlenek 51 holdas bérletre ruházkodtak be, s ezáltal felszerelésük jó részéből holt tőke lett. A »megértő lelkek« azonban gondoskodtak a megszomorítottak vigasztalásáról, s évről-évre néhány hold elhanyagolt földet adtak nekik haszonbérbe kárpótlásul. Egy-két évig bírták, jókora haszonbért fizettek, jól megtrágyázták, s mire gyümölcsét látták volna, az uradalom visszavette és újabb gyarló földpántlikával vigasztalta meg őket. Természetesen még ezen is kaptak, hiszen holt beruházásukat valamiképpen életre akarták kelteni, s földéhségükben eleinte nem is gondoltak arra, hogy mennyire ráfizetnek e vigasz-földekre.

Baj történt a bérösszegekkel is. Hol gabonában állapította meg a síróhegyi földek haszonbérét a hitbizomány, hol pedig pénzben, a konjunktúra szerint. Mégis fizették a haszonbért, amennyire csak tellett tőlük, de egy kis összeggel elmaradtak. Mikor a bérlet lejárt, azokat, akik örökföldet kértek, kimozdították a bérletből, azok ellenben, akik nem kértek, továbbra is a bérletben maradtak, akkor is, ha az előbbieknél rosszabb fizetők voltak. 1934-ben történt a felmondás, a bérleti szerződés szerint előbb nem is történhetett meg. Ebben az időben jártam először Síróhegyen. Hát lapály ez is, s úgylátszik, belső értelemben nyerte nevét, mert itt valóban hegyek nőhettek volna az emberi panaszból. A lecsökkentett bérletek s a felemelt föld-bérek megtették a tehetőt. Nyomorult, rozzant viskók, sáppadt emberek, némaság, üresség, halálszag fogadott. Órák hosszat kocsiztam velük, s ültek némán mellettem és megettem, már panaszkodni sem tudtak, csak néha lendült egyet eres, kidolgozott kezük, midőn a végtelen uradalmi táblákra mutattak. Házról-házra jártam és csak halálszag áradt felém. Egyetlen állatot láttam: egy beteg macskát. Megkínáltak egy kis tésztával. Valami hajdani kelengye-készítéskor megmaradt vászondarabkát hoztak ki, szimbólumként az asztalra terítették és rárakták a kalácsot, mintha utolsó vacsorát ettünk volna. Alig bírtam lenyelni néhány falatot. Pestre jövet, talpalni kezdtem érdekükben, egészen hiába. »Sorsukat« nem is kerülték el, nemsokára kitelepítették őket a kopár legelőre, késő ősz idején, ott dermedtek hetekig, míg valami jobbszívű ember fészerebe be nem húzódhattak.

Ezek a kisbérlok még a bérlet kezdetén s jó valutában egyévi bért kaucióként letétbe helyeztek a hitbizománynál. Évek multán devalvált értékben fillérek alakjában nyerték vissza. Bér-földjüket s házukat új bérlo kapta, olyan, aki a feudum törvényei ellen sohasem lázadozott. A régi házak után a volt kisbérlok hosszú éveken át tűzbiztosítási díjat fizettek. Mikor kiköltöztek, »ősi szokás« szerint az általuk emelt épületek az uradalom tulajdonába kerültek. Nemsokára a házak leégtek, a biztosítótársaság az új tulajdonosnak, az uradalomnak fizetett igen derék összegeket, melyekből új, s most már mindenképen uradalmi lakóházak épültek. Így lett a kidobott kisbérlokból a nagybirtok számára lakásokat építő tényező.

A magyar vidéken a templom s a csendőrlaktanya felépítése jelzi a kultúra kezdetét. Sövény-házán is felépítették a templomot, igen kedvező helyen, főútvonal szélén s a kisbirtokosok azt remélték, hogy körülötte lassanként faluközpont fejlődhetik ki. Az OFB tizennégy és fél hold földet ki is sajátított a templom körül, s a lakosság szabályos házhelyigénylést jelentett be a kisajátított földekre. A hitbizomány azonban olyan módon osztotta ki a reformföldeket, hogy az egyes lakóhelyek minél távolabb feküdjenek egymástól. Így ugyanis a lakosság gazdaságilag és politikailag jóformán szervezhetetlen, másrészt pedig a szétszórt telepítés folytán a

község eszmei, tehát uradalmi jellege inkább fenntartható. Az igénylők, mint kisbérlok uradalmi területen laktak, tehát azonnali kimozdítás ígérgetésével könnyű volt megfélemlíteni őket. Rá is vették a parasztokat, hogy mondjanak le e 14 és fél holdról és érjék be helyette a nedves mélyedésben fekvő, s minden úttól távolosó »Dongérban« kiosztandó házhelyekkel. Esős időben négy ökör is alig tudja kihúzni a »Dongérből« a szekeret, a szerencsétlen igénylők tehát a feudális nyomás következtében elfogadták az egyezséget s lemondtak a jog szerint őket illető házhelyekről, de nem költöztek ki a »Dongérba«, hanem ideiglenesen itt-ott meghúzták magukat. Nehogy felsőbb helyen rájöjjenek a »Dongér« természetrajzára, feltámadtak a hitbizomány művészi ösztönei és elhatározta, hogy keresztelőt tart a kies helyen. A nép amúgyis szociális szempontból igen furcsa neveket adott a hitbizomány egyes részeinek: Hatrongyos, Kínföld, stb., az uradalom, tehát Máriatelepnek keresztelte el a Dongért, a jámbor név egyelőre mindent eltakar. Viszont a templom körüli terület ma is az uradalom birodalma, igaz, hogy nem tudja használni, mert tele van vályoggyödrökkel, de lassanként fásítja, védőövet emel, a tervezett faluközpontot bekeríti és elzárja.

1920-ban kétségtelenné vált, hogy bizonyos területről a vagyonváltsággal kapcsolatban le kell a hitbizománynak mondania. Egy igen kellemetlen körülmény fenyegette a mindenható feudumot, a régi kataszteri becslés alkalmával ugyanis nagybirtokaink jóelőre bebiztosították magukat az adófizetés ellen. Földjeiket hasznavehetetlen és gyöngé földeknek tüntették fel, hogy minél alacsonyabb adóosztályba jussanak, mivel az adó alapja a tiszta kataszteri jövedelem. A tiszta kataszteri jövedelem bevallásánál óriás voltukhoz nem illő szerénységet tanúsítottak. A földbirtokreform törvényének értelmében ez a tiszta kataszteri jövedelem szolgált a »reformföldek« megváltási árának alapjául is. Itt kísértett tehát a »veszedelem«, hogy az igénylő parasztság igen olcsón jut a földhöz, s így valószínűleg nem megy rajta tönkre, az uradalom pedig nem kap többet a földjéért, mint amennyit, saját bevallása szerint, ér. Az uradalom arra hivatkozott, hogy a legutóbbi kataszteri becslés óta tömérdek talajjavítást és más efféle költséges munkálatokat végzett, amit nem is vonhatunk kétségbe, bár a sövényházi őslakosság sohasem látta e munkálatokat. Elég az hozzá, hogy a kiosztásra kerülő földek árát egyénenként s e »talajjavítások« figyelembevételével állapították meg. Az uradalom tehát mindenekfölött ragyogó »világnézeti« elvvé emeltette az egyéni elbírálás elvét.

A világnézetek azonban változnak. 3060 hold vagyonváltságföldet osztott ki az OFB, s miután a földek értékét egyénenként állapította meg, rögtön rájött a kollektív gondolat, s a »kollektív biztonság« horderejére. Minden egyes ember egyetemleges felelősség mellett kapta földdecskéjét. Akkora járom került minden új kisbirtokos nyakába, hogy még a huszadik unokája sem egyenesedhet emberré tőle. Minden egyes ember felelős az egész 3060 hold vételáráért, tehát 858.499 pengőért. Ha a lusták nem fizetnek, a dolgozók annál többet fizetnek. Ha tönkre megy egy-két kisgazdaság, terheik a többiek nyakába szakadnak. Minden kis háztartás, minden szorgalmas ember feje felett örök jégeső az egyetemleges felelősség. Dehát az egyetemleges felelősségnek bizonyos »formát« is kellett teremteni. Ekkor derült ki, hogy mire jó a »szövetkezet« Magyarhonban. Nemcsak jól fizetett állások alkotására, hanem járomnak is a »felszabadított« nép nyakába. A reformföldesekkel ad hoc »szövetkezetet« alakítottak. E szövetkezet nem beszerző, nem értékesítő s nem hitelszövetkezet, semmiféle olyan tevékenysége nincsen, mely a dolgozó nép érdekeit szolgálná. Holott talán mégis csak ez volna a szövetkezet igazi célja. A szövetkezet, mint az álszövetkezetek királya, csakis azért alakult, hogy »forma« legyen az egyetemleges felelősség vállalására. A szövetkezeti gondolat ilyen megcsúfolásával még seholsem találkoztam.

Hagymaház Makón

Régi ref. népiskola Makón

Hódmezővásárhelyi cserépedények

A vármegyeháza Szentesen

A városháza Szentesen

A földreform végrehajtását itten is a legkiáltóbb hozzánemértés jellemezte. Gondos határvizsgálat s szakszerűség nyomait hiába keressük. Bürokrácia, felületesség és lelkiismeretlenség emlékei genyyesednek a szegény tájon. Magony István és felesége Varga Mária 10 hold s 650 négyszögöl vályoggödöröt kapott 2432 pengő 40 fillérért. Egy hajdani nagybérlő éppen ebből a vályoggödörből földözte minden vályogszükségletét, s a »boldog« juttatottak, mit sem tudtak kezdeni vele. Hiába futottak orvoslásért fűhöz-fához. Végül is meggondolták a dolgot. Építettek egy kis putrit a gödrök szélén s a férfi kerékpáron jár be Kistelekre dolgozni.

3060 holdat mégis kiosztottak, fél falura való kisbirtokosréteg keletkezett, akik a kisbérlőkkel együtt kifizető gazdálkodást szerettek volna folytatni. A katolikus templom mellett fekvő térség központi hely, a szegedi-budapesti-kiskunmajsai-mindszenti utak itt kereszteződnek. A sövényházi kisbirtokosok és kisbérlők települése szempontjából is központi hely, tehát igen alkalmas volna piac tartására. Viszont Kistelek 8 km, Mindszent 12 km, Sándorfalva 16 km,

Félegyháza 26 km ide, tehát más piacok felkeresése a lakosság számára egész napi idővesztéssel jár. Azok pedig, akik járművel nem rendelkeznek, kénytelenek árujuk értékének 20-30%-át a fuvarozás költségeire fordítani. A templom mellett fekvő téren a hetipiacot még sem engedélyezték. A hetipiacot kárhóztató érvek között olyant is hallottunk, hogy a kofák helytelen világnézetet hoznak a hitbizomány szüzi keretei között élő nép lelkivilágába. Nem csodálkozhatunk ezen, hiszen még nem is olyan régen tilalmi táblák védték a szent hitbizományt, s a táblákon az állott, hogy idegeneknek »tilos a bemenet«. Az őslakosság megállapítása szerint én voltam az első ujságíró, aki minden erőszakos megtorlás alkalmazása nélkül járhattam be Sövényházát. A kofák világnézete! Ettől is fél a hitbizomány. Ha meggondoljuk a dolgot, nem is olyan könnyű hitbizománynak lenni! Hiszen még a kofák világnézetétől is félnie kell! A szegény sövényháziak erre autóbuszforgalmat szorgalmaztak Szeged és Sövényháza között. Úgy gondolták, hogy így majd könnyűszerrel megközelíthetik a szegedi piacot. Gazdasági harcot folytattak a mindennapi kenyérért, az uradalom azonban e gazdasági harcból is »világnézeti« harcot kavart. »Megértő lelkek« s »humánus szívek« ezt is megakadályozták. S tilalmi kedvüket azzal indokolták, hogy a Sövényháza felé robogó autóbusz zavarná a fácánok és a nyulak lelki nyugalmát. Már pedig a fácánok és a nyulak ügye fontosabbak a parasztságnál? De különben is az országúton az autók s teherautók egész serege közlekedik. Ezek azonban bizonyára a konstruktív világrendhez tartozó járművek, míg a sövényházi autón rebellis földosztó szándékok közlekedtek volna Szeged felé. Meg azután Szeged mégis város, s nemcsak városi földbirtokpolitika terem benne, hanem agrársetlement s más efféle »ország-háborítás« is. Még csak az kellene, hogy a parasztok szeme jobban kinyíljék...

Hetipiacot azonban engedélyeztek, csak hogy a »Dongérban«. Már pedig a »Dongér«, ha megközelíthető, akkor is legfeljebb a Baksi szőlő népének nyújt forgalmat, hiszen a többi település éppen olyan messze fekszik tőle, mint Kistelektől. Kereskedők s kofák számára pedig a »Dongér« megközelíthetetlen. Persze az uradalomnak más érdekei is azt kívánják, hogy ne legyen Sövényházán hetipiac. Ebben az esetben ugyanis cselédjei elkérezkednének a piacra, hogy tojásukat s baromfijukat értékesíthessék. A mindszei piacot viszont nem keresné fel senki, pedig Mindszent felé nincs a Tiszán híd, kompon kell átkelni, a komp az uradalom tulajdona és elég tisztességes jövedelmet hajt. Keletoroszországi mezőket, cári korszakot juttat eszünkbe, midőn a nyomorult béresek húzzák a kompot. Egy darab középkor ez, de jövedelmező. A révpénzből havi ezer pengőt keres átlag a hitbizomány. Az sem baj, hogy a hetipiac hiánya alapos jövedelemtől fosztja meg a teljesen vagyontalan községet. Inkább az uradalom keressen, mint a község, amely amúgyis »eszmei«, s mi szüksége a magasröptű eszmének a prózai pénzre. Ha a sövényháziak bármelyik község piacán megjelennek, 70-80 fillér helypénzt kell fizetniük. Ha Mindszentre mennek, ehhez még ugyanannyi kompdíj is járul (az uradalom pénztárába). Ez a mindenfelé elfizetett helypénz évente igen tekintélyes összegre rúg, s ha Sövényháza pénztárába folyna be, a községi pótdót csökkentené, vagy pedig lehetőséget adna a községnek népjóléti intézmények alkotására.

De kinek a célja itten a község fejlődése? Hiszen ez a fejlődés a maga nehézségi erejével lassan teljes önállósulást eredményezne s a község igazgatása kicsúsznák az uradalom kezéből! A falu tehát itten évtizedek óta vajúdik, s hiába várnak rája a kisgazdák ezrei, nem bír megszületni! Természetesen felmerül a kérdés, hogy mit szól mindehhez a képviselőtestület? Az eszmei község képviselőtestülete azonban tudvalevőleg a fejbőlintó kisbérloket foglalja magában...

A sövényházi gazdák évekig harcoltak, míg a népkör megnyitására beleegyeztek, addig még csak megbeszéléseket se folytathattak, hiszen tudvalévő dolog, hogy, ha négynél többen összegyűlnek: e kisded gyülekezet már tiltott gyűlésnek nyilvánítható. Mégse mondhatjuk, hogy az uradalomnak nincsen érzéke a magyar kultúra s a »nemzeti gondolat« ápolása irányá-

ban. Pusztaszer is az ő határába került, s Pusztaszeren minden évben Árpád-ünnepséget szoktak rendezni. A »hazaffyas« frázisraktárak ilyenkor megnyílnak s végigzúdulnak Csongrádnak szomszjas, de egészen másnemű nedvekre szomszjazó földjén. Öblöshangú urak takarékoskodnak egész évben erre az alkalomra. Igen jellemző azonban, hogy Tápé község még az 1900-as években kimondotta, hogy nem vesz részt ezeken az ünnepségeken, mert sem Árpádnak, sem pedig a magyar népnek semmi köze sincsen az ott szónokló ünneplőkhöz, s ahhoz a társadalmi réteghez, melyet az ünneplők képviselnek. Ady Endre annakidején lelkes cikkben üdvözölte Tápét bátor és öntudatos magatartásáért. A hitbizomány mindenható ura azonban észrevette, hogy milyen fontos »nemzeti« érdek fűződik a fráziszuhatagokhoz s elhatározta, hogy az ünnepségek fényének emelésére »nemzeti parkot« létesít Pusztaszeren. Valamikor kisemberek szőlőkertjei állottak a pusztaszeri Árpád-szobor körül, s méltóbb dísszel aligha vehették volna körül a honalapító szobrát, mint a paraszti veríték eredményeivel. A szőlők elpusztultak, miután a parasztok útilaput kaptak, s a szobor környéke átalakult sivár pusztává, melyet ma már gazdasági célra legfeljebb türelmes és hosszadalmas talajjavítás után használhatnának. A hitbizomány ura a sivár földből néhány holdat közvetlenül a szobor körül bérbe adott az Árpád-egyesületnek jelképes harminc ezüst pengőért s egy pár fehér galambért. A bér évente fizetendő. A »nemzeti park« pedig? Az uradalom a terméketlen földet majd erdősíti, s az ünneplők elgyönyörködhetnek a fák lombjában, üde zöldjükben s andalító suttogásukban.

Hivatalos hatalmak s nagybirtokot védő röpiratok gyakran hivatkoznak arra, hogy a nagybirtok napszámot ad. Egyikük Sövényházát különösen kiemelte. Az elmúlt teleken a Baksiszőlőben lakó földnélküliek gyakorta napi 15-20 kéve cirokszárát kaptak napszámba; férfimunkások, egész napi munkáért, veszekedett téli hidegben! Azoknak a sorsa ez, akik 1920-ban közigazgatási kihágások s más ürügyek címén nem kaptak egy talpalatnyi földet sem, vagy pedig olyan körülmények között kapták, hogy kénytelenek voltak túladni rajta. Pedig, hogy érdemes volt itten telepíteni, arra az erzsébettelepi-sárgatanyai környék a legszebb bizonyíték. Ezen a helyen az 1920-as földbirtokrendezés előtt csak gízgázt, legjobb esetben kutyatejet, s királydinnyét találhattunk és futóhomokot. Egyik nagybérlőnek hat lova pusztult el, s a boncolást végző állatorvos gyomrukban homokot talált, minden valószínűség szerint az éhező állatok a kínjukban felfalt gíz-gazzal együtt szedték be. Ma: a homokbuckákat hiába keressük, a reformföldes kisbirtokosok a talajt szépen elegyengették, a gödröket feltöltötték, virágzó kertek s gyümölcsösök kerültek helyükbe, s a népes tanyák lakói a hajdani adónak mintegy tízszeresét fizetik.

SÁNDORFALVA, A »TUSAKODÓ«

Sándorfalvát a Pallavicini-uradalom telepítette, a nagy szegedi árvíz után. Mint mondta: emberségességből, ám az »emberségesség« megett mindig kereshetünk, s találunk is másnemű szempontokat. Miután a Pallavicini-uradalom serdülő falvait szétverette, egyre kevesebb kisbérletet adott s kiterjesztette birtokán a házi kezelést, napszámosokra volt szüksége. Olyan falvat telepített tehát, melyben mindenki napszámból él, lehetőleg semmi földje sincsen, melyre mint létminimumra támaszkodhatnak, a falu teljesen tőle függ, nincs szüksége a természetes ellentétek folytonos leszerelésére (l. Mindszentet), az érvelést ugyanis az üres gyomor »ragyogóan« elvégzi helyette. Lényeges javulást az 1920-as »földbirtokrendezés« sem hozott. A falu 7000 lakosának fele ma is földnélküli, s ezek összesen 100 holdnyi kisbérletet kapnak a mammut-uradalomtól.

Sándorfalván azok sokasodtak, akiknek még kivándorlás sem jutott. Elbocsátott béreseik, tönkrement és kilakoltatott, meg szétvert kisbérlők, a magyar országutak vándormadarai. A község viszonyaira nézve jellemző a következő hivatalos jelentés: »Egy állami óvoda van egy

óvónővel. Óvodaépület azonban nincsen, mert azt az adományozó örgróf visszavette. Az óvoda az iskola egy tantermében van elhelyezve.» (A jegyző jelentése a belügyminisztériumnak.)

Sándorfalva helyzete még az átlagos falunyomornál is vigasztalanabb. Itt nincsen rétegeződés, az egész falu egyetlen nyomortanyának tekinthető. Egy téli vasárnap délelőttjén jártam itt, éppen hetipiac volt. A piactéren, a jószágigazgató pompás kastélyparkja előtt mintegy 10-12 asszony guggol, maga elé terítve egy-két garaboly (kosár) »árut«. Egy garaboly után 10 fillér a helypénz s a kofa napi bevétele 30-40 fillér között mozog. Egész »árúja« nem ér többet 1-2 pengőnél. Újságpapírból sodort zacskókban s rongyból varrott zsákocskákban rakják ki áruikat, mintha koldusok volnának s napi könyörgésük és távimádkozásuk sovány, vegyes eredményeit raknák ki: répadarabokat, satnya zöldséget és fonnyadt főzelékfélét, néhány tojást és kenyérdarabokat. A kofa öt fillérre tartja az árut, a vevő pedig félóra hosszat alkuszik egy fillérnyi engedményért.

Az elhagyatottság megdöbbenő. FAKSz-háztulajdonosok és reformföldesek mutogatják a fizetési felszólításokat, az adóíveket, analfabéták és megviselt, beteges hadirokkantak könyörögnek tanácsért és útbaigazításért. Az emberek arcán s minden szaván érezhető a szociális balsors folytonos nyomása, csupa béna mozdulat, vergődő szó, tusakodó, vagy kiapadt arc, s valami hirtelen kitörő nagy ragaszkodás, ilyenkor a szemek és szavak úgy belém kapaszkodnak, hogy szinte a húsemba vágnak. Vékony fonalkák kötik ezeket már csak az élethez. Egyik télen (1933) erdőt irtottak. Csontrepesztő hidegben, darabka kenyéren. Hazafelé jöttek és egy »kisüstös« gazda, aki szekéren igyekezett hazafelé, pálinkával kínálta őket. Igyanak, amennyi csak jólesik. Az egész elfojtott életkedv kitört a sándorfalviakból: az elmaradt táncok, szürettek, vigadozó lakodalmak. Nekiestek, gumicsövön szívták a hordóból, mint a vizet. Tiszta erős szesz volt, heten haltak bele. Egyikből másfél liter szeszt szívtak ki az orvosok.

Legalább még 7-8000 hold föld kellene ennek a községnek, hogy emberi életet élhessen, s nagy nevelőmunka, hogy az eltorzított vonásokat okosan, szelíden s elszántan kisimítsuk - de milyen messze van mindez innen! Sándorfalva s Pitvaros közeli rokonok. Csakhogy Pitvaroson a szláv miszticizmus hulláma csapott fel, itt pedig inkább a »viharsarok« lázadása. A sándorfalvi nazarénus szekta egyik énekeskönyvében ezt a beírást találtam: »Hiába tusakodik valaki, Mégsem koronáztatik meg, Hanemha igazán Tusakodik. Csongrád 1914 március 25. Bánfi Mariska.« Igen, itt tusakodás van s a végrehajtásokkal kapcsolatban halálesetek is történnek. 1936 őszén szúrta keresztül a csendőr Keresztes Mihályt, ki lerángatta a padlásra siető végrehajtót, s nekirohant a csendőrszuronyoknak, melyek halálra sebeztek. A nép pedig kövekkel s ásóval-kapával támadt a karhatalomra. A tragikus eset előzménye az, hogy az adóhivatal túlságosan emberségesnek tartotta a községi adóvégrehajtó munkáját Magyarország egyik legszegényebb falujában, s állami végrehajtó és karhatalom segédkezését tartotta szükségesnek. A szegény törpebirtokosnak, Keresztes Mihálynak, nyolcvan pengőért kellett »tusakodnia« s meghalnia. Ennyi volt az adóhátraléka s nem akarta a hátralék fejében odaadni télire eltett kis búzáját.

A szekta itt lázadás. Néma, összeszorított fogakkal. De a némaság alatt a viharsarok izzik.

ÁNYÁS, AZ ELPUSZTÍTOTT FALU

Tél van s miközben kocsim Sövényházáról Ányás felé halad, a magam bőrén tapasztalom utaink silányságát. A magyar agrárkérdés nem utolsó sorban úthálózatunknak a kérdése. Mihelyt lehull az első őszi eső, az alföldi s főleg a tiszántúli települések jórésze alig megközelíthetővé válik. Egykettőre letérünk a civilizált országról s azontúl az utak »anyaga« már

csak fagyott, vagy félig felolvadt sár, mély vágások s óriási rögök. Minden lépés küzdelem, a néma határban lélek se jár, csak a szemhatár peremén léptet két lovascsendőr. Lassan megered az ólmos eső, végtelen szürkességben lépdelnek a lovak, a táj egyhangúságát csak az erdők elfonnyadt komor-barna lombja töri meg. Néhány óra után gyepre vág a kocsi, azután megáll, Ányáson vagyunk. Ányás egészen a Tiszáig nyúlt s a Tisza ide még jó háromnegyed óra, tehát kiterjedt, tanyaszerű település volt. Leszállok s útnak indulok a dér és fagycsípte birkalegelőn. Valamikor itt dohánykertészetek virultak s itt-ott még a lerombolt házak falaiból is találunk emléket. De helyüket pontosan megtaláljuk, kő és tégladarabok merednek ki a földből. A nagybirtok »tökéletesebb« gazdálkodására Ányás a bizonyíték. A sövényházi hitbizomány leromboltatta a tanyákat, széttapostatta a kertészeteket s birkalegelőt létesített a helyükön. S e rombolásnak semmi komoly gazdasági indoka sem volt, mert az uradalom nem vette házi kezelésbe a gazdaságot, hanem nagybérlők kezére adta. A Mindszenti öregek szerint a hitbizomány ura valamiért megneheztelt a dohánykertészekre, ezért kellett az egész településnek elpusztulnia. Az ögróf »leöntette karbolla s felgyújtatta a települést«. Ugyancsak az öregek mesélik, hogy valamikor élénk élet folyt Ányáson, piaca különb volt, mint a Mindszenti piac. Itt folyik a Tisza, tehát a hajóforgalom mindenestre jótékony hatással lehetett a település fejlődésére. Ámde mindez a múlté, ma Ányás helyét csak romok jelölik s egy uradalmi majorság, mely nagybérlők kezére került. A nagybérlőnek nincsen megfelelő tőkéje s így állattálmánya és gazdasági fölszerelése is silány. Mindszenti fuvarosokat fogad, akik napi 2-3 pengőért dolgoznak egy-egy lóval. A kétlovas ember valamivel több napibért kap. A Mindszenti szegénység arra törekszik, hogy egy ló birtokába jusson. Akkor azután hétfőn hajnalban átmegy Ányásra s szombat estig ott robotol. A bérgazdaság még summásokat sem fogad, még a summásrendszert is drágálja. Ányás közel van Mindszenthez, és a Mindszenti szegénység inkább megy a legcsekélyebb napszámt a szomszédba, mintsem hogy summásnak menjen idegenbe. A bérgazdaság ki is használja a helyzet »előnyeit«.

Cselédei a következő természetbeli fizetést kapják: 6 mázsa búzát, 6 mázsa rozsot, 6 mázsa árpát, 30 kg. szalonnát, 30 kg. sót, egy hold kukoricaföldet, 400 négyszögöl veteményes kertet. Állataik számára legelőt kapnak. Pénzjárandóság nincsen, egy mázsa búzát kapnak helyette, tűzifát egyáltalában nem kapnak, szalmával és törekkkel tüzelnének. De ezt is nagyon gyéren kapják s a szalmakazlak jó messzire fekszenek a majortól, nehogy szükség esetén egy hónaljnyival megkönnyebbítsék. Lakásaik egyenesen elriasztók. Egy szűk konyhában négy tűzhely szorong, négy családnak főznek benne. Nyáron a hőség kibírhatatlan. A szobák aprók. A külön épített kamrák tetején kalapnagyságú lyukak. A konyhában tartják a kenyeret is, mely két-három nap alatt átfűlik és élvezhetetlenné válik. A mennyezet nincsen tapasztva, az eső vígan becsurog. A nagy rombolás idején néhány házat meghagytak. Ezek is béresházak lettek, de egyikbe sem mert bemenni a nagybérlő, mikor a bérese a lakhatatlanságról panaszkodtak s kérték, hogy nézzen be, győződjék meg. Félt, hogy szemle közben reádől. Engem is óvtak, hogy ne menjek be, mert ott veszek. Megnyugtattam őket, hogy ez az ítélet nem reám várakozik. Akinek nincs szerencséje az állattartásban, az egész esztendőben éhezik. Vasárnap jártam be a tanyát. S megtudtam, hogy egyetlen harmonika sincs a pusztán. Némáság és némaság, itt-ott a falnak dőlve sápadt béres bámul a semmibe. Nem is panaszkodik, talán gondolatai sincsenek, már csak a gépiesség hajtja idegeit. S itt valaha falu állott, kertészetek virágoztak és a falu lakói azon gondolkodtak, hogy mint előzzék meg a fejlődésben Mindszentet...

MAGYAR FALU SORSA A NAGYBIRTOK PEREMÉN: MINDSZENT

»Mindszentnek hívják hasztalan,
Mert minden gonosz rajta van,
S itt, jaj, átkos, fojtó az élet.« (Ady.)

Ady e sorokat Érmindszentről írta. De ha történetesen Csongrád-Mindszenten születik, akkor is így írta volna. A két falu sorsa teljesen azonos: átkos, fojtó, minden rosszal megrakott élet. Mindszent a Pallavicini-uradalomhoz tartozott, de már a jobbágyfelszabadulás küzdelmei idején kikényszerített némi földet magának. Az 1920-as földbirtokrendezés ismét juttatott neki valamit, 2000 holdat osztottak ki, többnyire másfélholdas parcellákban. Ma mintegy 10.000 lélek 8000 hold földet bír. A Pallavicini-hitbizománynak már csak erdeje és rétje van a Tisza balpartján, tehát Mindszentnek át kellene törnie a másik partra, ahol az ányási bérgazdaság igen alkalmas volna új »birtokpolitikai tevékenységre«. Azonban a Tisza itten konok szakadék, mivel még híd sincsen rajta. A szekereket a Pallavicini hitbizomány jól jövedelmező kompja szállítja ide s tova, a gyalogosok pedig a kisérvnél csónakon kelnek át. A híd hiánya súlyos adóterhet jelent a mindszentieknek éppen úgy, mint az ányási béreseknél, kompdíjat, vagy pedig révpénzt kell fizetniük minden átkelés alkalmával. Ha Mindszent nem élne ilyen nyomott körülmények között s ha Ányást nem rombolják le annakidején, ma bizonyára már híd feszülne a két part között. A »komprendszer« azonban az uradalom »birodalmi jogai« közé tartozik s »határvédelmet« jelent számára.

A múlt század végén Mindszent kubikosfészekké alakult. Csongrád vármegye sem tudta eltartani népét, de a csongrádiak kivándorlás helyett újfajta munkásvállalkozásba fogtak. A kubikos Európaszerte keresett munkás volt, s a csongrádiak semmiféle vándorúttól sem borzadtak vissza, sokan még a Calais-csatornánál is dolgoztak. A kis földdarabka csak arra volt jó, hogy a család számára a legszükségesebb nyers élelmiszeranyagot biztosítsa. A kubikos-családok szaporák voltak, 6-10 gyerek ma is gyakori, s így a kubikoslétszám folytonosan növekedett. Napi keresetük 5-8 aranykorona volt, s így testi erő szempontjából a magyar parasztság legjavává erősödtek. E szép napoknak újabban teljesen végük szakadt. Ma 3 pengő a legmagasabb napi kereset, de legtöbbje, ha munka akad, kénytelen 1-50-2 pengővel beérni. Itt-ott hivatalos és félpolitikai szövetkezeteket tartanak fel a kubikosoknak s ezek a szövetkezetek olykor némi munkát is juttatnak tagjaiknak. Azonban a kubikosoknak csak elenyésző része tagja e szövetkezeteknek, s a tagok sem jutnak állandó munkához a szövetkezet útján. A legtöbb kubikos ma lelkiismeretlen vállalkozók szabad prédája. Ez a hajdan erős, öntudatos réteg mai szomorú állapotában legmegdöbbentőbben mutatja, hogy hová juttatja a mezei munkást a teljes szervezetlenség.

Néha komolyabb vállalkozó jelentkezik és vasútra ülteti a munkásokat, elszállítja a munka helyére. Legtöbbször azonban felszerelik a talicskát s gyalog mennek Pestre. Az itthoni éhség és a régi utak emléke, a kubikos nomád ösztöne hajtja őket. Egyikük mesélte, hogy egyszerre »csak rájön az emberre és menni kell«. Hová? Pestre, mert az ma a kubikos-embernek egyetlen »bizodalma«. Budapesten azután néha hetekig kopogtat az ajtókon, várakozik, míg esetleg valamelyik vállalkozó megfogadja s leviszi, legtöbbször Dunántúlra. A vállalkozó tisztában van azzal, hogy szervezetlen és agyonéhezett embert alkalmaz. Dolgoztatja egy hétig s nem ad fizetést, erre »sztrájkolni« kezdenek, megáll a munka, mire előleget ad nekik. A másik hét végén azután megkapják a fizetést eddigi munkájukért s ekkor derül ki, hogy a vállalkozó jóval kevesebbet fizet, mint amennyit ígért. A 30-36 filléres órabérből 18-24 fillér lesz. Addigra a kubikos teljesen eladósodik. Tartozik a kantinosnak, a kereskedőnek, a péknek, haza is kellett küldenie valamit. A legtöbb beletörődik a leszállított bérbe, némelyik azonban gyalog, talicskáját maga előtt tolva útnak indul hazafelé. Voltak olyanok is, akik Vas

megyéből jöttek gyalogszerrel haza, Mindszentre. A visszatérők nagyobbik fele fillér nélkül s betegen érkezett meg.

Akik itthon maradnak, sem járnak jobban. Az már a »boldogulók« közé tartozik, aki egy lóra tesz szert s az ányási bérgazdaságnak fuvarozik. Vállalkozókedvük néha megmenti őket, hiszen a mindszeinti ember mindenre kapható. Olyan is akad, aki hetente Hódmezővásárhelyre kerékpározik s autókísérő a Kokron-gyárban, ebből él. Ámde ez a kevesek sorsa. Az itthon maradó többség lassanként teljesen visszasüllyed a jobbágysorba. A Pallavicini-hitbizomány ugyanis nagyon óvatos. Nemcsak arra ügyel, hogy a birtokába ékelt nép ne szabadulhasson az eszmei község »bűvköréből«, hanem Mindszentre is gondot visel. Jól tudja, hogy e község földéhségét csakis a Tisza túlsó partján s a hitbizomány földjeinek igénybevételével lehetséges csillapítani. Éppen ezért mindent elkövet, hogy Mindszent népi öntudatát megtörje. Erdeje s műréjtje van Mindszent közelében. A rétet részibe kaszáltatja, érthető tehát, hogy a koldus falu mennyire éhes ilyen részesedésre. Napszámot is egyedül az ő birtokától remélhetnek. Igaz, hogy egy kis hold kender levágásáért 60 kg búzát, 60 kg rozsot s egy kg szalonnát fizet mindössze s a munka egy hétig tart, ha a munkás éjjel-nappal dolgozik. Dehát a mindszentiek válogathatnak-e? Mégis a hitbizomány az egyetlen kereseti lehetőség, ennek fejében azonban a parasztságnak összes politikai jogairól le kell mondania. Ha bíróválasztás van, megindul a gazdatisztek s botosok vándorlása Mindszent felé. Még az uradalmi csőszök is kortesekké változnak s napokon át a faluban agitálnak. Jól megjegyezik, hogy ki hová szavaz, a »rebellis« ember nem számíthat a jövőben munkára. Mindszent már régóta önálló község, de az uradalom »felségjogait« továbbra is fenntartja.

A nagyobb gazdák mind az uradalomhoz húznak. Ennek fejében a kaszálók javát ők kapják méltányos feltételek mellett. Virilisek mennek kaszálni. A megmaradt csekélyszámú kaszálóiért viszont elkeseredett licitálást folytat a szegénység. Olyan ember is akadt, aki ötvenedrészébe vállalt egy darabka kaszálót. Kész lett, petrencékbe rakta a szénát s ekkor derült ki, hogy mindössze egy petrence jut néki munkájáért. A gazdatiszt erre »írgalomból« még egy petrencét adott neki. A munkaéhségre jellemzőbb példát aligha találhatunk.

Igen érdekes a község házstatisztikája:

A kő- és téglaházak száma	22,
A vályogházak	304,
A vályog-sárházaké	1947,
A faházaké	3.

Tetőzet szempontjából így oszlanak meg a lakóházak:

Cserép-, pala-, bádogtető	1851,
Zsindelytető	58,
Nád, zsup	367.

A zsúptető az igazi jobbágy tető. Nem áll meg peckesen, mint a zsindely, a pala s a cserép, hanem megindul alázatosan a föld felé. Lehajlik, mintha röstellené, hogy ilyen magas méltóságba került. A gazdái pedig áldozatai a parasztság »polarizálódásának«. A törpebirtokosok földjeit egyre-másra összevásárolják a nagygazdák, holdanként 150-200 pengőért.

Ilyen az élet a hitbizomány hűbéres tartományában. A nép pedig? Olyan tulajdonságai vannak, melyek országos figyelmet érdemelnek. Vállalkozókedve elsőrangú. Kollektív ösztönei fejlettek. Tanyavilágában újabban házközösség is alakult, 42-tagú, család tart fenn 100 holdon virágzó kollektív gazdaságot. A kubikosmunka szervezete is nagyon kifejlesztette kollektív ösztöneit. Új tökéletesebb közösség alkotására alkalmas rajok várakoznak itten, egészen hiába...

SZENTES

A török áradása idején Szentes is az aránylag boldog szigetek közé tartozott. Nem volt akkora önvédelemre képes közösség, mint Szeged, de vizek óvták, s védelmükben a lakosság önmagát és állatait is megőrizhette. Lassanként a környékbeli elpusztított falvak népe is falai közé húzódott s amolyan megtűrt telepítés lett belőle. A török uralom vége felé a megszállók ereje egyre jobban csökkent és a parasztközösség önkormányzó életre merészkedett. A rendi réteg már a török áradás elején messzire menekült, így az önkormányzó parasztközösség kialakulásának nem voltak komolyabb akadályai. A török kiűzése után Harruckern báró lett Szentes földesura, aki itt is belátó politikát folytatott, az autonóm parasztközösséget nem robbantotta szét teljesen. Sokkal zordonabb lett a helyzet, mikor Szentes összeházasodás útján a Károlyi-család kezébe került, amely a rendi uralmat visszaállította s a lakosságot teljes erővel visszajobbágyosította.

A török kiűzése után Szentes felé is megindult a népáramlás. S hogy milyen változatos népi elemekből alakult újjá e táj, arra nézve igen jellemző Gaál István feljegyzése a Ref. Eklésia Históriajában. A népviseletről szól és elmondja, hogy igen sokan ama »tetére« (fejre) való ékességet viselték, mely talán még »a Scythiából kijött régi magyar asszonyoktól való maradvány«. Található azután »debretzeni módon hosszú fehér fátyol gombostűkkel«, »dunántúli, nevezetében Székes Fejér megyében Sármedgyén való részen szokott patyolat tekercs«, »a dunántúl Pápa tájékán, vagy Veszprém megyében szokott gyltsozás, melyet Takaritinak hívnak«, »a Léva partján való mód«, stb. A népviselet tarkasága elárulja, hogy mennyi táj küldött népéből Szentes kohójába.

A török kitakarodása után költözött vissza Szentes falai közé a hódoltság idején messzire szökött felekezeti harc is. A beszivárgó lakosság egyrésze katolikus volt s ennek alapján az egyház követelésekkel lépett fel a reformátusokkal szemben. Az elkeseredett harcnak az lett az eredménye, hogy Mária Terézia idejében a reformátusoknak vissza kellett adniok a katolikusok számára a templomot s az egyházi vagyont felét. Megindult a két embertípus között is a küzdelem. A katolikusok helyet nyertek a községi magisztrátusban, s szapora erejükkel lassan az egykezni kezdő reformátusok fölé kerekedtek. Ma már valamivel felül is múlják a reformátusok számát.

A »felszabadítás« tehát kezdetlegesebb társadalmi viszonyok közé lökte vissza a lakosságot s újra megízleltette velük a felekezeti harcot. A XIX. században azonban újra vajudni kezdett az »új Magyarország«. A Károlyi grófok ugyan beleegyeztek abba, hogy Szentes megválthassa magát, de az önkéntes megváltás után továbbra is befolyást akartak gyakorolni a községi politikára. Földesúri jogaikat mindenáron fenn akarták tartani s ürügyül azt hozták fel, hogy Szentes nem fizette ki azonnal az egész váltságot. Mintha más városok egyszerre kifizették volna. A város viszont nem elégedett meg olyan »szabadsággal«, mely a földesúri béklyókat továbbra is rajta hagyja. Hosszantartó, lappangó, s időnként különös erővel kirobbanó harc kezdődött ekkor. A küzdelmek nem öltöttek olyan határozott forradalmi jelleget, mint Békésben. Nyomai azonban a lakosság nyomott, bizalmatlan, magába süppedő s zárkózott kedélyén ma is meglátszanak.

A Károlyiékkel folytatott pereskedés, a felszabaduló népnek csak kis részben történt kielégítése, s a megyei mammutbirtokok jórészt mindmáig megőrizett épsége szomorú viszonyokat teremtett Szentesen. 1900-ban már 3383 (az egész lakosság 10·8%-a) volt a földnélküliek száma, 1910-ben pedig 3443 (az egész lakosság 10·9%-a). Ugyanakkor az országos átlag a mezőgazdasági jellegű városokban 4·1% és 4·6% között mozgott. Föltámadt a gondolat, hogy a zsellérek tömegét legalább házhelyekkel lássák el, de mindmáig nem juttatták házhelyhez a

földnélküliek összességét. Ezekután érthető, hogy a város közegészségi viszonyai százötven év alatt jóformán semmit sem fejlődtek. 1842-ben a nagy ragály miatt 39·3% volt a gyermek-halandóság, az 1900-as években pedig 35%-ra rúgott. A csecsemővédelem még ismeretlen fogalom, a napközi otthon szintén s általános szentesi szokás, hogy a munkába siető anya ma is ruhába kötözött és megnedvesített kenyérdarabot gyömöszöl a csecsemő szájába, mert különben végigsírja a napot. 1925-ben a hatalmas városnak még csak 36 artézi kútja van.

A parasztság rétegződése itt is igen korán megkezdődött. A felszabadítás után a háznélküli zselléreket még a közlegelő használatából is kirekesztették, tehát lehetetlenné tették, hogy legalább egy tehenet tartsanak. Holott legelő akkor még volt bőven, mert a fennmaradt legeltetési jogokat pénzért árulták. 1853-ban még a határ 29·6%-a közlegelő volt, ennek felosztása után alakult ki a tanyavilág, anélkül, hogy műutakról gondoskodtak volna. Ez magyarázza a szentesi tanyavilág elmaradottságát. Nagyban csökkent az állattenyésztés, 1895-ben 7395 szarvasmarha volt Szentesen, 1925-ben már csak 5553. Fogyott a trágya és az amúgyis szíkes földek rendre elcsenevésztesedtek, a félig felszabadított s megoldatlan sorsú parasztság tehát itten már a századforduló idején lemaradt a nagy gazdasági versenyben.

A XIX. század második felét gazdasági tekintetben a nagymérvű vízszabályozások jellemzik. Régóta sürgető nagy feladat volt ez, azonban ugyanakkor, midőn tagadhatatlan érdemeket szerzett, »lecsapolási bürokráciát« is teremtett. A vízszabályozás egyre jobban egy társadalmi réteg hivatali menedéke lett, s a szabályozók, egyik miniszterünk szellemes megjegyzése szerint, gondoskodtak arról, hogy ne csak nekik, hanem fiaiknak és unokáiknak is kenyeret s hivaltat nyújtson a lecsapolás. Nem is tűrtek meg egyetlen pocsolyát sem és gondoskodtak róla, hogy az Alföld tápláló erei száműzetésbe menjenek a Fekete-tengerbe. A »céltudatos« vízszabályozás költségeit pedig a kisparasztságra hárították. A »lecsapolás« és »vízszabályozás«, ez az aránylag modern s már a »nemzeti öntudattal rendelkező« Magyarország korában kialakult közgazdasági intézmény is teljesen a feudális szellemnek a birtokába került. A pusztuló dzsentrinek adott elsősorban hivaltat s a nagybirtok önvédelmét szolgálta. Az uradalmi földeket a lehető legalacsonyabbra becsülték országszerte, a paraszti birtokokat pedig a legmagasabbra. Az ármentesítő adót azután a földek becsértéke szerint vetették ki. A sövényházai Pallavicini-uradalom például kisbérletbe adott földjeinek értékét 1932-ben 500 pengőre emelte. Azelőtt 100 pengő volt a becsértékük, forgalmi értékük pedig legfeljebb 50%-kal magasabb, hiszen a hitbizomány mindig a leggyarlóbb földeket adta kisbérletbe. Az új becsérték alapján a kisbérlet holdanként 10-11 pengő ármentesítési járulékot fizetett. Az uradalom viszont épületeket adott bérbe az ármentesítő társulatnak magas áron, s ennek fejében járulékot alig fizetett. Élénk fényt vet ez gazdasági intézményeink jellegére. A »közgazdasági« intézmény is társadalompolitikai érdekeket szolgál. E »lecsapolás« egyik Mekkája Szentes volt s ma is itt székel egyik legelszántabb prófétája. Csodálhatjuk-e ezek után, hogy a nép minden hivatalos s minden felülről jövő dolog iránt bizalmatlan?

De vessünk egy pillantást Szentes külsejére. Általában a városok minden háza vallomás, dicsekvés vagy pedig árulkodás. A városban megszűnik a falusi ház egyszerűsége, mérsékelt ornamentikája; a stílus, a dísz hangsúlyt kap, a belső arc tudatos kifejezőjévé válik. Tudvalevő dolog, hogy a magyar középosztályt úgy verbuválták össze a hatvanhetes korszakban. A tetszhalálba dermedt országot életre serkentették s a modern kapitalizmus küldöncei előtt kitárták a kapuit. Egyszerre s egyre inkább nagyszámú középrétegre volt szükség. E »duzzasztást« úgy hajtották végre, hogy az »elemeket« a legkülönbözőbb s gyakorta igen ellentétes arcú és társadalmi végzetű rétegekből szedték össze. Ha nem is volna nálunk annyira fejlett a kasztrendszer, a középosztály akkor is száz darabra hullana e születési hibája miatt. A magyar középréteg e sajátságos alkatáról árulkodik Szentes külseje. Az egész város olyan, mint egy összetört cserépedény. Aki összetörte, utólag megsajnálta az esetet s a törött darabkákat úgy-

ahogy összeillesztette. Az összeillesztés azonban olyan rosszul sikerült, hogy sanda gyanút kelt az emberben. Arra kell gondolnunk, hogy ezek a részek talán sohase is tartoztak össze. Szentes városa az egységnek, a szerves növekedésnek s a szerves összetartozandóságnak még a körvonalait se mutatja. Ahány kaszt, ahány foglalkozási csoport, ahány »brans«, annyiféle »stílus« uralkodik itten. A vasutasok kertvárosféléről álmodoztak s a közép nagyságú vidéki állomásépületeket másolták le. A kisparasztok sugárzó napot tétetnek a kapura. A nagyparaszatok magtáráblakokat csináltattak az uccára, hogy a »város« iránti mélységes megvetésüket kifejezzék. Téglás gyalogjárón megyünk, majd a kociút is téglás lesz. Azután autót hajlik be, tehát aszfalton lépdelünk, de öt perc múlva sáros, gondozatlan falusi nagyuccán vagyunk. A cserép, a pala, a zsidó és a zsúp keleti festőiességgel váltakoznak. A »belvárosba« érünk, itt már a századforduló »szecessziós« ízlésének vidéki lecsapódása riaszt. Szent borzalommal állunk meg a főtéren is. Mennél régibb az épület, annál kifejezőbb és szebb, mennél újabb, annál kiábrándítóbb. A régi református templom igen szép, de az új iskola már olyan, mintha növényevő pietisták építették volna. A bank épületét rengeteg vas-, kőoszlop s erősítőmotívum díszíti, bizonyítéknak, hogy milyen erősen őrzi a pénzt. A városháza új épület s közvetlenül a vármegyeháza mellett építették, tehát másodrendűségének éles kifejezést adtak. Töredezett épületet csináltak, mely a vidéki városok nagyszállodáira emlékeztet.

A parasztság és a középosztály viszonya Szentesen egészen megdöbbentő módon mutatkozott meg. A szentesi polgáriasodó parasztság egy töredéke nem zárkózott be a kulák-tudat lárvaszerű cellájába, hanem megízlelt egy csábító, mámorító, kerítő italt: a visszaélést, a panamát. Egész sereg népkört kellett bezárni, mert vezetői a bálakat s multságokat, egyáltalában az egész paraszt-társadalmi életet visszaélések sorozatának elkövetésére használták fel. A panamahullám tehát elérkezett a mélyrétegbe is.

Szentes kulturális egyesülete mind e napig vajúdik s nem bír megalakulni. A múzeumot igazgatójának személye miatt nem vették fel a közgyűjtemények sorába. Régészeti gyűjteménye világhírű, de mivel az ásatásokat végző igazgató kivonja a leleteket a szakemberek ellenőrzése alól, tudományos szempontból értéktelen. Így a gyűjtemény csupán esztétikai értékű. Szentesítik Szentesen a jóindulatú dilettantizmust. A múzeumi könyvtár beszerzési célokra 1930-tól egyetlen fillért sem kap. A hivatalokat tisztára családi politika alapján töltik be. Bankjainak a kisemberekkel szemben tanúsított politikája országos eseményre duzzadt. A bankokrácia kiváltságos paraszttípust teremtett, mely megtagadva minden népi közösséget, szolgálja céljait s nagy mohón felkapkodja a más egzisztenciák összeomlása árán szerzett morzsákat. A volt főispán s lecsapolási nagytekinély a földreform során szabályosan, de általános megbotránkozást keltve szerzett középbirtokot magának. Most pedig családtagjainak szerez középbérletet. A paraszt-képviselőjelölt házában falát csúf felírásokkal festették be, hogy a paraszt dolgozók s »le a paraszttal«.

Szentes szerkezetében sok rokonságot találhatunk Szegeddel. De az újjáteremtett Szegeden mégis valami nagy egységes szándék vonul végig, a nyers alapvonalak nagylélekzetű szándékokról beszélnek. Ám Szentes csupa törött vonal. Csupa félbenmaradt, vagy pedig »furcsaságba« fúlt kezdeményezés. Most építettek egy hosszabb aszfaltutat, a nép gumiútnak s tésztaútnak hívja, mert két hét múlva már nyúlt, olvadt s a mulandóság szent törvényeiről beszélt.

Egyetlen vigasztalása Szentesnek a városi park. Növényi költemény ez, mintha a szegény alföldi anyaföld álmódott volna valami nagyon szépet. Nagy bujaság s valami feledhetetlen »rendetlen« rend, a természet kozmikus logikája csinálta a tervét, legalább is ezt a gondolatot kelti az emberben. Aki ültette, mindenesetre a fák és a füvek ihletett költője volt. Olyan ez a kert, mint amilyenről a debreceni fűvészek álmodoztak, s Szentes a jövőben valószínűleg érette fog irgalmat kapni, ha az ítélet napjai következnek...

CSONGRÁD

A falu s a város birkózása Csongrádon egészen szembetűnő. Csongrád nem megyei székhely, hivatalnokrétege aránylag kicsiny, számottevő ipara nincsen, munkásai kubikosok és mezei napszámosok. A »belváros« most alakul ki, most küszködik a faluval, s a két küszködő fél körvonalai olykor még összekeverednek. A főtéren már hivalkodó épületek jelzik a »gyarmatosító réteg« térfoglalását, de tövükben itt-ott még konok zsúptetős házak húzódnak meg. Az alföldi faluóriás várossá való fejlesztése úgy történik, mint mikor a gyarmaton várost alapítanak. A vidékre kerülő úri rétegnek teljesen idegen a falu, számkivetettnak érzi magát benne, ezért vígaszul egy kis »oázist«, kacsalábon forgó várat épít magának, »belvárost«, nagy szállodát, kaszinót, középületeket, vigasztaló magánlakásokat, s körülötte a falu olyan marad, amilyen volt, az »értelmiség«, ha hivatalból, vagy üzleti érdekekből nem szükséges, nem is szívesen ereszkedik le az uccáira. Veszedelmes balkáni íz ez, s e »városok« szerkezete, e városok kövei mérhetetlen társadalmi szakadék kifejezői. Csongrádon csak a belváros fejlesztése folyik lázasan. Szép új városháza épült két esztendeje, nem messze tőle neobarokk-épületek díszlegnek, az elmúlt évtized konjunktúrájának szomorú »remekei«. Az épületeken márványtáblák s a táblákon tekintélyek és áltekintélyek neveinek sora. Így akarták a tekintély tiszteletét helyreállítani, de csupán a betegesen burjánzó öndicsőítés kórjának adtak szabad teret. Láttam egy másik városban olyan márványtáblát is, melynek némely dicsőítettjei azóta bűnügyből kifolyólag ültek. Sebj! Századok számára építették, a bűnügy elmúlt s a »dicsőség« megmaradt.

Csongrád még »kelet«, még a futóhomokot sem kötötték meg s ha izmos szél fú, egyszerre átalakul a város képe, a pusztá bekiált, por az ő szava s ez a szó leleplezés, mert a föld és az ember végtelen elhanyagoltságáról beszél. Porfelhők mindenfelé, az ember arcát, szemét ellepí a por, finom szemecskéi behatolnak az érzéseinkbe. Valami kifejezhetetlen vigasztalanság lesz úrrá rajtunk, s látni kezdjük, hogy mennyire hiú ennek a várost teremtő küzdelemnek a módszere. A város csupa ősi s immár a lehetséges legapróbb kockákra osztott jobbágytelek és zsellértelek. Egymás hegyén-hátán tolonganak e házhely-csöppségek, mintha valami nagy hírre, felszabadító eseményre várakoznának. A jobbágy és a zsellérutódok még tömör egységben laknak s városrészeikben egycsapásra szűnik meg a civilizáció, mintha elvágták volna. A járda szűkül, keskenyül, azután vége van. A kutak egyre ritkábbak lesznek, s helyettük a lelki szomjúság levezetésére templomok és zárdák épülnek. Ennyi jut a várost építő »lázból« a település zömének.

Úgy élnek itten az őslakók, mint a hangyák. Valami jól szervezett rabszolgaság jut az embernek az eszébe, ahol a rabszolgákra már ügyelni se kell, hajnaltól késő estig szorgoskodnak s morzsákkal beérik. Ügyes eljárással megdermesztettek bennük valamit, s azóta pontosan működnek, nemzenek, dolgoznak, élnek-halnak, mintha óramű irányítaná őket, közben pedig »jó uraikat« dicsérik. Estefelé a város pereme valóban olyan, mint a hangyaboly. A szőlőkből, s gyümölcsöskertekből jön hazafelé a nép kosárral, puttonnyal, hátizsákkal, egyesek nem mindennapi leleményességgel erősítik kerékpárja a gyümölcsös kasokat. Reggel s este órákon át vonulnak ki és be. Villamosvasút? Milyen merész álom, itt még lórév sincsen, mint az urasági földeken, a munkaidő jó része a messzi szőlős- és gyümölcsöskertekbe történő gyaloglásokban telik el.

A hatóságoknál azt a felvilágosítást kapja az ember, hogy nincsen munkanélküliség, munkanélküli azonban van éppen elég. E két fogalom, úgylátszik, semmiképen sem fedi egymást. Olyan apró földpántlika van egy-egy család kezében, hogyha az apa el is tengődik a szőlőcskéből s néhány gyümölcsfájából, a családtagok kubikosnak mennek. A kubikosréteg így évről-évre duzzad, beleolvad a telepítésre váró és ugyancsak hiába váró emberfölség. A kubiko-

soknak csak egyrésze kap idegenben nagyobb szabású munkát. A többi a helybeli és vármegyei közmunkákból tengődik s ma a közmunka is többnyire inségmunka jellegű, tehát a rendes kubikoskeresetnek csak mintegy felét nyújtja. 3162 családfenntartó kubikos van a városban s a városi munkaközvetítő hivatal 1936 első felében 1247 munkásnak szerzett foglalkozást más helyen. A többinek csak helyi inségmunka jellegű foglalkoztatás jutott.

Olyan Csongrád, mintha folyton szomjúság gyötörné. A város peremén aszott, sivár zöldségeskertek lapulnak, holott néhány lépésre hömpölyög a Tisza hatalmas gátjai között. A lehetőségek itt is kéznél fekszenek, ámde Csongrád nem a gazdasági s társadalmi haladásnak, hanem a »fegyelemnek« a városa. A csongrádi városházán nyomott hangulat és titokzatosság honol. Itt már elvágta, kiirtotta a »destruktív« gyökereket és nem tudjuk hirtelen, hogy kaszárnnyában vagyunk-e, vagy pedig városházán! A nép nyugodt, de a közélet állandóan fortyogó katlan itten. Fontos iratok tűnnek el, éjszaka belőnek egyes városi hatalmasságok ablakán, a mult század derekának betyár-komisszárius pusztai romantikája kísért e »közéleti harcokban«. A »kúnzivatar«¹⁴ pedig száguld, szemünkbe sodorja a homokot. Mintha szembe kacagna e várossal.

HÓDMEZŐ-VÁSÁRHELY

Aki ezt a 60.000 lakost számláló várost bejárja, anélkül, hogy életébe mélyebb bepillantást nyerne, mégis két nagy élménnyel távozik. Egyik a nyers s még mindig várakozó tiszántúli néperő, melynek mozgósító »jelszavát« még egyetlen magyar politikus sem találta el; a másik pedig a város és a nép szervezetében rejlő kálvinista zártság. A kapuk, a szívek, a lelkek nehezen nyílnak meg.

A »belváros« jövevény voltát nagyban enyhíti a török mecsetből alakult kálvinista templom s a tömör erőt sugárzó városháza. A módos gazdák háza átmenet a régi parasztház s a polgárias épület között. Szerkezetükben s komoly fekete-barna színükben, két-három méter magas, tömör kerítéseikben és néma nyugalmukban magabízó méltóságot, s kemény zártságot találunk. Végre egy város, ahol az építkezés a nép belső világából is kevert valamit a malterba. A szegénység uccái az ősfalut varázsolják elénk. De nem az ő házaik jelentik a társadalom legmélyebb mélységét. A város szélén sokasodásnak indultak a proletár putrik, mint a háborúutáni korszak végső eredményei.

A parasztság mai politikai magatartására nézve Hódmezővásárhely a legjobb példa. A szegénység itten ma is olyan, mint Szántó Kovácsék idejében, percek alatt mozgósítható, öntudatos, szerepet követel magának a városi és az országos politikai életben. A módos gazdaréteg viszont teljesen passzív. Nem mondhatjuk, hogy a szegénységgel szemben az »úri érdekekhez« húzna, cselédjeivel pátriárkális szellemben bánik, de nem bír irányt vállalni és tájékozódás nélkül ténfereg az adott rendszer, s a mult századból ittrekedt önegyvennyolcas szófecsérlés között. Itt valóban megdöbbenhetünk, hogy a politikai frázisoknak milyen hosszú az életük Magyarországon. A megrekedt mucsai negyvennyolcasság 1880-ban ugyanazt kiabálta a piacon, amit napjainkban kiabál. S a megrekedt nagygazda-réteg élete természetes »díszének« tartja ezeket az üres szózuhatagokat. Nem hisz nekik, nem bízik bennük, de továbbra is létalapot ad számukra.

A vásárhelyi gazdaközönség különben egészen a mult század végéig idilli életet élt. Nagy volt a határ, sok volt a legelő, jó ideig volt mit feltörni, a feltört legelőkből a gazdaközönség

¹⁴ Homokos porfelhő.

részesedett, kiki belső területén fekvő birtokának felét kapta, tehát a családok szaporodhattak és terjeszkedhettek. A város arra is gondolt, hogy a föld túlságosan el ne aprózódjék. Mikor a 44.000 kisholdat kitevő pusztát felosztották, kiépült a tanyarendszer, de 6 holdnál kisebb területre nem volt szabad tanyát építeni. Pátriárkális korszak volt ez, víg élet folyt a tanyákon, erősen atyafiaskodtak az emberek, s az egész vidék a régi népdaloktól volt hangos.

A vásárhelyi népművészet is erősen virágzott az idilli korszakban. Gyökerei igen messzire nyúlnak. 1788-ban már több gölöncsérmester dolgozott, a XIX. század elején pedig már céhbéli kiváltságokért folyamodtak. A gölöncsérmesterség azonban 1850-től kezdve s körülbelül a milléniumig virágzott legjobban. A cserepesipart természeti adottság hozta létre. Kevés volt és drága volt a fa, nem csinálhattak faedényeket, fából való eszközöket. De ott volt az agyag, belőle készítették a használati tárgyak egész seregét. Cserépedényekből került ki a konyha s az asztal egész felszerelése: tányérok, tálak, lábas, tepszi, tojássütő, még fakanáltartó is. Az utóbbi egészen sajátos vásárhelyi termék, cserépkultúránk másutt nem ismeri. Cserépből készültek a különböző ivóedények is: a butykos, butéla, kanta, korsó s az apró pálinkásedények. Wiener Tibor páratlan vásárhelyi cserépgyűjteményében mintegy kilencszáz butéla-típust találunk, köztük 110 »figurás« (emberalakot ábrázoló) butélát. A fésű- s dohánytartók, a kalamárisok, a gyertyatartók, a kerítés- s a kéménydíszek és a függőngombok is cserépből készültek, a varrókosarak nemkülönben.

Az ősi cserepesipar csakis használati tárgyakat alkotott, mint általában a még fertőzetlen népművészet minden ága, de díszítette őket. A díszítés leglényegesebb eleme a színezés. Az ősi ipar csupán néhány alapszín kedvelt, elsősorban a zöldet, azután a sárgát és a barnát. De ezeknek a színeknek egészen bámulatos árnyalati változatosságát teremtette meg. A díszek elsősorban virágok, kisebb jelentőségű a figurális dísz: ember, madár, hal s a geometriai dísz. Igen érdekes dolog, hogy a cserépedényen is mennyire tért hódított a humor. A butélákat tréfás versek díszítik, a humor és a játék gyönyörűsége azonban a cserepet gyúró s alakító kezekbe is becsordult, így keletkeztek a furfangos háromszájú s más efféle butélák.

A nagy formagazdagságot a készítés sajátos módja magyarázza. A gölöncsér korongon kézzel alakítja a cserépedényt, minden darab tehát egyéni alkotás. Ez az alkotókedv ma sem veszett ki egészen. Igaz, hogy a »polgári kultúra« s a véle kapcsolatos elgyáriasodás sokat pusztított a vásárhelyi cserépedényen, felhígította, furcsa, zagyva vegyülékké gyúrta. De ma is akad gölöncsér, aki az ősi nyomokon halad, tehát: alkot.

A vásárhelyi kézimunkák Biharkeresztesről kerültek ide. Egységes tiszavidéki szőrhímezsről beszélhetünk. Eredeti anyaga a birkaszőr volt, melyet házilag készített festékekkel színezték. A mintákat zsiros koromlébe mártott lúdtollal írták. Uralkodó színe a rózsapiros, a kék és a barna. Az alapszín csaknem mindenütt a barna: ez a komoly, földszínű tónus jellemzi a tiszavidéki hímezést. Csakis párnadíszítésre használták s eddig tizenkét típust sikerült az elmerült-ségből kiásni. Ennyi típus, Sárközt kivéve, sehol sem található. A tiszavidéki szőrhímezés egyedüli rokona a kunhímezés s ősi keleti eredetére vall a színárnyalatok sokasága, egy-egy szín 5-6 árnyalatban szerepel: aranybarna, világosbarna, négerbarna, kávébarna... S szinte csupa virágmotívum, néha-néha tűnik fel a kehely.

Igen régi életről és kultúrák összefolyásáról beszélnek ezek a régi vásárhelyi párnák: törökös motívumok mellett reneszánszelemek, kínai s japán hatású színezés mellett hindu motívumok. Kúnsapka az egyik hímezés szélén, kehely-motívum a közepén. Wiener Tiborné ásta ki őket a már-már pusztulásszámba menő feledtségből s csinált új életet számukra. A szőrt immár a pamut pótolja, de az alaptípusok mit sem változtak, szaporodnak, szétfutnak az országban s színes, szép bizonyáguk benső történelmünk dúsabb korszakairól.

Markovics Horváth Antal, a híres faszobrász Somogy megyéből került ide. Tanyai ács lett belőle. Mikor előregedett, unalmában látott neki a faragásnak. Szobrai vagy az újszövetségi életet, vagy pedig a mezei munkát s a népeletet ábrázolják. Néha egész jeleneteket ábrázolnak, például birkafejest, de ilyen esetben is tömör, zárt, összefoglaló forma jellemzi. Egy pásztor három bárányt legeltet, de a három bárány egész nyáj hatását kelti tömör összefoglaló erejével. Fatömb volt az anyaga s az anyag az ő szobraiban nem is tagadta meg magát sohasem. Érdekes, hogy egészen öntudatlanul végigfutott az egész szobrászat fejlődésén: primitív szobrászat, gótika, reneszánsz, barok. A mezei élet szobraiban talált mégis igazán önmagára. A fatömbből a »torzót« faragta ki: a magyar népsors mérhetetlen súlyát. A népsors szenvedő »hőseit«, kik »nyögnek minden terhükkel«. Bicskával s borotvapengével dolgozott. Koldusmódra élte öreg napjait, lakásának nem volt ablaka, s télen éppen ezért nem is dolgozhatott. Névtelenül halt meg 1931-ben.

Az idill kerítései mögött azonban egyre fenyegetőbben nőtt az agrárproletariátus. A föld csak akkor tudta volna az egyre növekvő lélekszámot eltartani, ha belterjes gazdálkodáshoz fognak, s egyre több embert foglalkoztatnak. Vásárhely azonban elsősorban búzatermő hely. A víz-szabályozást is úgy csinálták, hogy egyre több búzatermő helyet nyerjenek. A magyar kisgazdák s a középosztály e társadalmi-gazdasági bajokat nem vette észre.

A magyar kisgazdából a 67 utáni, aránylag mégis nyugodtabb korszakban lehetett volna országos értelmű embertípust alakítani egy nagy gazdasági és kulturális felemeléssel. Elvesztettük ezt az időt és lehetőséget, s hogy mekkora ez a veszteség, azt a gazdaifjúságon látjuk, azokon, akik a középosztályba kerültek. Nyalka, jókedélyű, rátarti, nótázó fiúk. Már kissé idegenkednek a középosztály lelkivilágától, legalább is a legjobbak, s érzik, hogy parasztszárma-zásuk kötelezi őket valamire. De a belső tétováság kórja még jobban ellepte őket, mint apáikat. Képtelenek széles és átfogó szolidaritást alkotni. Szektába tévednek, szektát alapítanak. Virrasztó Mihály, az elbocsátott postás ennek a típusnak a »csúcsteljesítménye«, turáni szektája az elhelyezetten, a közösséggel összeforjni nem képes embernek a menedéke. Az egyetemet végzett és hazakerült ifjak szintén turánisták. A középkorban naiv legendák s hiedelmek éltek János pap messze ázsiai országáról, ahonnan majd megindulnak a seregek. Mikor a tatárveszedelem közeledett, akkor is erre hivatkoztak urak s papok, Béla király elkeseredett arcára tekintve. A jómódú gazdaréteg fiai is a tudás, a gondolkodás kavicsos gyalogútja helyett a legenda csikóját választják. A szociális kérdés másodrendű számukra, középkelet európai tájékozódásra nem hajlandók, minek is, hiszen jön Turán és újjáalakítja Európát, egyelőre mást se tegyünk, mint készítsük az útját. Fel se mertem vetni a kérdést, hogy esetleg mire Japán ideérkezik, belső megújulás s tervszerű középkelet európai politika nélkül el is pusztulhatunk.

Általában hívők ezek a fiúk, de hitük inkább kényelem, kitérnek a szellemi erőfeszítések nehézségei elől. A szellemek legjobbjával társaloghatnának, de helyette a vallási szekta mellé politikai szektát is alapítanak. Szállodai szobámba egy este felvezették Vásárhely, szerintük, legnagyobb politikai géniusát, egy derék, korlátolt, ütődött mesteremberkét, aki földpénzzel akarja megváltani a világot és azt hiszi, hogy ezzel majd példát adunk az elrugaszkodott világkapitalizmusnak. Ránéztem az egyetemet végzett koponyákra: áhítatos csodálattal hallgatták. S a nép hiába keres irányítókat bennök, hiába várja tőlük a vezetőt, csak friss humbugot készítenek elő. A magyar fiatalság egyrészének világszemléletét az állásért folytatott harc dönti el. Jobbik fele pedig szellemi szektákba téved. Nyilván a nevelésben van a hiba, de a nevelés viszont az uralkodó politikai rendszer terméke, s ezek a fiúk, úgy, csak hadd turánkodjanak, hadd kalandozzanak, ártatlanok s legalább nem keverednek bele a nép mindennapi közelharcába...

A föld elosztása Vásárhelyt ma így fest:

200-1000	hold	között	birtokos	és	bérlő	23, ebből bérlő 8.
50-100	hold	között	birtokos	és	bérlő	452
20-50	»	»	»	»	»	 2050
10-20	»	»	»	»	»	 2570
5- 10	»	»	»	»	»	 2210
5 holdon	alul	»	»	»	»	 3090

A birtokosok száma összesen 10.489, a fele már törpebirtokos. A mezei munkások száma 7-8000 körül mozog.

A bérek tekintetében a hódmezővásárhelyi kisbirtok sem jobb a többinél, bár a gazdák váltig hangoztatják, hogy »patriarkális« a viszony a munkaadó s a munkás között, ez azonban nem látszik meg a béreken. A napszám 80 fillér s 1 pengő között mozog.¹⁵ Az aratórész a régi 8-9-ed rész helyett 11-13-ad rész.

Tanyásbéres évi fizetése általában a következő: 12 mázsa búza, 3 mázsa árpa, 1 hold tengeri-vetés, 150 négyszögöl vetemény, feles apró jószág, egy pár csizma, egy pár bakancs, 20 kg só, 25 kg szalonna, 30 pengő. Ezért a férfi, az asszony és a családtagok dolgoznak a gazdaságban. Ha a tanyásbéresnek nincsen megfelelő családtagja, az esetben köteles a jószágok őrzésére pásztort fogadni ebből a bérből. A bér egy lehelletnyivel jobb annál, melyet a nagybirtok nyújt, de ennek fejében az egész családnak dolgoznia kell.

Magános, nőtlen, rendszerint fiatal béres évi fizetése 8 mázsa búza, 2 mázsa árpa, 3 mázsa csövestengeri, egy malac, egy pár csizma, egy pár bakancs, 30 pengő, 1 kocsi szalma, 2 kg szappan. Ellátást kap ugyan, de mosásról és ruháról szüleinek kell gondoskodniuk.

Népjóléti célokra a város összesen 200.000 pengőt költ, ebből 8-10.000 ínségest segélyeznek, egyre tehát átlag 20-25 pengő esik. A nyugdíjasokra ezzel szemben 273.220 pengőt költ a város, a nyugdíjalap csak 10.000 pengővel tud hozzájárulni, a többi a város jövedelmeiből fedezi. A tisztviselők személyi járandósága 961.000 pengő s a 136%-os pótdó 1,052.018 pengőt eredményez. A pótdó tehát nem elegendő a tisztviselői fizetések és nyugdíjak fedezésére. Az elaggott s munkaképtelen szegényeket a város havi 3 pengővel segélyezi, évente 19.160 pengőt fordít rájuk...

Van a városnak egy érdekes »népjóléti« intézménye, a nyomorkaszárnya. Régi ütött-kopott épület ez s valóban kaszárnya volt valamikor. Anélkül, hogy átalakították volna, ide helyezik a kilakoltatott szegényeket. Itt kell élniük s halniuk, az utóbbi sokkal könnyebben megy. Még a hajdani »karcser«-ben is egész család lakik. Négy egymásba nyíló szoba: négy család benne. Valóságos »dühöngő« ez az épület, egész nap, reggel s este folyik az idegeket tépő átjárás. A tbc.-csírák pedig egykettőre bokorrá, a bokrok pedig fákká nőnek. E fák azonban nem hatnak az éjg...

A város egyetlen komoly szociális intézményét, az erdei óvodát, egy magánember jótékony-sága tartja fenn. Az emberi jóvátétel kis tisztása ez az óvoda. Játszanak, napoznak a kicsik, s enni kapnak. Ha melléjük állítjuk nagyobbacska testvéreiket, senki sem hinné el, hogy egy apának-anyának gyermekei. Az óvodások vidám, jól táplált, barátságos, beszédes, szép gyermekek, a nagyobbak húzódozó, rongyos, sápadt, félénk proletárvirágok. S ugyan mi is vár rájuk? Legfeljebb Vásárhely egyetlen komoly nagyipari üzeme a Kokronék Norkok textil-árugyára. Az üzem természetesen inkább az ifjúmunkásokat szívja fel, a képzett iparosok ma

¹⁵ 1936 nyarán.

is kivándorolnak; Amerika felé azonban már nem lehetséges, így több iparos Afrikába vándorolt. Új »lehetőségek« nyílnak tehát a magyar »népfelesleg« számára. A gyárban forró s helyenként bűdös a levegő, a legnagyobb hőségben sem találtam a munkások számára hűtött vizet. Tíz-tizenkét óra a munkaidő s 12-20 fillért keresnek óránként. A tizennégyéves leány mire tizennyolc éves lesz: roncs. A nagyipari üzem mai bér- és munkarendszere, a 10-12 órás munkaidő, az ifjúmunkások tökéletes kihasználása elvégzik »feladatukat«. Már a felszívott első nemzedéket degenerálják.

A népi vállalkozókedv, mely a közelmúltban még szép kisbirtokkultúrát teremtett, az elmúlt évtizedben teljesen elaszott. A vállalkozókedvű emberek önhibájukon kívül valamennyien tönkrementek, s e szomorú példák láttára a jómódú parasztság még jobban betokozódott parcellájának határai és korlátai közé. A gazdasági feszítőerők végképen elhervadtak, s ezzel párhuzamosan a birtokos parasztság társadalmi és politikai szándékai is felbecsülhetetlen vérveszteséget szenvedtek.

Hódmezővásárhely határának egyik részét Batidának hívják. Ez a határrész eredetileg nagybirtok volt, a Pappenheim grófok bírták. A nagybirtok azonban lassanként kisbérlok kezébe került, akik szorgalmasan és eredménnyel gazdálkodtak s nemsokára megvették bérleteiket az uradalomtól. A vevők között szerepelt Cz. J. is. Családja ősi zsellércsalád. A családban az volt a szokás, hogy szülők, gyermekek és unokák együtt maradnak. Húszan-harmincan éltek házközösségben és háztartási közösségben, csupa napszámos, zsellér, szétrepültek minden reggel, mint a madársereg s estére vidáman hozták haza a morzsákat. A mezőgazdasági konjunktúra idején azután csoda történt. A népes és takarékos család kistökét gyűjtött. Ugyanekkor eladóvá vált a birtok, s Cz. J.-ék egy darabig gondolkodtak, hogy kisbérletüket megvegyék-e? Az ezeréves szolgáltságon azt súgta nekik, hogy nagy árat fizetnek majd ugyancsak ezeréves álmukért, a saját kisbirtokért. Az uradalom azonban tudtukra adta, hogy ha nem veszik meg a földet, akkor másoknak adja el s ők mehetnek. Megvették tehát a 36 hold földet. A vételár 42.729 pengő volt s azonnal kifizettek a nagybanknak 19.074 pengőt. A parcellázást persze egyik nagybank bonyolította le, mintegy félszázad óta ugyanis a parcellázás a legjobb üzletek közé tartozik. A parasztság földéhségére ilyen alkalmakkor egészen nagyszabású »vámot« vetnek. Ha a paraszt már félig-meddig birtokában érzi a századok vagy még mélyebb korok óta sóvárgott földet, rendszerint elveszíti józan ítélőképességét. Belső lázba jön, a legkedvezőtlenebb feltételeket is elfogadja, mert e belső láz forráságában végtelennek érzi erőit, s csupa ragyogásnak látja a jövőt. Cz. J.-ék is hosszú évek napszámos filléreinek zsákjait öntötték ki a szent földért. Ekkor azonban már ajtajukon kopogtatott az első csalódás. Míg bérlok voltak az uradalom adójának rájuk eső részét fizették, mely csekély volt, hiszen a nagybirtok mindig silánynak tüntette fel földjeit, alacsony kataszteri osztályba került és csekély adót fizetett. Mihelyt azonban a földek kisparasztok kezébe kerültek, a hivatalos hatalmak rögtön rájöttek e »visszaélésre«, a földek értékét alaposan felszöktették s degresszív adórendszerünk alapján felemelték adójukat mintegy a háromszorosára. A kisbérlo önállósította magát, súlyos terheket vett a nyakába s joggal számíthatott »felsőbb nemzeti« támogatásra. E helyett azonban újabb, nem várt terhet varrtak a nyakába. A »méhcsaládnak« mégis nagy vigasztalás volt a saját földje. Szép kis házat építettek, istállót, négy ólat, fészert készítettek. Hetven akácfát és százharminc gyümölcsfát ültettek, négyszáz négyszögölön szőlőt telepítettek. Nyolc hold használhatatlan nedves terület volt, fekete szík. Csatornát húztak rajta és művelhetővé tették. Nagy baromfitenyészetet rendeztek be. S a »lendület« mégsem kapatta el őket, a nélkülözhető családtagok napszámba mentek ezután is. Fáradtak, igyekeztek, közben még ötezer pengőt fizettek ki a parcellázó nagybanknak. Ekkor jött a mezőgazdasági válság.

Cz. J. nem tudott tovább fizetni. A bank azonban nem ismert irgalmat, elárvereztette a birtokot s megvette körülbelül annyiért, amennyivel Cz. J. tartozott. Néhány száz pengőt

kellett csak a banknak fizetnie, de ez se lett Cz. J.-é, hanem lefoglalták adóhátralékai fejében. A bank tehát kapott az eladott földért 24.070 pengőt. S ezután visszakapta a birtokot néhány száz pengőért tanyával, gazdasági épületekkel, javított földekkel, szőlővel s gyümölcsfákkal. S nemcsak Cz. J. tragédiája ez, így járt csaknem az egész határrész, »bajbajutottaknak« nevezik őket.

De mit csináljon a nagybank a földdel? Látták, hogy Cz. J.-ék milyen szorgalmas emberek. Megkapták tehát a földet továbbra is bérletbe. Cz. J.-ék tehát ott vannak, ahol a Pappenheim grófok idejében voltak. Csupán »megszabadultak« kistökéjüktől, s ennek fejében néhány évig a magántulajdon ábrándjába ringathatták magukat. Az ábránd azonban nem tartott sokáig s utána ismét a kisbérletnek nevezett korszerű jobbágyság következett. Ma ez a paraszti vállalkozások sorsa.

VÁSÁRHELY-KUTAS

Hódmezővásárhely tanyavilágának Kutas a központja, az orosházi határ tözsomszédságában. Kutasnak a Greguss-birtok a csodája, s legkülönb eredménye. Idősb Greguss Máté majdnem félszázaddal megelőzte korát, az alföldi homokon megalapította a gyümölcsös parasztbirtokot. Tizenhat hold kopasz, pusztai földet, legelőparcellát örökölt negyven esztendeje. Ballang, királydinnye, pitypang és búzavirág termett rajta. Egy malmot és három tanyát épített azóta, egyik itt fekszik az állomás közelében s fia, az ifjabb Máté vezeti. 47 hold földje van a tanyának, tíz hold belőle dróttal kerített epreserdő, baromfit tenyésztenek benne. Az eper egész nyáron keresztül táplálja a nemesített parlagi fehér baromfit. A gazda arra is gondolt, hogy egységes baromfit tenyésztenek az egész környéken s húsz tojást adott bárkinek, aki hajlandó volt ennek fejében két darab jércét visszaszolgáltatni. A terület többi része, 37 hold, végig gyümölcsös. Öszibarackerdő, almaerdő, gyönyörű jeruzsálemi szilvák, cseresznye, nemesített meggy. 60.000 darab facsemetéje van, 40.000 darab eladásra kész. Negyvenöt fajta rózsájuk is van, kétezer anyatóvel. A gazdasági udvaron szeszfőzdét rendeztek be, a birtok és a szeszfőzde évente átlag háromezer pengő adójövedelmet ad az államnak s a községnek. Két munkáscsaládnak ad egész évi kenyeret, ezenkívül 18-20 napszámost foglalkoztat ez a kisbirtok 100-100 napon keresztül.

Idősb Greguss Máténak négy gyermeke s tizenegy unokája van. A népes család szelleme, lelkivilága merőben különbözik a tanyai gazdakétól. Jártam érettségizett, sőt: egyetemről visszaszakadt gazdáknál, ám a csupán elemi iskolát végzett gyümölcskertészek lelkivilága mélyebb, tisztultabb, kultúrájuk komolyabb, gyökeresebb, mert a magyar agrárlélek, agráréletforma alakult át bennük. Ezeket az embereket növények, virágok s gyümölcsfák nevelték. Szelídség, finomság és bizonyos átszellemültség honol házukban, s a családi életnek egészen különös melegsége.

A Greguss-tanya nevelőmunkája felbecsülhetetlen. Némelyik napon öt-hat szekér fordul be a tanyára tanulni vágyó parasztokkal. Ez a kis gyümölcserdő minden iskolával felér. Kutas amúgy is éppenolyan tanyai kultúrvidék, mint Orosháza tanyavilága. A vásárhelyi tanyavilágban negyven népkört épített s tart fenn a gazdaközönség a maga emberségéből.

SZEGED

Szeged óvárosszámba megy az Alföldön. Ama ritka helyek közé tartozik, melyeket a török nem pusztított el egészen. Így azután az Alföld gyűjtőedénye lett, rengeteg nép s ezzel együtt rengeteg népi hagyomány, népkultúra sűrűsödött össze benne. Emellett Szeged szabad királyi

város volt, nem érezte a magyar feudalizmus nyomását, mely az alföldi mezővárosokat általában századokra vetette vissza. Szeged korán hozzászokott az autonóm élethez, s ha a nagy árvíz nem jön, ősisége talán nem pusztult volna el teljesen. De az 1879-es árvíz teljes újjáépülést tett szükségessé. S az újjáépítést a híres milléniumi hangulat ihletével végezték, tehát ekkor végérvényesen beköltözött a városba és szinte minden talpalatnyi helyet megszállott az a 67-es szellem, mely a népi Magyarországgal minden közösséget megtagadott. A többi mezővárosba is benyomult ez a szellem, de lassan, fokozatosan, tehát mérsékeltebb pusztítással. Szegedre azonban egyszerre tört be, a szegedi belváros egyszerre »nagyváros« lett nagyvárosi létfeltételek nélkül, s azóta is, 1920 óta is a híres neobarok korszak mindent elkövetett, hogy a belvárost »kacsalábon forgó kastélyá« alakítsa.

A déli Tiszavidék városai árulkodó nyomokat mutatnak. A kövek arról a beteg társadalomszemléletről beszélnek, mely tervezőiket és építőiket csordulattal megtöltötte. Ott, ahol a várost a fejlődő s küszködő, föltörekvő kapitalizmus hozta létre, még igazabb volt a »nagyvárosiasság«, mert társadalmi erőfeszítés élt mögötte. Az új Szeged azonban a bürokráciába fonnyadt középosztály műve elsősorban. Nem a város-születésben volt a hiba, hanem abban, hogy a város-születés nem a népi erők fölemelése érdekében történt, hanem a nagy néptömegek érdekeinek teljes semmibevételével. Azért olyan szomorúak ezek az alföldi városok. Hiszen az lett volna a feladatuk, hogy új életizgalmakat és ezáltal új életlehetőségeket adjanak a mindjobban önmagába s korlátolt életlehetőségeibe süppedt magyar népnek. Ehelyett szinte már gyógyíthatatlan alacsonyági érzetet oltottak népükbe.

Mikor a török kitakarodott, Szegednek nem kellett korszakokat vesztegetnie az újjáépítésre és a földesúrral folytatott harcra, hanem azonnal szerzésre gondolhatott. Kibérelte a szőregi uradalmat a kincstártól 35 esztendőre. A tanyai lakosság pedig kötni kezdte a homokot fával és szőlővel. A XIX-ik század elején óriási területeket ármentesítettek. A föld eleintén »megszállások« útján osztódott szét a családok és nemzetségek között. Később a város tulajdonjogát fenntartotta s vétel útján osztódott tovább a föld. A harmadik fejlődési fok a kisbérleti rendszer volt.

E nagy parasztvárosnak távolról sem volt gazdasági szempontból egyhangú az élete. Mellette folyt a Tisza, s a lakosság jórésze halászatból és hajózásból élt. Mivel óriási volt a határa, és egészen a legújabb időkig folytonosan parcellázhatott: béke és termékenység honolt a tájon. S a nép élelmessége, életkedve páratlan volt az Alföldön. Szeged egymásután bocsátotta ki a vállalkozó rajokat, akik mindenfelé letelepedtek s főleg dohánykertészeteket létesítettek a déli Alföldön. Akármerre járunk, a régi Szeged nyomaira bukkanunk; s a régi Szeged mérhetetlen népi kincseit fedezte fel gyűjteményeiben Kálmány Lajos éppen az utolsó pillanatban, közvetlenül elsüllyedése előtt. A régi Szeged lelkéből táplálkozott Tömörkény István is. Ő és Kálmány a bizonyságok a jövő számára, hogy milyen mérhetetlen kincseket tékozolt el az új Szeged, s hogy mennyire pusztulni hagyta ezt a kincseket őriző népet.

Az új Szegednek nyilván az lett volna a feladata, hogy irányító agrárvárossá nőjön. Arra volt hivatva, hogy a déli Alföld népéletének, agráréletének középpontjává emelkedjék. A 67-es korszaknak, az újjápezdülő magyar életnek, mivel osztályuralomra épült, elsősorban óriási hivatalnokhadzsereg volt szüksége. Az autonóm élet minden vonalon halálos sebet kapott, s helyébe az irányított bürokraták egyre növekvő sokasága és basáskodása lépett. Mi is lehetett a magyar város feladata, mint a középosztályduzzasztás szolgálata és biztosítása. Szeged is iskolaváros lett s évtizedeken át az volt minden álma, hogy egyetemem kapjon. 1790-ben bölcsészeti főiskolát akartak csinálni. 1791-ben meg is alakult s néhány évtizedig élt is. Hét ízben mozgattak meg minden követ jogakadémia érdekében: 1802-ben, 1827-ben, 1868-ban, 1899-ben, 1900-ban, 1906-ban, 1910-ben. A 70-es évektől kezdve az ország harmadik

egyeteméért pályáztak évről-évre. Azután a nagyvárad jogakadémiát akarták Szegedre telepíteni. 1879 és 1911 között hét küldöttség járt egyetemért könyörögni. Arra azonban mindmáig senki sem gondolt, hogy földműves szakiskolát s népegyetemet létesítsenek, holott 141.050 hold Szeged határa s ebből 64.834 hold a városé. Földműves népe csupán adót, földbért fizetett, művelődési intézményt a legújabb időkig nem kapott - most is csupán két önálló mezőgazdasági népiskola képviseli a szakoktatást - s így Szeged mezőgazdasága nemhogy fejlődött volna, hanem évről-évre hanyatlott. Igen jellemző, hogy volt a városnak egy mintaszőlőtelepe s ezt is megszüntették.

Új-Szegeden a Tisza túlsó partján ott áll a Mezőgazdasági Intézet gyönyörű palotája, melyben valóban szakszerű és elsőrangú kutatómunkát végeznek, de eredményei a legcsekélyebb mértékben sem jutnak el Szeged népéhez. Az Intézet azt várja, hogy a tanyai gazda bejöjjön tanácsot kérni abba az intézetbe, melynek létezéséről többnyire nem is tud. Az intézet nem hálózta be, nem hatja át a tanyarendszert, bürokratikus kényelemben kutat egyelőre fiókjai számára; s önmaga gyönyörködik az eredményeiben. Azt hirdetik azután, hogy a magyar gazda maradi, nem akar haladni, nem érdeklődik az új dolgok, a tökéletesebb gazdálkodás iránt. Holott meg sem kísérik azt, hogy a közelébe férközzenek, elvárják, hogy a tanyákra szétszórt és hallatlan gazdasági élethalálharcot vívó népben önmagától támadjon fel a haladás vágya. S 24 meg 48 órás utat tegyen a városba azért, hogy a mezőgazdasági intézet valamelyik szakemberével félórás beszélgetést folytasson. Nem az intézmények hiányában van nálunk a hiba, hanem tevékenységük elhibázottságában, keleti lomhaságukban, bürokratikus alkatukban; a sugárzó erő, a szellemi hódító tervek teljes hiányában.

Szeged belvárosa két elem keveréke. Egyik a magyar szecesszió, ilyen a városháza és környéke, a főtér s közvetlen közelsége. A másik a neobarok kor teljesítménye, az egyetemi város épületei és »műemlékei«. Csúcspontját a német nyárspolgár áhítatára emlékeztető fogadalmi templom s a körülötte fekvő különben sikerült egyetemi épületek alkotják, melyeket különleges úton, óriási költséggel készített, műpatinás téglákból építettek. Szerencse, hogy az egyetemi díszépület belső udvarára, mely egyúttal templomtér is, galambokat telepítettek, az ő jelenlétük ott a legnagyobb vigasztalás s a természet örök törvényeire figyelmeztet. Különben az épület belső falait szobrok »vidámítják«. Minden magyar nagyságnak szobrot adtak, de ez a szobordandár alig mond valamit a magyar kultúra arcáról. A korok tévedéseit örökítik meg leginkább: ott áll szegény, valójában nyurga, sovány, örökké lázas Petőfi, miként Toldi Miklós a kopár szík sarján, másfél méter széles vállakkal, oszloplábakkal s óriási pallost tart a kezében, mintha most indulna Hunyadi László lefejezésére. A szobor elárulja, hogy a Petőfi Társaság szellemének hatása sokkal virulóbb, mint Petőfié.

Az egyetemi internátusok épülete alatt ó-új műkaput csináltak. A Tisza partján gyönyörű klinikai épületek húzódnak, betegük azonban alig van, mert a fedezet csak a hodályokra futotta. A hodály értelmére, az emberre már alig jut; ezt már egy más korszakra bízták. De mégis Szegednek van két nagy vigasztalása: a növény, s az uccák széles, nagy lélekzete. Gyönyörűen befásították a belső várost és Új-Szegedet, májusban csodálatosan szép a Tisza mindkét partja. A másik vigasz pedig az uccák nagy lélekzete, a széles nyílegyenes sugárutak. A nagy lélekzetek azonban egykettőre elakadnak, ha a külső városrészekbe térünk, a »bennszülöttek« lakóhelyeire. Itt már inkább por, sár és betegség fogad. A paraszt- s proletárnegyedekben az uccák mélyen az országutak megett maradnak egészség, használhatóság és tisztántartás tekintetében. Nem is olyan régen a belváros szeméjtével töltötték fel ezeket az uccákat. Csatornázásról szó sincsen, mély árkok húzódnak az ucca két oldalán jóféle állott vízzel és békanyállal, mely üdén zöldel az embertelen nyári hőségben. Az orvosok kimutatták, hogy ezeken a területeken kezdődnek a ragálygócok.

Fogadalmi templom, Szeged

Alsóvárosi templom, Szeged

Széchenyi tér a városházával, Szeged

A szegedi paprikapiac

Szeged-alsóvárosi parasztház

Tisza híd Szegeden

Az Alsóváros a szegedi ősparasztság tanyája. A város hatása nagyon meglátszik rajta. E hatás távolról sem az egészséges polgárosodás, hanem csupán az agrárlélek megcsonkítása, összezugorodása. Jórészüik paprikás, de hiába keressük náluk a makói hagymások lüktető, friss életkedvét. Újabban a paprikát egy hivatalosan támogatott nagyszabású gazdasági szerv monopóliumává tették, a termelők minden ellenkezése dacára. A termelők csak nyomást látnak ebben s irigykedve gondolnak a makói hagymások autonóm szövetkezetére. Rájuk nehezedik a számukra teljesen idegen város, behúzódnak házaikba, melyek némák s lassan, de biztosan elszakadnak a falusi parasztház életétől, anélkül hogy valami magasabbrendű sors költöznék a helyébe. Állattenyésztő gazda Szegeden már alig van, inkább csak állattartók, öltözködésük városias, tehát külsőségekben s lényegtelen dolgokban civilizálódnak. De régi babonáikat még elevenen őrzik, mert komoly kultúrhatások sohasem érték őket. Az Alsóváros szélén van egy tér, Vadkerti-térnek nevezik. Elriasztó. Gödrök, por, kopárság. A közepén egy iromba kőkereszt. Elhagyatottabb bármelyik falusi térségnél. Szeged számára a nép pusztán adófizető

alannyá vált. Az egyre fejlődő belvárosban, a neobarok építkezési lázának és hodálykultuszának idején egyetlen intézmény sem készült számára. Sokat dicsekednek véle, hogy sohasem volt lázadó. Ennek oka azonban egyrészt az, hogy igen sokáig volt parcellázásra alkalmas területe, másrészt pedig a »város« hirtelen, sűrített erővel, kivédhetetlen rohamokkal telepedett a népre. Mire a szegedi nép eszmélni kezdett, egy idegen társadalmi s közigazgatási rendszer épült a vállára s már nem volt más hátra, mint viselni a terhet és évente kipanaszkodni magát a fekete Máriának.

Szeged középosztályát alig érintették a XIX-ik század nagy szellemi izgalmai és eseményei. E középosztály a millénium légkörében élt, majd a neobarok szemelte ki kísérleti alannak. A multban az asztaltársaságok kis örömeiben éldegélt ez a középosztály; pusztaszeri ünnepek szónoklataiban és a kispolgárság jellegzetes lelkiismeretnyugtató, hájat veregető tósztaiban magasztoskodott. Újabban a »konstruktív« társadalmi egyesületek léptek az asztaltársaságok örökébe. A polgárság olykor végighullámszik a korzón s éli a maga elzárt életét. Még viruló kis szellemi gócot is alig találunk; komolyabb kultúréletet az egyetem sem tudott teremteni. A nyári szabadtéri látványosság, melyre évről-évre szép összegeket fizetnek reá, elsősorban idegenforgalmi célokat szolgál.

Amikor a »Szegedi Fiatalok« falumunkába kezdtek s mindenekelőtt a szegedi tanyavidék problémáit vetették fel, kezdeményezésük alig talált visszhangra. Alföldkutató Bizottság működik, melynek működése egyelőre láthatatlan. Kálmány Lajos lakóházát még csak egyszerű kőtábla sem jelöli. Tömörkény emlékét csupán egy baráti asztaltársaság ápolja. Juhász Gyula évek óta elborult kedéllyel fekszik a lakásán, s Szeged már életében megfeledkezett róla. Volt egy félhivatalos irodalmi folyóirata, mely a magyar folyóiratok sorában is elég hátul ballagott, míg csöndesen el nem szenderedett. Szeged élő példája annak, hogy hiábavaló mindaddig a magyar kultúrélet decentralizációjáról beszélni, míg a kultúra nem széles kultúrközösség természetes szükségleteire épül. Addig csak a főváros kultúréletének ügyes, vagy ügyetlen utánzatáról lehet szó, s a »decentralizált kultúrhely« nem küld fölfelé, a középpont felé új izgalmakat és ingereket.

Szeged is határváros lett. Mikor e tragikus fordulat bekövetkezett, ismét itt volt a pillanat, hogy önmagára eszméljen. Világossá lett, hogy Szeged csakis akkor bír tovább fejlődni, sőt jelenlegi kereteibe is csak úgy tud virulóbb életet önteni, ha óriási határa, tanyarendszere, s népe óráról-órára, tervszerűen és megállíthatatlan irammal fejlődik, színvonala emelkedik, igényei és egyetemes szükségletei növekednek. Intézmények, mintatanyák egész sorát kellett volna alapítania, minden erejét a mezőgazdasági szakoktatásra és a mezőgazdaság megszervezésére kellett volna fordítania. Földjeinek belterjes munkálása, mezőgazdasági rétegének előretörése mentette volna meg a lassú sorvadástól. Erre annál is nagyobb szükség volt, mert a város gazdaságpolitikája törpebirtokok, törpebérletek létesítésére törekedett. Törpebérletek belterjes gazdálkodás nélkül fogyasztásra képtelen proletártömegeket termelnek csupán. Már 1922-ben a magántulajdonban lévő birtokok elosztódása a következő volt:

1	holdig		3291	birtok,
3	»		2517	»
6	»		1973	»
10	»		1268	»
10	holdon felül		2136	»

A bérföldek pedig így oszlottak meg:

1	holdig		8142	birtok,
5	»		2945	»
10	»		4108	»
10	holdon felül		12	»

A földek bérbeadását bizonyos szempontból teljesen szociális módszerrel csinálta a város. 1920 óta a kivándorlás egyre nehezebb lett, majd még a lehetősége is megszűnt. A csongrádi földnélküliek, elsősorban a sövényházi Pallavicini-hitbizomány egyre sokasodó emberfeleslege, Szeged felé törekedtek. Szeged valaha rajokat bocsátott ki, most pedig rajokat fogadott be. Másrészt azonban az emberrajok állandó áradása súlyos veszedelmet rejtett magában, melyet a város agrárpolitikája nem vett figyelembe. A földéhes tömegek az árveréseken hallatlanul felverték a földek bérét. Nagybirtokokról kiszorult mezei munkások, volt uradalmi béresek jöttek egyre sűrűbb rajokban, rendszerint némi kis tőkével is rendelkeztek. Más út nem volt előttük, mint a kisbérlet megszerzése, vagy pedig a földönfutás. Árvereztek tehát végső elszántsággal, s arra gondoltak, hogy valahogy majd csak lesz. Arra törekedtek, hogy a haszonbér első részletét kifizethessék és a régóta sóvárgott földet talpuk alatt érezzék. Megfelelő állatállományuk nem volt s eszközeik is többnyire hiányoztak. Az állattenyésztés különben is igen nehéz dolog Szeged vidékén, mert a város bölcs agrárpolitikája sorra feltörette a legelőket és szétparcellázta őket. Ez az elesett tömeg verte fel a gyenge s holdanként 4-6 mázsa rozst termő homoki földek bérét 4-5 mázsa búzára. A város pedig nem akarta észre venni, hogy egész kisbérleti politikáját futóhomokra építi.

Ami ezután következett, az inkább rémregény lapjaira való. A kisbérlők ezrei adósodtak el egészen a reménytelenségig. Nemcsak az új kisbérlők jártak így, hanem azok is, akik a múltban kedvezőbb bérleti szerződéseket kötöttek. A város ugyanis állandóan emelte a bér összegét, Csengelén például H. Gy. csengelei 20 holdas kisbérlő haszonbére 1920-tól 1922-ig az eredeti összeg ötszörösére emelkedett. A bérhátralékokat 20-30 százalékkal terhelte meg a tömérdek intés, a foglalások és végrehajtások költsége. Lassanként a tanyákat kétségbeesett embertömegek népesítették be, akik állatállományukat, gazdasági felszerelésüket, lakásberendezésüket is eladták, hogy terheiken valamelyest könnyítsenek s a kilakoltatástól megmeneküljenek. Szervezkedni kezdtek, szakemberek, politikusok és újságírók jöttek egyre sűrűbben a szegedi tanyákra, a város azonban még a kilakoltatásokat is megkezdte. Odáig fajult a dolog, hogy Szeged városa a Pallavicini-uradalom jellegzetes eszközét is elővette: Csengelén több tanyát leromboltatott, s így üzte el a fizetésektelen kisbérlőket.

Utóbb némi enyhülés állott be, s a bérlők adósságának rendezésére bevezették a robotrendszert. A kisbérlő régi tartozásainak törlesztése fejében gyalog, vagy igájával köteles bizonyos számú napon a város számára dolgozni. A haszonbérek mérséklése is megtörtént, de a régi rendszer, a »leányzó«, nem halt meg, csupán alszik. 1936 nyarán városi tisztviselők járták be a tanyavilágot, s ahol szebb volt a kukorica, ott fölemelték a haszonbért. Hogy mennyire szolgálja ez az intézkedés a belterjesebb termelést, arról felesleges beszélnünk. A földek helyes minősítése s az egységes bérrendszer még ma is álom. Ha három egymás mellett, tehát ugyanolyan minőségű földterületen gazdálkodó bérlőt meglátogatunk, mindhárom haszonbére más és más. Ahogy meg tudtak egyezni. Csak a bérprés működik rendületlenül, s ez a bérpolitika teszi bénává az egész határt.

Szeged óriási határa: betegség. A birtoktest összetartása lényegében pusztító folyamat. Határának egy része Kiskunságba nyúlik s Halas lenne a természetes középpontja. E részek lakói Szegedet egy álló napi kocsizással sem tudják megközelíteni. A város azonban nem volt hajlandó lemondani e területről, holott a városi képviselőtestületben többször rávilágítottak, hogy e területek eladása és a befolyó összegnek más gazdasági ágakba való fektetése útján a város akkora jövedelemhez jut, amekkorát e kezdetleges mezőgazdasági sorsra ítélt területekről sohasem kaphat. Azonban még a kisvasutat is úgy építették, hogy a történelmi véletlen folytán kialakult s Szegeddel minden szerves gazdasági és közlekedési összefüggést nélkülöző határ más gazdasági középpontok felé ne törekedhessék. A kisvasút két vakvágányt bocsát a tanyák szívébe, de lehetetlenné teszi, hogy a tanyák népe akár a Duna-Tisza köze, akár

Dunántúl felé gazdasági kapcsolatokat létesítsen. Itt »minden út Szeged felé vezet«. A Szegedi Gazdasági Vasút árpolitikája is tarthatatlan, a 41-50 kilométeres távolság menetdíja 1.20 pengő, a térítijegy pedig ugyanekkora távolságra 2.30 pengő a törpebirtokosok világában.

Magát a várost, úgy ahogy, az újabban kiépült kapitalizmus menti meg. A vidéki nagyüzem szociális magatartása természetesen messze a fővárosi mögött marad. A vidéki kapitalista erős támogatóerőt nyer egyrészt a vidéki közigazgatás maradi szellemében, másrészt a vidéki értelmiség mérhetetlen társadalomtudományi műveletlenségében, elmaradottságában. A hatalom végrehajtó szerve, a középíréteg, általában ellenséget s »hazáfiatlan elemet« lát az ipari munkásságban. Meg van győződve róla, hogy született rendbontó s »kommunista« elem. E társadalmi babonának és képviselőinek segítségével a vidéki kapitalista még azt a szociálpolitikai csekélységet sem teljesíti, mely alól a fővárosban mégis alig lehetséges kibújni.

A vidéki kapitalista, a közigazgatás és a középosztály válllvetve igyekszenek, hogy a munkásság szervezeteit megbontsák. E tevékenységnek céljai tisztára gazdasági célok, a bérharcnak még a lehetőségét is ki akarják irtani. A gyárak egyre szívesebben foglalkoztatják a falusi agrárproletariátust, mely nyomorától üzve a városi nagyipari üzemek felé tódul s boldog, ha a mezőgazdasági munkabérnek 15-20 százalékát kapja többletnek. A Szeged tövében fekvő s nyomorgó falvak így önkéntelenül gondoskodnak a munkabéreket letörő csapatok szállításáról. Másrészt a nagyüzemek egyre szívesebben foglalkoztatják a női és az ifjú munkaerőket. Mindkét réteg kevésbé szervezett, kevésbé szervezhető s könnyebben megköthető, megriasztható. Egyes iparágakban egyenesen megdöbrentő a női munkaerők szaporodása, s ez a törekvés a sajátságos magyar feudálkapitalizmus légkörében, a mezőgazdasági nagyüzemekben is tért hódít. Akárhány nagybirtokon, pl. Békés határában, asszonyt alkalmaznak ló mellett is.

Szeged nagyipari üzei közül sok a konjunktúra terméke volt s az inflációs konjunktúra után rendre megbuktak. Többek között három szalámigyár szűnt meg gyors ütemben. Ezzel párhuzamosan megindult, s csak egy-egy időszakig szünetel a munkabérek letörésére való törekvés és a munkaidő meghosszabbítása. A cipészszakmában általánossá lett a 48 órás munkahét, a papucsos szakmában pedig a 78, sőt százórás munkahét sem volt ritka. Az órabér 14-16 fillér körül mozgott.¹⁶ A kisipart versenyre kényszerítette a nagyipar s így a kisiparos számára nem maradt más lehetőség az adott gazdasági és társadalmi berendezkedés mellett, mint a munkás kizsákmányolása. De a nagyipar messze túltesz a kisiparosokon, mert bevezette a munkához való jog megváltását. Az újszegedi kendergyár új igazgatója érdekes »újítást« vezetett be. Négyheti próbaidőre vette fel a munkásokat, ezalatt ingyen kellett dolgozniuk, hogy a munkába belejöjjenek s egy hónap múlva fizetési munkások lehessenek. Sajátságos módon oldotta meg a munkások szabadságolásának kérdését is. A munkást szabadságra bocsátja munkahiány címén. Szabadsága alatt természetesen egy fia fillért sem kap. Ha letelt a szabadság, egyelőre elfoglalhatja helyét, de fizetés nélkül, hogy a hely »biztosítva legyen számára« s időközben el ne foglalhassa más. A Bedeaux-rendszer egyre nagyobb »tökéletességre« emelkedik. Eleinte két géppel dolgozott egy munkás, most már négy géppel akarják dolgoztatni. Modern típusú gép mellett 16-17 pengőt keresnek hetente, régi típusúnál 4-6 pengőt.

Az állami dohánygyárak aránylag a legjobban fizető üzemek. Szegeden is ez a helyzet, a dohánygyári munkások heti 18-20 pengőt keresnek. De úgy a dohánygyár, mint a gyufa-, textil-, kefe- s cipőgyárak főleg nőket foglalkoztatnak. A fűrészgyárak 14-15 éves ifjűmunká-

¹⁶ Az új iparügyi rendeletek némi enyhülést hoztak.

sokat alkalmaznak nagy előszeretettel. Némelyik 14 órán keresztül is dolgoztatja őket. Csupán az asztalosiparban van órabérrendszer, másutt stopperórával mérik a teljesítményt akkor, mikor a munkás erejének tetőpontján van: délelőtt 9 s 10 óra között. Általában a legügyesebb munkások csúcsteljesítményét veszik a fizetésnél irányadónak. A legtöbb munkásnak fogalma sincsen arról, hogy mennyi az akkordbére, mindig kevesebbet kap szombaton, mint amennyire számít.

A város a háború óta tervszerűen arra törekedett, hogy a munkástelepeket minél jobban szétszórja. A nagy körtöltésen belül szántóföldek nyújtózkodnak, s rajta túl 17 munkástelepet találhatunk. Az adott viszonyok között az ipari kapitalizmus menti meg Szegedet. Évente két és félmillió pengőt áraszt be munkabérek alakjában a város gazdasági életébe.

SZEGED MÁSIK ARCA

Az ősi Szeged szellemi arca néhány írójában meglepő erővel virult ki. Ezeknek az íróknak többnyire semmi közük sincsen a város erőszakolt új arcához, hivatalos szellemiségéhez és álpolgáriasodó »lendületéhez«. Sőt: ez a lendület volt életük és alkotóerejük legnagyobb kerékkötője. Ezek az írók makacsul Szeged népéhez szállottak le akkor, midőn e nép is az álpolgáriasodás malomkövei között őrlődött már. Ők mentették meg mindazt, ami az ősi értékekből még menthető volt.

Kálmány Lajos köztük az első s talán a legtragikusabb végzetű. Ő a modern magyar folklorizmus atyja. A XIX-ik század romantikus folkloristái gyűjtéseikkel többnyire elsősorban a népi-nemzeti irodalmi irány kereteit szélesítették ki s hagyományszerűségét alapozták meg. A gyűjtött anyagot irodalmi szemléletük alá rendelték s alakítottak rajta, hogy irodalmi szemléletüknek szerves része lehessen.

A folklóre Kálmány szemében önmagáért érdemes terület lett, tiszta cél; a szegedi-szegedvidéki nép hagyományait a legteljesebb hűséggel mentette meg a jövő számára. Katolikus pap volt s a hivatalos minősítések szerint számos kifogás hangzott el ellene, mert alázatossága, fanatizmusa, áldozatkészsége más területre csapódott át: a magyar népkultúra és a néplélek hívó szolgája lett. Olyan zengésre figyelt, mely nem fér a felekezeti keretek közé, hiszen a népsors legősibb hangjai őriződtek meg benne. Vagabundus ember volt, a nagy lapály hangjai izgatták s e hangok felé sietett folytonosan, vasárnapi táncok, lagzik, tiszai hajók, tanyai kocsmák, pásztortüzek, kukoricafosztások és disznótorok világába.

Szeged nem adott neki plébániát, Csanád megyébe került, majd püspöke nyugdíjazta s ezután Szegeden az Alsóváros peremén éldegélt, nappal könyveibe és jegyzeteibe temetkezve, csak éjszaka kószált a város uccáin. Az éjszaka természetes homálya, sötétsége még mindig nagyobb vigasztalás volt számára, mint a nappal, a magyar valóság fényben hivalkodó éjszakája. Felkerestem hajdani lakóházát, mely amolyan félemeletes öreg ház, s ott lakik még a pék, aki vénülő, elhagyott napjainak egyetlen szórakoztatója volt. Kálmány nem tudott vita s háború nélkül élni. Plébános korában a szolgabírókat és a tanfelügyelő kanonokokat hergelte, de élete alkonyára már csak e pék jutott neki. A jámbor pék pedig szentül meg volt győződve róla, hogy a szélütött papnak hiányzik egyik kereke, s kedvét lelte a bosszantásában, folyton ellent mondott neki. Kálmány azután kidobta őt, de néhány nap múlva csak visszafanyalodott a »társasjátékhoz«. A magyar társadalom ezt a szellemi gyönyört nyújtotta egyik legnagyobb folkloristájának haldokló napjaira.

A másik arc Tömörkény Istváné, a századforduló egyik legkülönb magyar prózaírójéé. Az illúzió és romantikamentes realizmusnak egészen páratlan mestere volt. A folyómenti lapály

egész népéletét felszívta ő is, s hangban és formában megteremtette a homoki ember epikáját; a higgadt, lassú folyású, gesztusok nélkül való, s csupán természetes, hűséges emberi szavakkal színezett elbeszélő prózát. A szegedvidéki magyarságnak éppen olyan hű s nagyszabású összefoglalója más síkon, mint Kálmány Lajos a magáén. Kora csak a kellemes elbeszélőt szívlelte benne, de a mai esztétikusok már fölfedezik páratlan szociológiai jelentőségét is. Művei éppenúgy »elkallódtak«, mint Kálmány Lajosé.

A harmadik arc Móra Ferencé. Tömörkény a kispolgárságból jött s úgy alakult szellemében egészen népivé. Móra Ferenc a szegedi paraszti proletárságból nőtt fel, s ezt a réteget mindenkinél jobban ismerte. A rajznak és a karcolatnak mestere volt. Mint mélyről felnőtt plánta, bizonyos mértékben meghódolt az uralkodó »társadalmi törvénynek«, hiszen Szeged sohasem volt lázadó talaj. A »mimikrit« nem bírta kikerülni, hasonult ahhoz a réteghez, melybe föligyekezett, hogy e réteg egyáltalában megtúrje őt. Móra jelentős engedményeket tett a kispolgári csevegés felé, s a népies romantika hínárjába és a történelmi regény divatjába is beletévedt. Legmagasabbra mint a »földalatti Magyarország« fölfedezője lépett. Kálmány szenvedélye benne is elevenen élt, de őt a lapály mélysége érdekelte. Régészetünket kincsbányák feltárásával gazdagította.

A negyedik arc Juhász Gyuláé, aki a századforduló irodalmi lendületével magasra emelkedett, a parnasszizmus finom, elvont, zárt világába. Szép költői pályája azonban visszahullott Szegedre s ettől fogva Juhász útja is talajának mélységei felé vezetett. Földjének egész hagyományát, valóságát és mítoszáat a legmélyebbről felszökő megérzéssel fejezte ki. Lírája egyre jobban a nagy lapály időtlen merengése lett. Tápét ő »fedezte fel«, s egész lírai világot épített belőle. Szegedtől, méltatlan bántásoktól eltekintve, ő sem kapott semmit. Jubileumára az árvaszéki ülnököt küldötte ki képviselőjeként a város. Jelképes küldött volt a derék ülnök.

Ezek az írói sorsok nem véletlenségből küszködtek és sorvadoztak a nagy pusztán, a szegedi homokon. A nagy lapály szelleme teljesedett bennük s hangjuk idegen volt a nagy lapály urainak, akik csak torz, idegen felszínességeket hurcoltak be a homokra...

A FEKETE MÁRIA

A táj s az ember bőséges életű, akár az áldott termőfa, bármennyire is szűk hozzá a sors. A déli Tiszavidék, a híres történelmi »viharsarok«, megszülte a végtelen szelídséget is. A szelídség és az áhitat népével évről-évre találkozhatunk Szegeden, augusztus hónapjában, az alsóvárosi templomban, a havi Boldogasszony, a Fekete Mária búcsúján.

A régi alsóvárosi templom bejáratánál jobbkéz felől néz reánk a Fekete Mária képe, többszáz éves már s nem tudják, hogy ki festette. Mestere mindenestre történelmi emléket emelt a nép hitének, mert a Fekete Mária arca századok népi áhítatát, vágyakozását és reménységét tükrözi. Semmi köze ennek az arcnak a szokásos Mária-ábrázolásokhoz. Hiába keressük benne Temesvári Pelbárt Mária-látomását, mely pedig szinte hivatalosan megszabott mérték a kegyes piktorok számára. A Fekete Mária tiszta keleti arc, mongolszabású, sárgásbarna, fejedelmi. Zárt, hideg, tiszta vonások uralkodnak rajta, ma legfeljebb a tiszántúli templomokban találunk ilyen szoborszerű keménységet s ilyen élő szoborszerűséget fehér subák fölött, ragyogó, jéghideg téli vasárnapok délelőttjén.

Ez az arc a jó s a gonosz tudását rejti, minden titkokat ismer s gyógyító erőt sugároz. A föld súlya és az egek tisztasága egyként rajta lebeg. Nagyasszony, Boldogasszony és Királynő, úgy, amint a néphit meleg patakjából szűzen, éretten, tisztán kilép. Kálmány Lajos kiásta a magyar népköltészet mélységéből a pogány Boldogasszonyt, e kép névtelen festője pedig megeleve-

nítette. Minden hír eljutott hozzá, minden jaj feléje csobbant, tud valamennyi báránycájáról és számon tartja a farkasokat. S minden anyák anyja lett, mert megszülte a vigasztalót, a Megmentőt és Fölemelőt, a »betlehemi hercegecskét«, aki úgy fekszik karján, mint a finom virágszál. A mindent magában viselő királynő s a megváltott gyermek, kit egyedül csak ez az arc, ez a test szülhetett meg, a ma és a holnap néz reánk örökké e képről. Ezerszámra jönnek hozzá, évről-évre a parasztrajok, messze utakról, kisebzett talpakon, porosan, batyujukban darab kenyérrel s gyenge dalokat énekelve.

A fogadalmi templom előtt éppen az esti szabadtéri előadásra készültek s közben nagy, fennen hordozott fa-Krisztusok nyomában egyre jöttek a parasztrajok. Megállottak a neobarokkorszak csodái előtt, ámulva pislogtak az idegen világra, s félénken húzódtak az Alsóváros felé, melynek házai még a közös multról beszélnek, ahol várja őket a csodálatos arc, mely legszebb álmaikból lépett napvilágra. Az alsóvárosi búcsú áhítatában a néphit, az örök népmese egy pillanatra találkozik a keresztény legendával. Igen jellemző, hogy e találkozást a magyar szellemi életben egyedül Buday György vette észre s emelt emléket néki fametszeteiben.

Az Alsóváros ilyenkor visszatér hajdani falusi napjaiba. Falusi búcsú zsibong s a mutatványosok és kufárok lármája nem bírja elnyomni a folyton felbúgó népéneket. Kollektív könyörgés ez s hangjai az elsüllyedt közösséget keresik és siratják. Jön az éjszaka, kis bokrok tövében bújnak álmra, mások pedig égő gyertyák mellett átimádkozzák az éjszakát. Mély gyökerei vannak ennek az áhítatnak, Szeged vallásos ponyvája igen gazdag, vallásos népénekei tele vannak nem mindennapi értékekkel és érdekességekkel.

TÁPÉ, VAGY A FALU S A VÁROS VISZONYA

Az utolsó szegedi s az első tápéi ház egymást támogatják. E támogatás azonban semmiesetre sem jelképes dolog. A közvetlen kapcsolat csupán külsőség, a belső kapcsolatok ugyanis teljességgel hiányzanak a két közösség életéből.

A fejlődés szerint a 4288 lakost számláló Tápénak Szeged külvárosává kellett volna alakulnia, hiszen jóval messzebb falvak lakosságát is felszívja, vagy legalább is részben magához kapcsolja a szegedi nagyipar. Tápé azonban konokul falu marad s az iparosodó város tövében csaknem dacosan háziipart csinál. Tápé ugyancsak ítélet a modern Szeged magatartása felett. Szeged nem civilizálta s nem emelte magához a falut, hanem ellenállásra kényszerítette.

Tápé árpádkori település és Szeged tövében valamivel enyhébb történelmi sors érte, mint a táj többi falvait. Szeged védekező mozdulatai bizonyos mértékben s egészen önkéntelenül az ő védelmét is jelentették. A XVIII-ik században s a következő század árvíz előtti korszakában Szeged Tápé számára nagy falu volt. Az árvíz után jött a modern Szeged, mely a saját népkultúráját is rohamosan és felelőtlenül megölte, Tápénak tehát semmi köze se volt az új városhoz. Egyazon őskultúrából nőtt Tápé is és Szeged is. De a modern Magyarország egyiket teljesen átalakította, kiforgatta eredeti valójából, a másik felett pedig teljesen nyomtalanul suhant el. Tápé ma is a mesék és hiedelmek, babonák s legendák, ősi házépítésmód és népviselet világa. A mai Magyarország tragikus társadalmi kettészakadását itt szemlélhetjük a legmeggyőzőbben és letagadhatatlanul.

Tápé még az ősi népközösség kultúrájából él. A katolicizmust összevegyíti régi babonáival. Megőrzött egy egészen sajátos »családi nyelvet«, szavakon s tájszavakon túl és szavaknál s tájszavaknál mélyebben. Szavaiban mai ez a nyelv, de a régi népközösség kedélyét, gondolkodásmódját s világszemléletét fejezi ki. Hallatlanul lokálpatrióták (ez is védekezés!). Harminc éve költözött a faluba egy asztalos, de más faluba adta a fiát, mert minden

alkalommal összeverték a legények, ha gyengédebb érzelmek irányították esti tekergését. S fittyet hányva a civilizációnak ragaszkodnak a »régi házhoz«, még a tízesztendős épületek között is találhatunk szabadtűzhelyes konyhát. E faluban a fehér ház nem is ház. A díszítő hajlam a falakra vonul s különösen kedves, lágy pasztellszínekkel vidámítják meg a nyomorult életet bezáró falakat.

Az egyetemi város s a sűrű klinikák közvetlen szomszédságában még nagy keletje van a javasasszonynak. A javasasszony fokhagymával »keretezi körül« a »pokolkeletet« s mondja a bűbájosságot:

*»Atyaisten múlassza,
Fiúisten fogyassza,
Szentlélekúristen,
Miasszonyunk Mária
És minden szent gyógyítsa.«*

Itt még földbe kergetik a »bajt«, vendégségbe küldik s holdvilágnál veszejtik el. Az orvosokban mit sem bíznak. Annyi az orvos és a patika s a betegségek mégis itt vannak. S nemcsak az öregasszonyok gondolkodnak így. Értelmes, dolgos, fiatal gazda meséli, hogy a pajtása súlyos beteg. A felesége bűbájos, az rontotta meg. Tápén rá kell jönnünk arra, hogy az egész civilizáló folyamatot elhibáztuk. Néhány művelt ember s néhány modern intézmény jutott csak kapcsolatba a néppel, s ezek teljesen polgári gondolkodásmóddal és módszerekkel fogtak neki a »munkának«. Megjelent az orvos, hogy gyógyítson a falu anyagi helyzetéhez mérten megfizethetetlen díjért. Bekerült valaki a klinikára, s szigorúan behajtották rajta a magas ápolási díjat. Iskolánkívüli népművelést tartottak olyan tárgyakról, melyek végképen nem érdekelték a falut. S épült, egyre fejlődött Szeged, melyben azonban egy épület s egyetlen intézmény sem készült határozottan és otthonosan, feléjük nyúló karokkal, az ő számukra. Mi mást is tehetek, mint hogy védekeztek és védekeznek, közben pedig messze maradnak az élet eleven sodrától.

Az ősfalut tehát nem vasúttól és várostól távol, hanem a második magyar város tövében fedeztem fel. Minden házában, minden lakójának szavaiban, elsüllyedt mult ízeit éreztem. S lépten-nyomon egymásra tornyosodó történelmi hibáinkkal néztem szembe.

UTÓHANG

Ecce Hungaria. Ime hazánk, a föld, hol »élned s halnod kell«. Egyelőre csak egy tájegységen vándoroltunk végig, de a táj sajátságainak szemléltetése mellett sohasem feledkeztünk meg az egész országgal s a népsorssal való szerves összefüggéséről. A »helyzetrajz« őszinte és igaz, tehát kíméletlen, de a valóság történelmi s emberi keresztmetszete mellett nem feledkeztünk meg arról sem, hogy életünket mentő ellenmérgek termeléséről kell gondoskodnunk és a vakvágányok világában a nép útját, az igazi »országutat« kell megjelölnünk. A népet mindig a »felépítményekhez« igazították, idomították, ebben merült ki a magyar belső politika. Azt pedig, ami alulról, szerves erők és tényezők szerves folytatásaként indult útnak, ezer s ezer gáttal, kalodával, torzító erővel akasztották meg útjában beteg történelmi korszakaink. Az alulról induló szándék homlokegyenest ellentétje a fölülről indulónak, a nép társadalmi, történelmi és gazdasági gondolkodása éppen ellentétje az »úri« terveknek és szándékoknak. A magyar történelem belső vonatkozásban mindig e két erő küzdelmétől remegett. Az alulról induló népi erő néha forradalomban robbant ki és mindig vesztes maradt, bukása után pedig keserű elnyomottságban heted- s kilencedíziglen vezekelt. Az úri Magyarország pedig azt tanulta a parasztforradalmakból, hogy a parasztság erejét meg kell nyirbálni, idegen elemekkel kell soraikat megbontani, s így azután hatalmuk teljességét talán az idők végezetéig is biztosíthatják. A magyar parasztság viszont forradalmi idején is inkább együttműködésre törekedett - s talán ez volt a veszte. Ám Békés kivétel, mert a magyar parasztság sehol sem képviselt akkora föltörekvő szándékot s erőt, mint Békésben. A békési magyarság szociális tudata a parasztság élén járt mindig. Békés nem egyezkedésre, félmegoldásokra, hanem történelmi fordulatra vágyott örökké, tehát a legnagyobb magyar történelmi szándékot képviselte, mert ezt a népet ma már valóban csak egy teljes történelmi fordulattal lehetséges igazi életre serkenteni. A népek élete folytonos tevékenység, a szervezetek és életformák folytonos megújulása, tökéletesedése s növekedése. Legalább is a kis népek csakis ezen az úton nyerhetnek emberi igazolást, csakis ezen az úton vívhatják ki emberi elismertetésüket, hacsak nem búttak meg természetileg, földrajzilag igen kedvező helyen s nem süppednek éppen különleges földrajzi helyzetüknél fogva a vegetáció jelentéktelenségébe. A magyarságot azonban sajátos dunavölgyi elhelyezkedésében csakis a legtisztább és legteljesebb dinamika mentheti meg. Ezt a dinamikát azonban ma a kasztokba merevedett társadalmi rétegekkel s a hivatalos szellemi élet mérhetetlen bárgyúságával szemben csakis az ország haladó szellemisége és a legmélyebbre vetett néprétegek képviselik. A nép tájunkon példát mutat a dunavölgyi népek békés, termő együttélésére és együttműködésére is csakúgy, mint a kötelező társadalmi hősiességre.

A nemzet életerejét egyrészt termő életének eredményei, másrészt a történelmi válságok idején véghez vitt kollektív mozdulatai, állásfoglalásai, cselekedetei mutatják. Ám a magyar politikának örök törekvése az, hogy a legszélesebb értelemben vett termő életet alacsony szinten tartsa, nehogy a nagy és tervszerűen, termő virulásban a nép is tiszta öntudattá és tudatos politikai, társadalmi szándékokká növekedjék. A nagy és állásfoglalásokra kényszerítő történelmi pillanatok idején pedig egyszerűen belekényszerítették egy-egy történelmi cselekedetbe a népet. Gyarmati magatartás volt ez s nyomait, »hagyományait« mindmáig megglehetjük. A nép a maga egészében nem lett a politikai nemzet tagja és a nemzeti kultúrközösség kereteibe sem tudott beférkőzni. »Nemzetivé« sem válhatott, nemhogy európaivá vált volna. S ne higgyük, hogy a népnek nincsen tudata erről. A közelmúltban a déli Tiszavidéken valóságos esperantó-láz ütött ki a mezey s ipari munkásság körében. A munkások levelezésbe bocsátkoztak a legkülönbözőbb államok munkásaival és így európai érdeklődésük kielégülést nyert

volna. A hatóság azonban minden erejét latba vetette s teljesen elnyomta ezt a gyönyörű kultúrmozgalmat. Ilyen körülmények között a parasztság körében egyre jobban terjed az anarhikus lelkiállapot. A nép életerejét és ösztöneit már csak minden felsőbb beavatkozás, minden intézmény és »förlépltmény« teljes tagadásával s visszautasításával bírja megőrizni. Ez az »anarhia« tehát védekezés és készülődés egy történelmi fordulatra. Más út is akadt volna a nyugtalan, s jogos történelmi elégedetlenséggel telített parasztság számára: kollektív szervezkedés és kollektív történelmi-politikai-gazdasági harc. Az uralkodó rétegek azonban a kis-parasztság kollektív tömörülését mindig minden erejükkel megakadályozták. A mi uralkodó rétegeink csak a kényszerben s erőszakban bíztak, éppen ezért történelmi cselekedeteik többnyire erőszakolt, felemás cselekedetek voltak. A parasztság története egészen világosan bizonyítja ezt. A nép számára tehát csak egy út maradt: az »anarhikus« magatartás.

Itt a nagy néptömeg ölében s a magyar valóság világában kell lemérnünk a »reform« jelentőségét és lehetőségét. A mai Magyarország reformja csak egyetlen úton képzelhető el, úgy, hogy szabad utat engedünk az alulról induló terveknek és szándékoknak. A népnek számarányához mért megfelelő szerepet kellene biztosítanunk a községi képviselőtestülettől kezdve a parlamentig. A népre épített s ma elnyomó szerepet játszó, önkéntelenül is népellenes módszerekkel és lelkiséggel dolgozó rétegeket, intézményeket csakis így kényszeríthetnénk a néppel való együttműködésre. Kénytelenek lennének a legszélesebb tömegekkel való együttműködést keresni mindenáron, akár osztálykiváltságaik feláldozása s új történelmi magatartás megvalósítása árán is. Ez volna a demokrácia és az evolúciós jellegű reformok útja. Más kérdés az, hogy valóban lehetséges és járható-e még ez az út, nem késtünk-e le végleg róla s a magyar vezető társadalom egyáltalában képes volna-e akkora áldozatra, amekkora e történelmi folyamat megindításához mindenképpen szükséges? A magyar értelmiség általában az egész apró szociális enyhítéseket tartja reformnak s a nép felemelésére, jobblétének biztosítására csigalassúságú programot szeretne készíteni, úgy, hogy komoly áldozatokat még unokáinak se kelljen hozniuk. Az uralkodó rétegek önbiztosításáról van tehát szó a »reform« köpönyege alatt; az apró enyhítéseket azért tartják szükségesnek, hogy a nyugtalan tömegeket ezáltal, saját politikai uralmuk érdekében, lecsendesítsék. Ez a »reform«-agitáció, tehát nem őszinte társadalmi állásfoglalás, hanem a jólismert magyar közéleti furfang természetes utódja. A nép betegségei, elkeseredettsége, anarhikus lelkiségbe való menekülése százszorta gyorsabb s erőteljesebb folyamat, mint a langyos álreformok időmértéke; centimétereket nyernek e »reformok« s ezalatt a nép kilométerekre távolodik a magyar értelmiségtől, intézményeitől és a hivatalos politikától.

A független és felelős magyar szellem feladata nem lehet más, mint e történelmi fordulat elősegítése, másrészt pedig komoly terveket kell készítenie e történelmi fordulat gazdasági, társadalmi és kulturális megvalósítására. Elsősorban is tájunkról kell beszélnünk. A táj sajátos kérdései között pedig első a lakosság területi elhelyeződésének a kérdése.

	Az egész lakosság száma	A külterületen élő lakosság száma
Békés vm.	330.656	115.546
Csanád vm.	174.318	48.545
Csongrád vm.	148.529	69.822
Hódmezővásárhely	60.342	23.559
Szeged	135.071	45.450

A külterleken (tanyákon) élő lakosság száma néhol tehát a jelenlévő lakosság egyharmadára rúg. A tanyákat azonban többnyire még járható utak sem kötik össze a mezővárossal, vagy a nagyközségekkel. A tanyaközpontok a legnagyobb tanyahatárokon is gyérek, vagy pedig teljesen

hiányoznak. A tanyavilág kereskedelmi áthálózása s összefogása éppen ezért teljesen lehetetlen. Pedig a megfelelő úthálózat kiépítése évekre szóló hatalmas közmunkaprogramot eredményezne. Enélkül megfelelő belterjes termelésre sem serkenthetjük a tanyai lakosság széles tömegeit s a tanyaközpontokat sem szaporíthatjuk. A meglévő tanyaközpontok is másodrangú tényezők, komolyabb hivatalos ügyekben a tanyai lakosságnak órák, sőt 1-2 napi kocsizás terheit vállalva kell a városba mennie. A megfelelően kiépített tanyaközpontokat tehát önálló közigazgatási szervekké kell előléptetnünk s ezzel a lassú falusodásnak, a tanyafalvak keletkezésének természetes folyamatát is megindítanánk. A tanyai lakosból csakis ilyen módon teremthetünk elsőrangú állampolgárt és mezőgazdát.

A második nagy kérdés az öntözés és a földreform kérdése. A Tisza, a Kőrösök és a Berettyó vidékén vagyunk s Ruttkay Udó tervei szerint Csongrád megye csaknem teljes egészében, Békés megye nagyobbik fele és bizonyos mértékben Csanád megye is öntözhető. Tehát tájunk fölötté alkalmas arra, hogy a legbelterjesebb kisbirtok-kultúra keletkezzék rajta, sőt az öntözés a törpebirtokokat is kifizető üzemekké tenné, tehát egy ma teljesen elítélt társadalmi réteget emelne emberséges életszínvonalra. Éppen ezért tájunkon a földbirtokreform sem odázható el. Az öntözéssel kapcsolt földbirtokreform viruló mezőgazdasági kisüzemeket teremtené az elhanyagolt s pusztuló tiszántúli nagybirtokok helyébe. A birtokmegoszlás tájunkon még mindig egészségtelen:

	Békés vm.	Csanád vm.	Csongrád vm.
	hold	hold	hold
500-1000 holdas birtokok terjedelme ..	34.463	23.009	8.766
1000- 2000 holdasoké	54.818	11.030	13.858
2000- 5000 holdasoké	68.998	11.633	19.720
5000 10.000 holdasoké	30.229	5.195	16.616
10.000-20.000 holdasoké	-	-	-
20.000-50.000 holdasoké	-	29.810	44.309
50.000 holdon felül	-	-	69.757
Nagybirtok összesen	188.508	80.677	173.026

Tájunk határának tehát igen jelentékeny része 500 holdnál nagyobb birtok. A táj egész területe: 1,589.372 hold.

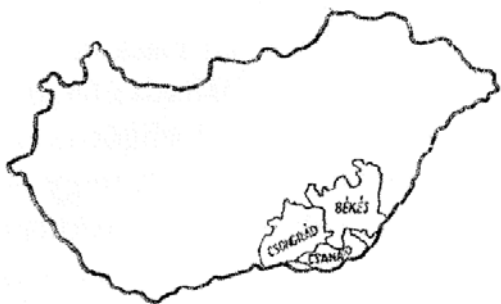
Harmadsorban: a déli Tiszavidék emberi elrendezéséről kell gondoskodnunk. Végtelenül fontos, nemzeti szempontból is, hogy magyarsággal sűrűn lakott helyé tegyük, ez pedig csakis gazdasági színvonalának folytonos emelésével s könnyörtelen földbirtokreform útján lehetséges. Az adott tájon el nem helyezhető tömegeket pedig Dunántúl ama tájaira kell telepítenünk, amelyeken a népi erő már nagyon megtört. Ez volna az őszinte, igazi s emberséges fajvédő politika, mely a lázadó magyar erőt építve harcoló s harcolva építő erővé nemesítené, anélkül, hogy becsapná s kijátszaná.

Negyedszer: az ember felemelését és céltudatos nevelését is sürgősen meg kell kezdenünk. Az elemi iskolának is már a helyi mezőgazdasági viszonyokhoz s a gyermekek jövőendő életéhez kell simulnia. Ehhez természetesen nemcsak rendeletek, hanem elsősorban új tanítók kellenének. A mezőgazdasági szakoktatás elsősorban az ismétlő iskolák helyett mindenütt felállítandó önálló mezőgazdasági népiskolák és a polgári iskolák átalakítása útján valósulhatna meg. Emellett azonban még legalább két népőiskola kellene a tájnak, egyik Szegeden, másik Békésben, hogy a falu legmagasabb népi vezetőrétegét kitermelje. És sürgősen átalakítandó az iskolánkívvüli népművelésnek s a népkönyvtáraknak a szervezete úgy, hogy korszerű gazdasági, történelmi, szociológiai és irodalmi tudást adjanak a nép számára. A többnyire haszontalan s nagyképű előadómódort pedig a megbeszélő-vitatkozó modornak kell felváltania, az

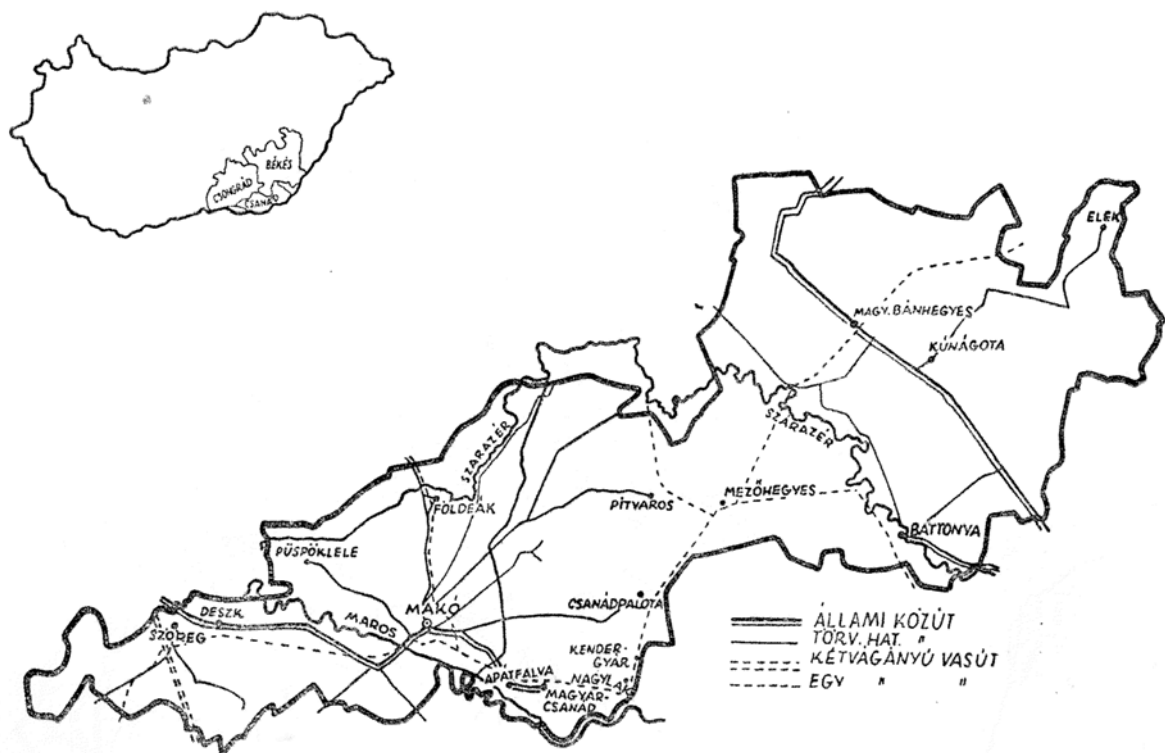
előadások vitatkozó megbeszélések legyenek. Az iskolákban már a tanulók egyetemét kell foglalkoztatni s a közös munka az irányadó, de miért feneklett meg akkor a felnőttek oktatása egy ósdi módszer nagyképű kátyújában.

Hasonlóképpen fontos ötödször, hogy a dolgozó rétegek szövetkezése minél komolyabb erővel s alulról induljon meg. Ehhez természetesen elsősorban politikai szabadság szükséges. Politikailag elnyomott tömegektől hiába várunk friss és kezdeményező gazdasági erőt. Elnyomott tömegek életképes gazdasági szövetkezésre csak a legkritkább esetben képesek, azért virulnak ma olyan erővel az álszövetkezetek. Termelő, beszerző, értékesítő és hitelszövetkezetek nélkül tervszerű termelés s a termelő rétegek anyagi jóléte elképzelhetetlen.

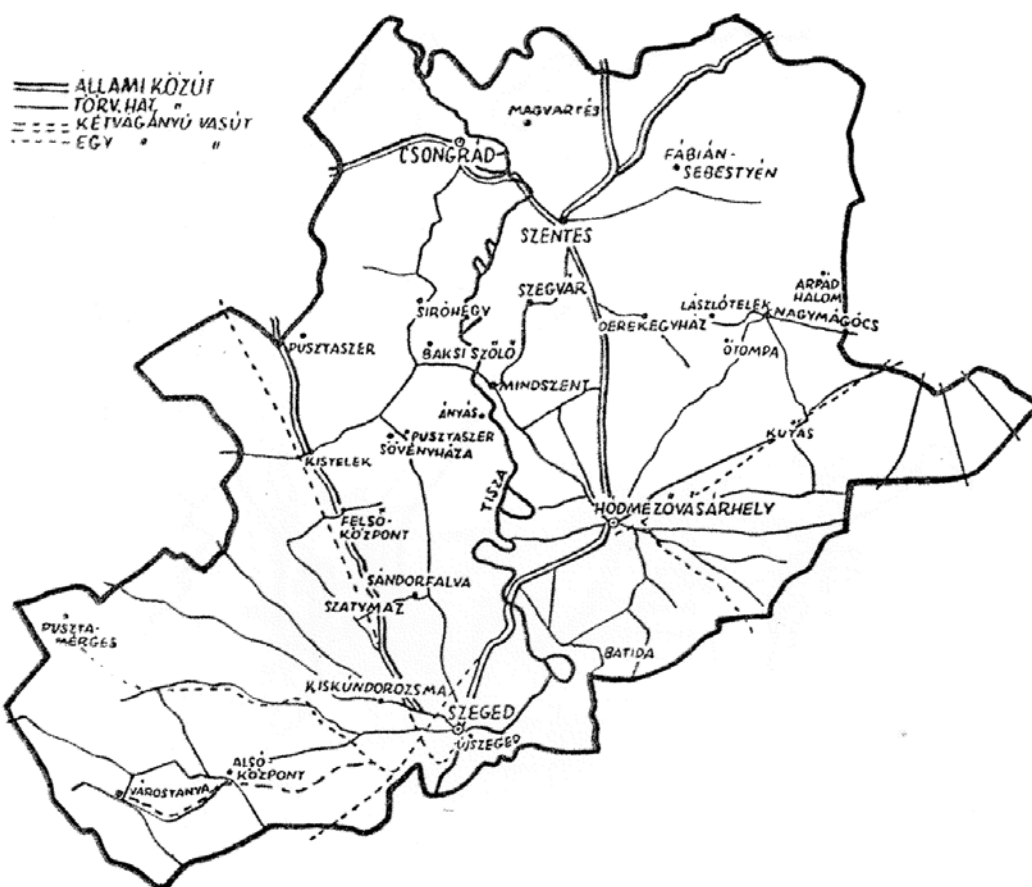
Várhatjuk-e e folyamatok felülről való megindítását? Csakis felülről várhatjuk, azonban társadalmunk sajátságos berendezkedése folytán távolról sem az arra hivatott tényezőktől, hanem a szellem független és hősi csapatától. Igaz, hogy ez a csapat csupán a folyamat társadalmi, politikai és kulturális fegyvereit használhatja, de éppen ezáltal s ezen az úton széles tömegek barázdáiba vetheti az egész tervet. Igaz, hogy hivatalos erők és intézmények nem állnak rendelkezésre, de pótolhatja őket a nagy szellemi és politikai mozgalom elsőprő erejével. Itt a déli Tiszavidéken, Magyarország örök viharsarkában különösen élesen látható a feladott nagy történelmi kérdés. Az itteni napok kemény acélpengévé verik az embert s valahányszor erre a tájra teszem a lábamat, vagy reá gondolok, mindig a csongrádi nazarénus jelírása zeng bennem: »Hiába tusakodik valaki, mégsem koronáztatik meg, hanemha igazán tusakodik«. A történelmi fordulat tervének elkészítéséről és a közönség tusakodásának vállalásáról van tehát szó. Ezért könyvem azoknak ajánlom, akik »felfedezik« a mégis csak legmértőbb emberi élnivalót: a cselekedetet.

Békés vármegye
(Mérték 1: 840.000)

Csanád-Arad-Torontál vármegye
(Mérték: 1:670.000)

168

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Aranykalász*. Folyóirat, Szentes. 1936. évfolyam.
- Dr. Barna János*: Makó és Csanád-Torontál vármegye községei.
- Haan Lajos*: Békés vármegye hajdana. 1870.
- Haan Lajos*: Békéscsaba. 1866.
- Johan Béla*: Jelentés a m. kir. Orsz. Közegészségügyi Intézet 1933. évben végzett munkájáról. U. az 1934.
- Dr. Kováts József*: Szentes közigazdasága. 1927.
- Löherer Andor*: Az amerikai kivándorlás és visszavándorlás. 1908.
- Mogyoróssy János*: Gyula. 1858.
- Móra Ferenc*: Szegedi tulipántos láda.
- Oláh György*: Békés vármegye 1848-49-ben. 1889.
- Dr. Ormos Ede*: A szocializmusról, különös tekintettel a hódmezővásárhelyi munkáskérdésre. 1896.
- Dr. Petrilla Aladár*: Magyarország népesedési viszonyai 1920-tól 1932-ig.
- Péter András Reálgimnázium értesítői.
- Piti Pál*: A földbirtokreformtörvények végrehajtása és eredményei Szentesen. 1935.
- Reizner János*: Szeged és Dél-Magyarország.
- Reizner János*: Szeged.
- Ruttkay Udo*: A magyar Alföld öntözése.
- Somsich Gyula*: Amerika. 1908.
- Statisztikai Hivatal Évkönyvei.
- Szabó Ervin*: Társadalmi és pártharcok a 48/49-es magyar forradalomban.
- Szabados Mihály*: Földmunkáskérdés, munkástelepítés, munkaalkalmak. 1936.
- Szabó Pál*: Orosháza.
- Dr. Szeder Pál*: Kúnágota község agrárpolitikája.
- Szeged monográfiája.
- Szentiványi Ferenc*: Torontál vármegye vándorlási mozgalmairól. 1911.
- Szociológiai Intézet Adattára.
- Thessedik Sámuel*: Önéletírása.
- Thessedik Sámuel Középfokú Gazdasági Tanintézet Értesítője. Szarvas. 1935.
- Dr. Thirring Gusztáv*: A magyarok kivándorlása Amerikába. 1896.
- Dr. Wiener Tibor*: Hódmezővásárhelyi cserepek.
- Zsilinszky Mihály*: Szarvas város története. 1872.
- Zsilinszky Mihály*: Csongrád vármegye története.

KÉPEK JEGYZÉKE

Áchim L. András. Egykorú fénykép után.
Péter András. Egykorú fénykép után.
Csala Imre. Szerző felvétele Erdei István olajfestményéről.
Szántó Kovács János bírái előtt áll. Szerző felvétele Erdei István olajfestményéről.
Ányás romjai. Szerző felvétele.
Százötvenéves béresház Ókígyóson. Szerző felvétele.
FAKSz-ház a Rákóczi-telepen. Szerző felvétele.
Rakodás a Tiszaparton. Dr. Müller Miklós felvétele.
Kubikosok. Dr. Müller Miklós felvétele.
Proletárcsalád Orosházán. Dr. Müller Miklós felvétele.
Reformföldes gyermekei. V. J. felvétele.
Béresgyerek Kunágotán. Szerző felvétele.
Emberpiac Orosházán. Dr. Müller Miklós felvétele.
Orosházi halászház. Szerző felvétele.
Libapiac Orosházán. Dr. Müller Miklós felvétele.
Békéscsaba. Szent István-tér. Monostory György-cég engedélyével.
Gyula. József Szanatórium. Monostory György-cég engedélyével.
Tanya a derekegyházi határban. V. J. felvétele.
Törpebirtokos tanyája a kultúrvidéken, Orosházán. Szerző felvétele.
Az új honfoglalás. (Tanya a szentesi határban.) Szerző felvétele.
Veremlakás a Rákóczi-telepen. Szerző felvétele.
A veremlakások lakói a Rákóczi-telepen. Szerző felvétele.
Munkásbarak, Nagylak. Szerző felvétele.
Zsellérház Kúnágotán. Szerző felvétele.
Proletárgyerekek Nagylakon, a kendergyár munkástelepén. Szerző felvétele.
Cselédudvar, elején a bűdös gödörrel Kúnágotán. Szerző felvétele.
Hagymaház Makón. Szerző felvétele.
Régi ref. népiskola Makón. Szerző felvétele.
Hódmezővásárhelyi cserépedények. Dr. Müller Miklós felvétele.
A vármegyeháza Szentesen.
A városháza Szentesen.
Fogadalmi templom. Szeged. Auer Lajos felvétele.
Alsóvárosi templom. Szeged. Auer Lajos felvétele.
Széchenyi-tér a városházával. Szeged. Auer Lajos felvétele.
A szegedi paprikapiac. Dr. Benedek László felvétele.
Szeged-alsóvárosi parasztház. Szerző felvétele.
Tiszahíd Szegeden. Auer Lajos felvétele.